

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSEN
A. FRENKEN EN D^R TH. GOOSSENS**

**DEEL XVII
1940 — 1941**

INHOUD:

Kroniek van het Bisdom 's-Hertogenbosch 1937—1939 blz.	1
Het Dagboek van Jan Moors 24 Juni 1637— einde 1639, door A. M. Frenken, Pr. blz.	19
Register op het Dagboek van Jan Moors 24 Juni 1637—einde 1639 blz.	234
Verhoor van Pastoor van Cuijck op 22 Mei 1812 door den prefect Frémin de Beaumont, door Jan Mosmans blz.	244
De naasting van de kerk te Zevenbergen, door Isfr. de Groot, Ord. Praem. blz.	247
Uit de oudste Kerkgeschiedenis van Den Bosch, door Dr. Th. Goossens blz.	258
Geestelijken te Oss en Berchem, door J. Cunen	blz. 260
Het Dienstwerk in de St. Jan te 's-Hertogenbosch in het laatst der XVIe eeuw, door Jan Mosmans	blz. 261
Gegevens over de geschiedens van eenige parochies in het tegenwoordige bisdom Den Bosch, door H. L. Driessen blz.	276
O. L. Vrouw van Nazareth te Waalwijk, door fr. R. Allard m.b. blz.	284
De opvolging van Mgr. Grooff in 1847, door J. Kleijntjens, S. J. blz.	315
Register van personen blz.	324
Register van plaatsnamen blz.	329
Register van zaken blz.	331

1937 1)

DEKENATEN	Parochie-geestelijken	Andere dienstdoende geestelijken	Rustende Priesters	Zielen	Communicantén te rekenen		Doopsels	Illegitimi	H.H. Communiën		Geen Paschen gehouden	Gesloten huwelijken	Vormelingen	Bekeerlingen	Sterfgevallen	
					Vanaf 7-11 jaar	Vanaf 11 jaar en ouder			In kloosterkerken en kapellen	In de Parochiekerken					Kinderen	Volwassenen
's Bosch	31	15	2	40.779	4.553	27.289	974	14	600.335	910.900	1.766	268		10	30	293
Asten	21	—	2	24.426	3.396	15.063	776	—	101.510	891.850	13	146		—	63	155
Beek-Ubbergen	23	4	2	24.825	3.590	16.490	670	3	1.028.362	670.500	73	199		7	43	175
Bladel	25	3	5	22.832	3.717	13.899	764	1	153.445	1.161.896	10	108		—	41	160
Boxmeer	19	2	—	16.360	2.225	10.623	448	1	169.106	659.041	9	85		—	24	156
Boxtel	32	15	4	39.442	5.676	23.603	1.050	6	477.677	1.286.140	307	236		4	52	317
Cuyck	23	1	6	17.687	2.559	12.311	582	—	228.900	618.150	13	128		1	32	180
Druten	28	2	1	24.743	3.404	15.807	576	5	64.610	698.420	21	164		3	53	215
Eindhoven	50	6	1	82.063	9.722	52.743	2.290	57	584.636	1.894.820	3.873	591		49	94	459
St. Geertruidenberg	20	2	1	23.940	3.308	15.125	668	5	215.945	687.805	140	181		2	42	190
Geldrop	19	4	—	20.518	3.288	12.300	608	8	122.386	709.810	33	154		2	29	139
Helmond	38	2	3	49.725	7.841	31.232	1.360	7	155.862	1.119.180	427	348		9	92	332
Heusden	18	—	4	13.141	1.887	9.086	321	3	34.600	452.980	16	97		—	26	119
Nijmegen	61	9	9	67.339	8.033	47.445	1.553	48	417.800	1.784.690	3.471	517		53	85	525
St. Oedenrode	16	32	1	32.337	3.209	15.932	586	3	584.335	565.500	32	154		—	45	189
Oirschot	19	3	2	18.705	2.758	12.182	551	4	294.396	736.625	12	124		2	46	171
Oss	32	3	3	32.733	4.889	28.003	1.007	9	211.076	917.620	106	223		6	77	236
Ravenstein	21	3	1	12.167	1.798	8.277	345	6	111.530	364.215	7	66		3	22	121
Tilburg	58	17	4	89.940	8.387	62.470	2.290	21	799.155	2.800.600	1.206	623		24	83	527
Valkenswaard	19	—	2	20.847	3.570	12.825	702	5	24.500	774.500	57	123		1	51	137
Veghel	34	9	2	37.463	5.582	22.739	1.159	—	586.335	1.202.310	34	218		3	91	276
Waalwijk	24	1	2	22.683	3.381	13.555	625	—	97.975	690.975	114	140		3	48	159
Zaltbommel	12	—	2	8.483	1.252	5.763	212	1	29.560	265.760	27	58		1	17	78
Totaal 1937	643	133	59	743.178	98.025	484.762	20.117	207	7.094.036	21.864.287	11.767	4.951	17.404	183	1.186	5.309
Totaal 1936	637	139	47	725.683	99.033	477.494	20.182	267	6.236.345	21.397.567	11.433	4.346	12.962	188	1.240	5.075
Totaal 1930	606	140	44	652.668	80.573	430.603	20.404	225	5.939.769	16.404.126	7.422	4.864	15.626	195	1.976	4.687
Totaal 1925	560	92	44	588.857	58.692	396.521	18.971	218	4.885.217	14.303.324	5.954	4.035	18.685	156	2.004	4.604

1) Deze cijfers zijn gebaseerd op de verslagen van de visitatie door de Hoogerw. H.H. Dekens gehouden in 1938; zij betreffen 1937.

DEKENATEN	Parochie-geestelijken	Andere dienstdoende geestelijken	Rustende Priesters	Zielen	Communicanten te rekenen		Doopsels	Illegitimi	H.H. Communiën		Geen Paschen gehouden	Gesloten huwelijken	Vormelingen ¹⁾	Bekeerlingen	Sterfgevallen	
					Vanaf 7—11 jaar	Vanaf 11 jaar en ouder			In kloosterkerken en kapellen	In de parochiekerken					Kinderen	Volwassenen
's Bosch	30	22	2	41.930	5.271	28.446	964		413.667	962.445		295	971	8	40	302
Asten	21	—	2	24.958	3.667	15.058	816		110.888	895.240		148	—	—	55	158
Beek-Ubbergen	23	9	1	25.471	3.897	15.521	706		543.330	675.733		193	2.430	14	48	206
Bladel	25	4	4	22.893	3.775	13.598	700		169.975	1.216.580		120	—	—	45	147
Boxmeer	21	—	2	16.517	2.399	10.757	493		131.651	706.319		85	1.737	—	34	140
Boxtel	34	12	8	39.835	5.946	25.158	1.139		581.236	1.332.624		275	1.494	2	91	304
Cuyck	23	1	2	19.108	2.544	12.273	571		219.380	641.400		146	2.077	7	43	147
Druten	28	2	1	24.704	3.602	16.159	583		66.670	707.500		164	2.304	4	35	207
Eindhoven	49	10	1	81.827	9.519	53.628	2.355		507.555	2.036.310		617	4.643	49	77	425
St. Geertruidenberg	20	2	2	23.573	3.845	15.310	637		226.765	677.905		164	—	4	48	153
Geldrop	19	4	1	20.477	3.430	13.018	599		143.550	723.750		122	1	2	44	126
Helmond	38	6	1	50.048	7.746	30.578	1.454		224.900	1.369.864		364	586	5	89	322
Heusden	18	—	4	12.506	1.938	8.540	343		20.600	424.764		87	990	—	24	148
Nijmegen	61	7	7	68.346	7.759	47.779	1.670		489.344	1.754.320		525	527	33	88	432
St. Oedenrode	19	32	7	25.146	3.760	15.638	746		446.000	683.100		177	2.337	1	56	203
Oirschot	19	5	4	19.124	2.908	12.332	586		245.800	756.700		124	—	1	31	161
Oss	33	6	2	35.923	5.239	21.866	1.058		154.925	946.650		269	—	2	97	264
Ravenstein	22	3	2	12.346	1.673	8.480	331		109.320	512.730		90	—	—	16	113
Tilburg	59	18	3	93.051	9.719	66.345	2.324		921.625	2.874.000		593	—	15	121	548
Valkenswaard	19	1	1	21.086	3.328	13.072	707		30.300	787.700		156	—	1	25	124
Veghel	34	7	5	37.787	5.666	23.245	1.140		611.805	1.237.640		187	—	—	88	313
Waalwijk	24	1	2	22.722	3.742	13.180	615		82.620	704.400		123	—	4	46	153
Zaltbommel	11	1	1	8.354	1.267	5.605	229		43.320	263.900		58	—	3	12	68
Totaal 1938	650	153	65	747.733	102.640	485.586	20.766	193	6.495.226	22.891.574	11.590	5.082	20.097	156	1.253	5.164
Totaal 1937	643	133	59	743.178	98.025	484.762	20.117	207	7.095.036	21.864.287	11.767	4.951	17.404	183	1.186	5.309
Totaal 1935	629	139	50	717.639	98.452	463.893	19.997	254	6.365.702	20.374.389	10.660	4.490	21.146	182	1.388	5.135
Totaal 1930	606	140	44	652.668	80.573	430.603	20.404	225	5.939.769	16.404.126	7.422	4.864	15.626	195	1.976	4.687

1938¹⁾

¹⁾ Deze cijfers zijn gebaseerd op de verslagen van de visitatie door de Hoogerw. H.H. Dekens gehouden in 1939; zij betreffen 1938.
²⁾ Het getal vormelingen betreft het jaar 1939.

II.

Wijdingen en inzegeningen.

Door Zijne Hoogwaardige Excellentie Mgr. A. F. Diepen, Bisschop van 's-Hertogenbosch, werden plechtig geconsacreerd:

1938.

1. 20 Juni : het hoogaltaar in de parochiekerk van den H. Dionysius, te Tilburg, Goirke.
2. 12 Sept. : de parochiekerk en het hoogaltaar der parochie van den H. Willibrordus, te Tilburg, Loven.
3. 24 Oct. : de parochiekerk en het hoogaltaar der parochie van den H. Antonius-Abt, Volkel.

1939.

4. 13 Apr. : de Kapel en het Altaar van het klooster „Duinendaal” der Zusters van J. M. J. te Boxtel.
5. 23 Mei : de Kapel en het Altaar van het Groot Seminarie te Haaren.
6. 31 Juli : de parochiekerk en het hoogaltaar der parochie te Winssen.
7. 8 Sept. : het hoogaltaar in de parochiekerk te Beek-Ubbergen.

plechtig ingezegend:

1. 21 Oct. : de Kapel van het Klooster der Fraters van Tilburg, in de Vliert te 's Bosch, en het Hoogaltaar geconsacreerd.
2. 25 Oct. : de Kapel van het Jeugd-centrum „De Witte Bergen” te Oirschot, en het Hoogaltaar geconsacreerd.

III.

In het jaar 1938 werden **opgericht**, met ingang van:

1. 27 Juni: de parochie van den H. Leonardus van Veghel, te Helmond.
 2. 8 Aug.: de parochie H. Maria Boodschap, te Goirle.
- In het jaar 1939 werden geen nieuwe parochies opgericht.

Verlof tot vestiging ontvingen in:

1938.

1. 17 Febr.: de Zusters Franciscanessen van O.L. Vrouw der Engelen, te Groesbeek, in de parochie van den H. Antonius, Breede Weg.
2. 1 Mei: de Zusters Franciscanessen van O.L. Vrouw der Engelen, te Gassel.
3. 26 Juli: de Zusters Franciscanessen van Oirschot, te Vught, in de Parochie van O.L. Vrouw, Middelaars aller Genaden.
4. 10 Sept.: de Zusters van den H. Geest (Moederhuis te Coblenz), te Elsendorp.
5. 29 Sept.: de Zusters der Christelijke Liefde (Moederhuis te Paderborn), te Beek-Ubbergen.
6. 29 Oct.: de Zusters van O.L. Vrouw uit Tegelen, Gemert.
7. 22 Nov.: De E.E. Paters Assumptionisten, te Boxel (Stapelen), en te Bergeijk, in de parochie 't Hof.
8. 28 Nov.: de E.E. Paters Oblaten van O.L. Vrouw ten Hemelopneming, te Bergeijk, in de parochie 't Hof.
9. 2 Dec.: de Dochters van den Goddelijken Heiland (Moederhuis te Weenen), te Gemert, in de parochie Mortel.
10. 3 Dec.: de Zusters van O.L. Vrouw uit Tegelen, te Eindhoven, in de parochie van den H. Joseph, Doornakker.
(deze stichting is niet doorgegaan).

1939.

11. 13 Maart: de Fraters van Tilburg, te St. Michiels-Gestel (Savio-stichting).
12. 2 Mei: de Zusters Franciscanessen van Heijthuijzen te Eindhoven, in de parochie van den H. Joseph, Doornakker.
13. 11 Mei: de Zusters Franciscanessen van O.L. Vrouw der Engelen, te St. Odiliapeel.
14. 13 Nov.: de Zusters van den H. Carolus Borromeus van Maastricht, te Sterksel.

Opgeheven werd met ingang van:

1939:

- 12 Febr.: het klooster der Dochters van het Kostbaar Bloed (Moederhuis te Echt) te Dennenburg.

IV.

Priesterwijdingen.

Op Zaterdag 30 Juli 1938 diende Z. H. Exc. Mgr. A. F. Diepen, in de Kathedrale Basiliek van St. Jan te 's-Hertogenbosch het Priesterschap toe aan de volgende Eerw. Heeren Diakens van het Groot-Seminarie te Haaren:

Namen	Geboorteplaats	Geboortedatum
Joannes Adrianus van Alphen	Berkel- Enschot	30 April 1914
Petrus Antonius Johannes Bardeel	Deursen (Ravenstein)	23 Aug. 1912
Antonius Franciscus Gerardus Lambertus van den Bergh	Veghel	6 Nov. 1913
Martinus Johannes Antonius Brans	Eindhoven (Strijp)	21 Jan. 1913
Philippus Antonius Johannes Maria Broekman	Nijmegen	2 Maart 1913
Josephus Gerardus Maria van Campen	Nijmegen	5 April 1913
Jan Vincent Joseph Marie Gerris	's Bosch	18 Aug. 1913
Antonius Johannes Josephus van Haeren	Ravenstein	3 Mei 1911
Johannes Heerkens	Tilburg	26 Jan. 1911
Antonius Henricus van den Heuvel	Lieshout	29 Oct. 1912

Namen	Geboorteplaats	Geboortedatum
Martin Jan Hubert Janssen	Luyksgestel	30 Mei 1913
Johannes Franciscus Joosten	Helmond	11 Aug. 1913
Petrus Jacobus Adrianus Klaasen	Mierlo	1 Jan. 1913
Wilhelmus Theodorus Maria van Lieshout	Eindhoven (Woensel)	10 Mei 1914
August Stephan Henri Martin	Helmond	1 Sept. 1914
Martinus Antonius Josephus Raessens	Nuenen	26 Febr. 1914
Johannes Gerhardus Antonius Maria Remmers	's Bosch	2 Sept. 1913
Gerard Jacques Damianus Renders	Eindhoven (Woensel)	23 Febr. 1911
Johannus Hilarius Slegers	Eindhoven (Woensel)	18 Aug. 1912
Cornelis Lucas Swinkels	Hilvarenbeek	20 Jan. 1914
Jacobus Hermanus Josephus Teunissen	Oss	29 Maart 1913
Karel Benedictus Julius Verhagen	Eindhoven	8 Febr. 1915
Lambertus Henricus Cornelis Verhoeven	Eindhoven	7 April 1914
Joseph Franciscus Maria Verschuuren	Tilburg	6 Maart 1913
André Jacobus Verstijnen	Haaren	7 April 1913
Augustinus Joannes Henricus Maria Vromans	Tilburg	25 Sept. 1911

Op Zaterdag 3 Juni 1939 in de Kathedrale Basiliek van
St. Jan te 's-Hertogenbosch aan :

Henricus Adrianus Cornelius Beeck	Hoogeloon	26 Aug. 1914
Petrus Hubertus Adrianus Brocken	Tilburg	24 Juni 1912
Petrus Wilhelmus Theodorus Coolen	Groesbeek	29 Maart 1913
Adrianus Petrus Joseph Damen	Zevenbergsche Hoek	5 Oct. 1914
Bernardus Josephus Maria Eras	Tilburg	3 Mei 1915
Hildebrand Maria Joannes Gedden	Tilburg	25 Mei 1914
Wilhelmus Joannes Martinus van den Hurk	Haaren	10 Aug. 1913
Lambertus Theodorus Cornelis Maria Lammers	Beugen	15 Juli 1913
Martinus Adrianus Joannes Langerwerf	Waspik	26 Dec. 1912
Joannes Josephus Lempens	Budel	31 Mei 1913
Leo Cornelius Maas	Bladel	27 Oct. 1914
Josef Michelberger	Budaörs (Hongarije)	30 Maart 1911
Joannes Henricus van Ooy	Deurne	2 Febr. 1912
Herman Gerard Reulen	Nijmegen	7 Sept. 1912
Christianus Joannes Smits	Vierlingsbeek	20 Dec. 1911
Joannes Jacobus Adrianus Smulders	Eindhoven	28 Juni 1912
Petrus Joannes Maria Stevens	Vortum en Mullem	26 Mei 1914
Michaël Lambertus Maria Teulings	's Bosch	14 Oct. 1915
Wilhelmus Thyssen	Zijtaart	31 Maart 1914
Franciscus Petrus Verhagen	Schijndel	21 April 1914
Antonius Franciscus Voet	Schayk	28 Mei 1910
Cornelius Joannes Maria Wetzler	's Bosch	5 Sept. 1915
Joannes Marcellus Antonius Willems	Dennenburg	27 Oct. 1914

Sterfgevallen in 1938 en 1939.

1938.

Namen	Laatste bediening	Overleden
A. J. J. van Haandel	Leeraar Doofstommen Instituut, St. Michiels Gestel	8 Jan., St. Mich. Gestel
J. van de Ven	Em.-Past. van Haren bij Megen	26 Jan., Erp
J. L. J. M. van der Marck	Em.-Past. van Weurt	21 Febr., Velp bij bij Grave
L. H. van Aken	Past. te Vlijmen	22 Febr., Vlijmen
C. P. Verstappen	Past. en Em.-Deken van Reusel	2 Maart, Reusel
J. M. A. van Eyl	Past. te Nederwetten	7 Maart, Neder- Wetten
P. Goorts	Rector Bissch. Kweekschool, 's Bosch	15 Maart, 's Bosch
J. van Tiel	Past. te Leuth	16 Maart, Leuth
St. P. M. Kocken O.M.C.	Rector Rectoraat H. Koenraad, Eindhoven	3 Apr., Eindhoven
L. B. Schoorlemmer	Past. te Rossum	7 Juni, Rossum
A. A. D. M. Aelen	Past. par. Koningshoeven, Tilb.	17 Aug., Tilburg
Dr. G. E. P. van Heck	Em.-Past. par. Heike, Tilburg	31 Oct., Den Dungen
J. M. Terwindt	Em.-Past. te Macharen	8 Nov., 's Bosch
M. F. L. Verhoeven	Past. te Deest	28 Nov., Deest

1939.

A. P. van Gerwen	Past. te Hapert	11 Jan., Hapert
P. B. H. van Eyl	Past. te Udenhout	14 Jan., Udenhout
P. J. A. M. van Grinsven	Past. par. St. Jacob, 's Bosch	5 Maart, 's Bosch
C. A. van Iersel	Past. te Hoogeloon	13 Apr., Hoogeloon
J. F. W. Weijters	Rector te Tilburg, Liduinagest.	15 Apr., Tilburg
Mgr. G. van den Boer	Deken en Past. te Oss	23 Mei, Oss
N. H. J. van Riel	Em.-Deken en Past. v. Waalw.	20 Juni, Tilburg
J. A. van Beers	Em.-Past. van Waalre	4 Sept., Deurne
A. H. F. Kamp	Past. St. Joachimmoer	23 Sept., St. Joa- chimmoer
J. van Gelder	Past. par. Korvel te Tilburg	17 Oct., Tilburg
W. van Vroonhoven	Past. par. H. Antonius, Valkenswaard	23 Oct., Valkens- waard
Fr. van de Looveren	Past. te Vortum en Mullem	20 Dec., Venlo
P. C. van Aken	Deken en Past. te Beek- Ubbergen	25 Dec., Beek- Ubbergen

Benoemingen, verplaatsingen enz. van 1 Jan.—31 Dec. 1938.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
A. M. J. van Uden	Student te Rome	Leeraar Inst. v. Doofst. St. Mich. Gestel	8 Jan.
D. A. J. Klarenbeek O.F.M.	Ass. Nijmegen, H. Fr.	Eervol ontslag	14 Jan
J. W. H. Smits O.F.M.		Ass. Nijmegen, H. Franc.	14 id.
H. Chr. A. Ponsioen O.F.M.	Kap. te Wychen	Eervol ontslag	24 id.
M. L. Wassenaar O.F.M.		Kap. te Wychen	24 id.
J. F. Werner O. Praem.	Kap. te Vlijmen	Past. te Vlijmen	11 Maart
H. J. Hoek O. Praem.		Kap. te Vlijmen	11 id.
L. J. A. C. Bynen	Kap. te Eindhoven, H. Ant., Villapark	Past. te Reusel	18 id.
J. A. J. M. Schellekens	Rector te Helmond	Past. te Nederwetten	25 id.
Ren. Loverbosch	Kap. te Eindhoven, par. St. Catharina	Rector te Helmond	25 id.
K. C. L. M. de Beer	Kap. te Eindhoven, par. St. Paulus	Godsdienstleeraar R.K. Lyceum te Eindhoven	25 id.
H. J. A. Poels	Kap. te Reusel	Kap. te Eindhoven, par. St. Paulus	25 id.
J. J. Donkers	Ass. te Reusel	Kap. te Reusel	25 id.
A. P. W. van Thiel	Rector te Groesbeek	Past. te Leuth	31 id.
A. G. H. van Gerwen	Conrector Bissch. Kweekschool te 's Bosch	Rector Bissch. Kweek- school te 's Bosch	31 id.
F. V. H. Meulemans	Kap. te Nijmegen, par. H. Anna	Conrector Bissch. Kweekschool te 's Bosch	31 id.
M. A. P. P. Booms O.F.M.	Kap. te Bergharen	Eervol ontslag	31 id.
M. H. van Rooy O.F.M.		Kap. te Bergharen	31 id.
H. van Gastel O.M.C.		Rector Rectoraat H. Koenraad te Eindhoven	2 Mei
H. W. M. Daniëls	Kap. te Oeffelt	Past. te Rossum	24 Juni
G. M. M. Brandsma	Kap. Helmond, par. H. Lambertus	Past. te Helmond, par. H. Leonardus v. Veghel	27 id.
J. J. A. M. Hillen O.P.	Past. te Langenboom	Eervol ontslag	28 id.
N. A. Reisch O.P.		Past. te Langenboom	28 id.
J. Th. Bannenberg O.E.S.A.	Ass. te Nijmegen, par. H. Thom. à Villanova	Eervol ontslag	30 id.
P. L. C. Baayens	Rector te Rosmalen (Coudewater)	Eervol ontslag	30 id.
P. M. H. Freulich		Rector Rosmalen (Coudewater)	30 id.
C. A. van Kemenade	Past. te Stiphout	Eervol ontslag	30 id.
J. C. A. van der Veeken	Kap. te Helmond, par. H. Hart	Past. te Stiphout	30 id.
A. J. Dolle O.F.M.	Kap. te Zalt-Bommel	Eervol ontslag	8 Aug.
N. C. Smit O.F.M.		Kap. te Zalt-Bommel	8 id.
L. W. J. M. Pessers	Kap. te Uden	Past. te Goirle, par. H. Maria Boodschap	3 id.
A. E. Schelstraete S.S.S.	Rector te Nijmegen, Brakkenstein	Kap. te Nijmegen, Brakkenstein	11 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
G. Spiekman S.S.S.		Rector te Nijmegen, Brakkenstein	11 id.
J. A. C. Koenders O. Carm.	Ass. te Oss, Rectoraat St. Joseph	Eervol ontslag	12 id.
A. P. J. Kersten O. Carm.		Ass. te Oss, Rectoraat St. Joseph	12 id.
H. J. J. M. Verschure O.E.S.A.	Ass. te Nijmegen, H. Thom. à Villanova	Eervol ontslag	19 id.
Th. L. J. Makaay, O.E.S.A.		Ass. te Nijmegen, H. Thom. à Villanova	19 id.
L. H. van Nuenen	Ass. te Middelbeers	Eervol ontslag	26 id.
P. L. J. M. Janssens	Kap. te Oirschot	Ass. te Middelbeers	26 id.
M. A. J. Raessens	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Oirschot	26 id.
C. A. Hermus	Kap. te Veghel	Kap. te Eindhoven, par. St. Catharina	26 id.
Ph. A. J. M. Broekman	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Veghel	26 id.
W. C. van der Wiel	Kap. te Eindhoven, Par. St. Petrus	Kap. te Tilburg, Parochie Broekhoven	26 id.
L. J. P. A. Boelaers	Kap. te Asten	Kap. te Eindhoven, par. St. Petrus	26 id.
H. C. Sanders	Kap. te Leende	Kap. te Asten	26 id.
M. J. H. Janssen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Leende	26 id.
C. J. A. M. Manders	Kap. te Oisterwijk, par. H. Joannes	Kap. te Helmond, Par. H. Lambertus	26 id.
J. G. M. van Campen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Oisterwijk, Par. H. Joannes	26 id.
J. J. M. Verryt	Kap. te Budel	Kap. te Helmond, Parochie H. Hart	26 id.
G. J. D. Renders	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Budel	26 id.
A. H. Sigmans	Kap. te Berghem	Kap. te Tilburg, Par. H. Margarita Maria	26 id.
M. J. A. Brans	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Berghem	26 id.
A. J. E. A. van Velthoven	Kap. te 's Bosch, parochie Muntel	Kap. te Eindhoven, Parochie Villapark	26 id.
H. G. M. Koopmans	Kap. te Zeeland	Kap. te 's Bosch, Parochie Muntel	26 id.
P. A. J. Bardoel	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Zeeland	26 id.
W. L. M. van Helden	Kap. te Eindhoven, Par. H. Joannes Vianney	Kap. te Nijmegen, Par. St. Anna	26 id.
P. J. A. Klaassen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Eindhoven, Par. H. Joan. Vianney	26 id.
H. J. M. Oppers	Kap. te Oirschot	Kap. te Oeffelt	26 id.
W. J. H. Roelofs	Kap. te Nijmegen, par. O. L. Vr. v. Lourdes	Kap. te Oirschot	26 id.
J. C. van der Heyden	Kap. te Tilburg, Par. Groeseind	Kap. te Nijmegen, Par. O. L. Vr. v. Lourdes	26 id.
F. J. Woestenburg	Kap. te Mierlo-Hout	Kap. te Tilburg, Par. Groeseind	26 id.
C. L. Swinkels	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Mierlo-Hout	26 id.
Chr. J. Verhoeven	Kap. te Bakel	Kap. te Aalst	26 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
J. H. Slegers	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Bakel	26 id.
A. J. J. van Haeren	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Grave	26 id.
J. M. A. Bouman O. Carm.	Kap. te Lith	Eervol ontslag	26 id.
W. Th. M. van Lieshout	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Lith	26 id.
Th. A. J. Gloudemans O. Praem.	Kap. te Dinther	Ass. te Vlijmen	26 id.
A. H. van den Heuvel	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Dinther	26 id.
J. H. J. Teunissen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Tilburg, Par. Allerh. Sacrament	26 id.
H. Steenmetz M.S.F.	Kap. te Herpen	Eervol ontslag	26 id.
A. F. G. L. van den Bergh	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Herpen	26 id.
J. V. J. M. Gerris	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Rijckevoort	26 id.
J. A. van Alphen	Priester v. h. Seminarie	Prof. Klein-Seminarie, St. Mich. Gestel	26 id.
A. St. H. Martin	Priester v. h. Seminarie	Leeraar Doofstommen- Inst. St. Mich. Gestel	26 id.
J. G. A. M. Remmers	Priester v. h. Seminarie	Student te Rome	26 id.
J. J. W. van Erp	Professor v. h. Klein Sem. St. Mich. Gestel	Past. te Tilburg, Parochie Koningshoeven	2 Sept.
Fr. Geboers	Kap. te Valkenswaard, parochie St. Antonius	Professor v. h. Klein Sem. St. Mich. Gestel	2 id.
J. F. Joosten	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Valkenswaard, par. St. Antonius	2 id.
M. C. E. Schröder S.J.	Rector te Nijmegen, Rectoraat St. Joseph	Eervol ontslag	6 id.
D. J. M. Nicolai S.J.		Rector te Nijmegen, Rectoraat St. Joseph	6 id.
W. V. Spauwen S.J.	Ass. te Nijmegen, Rectoraat St. Joseph	Eervol ontslag	6 id.
A. J. A. Baltussen		Ass. te Nijmegen, Rectoraat St. Joseph	6 id.
P. J. A. van Heyst	Past. te Altforst	Eervol ontslag	9 id.
L. M. Vlekke	Kap. te Tilburg, Parochie Broekhoven	Past. te Altforst	9 id.
A. J. Verstynen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Tilburg, Parochie Broekhoven	9 id.
G. W. H. Soos O.F.M.	Kap. te Alphen	Eervol ontslag	9 id.
P. A. Arnoldy O.F.M.		Kap. te Alphen	9 id.
J. A. van der Vaart	Past. te Ledeacker	Eervol ontslag	30 id.
J. P. F. Smyers	Rector te Udenhout, Huize Assisië	Past. te Ledeacker	30 id.
C. J. A. E. van Roosmalen	Kap. te Aarle Rixtel	Rector te Udenhout, Huize Assisië	30 id.
A. J. H. M. Vromans	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Aarle-Rixtel	30 id.
A. J. van Rijswijk	Rector te Zijtaart	Eervol ontslag	30 id.
J. M. Diels	Kap. te Best	Rector te Zijtaart	30 id.
L. H. C. Verhoeven	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Best	30 id.
J. J. P. Janssens	Rector te Haaren, Huize Gerra	Rector te Boxtel, Klooster St. Ursula	21 Oct.
J. de Boer O.P.	Kap. te Nijmegen, H. Maria Geboorte	Eervol ontslag	27 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
W. H. M. Ditters O.P.	Ass. te Neerbosch	Kap. te Nijmegen, H. Maria Geboorte	27 id.
A. A. M. van Dieren O.P.		Ass. te Neerbosch	27 id.
Th. A. J. Brok	Rector te Budel, Dorplein	Past. te Deest	16 Dec.
H. E. van Laarhoven	Kap. te Eindhoven, Par. H. Joannes Vianney	Rector te Budel, Dorplein	16 id.
P. Sanders	Kap. te Geffen	Kap. te Eindhoven, Par. H. Joannes Vianney	16 id.
A. Timmers	Kap. te Tilburg, par. Hoefstraat	Kap. te Geffen	16 id.
C. M. J. v. d. Eerden	Kap. te Waalre	Kap. te Tilburg, Par. Hoefstraat	16 id.
J. Th. M. de Koning	Ass. te Deest	Kap. te Waalre	16 id.

Benoemingen, verplaatsingen enz. van 1 Jan.—31 Dec. 1939.

J. F. M. Verschuuren	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Uden	13 Jan.
J. H. A. Zijlmans	Past. te Tilburg, Parochie Gasthuisstraat	Past. te Hapert	27 id.
K. D. J. Janssens	Professor v. h. Sem. St. Mich. Gestel	Past. te Tilburg, Parochie Gasthuisstraat	27 id.
C. B. J. Verhagen	Priester v. h. Seminarie	Professor v. h. Seminarie St. Mich. Gestel	27 id.
A. van der Meyden	Directeur v. h. Gr. Seminarie te Haaren	Past. te Udenhout	27 id.
P. A. C. Th. Maessen	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jacob	Directeur v. h. Groot Seminarie te Haaren	27 id.
A. A. M. Swagemakers	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Pieter	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jacob	27 id.
J. O. C. C. Duffhaus	Kap. te Helmond, Parochie H. Hart	Rector te Best, Bat'a	24 Febr.
H. H. J. van Heusden O.F.M.	Kap. te Ammerzoden	Eervol ontslag	13 Maart
J. E. Blom O.F.M.		Kap. te Ammerzoden	13 id.
J. H. I. Nieuwenhuyzen O.F.M.	Kap. te Wychen	Eervol ontslag	13 id.
G. P. J. Spee O.F.M.		Kap. te Wychen	13 id.
F. J. Noyons	Rector te Tilburg, (Moederhuis der Zusters van Liefde)	Past. te 's Bosch, Parochie St. Jacob	24 id.
C. F. Berkelmans	Kap. te Tilburg, Parochie Goirke	Conrector te Tilburg, (Zusters van Liefde)	24 id.
G. P. Gudde	Conrector te Tilburg, (Zusters van Liefde)	Rector te Tilburg, (Zusters van Liefde)	24 id.
J. J. A. M. Giessen	Rector te Vught, (Zusters Ursulinen)	Eervol ontslag	31 id.
F. C. van den Berk	Kap. te Tilburg, Parochie St. Anna	Rector te Vught, (Zusters Ursulinen)	31 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
P. J. A. M. Lücker	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jan.	Eervol ontslag	31 id.
A. J. M. Witlox	Professor v. h. Semina- rie, St. Mich. Gestel	Past. te Hoogeloon	28 April
L. J. Brouwer O.E.S.A.	Kap. te Nijmegen, Par. H. Thom. à Villa- nova	Eervol ontslag	28 id.
H. B. Hennes O.E.S.A.		Kap. te Nijmegen, Par. H. Thom. à Villa- nova	28 id.
P. J. I. Klyn	Kap. te Beek-Ubbergen	Kap. te Tilburg, Parochie St. Anna	19 Mei
W. A. Schakenraad	Kap. te Nieuwkuyk	Kap. te Beek-Ubbergen	19 id.
J. W. J. Verwiel	Kap. te Zevenbergsche Hoek	Kap. te Nieuwkuyk	19 id.
J. Heerkens	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Zevenbergsche Hoek	19 id.
F. A. Th. M. Bartels	Leeraar Doofstommen- Inst., St. Mich. Gestel	Rector te Eindhoven, St. Josephdal	19 id.
J. H. Verschure	Past. te Cuyck, Parochie H. Martinus	Deken en Past. te Oss, Par. H. Maria O. Ontv.	9 Juni
P. J. M. van den Acker	Professor v. h. Semina- rie, St. Mich. Gestel	Past. te Cuyck, Parochie H. Martinus	9 id.
W. H. Th. Knippenberg	Student te Nijmegen	Professor v. h. Semina- rie, St. Mich. Gestel	9 id.
N. J. A. Wouters	Deken en Past. Heusden	Eervol ontslag	30 id.
F. H. A. M. Mommers	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Catharina	Past. te Heusden	30 id.
P. Th. Goossens	Past. te Drunen	Deken v. h. Dekenaat Heusden	30 id.
G. C. J. van Haaren	Past. te Maria-Heide	Eervol ontslag	30 id.
H. G. J. Sanders	Kap. te Eindhoven, Parochie H. Georgius	Pastoor te Maria-Heide	30 id.
A. E. J. van Erven	Past. te Ommel	Eervol ontslag	30 id.
J. F. A. Vogels	Kap. te Valkenswaard, Parochie H. Nicolaas	Past. te Ommel	30 id.
A. P. A. Felet	Past. te Oyen	Eervol ontslag	30 id.
J. P. J. M. Sanders	Past. te Groot-Linden	Past. te Oyen	30 id.
J. G. M. Verbunt	Rector te Reusel	Past. te Groot-Linden	30 id.
F. J. B. Hansen	Rector te Bergeijk	Rector te Reusel	30 id.
F. N. O. B. M. Allard	Kap. te Waalwijk, Baardwijk	Rector te Asten	30 id.
H. P. J. B. Mutsaers	Kap. te Raamsdonk	Kap. te Waalwijk, Baardwijk	30 id.
L. J. L. M. de Gruyter	Kap. te Nijmegen, Parochie St. Anna	Ass. te Eindhoven, Par. H. Georgius	18 Aug.
L. J. M. Kerssemakers	Kap. te Tilburg, Parochie Besterd	Kap. te Nijmegen, Par. St. Anna	18 id.
F. A. M. van Roosmalen	Kap. te Erp	Kap. te Tilburg, Parochie Besterd	18 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
H. G. Reulen W. J. C. van Amelsfoort	Priester v. h. Seminarie Kap. te Tilburg, Parochie H. Teresia	Kap. te Erp Kap. te Veghel	18 id. 18 id.
Ph. A. J. M. Broekman	Kap. te Veghel	Kap. te Tilburg, Par. H. Teresia	18 id.
W. J. A. van Haaren	Kap. te Eindhoven, Parochie St. Paulus	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jan	18 id.
G. M. A. van Elderen	Kap. te Geldrop, Par. H. Maria Brigida	Kap. te Eindhoven, Parochie St. Paulus	18 id.
L. H. J. Custers	Kap. te Boxtel, Parochie St. Petrus	Kap. te Geldrop, Par. H. Maria Brigida	18 id.
F. J. M. Bless	Kap. te Tilburg, Parochie Heikant	Kap. te Boxtel, Parochie St. Petrus	18 id.
P. J. M. Stevens	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Tilburg, Parochie Heikant	18 id.
A. G. H. Laureysen	Kap. te Gemert	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Catharina	18 id.
R. J. H. J. van Oers	Kap. te Ooy en Persingen	Kap. te Gemert	18 id.
W. J. M. van den Hurk	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Ooy en Persingen	18 id.
J. A. Schraven	Kap. te Millingen	Kap. te Eindhoven, Parochie H. Ger. Maj.	18 id.
J. A. van der Wiel	Kap. te Kaatsheuvel, Parochie H. Joannes	Kap. te Millingen	18 id.
M. L. M. Teulings	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Kaatsheuvel, Parochie H. Joannes	18 id.
M. J. J. M. Meyer	Kap. te Tilburg, Parochie Trouwlaan	Kap. te Eindhoven, Parochie H. Georgius	18 id.
H. A. C. Beex	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Tilburg, Parochie Trouwlaan	18 id.
J. H. van Ooy	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Tilburg, Parochie Koningshoeven	18 id.
A. J. A. M. Holtus	Kap. te Tilburg, Par. Allerh. Sacrament	Godsdienstleeraar v. h. Lyceum te Tilburg	18 id.
F. P. M. Werner	Kap. te Heeze	Kap. te Tilburg, Par. Allerh. Sacrament	18 id.
C. P. H. Brocken	Kap. te Made	Kap. te Heeze	18 id.
F. P. Verhagen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Made	18 id.
W. Th. H. Kolsteren	Kap. te Raamsdonkveer	Kap. te Tilburg, Parochie Goirke	18 id.
J. A. van den Wildenberg	Kap. te Eindhoven, Parochie H. Teresia	Kap. te Raamsdonkveer	18 id.
L. van Oort	Kap. te Schayk	Kap. te Eindhoven, Parochie H. Teresia	18 id.
L. C. Maas	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Schayk	18 id.
A. J. C. P. van den Hout	Kap. te Nuland	Kap. te Helmond, Parochie H. Hart	18 id.
L. Th. C. M. Lammers	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Nuland	18 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
P. H. Maas	Kap. te Heusden	Kap. te Valkenswaard, Parochie H. Nicolaas	18 id.
C. J. M. Wetzler	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Heusden	18 id.
P. J. Verbaarschot	Kap. te Vierlingsbeek	Kap. te Deurne, Parochie Zeilberg	18 id.
A. F. Voet	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Vierlingsbeek	18 id.
P. W. Th. Coolen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Pieter	18 id.
P. L. J. Janssens	Ass. te Middelbeers	Rector „De Witte Ber- gen” te Middelbeers	18 id.
B. J. M. Eras	Priester v. h. Seminarie	Ass. te Middelbeers	18 id.
W. Thyssen	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Deest	18 id.
H. G. M. van Swelm	Rector te Haren bij Megen	Eervol ontslag	18 id.
J. M. A. Willems	Priester v. h. Seminarie	Rector te Haren bij Megen	18 id.
F. J. van Aert S.M.	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Anna	Eervol ontslag	21 id.
C. H. Adam S.M.		Kap. te 's Bosch, Parochie St. Anna	21 id.
Th. J. C. Lokkers O. Carm.		Ass. te Boxmeer	1 Sept.
C. de Kort	Past. te Rijkevoort	Eervol ontslag	30 id.
J. R. van Rooy	Kap. te Waalwijk, Parochie H. Joannes	Past. te Rijkevoort	30 id.
H. M. J. Gedden	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Waalwijk, Parochie H. Joannes	30 id.
A. A. van Laarhoven	Rector te Eindhoven, „Eikenburg”	Eervol ontslag	30 id.
W. M. Bekkers	Kap. te 's Bosch, Parochie H.H. Ant. en Barbara	Rector te Eindhoven, „Eikenburg”	30 id.
Chr. J. Smits	Priester v. h. Seminarie	Kap. te 's Bosch, Par. H.H. Ant. en Barbara	30 id.
P. J. Coenen	Kap. te Zeelst	Past. te St. Joachim- moer	30 id.
J. V. J. M. Gerris	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Zeelst	30 id.
J. M. E. Bruens O.P.	Kap. te Nijmegen, Parochie H. Dominicus	Eervol ontslag	29 id.
H. A. M. Coopmans O.P.		Kap. te Nijmegen, Parochie H. Dominicus	29 id.
J. J. v. d. Heyden O.P.	Ass. te Nijmegen, Parochie H. Hart	Eervol ontslag	29 id.
Th J. M. Terwindt O.P.		Ass. te Nijmegen, Parochie H. Hart	29 id.
L. Tibosch O. Carm.	Kap. te Boxmeer	Eervol ontslag	6 Oct.
M. L. van Geffen O. Carm.		Kap. te Boxmeer	6 id.
H. G. van Swelm		Rector te Neerkant	6 id.
N. F. A. Schoenmakers O.M.C.	Ass. te Eindhoven, Rectoraat H. Koenraad	Eervol ontslag	1 Nov.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
H. van Gastel O.M.C.	Rector te Eindhoven, Rectoraat H. Koenraad	Ass. te Eindhoven, Rectoraat H. Koenraad	1 id.
J. Th. Klazen O.M.C.		Rector te Eindhoven, Rectoraat H. Koenraad	1 id.
H. A. A. Damen O.M.C.		Ass. te Eindhoven, Rectoraat H. Koenraad	1 id.
P. H. van de Rijt O.M.C.	Rector te Helmond, Rectoraat H. Antonius	Eervol ontslag	1 id.
H. J. Rekers O.M.C.		Rector te Helmond, Rectoraat H. Antonius	1 id.
F. C. van der Pas O.M.C.	Rector te 's Bosch	Eervol ontslag	1 id.
J. Th. Roos O.M.C.		Rector te 's Bosch.	1 id.
V. P. A. van den Bergh O.M.C.	Rector te Udenhout	Eervol ontslag	1 id.
N. A. J. Schenkeveld O.M.C.		Rector te Udenhout	1 id.
H. Th. Verwey O.M.C.	Ass. te Udenhout	Eervol ontslag	1 id.
J. L. van Asten O.M.C.		Ass. te Udenhout	1 id.
W. van der Waarden	Rector te 's Bosch, Carolus-ziekenhuis	Past. te Tilburg, Parochie Korvel	3 id.
M. A. P. J. Oomens	Kap. te Nuenen	Ass.-Dir. v. h. Manne- lijk Jeugdwerk, te 's Bosch	3 id.
V. M. J. Tilman	Kap. te Bergeijk, Parochie het Hof	Kap. te Nuenen	3 id.
M. A. J. Langerwerf	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Bergeijk, Parochie het Hof	3 id.
J. Heerkens	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jan	Past. te Valkenswaard, Parochie H. Antonius	10 id.
A. J. H. Knegtel	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jacob	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jan.	10 id.
L. H. C. Verhoeven	Kap. te Best	Kap. te 's Bosch, Parochie St. Jacob	10 id.
J. Michelberger	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Best	10 id.
A. P. J. Kersten O. Carm.	Ass. te Oss Rectoraat St. Joseph	Eervol ontslag	10 id.
W. J. Peterse O. Carm.		Ass. te Oss, Rectoraat St. Joseph	10 id.
J. A. Ruyter O. Carm.	Kap. te Boxmeer	Eervol ontslag	17 id.
G. H. M. Lutz O. Carm.		Kap. te Boxmeer	17 id.
A. M. J. A. Janssens O.P.	Kap. te Nijmegen, Parochie H. Hart	Eervol ontslag	24 id.
J. J. van den Broek O.P.		Kap. te Nijmegen, Parochie H. Hart	24 id.
H. A. Kolkman O.P.	Ass. te Nijmegen, Parochie H. Dominicus	Eervol ontslag	24 id.
J. B. G. M. Berendsen O.P.		Ass. te Nijmegen, Parochie H. Dominicus	24 id.
J. E. Blom O.F.M.	Kap. te Ammerzoden	Eervol ontslag	1 Dec.
J. C van der Poel O.F.M.		Kap. te Ammerzoden	1 id.

Namen	Vorige bediening	Nieuwe bediening	Met ingang van
A. M. J. M. v. Riet O.F.M.	Kap. te Nijmegen, Parochie H. Franciscus	Eervol ontslag	1 id.
P. Bakker O.F.M.		Kap. te Nijmegen, Parochie H. Franciscus	1 id.
M. N. M. van Hussen	Kap. te Son	Rector te Sterksel	15 id.
W. A. Schakenraad	Kap. te Beek-Ubbergen	Kap. te Son	15 id.
C. J. A. Pulskens	Kap. te Vught, Parochie Euch. Hart	Kap. te Beek-Ubbergen	22 id.
P. H. A. Brocken	Priester v. h. Seminarie	Kap. te Vught, Parochie Euch. Hart	22 id.
Th. A. J. Gloude-mans O. Praem.	Ass. te Vlijmen	Eervol ontslag	31 id.
J. H. Busé O.S.Cr.	Kap. te Haps	Eervol ontslag	31 id.
J. A. van Duynhoven O.S.Cr.		Kap. te Haps	31 id.
P. W. J. M. Vossen	Kap. te Asten	Past. te Vortum en Mullem	31 id.
H. J. van Gestel	Kap. te Liessel	Kap. te Asten	31 id.
A. P. J. Damen	Priester v.h. Seminarie	Kap. te Liessel	31 id.
J. P. Ch. M. Teulings	Professor van het Groot Seminarie te Haaren	Pastoor en Deken te Beek-Ubbergen	31 id.
A. J. M. Kerssemakers	Student te Rome	Professor van het Groot- Seminarie te Haaren	31 id.

Pauselijke Onderscheidingen.

Het Eerekruis „Pro Ecclesia et Pontifice” ontvingen:

in 1938:

De heer W. Heyne te Eindhoven.

De heer W. F. Mührköster te 's-Bosch.

De heer Fr. Willems te 's-Bosch.

Mevrouw Dekkers—Raaymakers te Waspik.

Mevrouw M. J. H. van Lanschot-van Meeuwen te 's-Bosch.

in 1939:

De heer H. Winkels te Boxmeer.

De heer H. H. J. Herpers te Eindhoven.

De heer C. H. Peynenborg te Goirle.

Mevr. B. de Vlam van Migem te Eindhoven.

Mevrouw A. Jurgens—Smulders te Nijmegen.

De heer F. J. A. Notten te Eindhoven.

De heer J. van de Rijdt te Eindhoven.

Tot Ridder in de Orde v. d. H. Gregorius de Grootte werden benoemd:
in 1938:

De WelEdelgeb. Heer F. M. Rouppe van der Voort te 's-Bosch.

in 1939:

De heer A. J. M. Vervoort te Eindhoven.

De heer A. A. van den Borg te Nijmegen.

De heer J. W. Snackers te Helmond.

De heer H. J. van Susante te Boxtel.

Tot Huisprelaat van Z. H. den Paus werd in 1939 benoemd:

De HoogEerw. Heer Mgr. A. F. M. Sweens, President van het Groot Seminarie te Haaren.

Door Zijne Hoogw. Excellentie Mgr. A. F. Diepen werd in 1938 benoemd:

Tot Eere-kanunnik v. h. Kathedraal Kapittel der St. Jansbasiliek:

De Zeer Eerw. Heer J. de Kroon, Pastoor der Parochie St. Pieter te 's Bosch.

Memorabilia.

In 1938:

Uitgaande van het Instituut voor Doofstommen te St. Michiels Gestel werd in Ned. Indië, n.l. te Wonosobo op Java begonnen met de oprichting van een R.K. Doofstommen-Instituut onder leiding der Dochters van Maria en Joseph, Choorstraat te 's-Bosch.

Op 10 Februari werd het tweede lustrum gevierd van de R.K. Economische Hoogeschool te Tilburg, bij welke gelegenheid de Aartsbisschop van Utrecht Mgr. Dr. J. de Jong een Pontificale H. Mis opdroeg in de parochiekerk van den Heuvel te Tilburg.

Op 1 April had plaats de Pontificale Eerste-steenlegging voor de nieuwe Kapel van het Groot Seminarie te Haaren, door Z. Hoogw. Exc. Mgr. Diepen.

Op 9 en 10 Mei werd te 's-Bosch in de kapel van het Klooster der Dochters van Maria en Joseph, Choorstraat te 's-Bosch, de derde Diocesane Synode na het herstel der hiërarchie in Nederland gehouden.

Op 15 Augustus werd te Uden gevierd het derde eeuwfeest van de vestiging der EE. Kruisheeren aldaar, bij welke gelegenheid door Zijne Hoogw. Excellentie Mgr. A. F. Diepen het Mariabeeld van „O.L. Vrouw ter Linden” plechtig werd gekroond.

Voor de St. Pieterspenning werd afgedragen een bedrag van f 22.283.—. Als blijk van erkentelijkheid voor de jaarlijksche bijdragen aan den St. Pieterspenning ontving Mgr. Diepen een door Z.H. den Paus op Lichtmis gewijde kaars.

in 1939:

Bij gelegenheid van het 12e Eeuwfeest van St. Willibrordus werd in de maand November een Pauselijk Jubilé voor Nederland afgekondigd.

Tevens werd een Brabantsch Comité voor de St. Willibrordus-herdenking opgericht, dat op verschillende plaatsen de herdenking organiseerde.

De bouw van het nieuwe Philosophicum en van de nieuwe Kapel van het Groot Seminarie te Haaren werd voltooid; waarna op 22 Mei door Zijne Hoogwaardige Excellentie Mgr. A. F. Diepen het Philosophicum plechtig werd ingezegend en op 23 Mei de Kapel geconsacreerd.

Op 11 October werd op het Groot Seminarie te Haaren herdacht het eerste eeuwfeest van de vestiging van het Seminarie te Haaren.

Voor de St. Pieterspenning werd afgedragen een bedrag van f 40.143.75.

Th. van Hout.

vorm laat hij zich weinig of niets gelegen liggen. Hij denkt in het Brabantsch en vormt ook zijn zinnen op Brabantsche manier, maar gebruikt Latijnsche woorden; waar hij — om een paar voorbeelden te geven — op z'n Brabantsch denkt „wij zijn begonnen bier te brouwen”, of „ze zijn gaan visschen en hebben goed wat gevangen”, daar schrijft hij heel gerust „cepimus coquere cerevisiam” en „iverunt piscatum et bene aliquid ceperunt”. Meermalen ook betrapt men hem op een verkeerden naamval en andere grammaticale fouten, welke soms eer aan slordigheid dan aan een simpele vergissing doen denken. ¹⁾

Al behelst het niets van buitengewone beteekenis, toch wekt het handschrift van *M o o r s* onze belangstelling, bijzonder omdat het een dagboek is, want een dagboek uit zoo ver verleden als dit van *M o o r s*, heeft altijd dit aantrekkelijke, dat de auteur nooit heeft kunnen vermoeden, dat zijn argeloos neergeschreven aantekeningen eeuwen later nog gelezen, laat staan gepubliceerd zouden worden. Beter dan uit officieele stukken krijgt men uit geschriften van particulieren aard, gelijk zoo'n dagboek, een kijk op personen, dingen en toestanden. Zoo zal men het leven der abdij van Berne in de jaren 1637—1640 nergens zoo goed uit leeren kennen als uit *M o o r s'* dagboek.

Toch verwachte men niet, dat men in 'dit diarium een afspiegeling zal vinden van het interne religieuze leven der Bernerabdij in die jaren. Want vooreerst kon van een regelmatig kloosterleven onder de weinige leden, welke de abdij alsdan telde, zeker in de toenmalige tijdsomstandigheden geen sprake zijn. Bovendien schreef *M o o r s* zijn diarium hoofdzakelijk, gelijk we reeds zeiden, om de tijdelijke, niet de geestelijke belangen der abdij, zooals studie, gebed en ascese, te dienen. Zijn aantekeningen betreffen hoofdzakelijk de dagelijksche huishouding der abdij (voeding, kleeding, enz.), het beheer harer goederen (huizen, hoeven, landerijen, enz.), de

¹⁾ Wat hier gezegd wordt van *M o o r s'* latijn, betreft uitsluitend zijn diariumlatijn, want vele andere stukken van zijn hand bewijzen, dat hij de taal van *L a t i u m* zeer goed kende en behoorlijk wist te eeren.

beschutting en handhaving harer privilegiën en rechten, het voeren van processen en in verband met dit alles het afleggen en ontvangen van bezoeken, het houden van maaltijden enz. Kortom, het leven van den abt en der weinige religieuzen, die hij bij zich had, wordt ons nagenoeg alleen getoond, voor zoover het in contact stond met de buitenwereld. Van de meer interne kloosteraangelegenheden vernemen we maar weinig, tenzij in een buitengewoon geval als b.v. van frater Folcoldus van Riel, die met Moors niet goed overweg kunnend, het klooster ontvluchtte om Capucijn te worden.

De jaren, waarover het diarium loopt, vallen midden in den beruchten retorsietijd. Zoowel over de retorsieën zelf als over de onderhandelingen om de retorsieën te doen ophouden — aan welke onderhandelingen Moors zelf een groot aandeel had —, zal men in het diarium verschillende mededeelingen vinden.

Verder behelzen zijn aantekeningen natuurlijk nog heel wat bijzonderheden aangaande sommige parochiën van het Bossche bisdom, familiën en personen, zoodat zijn dagboek ook daarom niet geheel zonder belang is.

De uitgave er van hebben wij te liever ondernomen, wijl Moors' dagboek beschouwd kan worden als een welkome voortzetting — al zij het met enkele jaren interruptie — van het dagboek van diens grooten vriend Ophovius, dat loopt over de jaren 1629—1631 en door ons eenige jaren geleden uitgegeven werd.

Op dezelfde wijze ongeveer als met de uitgave van Ophovius' dagboek, zullen wij ook nu te werk gaan.

Ter algemeene toelichting van den tekst, laten wij daaraan voorafgaan een beschrijving der abdij van Berne tijdens Moors' abbatiaat, 1621—1641. Daarbij zullen wij dan vanzelf gelegenheid hebben tot het doen van sommige mededeelingen, welke rechtstreeks kunnen dienen ter opheldering van zekere deelen van den diariumtekst, om zodoende al te lange voetnoten beneden den tekst te vermijden.

Onze toelichtingen hebben wij grootendeels ontleend aan de archivaliën-collecties, rakende de regeering van abt Moors, welke berusten in het archief der abdij van Berne te Heeswijk en, evenals Moors' diarium zelf, door den tegenwoordigen abt, Hoogwaardig Heer Prelaat H. M. A. Stöcker, ons bereidwillig ter bewerking werden toevertrouwd. Wij zijn hem oprecht dankbaar, evenals den abdijs-archivaris Dr. Th. Heyman, die ons in alles met groote voorkomendheid ten dienste stond.

Onder bedoelde archivaliën-collecties hebben wij vooral benut:

Brieven = Brieven voornamelijk van Moors aan publieke ambtenaren en viceversa.

Corr. Moors-Vercuylen = Correspondentie tusschen Moors en diens rentmeester Jacob Vercuylen.

Berne en Orde = Stukken aangaande de abdij van Berne en de Orde van Praemonstreit.

Paroch. = Parochialia, stukken aangaande de parochiën der abdij.

Verzoekschr. = Verzameling hoofdzakelijk van verzoekschriften van Moors aan de Regeering te Brussel.

Moors en Staten = Stukken meestal gewisseld tusschen Moors en de Staten van Holland.

Pasp. en Sauv. = Paspoorten en Sauvegarden.

Abdijgoederen (I en II) = Diverse bescheiden aangaande de abdijgoederen (twee collecties).

Bijl. Diar. = Stukken verzameld om te kunnen dienen als bijlagen van Moors' diarium.

Meest benutte drukwerken en tijdschriften:

Anal. G. Coev. = Analecta Gijsberti Coeverincx, bewerkt door G. v. d. Elsen O.Praem. en W. Hoevenaars O.Praem.

Berneb. = Berneboek, Berne-Heeswijk, Verleden-Heden (1934).

Corresp. = Correspondance de la Cour d'Espagne sur les

affaires des Pays-Bas par H. Lonchay, J. Cuvelier et J. Lefèvre.

Schutjes = Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch (1870—1876) door L. H. Ch. Schutjes.

Bijdr. Prov. Gen. = Bijdragen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant, 1918, I—V.

Biogr. Nat. = Biografie Nationale (de Belgique).

N. N. Biogr. Wdb. = Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek.

Arch. Aartsb. = Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.

B. B. = Bossche Bijdragen, bouwstoffen voor de Gesch. v. h. Bisd. 's-Hertogenbosch.

Tax. = Taxandria, tijdschr. voor Noordbrab. Geschiedenis en Volkskunde.

De prelaat Jan Moors en de Abdij van Berne

1621—1641.

I.

Tot aan de inneming van 's-Hertogenbosch in 1629.

De ouders van den abt waren Reinier Moors en Margaretha Jan Timmermans. ¹⁾ Zij woonden te Schijndel tot omstreeks 1597, daarna te Heeswijk. De vader was gemeentesecretaris, eerst van Schijndel, later van Heeswijk, Dinther en Berlicum; hij stierf te Heeswijk 30 Nov. 1628. De moeder stierf op 76-jarigen leeftijd, eveneens te Heeswijk, 20 Juli 1633 en werd in de parochiekerk aldaar begraven.

De oudste zoon was Jan, onze latere abt; hij werd in of omstreeks 1582 te Schijndel geboren. Dan volgde Cornelis, geboren in 1588 of '89, die seculier priester werd; hij werd in 1624 pastoor van St. Pieter te 's-Bosch; na daar „verjaagd” te zyn — waarom en door wien weten wij niet —, werd hij in 1628 pastoor te Bokhoven en bleef dit tot in 1633, toen hij werd aangesteld tot pastoor van het begijnhof te Dendermonde, waar hij omstreeks 1657 stierf. ²⁾ Paulus, geboren in 1596, werd Norbertijn te Averbode en overleed 28 Oct. 1620, enkele maanden na zijn priesterwijding. Maximiliaan vestigde zich als advocaat te Brussel, waar hij 19 Aug. 1665 stierf. Reinier, waarschijn-

¹⁾ Haar ouders waren Jan Timmermans en Clara Appels, zuster van mr. Adriaan Appels, priester te Oisterwijk, die in 1582 twee studiebeurzen stichtte; in diens testament wordt Reinier Moors geheeten Reinier van Glabbèek; zie Jhr. A. v. d. Does de Willebois, *Studiebeurzen III*, Kap. 17.

²⁾ Dat hij als pastoor van St. Pieter te 's-Bosch verjaagd werd, blijkt uit een brief van abt Moors, d.d. 11 Dec. 1631, aan J. Lieffertz, schout van Ravenstein, waarbij hij zijn broer Cornelis bij den Hertog van Neuburg aanbeveelt voor het pastoraat van Ravenstein; *Arch. Berne, De Abdijgoederen in het land van Ravenstein*.

lijk de jongste zoon, werd zwaar gekwetst bij een kinderspel op Onnoozele-Kinderen-dag van het jaar 1618 en stierf daarna. Behalve deze vijf zonen waren er vier dochters: Clara, gehuwd met Jan Peter Rombouts te Dinther; Anna, gehuwd met Jan Corsten, vorster te Heeswijk, Maria, gedoopt 9 Aug. 1598, gehuwd met Marten Christiaens (Corstens) van Goch te Heeswijk, en Joanna, die waarschijnlijk ongehuwd bleef en bij haar broer Jan tijdens diens abbatiaat als huishoudster diende. ¹⁾

Jan studeerde te 's-Hertogenbosch aan de Latijnsche school en ging daar in den kost bij de Broeders van het Gemeene Leven in het z.g. Rijke Fraterhuis, waar hij waarschijnlijk ook koorzanger werd. ²⁾ Als Bossche student had hij volop de gelegenheid kennis te maken met de Berner Norbertijnen of Witheeren, die immers, nadat hun abdij te Berne bij Heusden in 1572 en 1579 door Staatsche troepen grootendeels verwoest was, ³⁾ waren gaan wonen te 's-Hertogenbosch in hun refugiehuis in de St. Jorisstraat. Omstreeks 1600 zal hij daar zijn intrede gedaan hebben, om er het habijt van St. Norbertus te ontvangen.

Na de priesterwijding, welke hij omstreeks 1606 moet ontvangen hebben, schijnt hij in het Bosch convent belast te zijn geweest met het onderricht der Latijnsche taal en gewijde letteren ⁴⁾, doch slechts voor korten tijd, daar hij reeds in 1607 tot pastoor van Oudheusden werd benoemd. In het daarop volgend jaar werd hij pastoor te Bokhoven en in 1613 te Berlicum. Hij genoot het volledig vertrouwen van den toenmaligen abt Joannes Vercuylen ⁵⁾ en nadat deze

¹⁾ Voor de hier medegedeelde genealogische gegevens zie men *Tax.* IX 40, XLII 291 v.v.

²⁾ Waarschijnlijk immers komt hij voor op een lijst van koorzangers als Joannes Schyndelius, cantor 1598. Ook zijn broers Paulus en Maximilianus waren koorzangers in hun studententijd te 's-Bosch en vermoedelijk Cornelis eveneens; zie bedoelde lijst in *Anal. G. Coev.* II 170.

³⁾ *Berneb.*, p. 36, 37.

⁴⁾ *Berneb.*, p. 40.

⁵⁾ *Berneb.*, p. 43.

1 Nov. 1621 was overleden, ontving hij 29 Nov. d.a.v. zijn benoeming als diens opvolger. ¹⁾)

Zooals in dien tijd gebruikelijk was, geschiedde zijn benoeming door Koning Philips III, of wellicht beter gezegd, door de Aartshertogin Isabella. En men weet, hoe conscientieus deze bij dergelijke prelaten-nominaties te werk ging; alleen de besten kwamen bij haar in aanmerking. ²⁾)

Bij de Berner-kanunniken geldt Moors dan ook nog altijd als een der uitstekendste prelaten, die hun abdij ooit bestuurd hebben. Naast zijn dagboek zijn nog een respectabele menigte brieven en andere bescheiden van hem overgebleven. Toch zou het een gewaagde onderneming zijn, een volledig beeld van hem te willen ontwerpen, maar wel durven wij na lezing zijner geschriften met zekerheid getuigen, dat hij zeer arbeidzaam was en begaafd met een helder verstand en een gezond oordeel. Tot zijn nagelaten geschriften behooren o.a. drie groote Latijnsche preeken over de kloostergeloften, welke bewijzen, dat hij een hooge, ideale opvatting had van het religieuze leven. ³⁾) Slechts een enkel citaat om te laten zien, hoedanige gehoorzaamheid hij van den kloosterling eischte.

Ut vero haec obedientia laudem apud Deum mereatur, certas requirit conditiones, quas necessario observare debetis, quarum prima est, ut Deo et superiori obediatis simplici et humili animo absque discussione. Hinc D. Chrysostomus Secunda conditio est, quod obediendum sit velociter. Velociter enim Tertia et postrema obedientiae

¹⁾) Negen van de elf stemgerechtigde Bernerkanunniken waren 17—26 November te Brussel bijeen ter abtskeuze onder het voorzitterschap van Jan Druys, abt van Park bij Leuven. Twee kwamen bij de keuze in aanmerking, Jan Moors en de ongeveer 31-jarige Leonard Bosch. Deze laatste bekam de meeste stemmen, maar Moors werd benoemd; *Bernerb.* p. 43; *Arch. Berne, Proces wede. Jacob Vercuylen.*

²⁾) A. Pasture, *La Restauration Religieuse aux Pays-Bas Catholiques sous les Archiducs Albert et Isabelle (1596—1633)*, Louvain 1925, p. 10 v.v.

³⁾) Een van deze preeken hield hij op 30 Nov. 1623, een andere op 1 Juli 1624, beide ter gelegenheid eener professie; de derde is gericht tot alle door hem bijeengeroepen Bernerkanunniken. Hij maakt in alle drie een veelvuldig gebruik van de H. Schrift en de werken van Kerkvaders en kerkelijke schrijvers. De preeken bevinden zich in de verzameling *Berne en Orde*.

conditio est, quod virili et generoso animo obediendum sit. Hinx David: „Viriliter agite et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino”. 1) Si tribulatio intonat, si persecutio resultat, si peccatores tibi laqueum ponant, si maligni tuum iter impediunt, tu obedientiae viam non deseras, sed dic: „Paratus sum et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua.” 2)

Egyptii ut fortiter et viriliter obedientem describerent, canem gallicum depingebant, leporem velocissimo impetu insequentem, qui tamen sibilo aut voce domini illum vocantis audita, propriae inclinationi vim inferens a venando lepore se abstinebat. Non dissimiliter perfectus obediens, etiamsi quae jubentur pugnent cum propria ejus inclinatione, ita ut voluntas renuat, appetitus recalcitret, membra etiam corporis ea perhorrescant, illa nihilo secius vim propriae naturae inferens exsequutioni mandat. Hujus generis obedientiae etc.

Ook over de geloften van zuiverheid en armoede had hij strenge opvattingen. Mogelijk was hij op sommige punten wel wat rigoristisch. Hij ondervond veel leed en zwaren tegenslag, waardoor hij wel eens min of meer ontmoedigd werd, doch nergens is iets te bespeuren, wat zou kunnen wijzen op gemis aan zelfbeheersching, tenzij wellicht in zijn dagboek op 29 Juli 1639, toen fr. Folcoldus van Riel op zijn herhaald vermaan nog bleef dralen, om hem te gehoorzamen.

De drie opeenvolgende Bossche bisschoppen, onder wier regeering Moors het Berner-abbatiaat bekleedde, gaven opzichtsens zijn persoon, blijk van hooge waardeering; Zoësius koos hem uit, om in 1622 de reformatie van het Bössche Wilhelmiënklooster Baseldonk te helpen tot stand brengen; 3) Ophovius sloot met hem de innigste vriendschap en ging bij hem vooral te rade in het bestuur van het bisdom, evenals ook Bergaigne later.

Die bisschoppelijke hoogachting sproot zeker voor een deel ook hieruit voort, dat de Bernerheeren zich ten tijde van

1) *Psalm* XXX 25.

2) *Psalm* CXVIII 60.

3) *B.B.* IX 174.

Moors zeer verdienstelijk maakten voor de zielzorg in het Bossche bisdom, waar zij zeven parochiën hadden, t.w. Bokhoven, Heeswijk, Berlicum, Vlijmen, Engelen, Oudheusden en Lithoyen, welke zij, ook nadat de Katholieke godsdienst er verboden was, nog in het geheim bleven bedienen. 1) Wij behoeven slechts te wijzen op het schitterend getuigenis uit het jaar 1650 van den vicaris Hendrik van den Leemputte, die de bisschoppen Zoësius, Ophovius en Bergaigne meermalen op hun visitatiereizen had ter zijde gestaan, dat de Norbertijnen van Berne, evenals die van Tongerlo en Postel, bij genoemde bisschoppen en ook bij de hooge landsregeerders steeds waren geweest „summo honore et pretio et acceptissimi”. 2) Of op dat van den vicaris Judocus Houbraeken, welk wel eerst gegeven werd in 1677, maar voor een langer dan half-eeuwsch voorafgaand tijdperk mag gelden: „Illis incumbit cura aliquot paratuum in dioecesi Buscoducensi, quibus sedulo in vigilanti in habitu saeculari et occulte”. 3) Bracht zelfs een groep Hollandsche predikanten, zonder het te willen, aan de Berners niet den hoogsten lof, daar zij hen in staat achtten, om in heel hun omgeving „allen voortganck des H. Evangeliums” te stuiten? 4)

Ook in andere parochiën van het bisdom, waar geestelijke hulp noodig of wenschelijk was, namen de Bernerheeren de zielzorg waar, zooals Rodolphus Seegers, die pastoor was te Woensel 1613—'21, te Blaarthem 1621—'26, te Waalwijk 1626—'36 en eerst daarna in de Bernerparochie Bokhoven; 5) Antonius Cuijpers, pastoor te Haaren 1619—'39 6) en, gelijk wij straks zullen zien, na de

1) Te Vlijmen, Engelen en Oudheusden was de openbare uitoefening van den Katholieken godsdienst reeds sinds den aanvang van het Twaalfjarig Bestand in 1609 verboden en onmogelijk geworden.

2) *Berneb.* p. 106 v.v. Dat ook Masius, de voorganger van Zoësius, den parochiedienst van die van Tongerlo en Berne op prijs stelde, kan men zien in *B.B.* IX 146.

3) *Tax.* XXIII 83.

4) *Berneb.*, p. 48, 49.

5) *Schutjes* III 348, 727, V 876, 939.

6) *Schutjes* IV 10.

inneming van Den Bosch, nog verschillende anderen. Zooals uit zijn dagboek zal blijken, liet M o o r s in de jaren 1637—'39 zijn religieuzen in het geheim uitgaan naar Dinther, Baardwijk enz., en zelfs naar het gebied der Hollandsche Missie. 1)

Toen M o o r s het bestuur van Berne aanvaardde, waren de tijdsomstandigheden buitengewoon ongunstig. Op 9 April 1621, dus enkele maanden vóór zijn benoeming tot abt, was het Twaalfjarig Bestand geëindigd en de oorlog opnieuw begonnen. De abdij te Berne lag al bijna een halve eeuw grootendeels verwoest. 2) Toch werden haar gebouwen, voor zoover zij overeind gebleven waren, nog bewoond en taliter qualiter onderhouden, en wel door de achtereenvolgende ammodiateurs of pachters, die de omliggende abdijsgoederen in ammodiatie of pacht hadden en meestal aan derden in onderpacht uitgaven. Als ammodiateurs worden vermeld: omstreeks 1607—'15 Jhr. J o h a n G r y p h, die de abdij ook

1) In zijn diarium gewaagt M o o r s veelvuldig van het uitgaan en weer binnenkomen zijner religieuzen. Soms geeft hij dan het doel te kennen, waarvoor zij uitgingen of uitgegaan waren, voor tijdelijke aangelegenheden of wel voor het belang der zielzorg, maar soms blijkt daar niets van. Ook schrijft hij meermalen, dat ze uitgingen b.v. „ob particularia sua“, „pro suis particularibus negotiis“, „ob sua besonia“, „in propria causa“ enz. Wij houden het er voor, dat hij met dergelijke termen veelal de bediening van den godsdienst als het doel hunner reizen bedoelde te noteren. Wat de zending der Bernerheeren naar het gebied der Hollandsche Missie betreft, zij opgemerkt, dat R o v e n i u s 10 Oct. 1619 aan J. M o o r s, pastoor te Berlicum, N i c. H a v e n s, pastoor te Lithoyen, P a u l u s v. d. D a e l, pastoor te Bokhoven en H e n r. B o u l i e u (Boeliou, Boiliu, Beljou), vicarius te Lithoyen, ad triennium de faculteit geeft om aan de inwoners der Geunieerde Provinciën, die tot hen komen, de H. Sacramenten toe te dienen; eveneens, wanneer genoemde religieuzen met verlof van hun overste in plaatsen der Geunieerde Provinciën komen, de faculteit om te preeken en alle pastoralia toe te dienen aan hen, die hun hulp zullen inroepen, doch op plaatsen, die pastoors en priesters hebben „a nobis sibi deputatos“, niet zonder dezer voorafgaand verlof. Op 22 Dec. 1626 verlegt R o v e n i u s deze faculteiten „usque ad nostram revocationem“, alsdan ook voor R. S e e g e r s, pastoor te Waalwijk, en voor A n t. C u y p e r s, pastoor te Haaren. *Arch. Aartsb. XVII 195 v.v.*

2) F o p p e n s (*Hist. Episc. Sylvaeduc.* p. 245) zegt van de verwoeste abdij: „quaeque superant rudera, postmodum aptata fuerunt molendino, conficiendoque pulveri tormentario“. In een stuk van 1626 schrijft M o o r s, dat door of van wege de Staten van Holland „de mueren van de kercke ende clooster syn vercocht, veel duysenden (steenem), ende vorts a fundamentis uytgegraven ende de materialen wechgevoerd om daer af tiras (tras) te maecten“ (*Abdijsgoederen I*).

bewoonde; in 1615—'33 Anthony Loeff en mr. Jacob Vercuylen, van wie de eerste de abdij bewoonde; ¹⁾ in 1633 en '34 Joanna Buys, weduwe van Jacob Vercuylen, ammodiatrice en tevens abdijsbewoonster; in 1634—'37 mr. Simon van Breugel te samen met Aert van Horenbeek, die ook samenwoonden ter abdij; van af 1637 diezelfde Aert van Horenbeek samen met zijn dochter Catharina, weduwe van genoemden Simon van Breugel, die ook in dien tijd ter abdij gehuisvest bleven. Men begrijpt, dat laatstgenoemde ammodiateurs herhaaldelijk in het dagboek van Moors ter sprake komen ²⁾. Ter kenschetsing van de onderlinge verhouding tusschen hen en den prelaat, laten wij de voornaamste bepalingen volgen van het contract van 28 April 1634, waarbij Aert van Horenbeek en mr. Simon van Breugel „de huysingen in de abdij gelegen” en de omliggende goederen — n.l. te Berne, Hedikhuizen, Oudheusden, Genderen, Babiloniënbroek en Doveren ³⁾ — voor acht jaren in ammodiatie nemen. ⁴⁾

Zij zullen jaarlijks 3300 gl. aan Moors betalen en voor de toepachten jaarlijks 300 pond Hollandsche kaas, 700 pond Delftsche of Bernesche boter, 3 hoet goeden hop, 4 voeder goed hooi, 2 vette ossen, 2 hoet goede tarwe, 2 hoet goede haver en 3 malder goede erwten. Zij zijn verplicht voor den abt alle jaar te vetweiden 30 à 40 hamelen of andere schapen en hem met kermis te vereeren met 10 kannen goeden Franschen wijn. Bovendien moeten zij hem jaarlijks

¹⁾ Anthony Loeff woonde na 1633 te Oudheusden; Jacob Vercuylen, broer van abt Vercuylen, woonde te 's-Bosch in de Vuchterstraat in den Engelenburg. Loeff en Vercuylen hielden de abdijsgoederen in en rondom Berne samen in ammodiatie tot omstreeks 1625; van toen af was Vercuylen van de meeste landerijen alléén ammodiateur, maar Loeff bleef de abdij bewonen.

²⁾ De meeste ammodiateurs waren tevens rentmeester over sommige goederen.

³⁾ Van Aert van Horenbeek en diens dochter, de wede. v. Breugel, wordt later gezegd, dat de abdijsgoederen, welke zij in ammodiatie hadden, behalve onder de bovengenoemde plaatsen ook lagen onder Herpt en Vlijmen.

⁴⁾ Arch. Berne, Pachtcontracten.

leveren 20 zakken van de beste winter- en zomer-appelen of in plaats daarvan 30 gl. betalen. Ook zullen zij alle noodige vrachten doen, welke de abt hun zal verzoeken, en den maaltijd bekostigen, welken de prelaat jaarlijks moet geven aan den dijkgraaf en de heemraden van den Hoogen Maasdijk des Lands van Heusden. Voor hen zullen ook zijn alle lasten; omslagen, servituten, grondrenten enz., behalve de rente, verschuldigd aan het Kapittel (van St. Jan) te Luik. Verder zullen zij alle dienstreizen doen, welke de abt hun zal vragen. Horenbeek en Breugel zullen de abdij bewonen en den abt en diens gezelschap altijd behoorlijk ontvangen en logeeren, zoo ook degenen, die door den abt naar Berne zullen gezonden worden.¹⁾

Het grondbezit der abdij was nog als van ouds verdeeld in vijf groepen, naar hun ligging in het land van Heusden, het land van Altena, Utrecht, Maas en Waal en Brabant, tot welke laatste groep, de Brabantsche, ook haar goederen in het land van Ravenstein gerekend werden.²⁾ Toen de Staten van Holland in 1577 de geestelijke goederen bij plakkaat aansloegen, bleven de bezittingen der abdij van Berne uitgezonderd.³⁾ Later echter, op het einde der 16e eeuw, werden haar goederen in het land van Altena aangeslagen, t.w. onder Rijswijk, waar de abdij ook een huis bezat — denk aan de vroegere proostdij van Honswijk⁴⁾ — en onder Woudrichem. Bij het ingaan van het Twaalfjarig Bestand in 1609 ontnamen genoemde Staten aan de abdij verschillende goederen in het land van Heusden,⁵⁾ n.l. het patronaat over

¹⁾ Ontvangst en logies, met al wat daar bij behoorde, op kosten van den abt; zoo moest Moors aan Horenbeek en diens dochter 4750 gld. betalen wegens „taeffel- ende montkosten” sedert 7 Jan. 1637 tot 9 April 1641. (*Arch. Berne, Rekening v. Horenbeek over 1634 en volgende jaren.*)

²⁾ Voor den oorsprong van dit grondbezit en verdere wetenswaardigheden dienaangaande raadplege men *Berneb.* p. 15 v.v. Verschillende kleine bijzonderheden onder hetgeen wij hier over de abdiigoederen gaan mededeelen, zijn ontleend aan *Arch. Berne: Abdiigoederen I, Moors en Staten, Verzoekschr. en Pachtboeken.*

³⁾ *Schutjes I 277.*

⁴⁾ *Berneb.* p. 17.

⁵⁾ Daar de abdij van Berne niet onder de gehoorzaamheid der Aarts-hertogen, maar op Hollandschen bodem lag, beriepen de Staten zich op

de kerken van Oudheusden, Hedikhuizen, Vlijmen en Engelen, alsmede de tienden van Oudheusden, de visscherij „Tijdverlies” bij Berne en een uitterwaard aldaar.¹⁾ Haar goederen in het Utrechtsche, t.w. in Maarsbergen (nabij Amersfoort), waar zij o.a. ook „een huis van plaisance” had, werden in 1621—'23 door de Staten van Holland aangeslagen²⁾

De goederen, welke haar toen nog overbleven, waren echter nog zeer aanzienlijk. Haar landerijen in het land van Heusden hadden volgens eene memorie van omstreeks 1632 een oppervlakte van ongeveer 655 morgen.³⁾ Die in Maas en Waal, t.w. in Altforst, Appeltern, Leeuwen, Maasbommel en Alphen, waren ongeveer 255 morgen groot en werden beheerd door een rentmeester, ten tijde van *Moors* vele jaren lang Jhr. *Assuerus Zweder van Brakel*, heer van Blikenburg, wonende te Utrecht. In zijn diarium zal *Moors* hem natuurlijk herhaaldelijk vermelden, maar mèèr nog *Jacob van der Cammen* te Berlicum, den rentmeester over de abdijgoederen in Brabant en het land

art. 20 van het *Traité de la Trêve*, waarin gesproken werd over kerkelijke goederen in het gebied der Vereenigde Provinciën, toebehoorende aan kerkelijke instellingen onder de gehoorzaamheid der Aartshertogen.

¹⁾ Omstreeks 1620 schreef de abt Vercuylen aan Joannes Roberti, abt van Floreffe: *A multo tempore R.V. constat, quod nos per inducias ipsâ nostrâ abbatîâ et pro magna parte usu ac proprietate bonorum ad eam pertinentium exuti fuerimus et multo deteriori loco sumus quam tempore belli; neque alicui tantum decesserit per inducias, quantum nobis et nostrae abbatiae, quam pro parte reliqua jam fisco addicere Ordines Hollandiae cogitant et pro presenti ita magnis ab iisdem gravamur oneribus, ut exigua nobis et religiosis nostris relinquantur media vivendi.* (*Berne en Orde.*)

²⁾ De Gecommitteerde Raden der Staten van Holland en West-Friesland komen 6 Sept. 1623 overeen met Nicolaas van Bouchorst, heer van Noordwijk, dat hij gedurende 10 jaren alle goederen der abdij Berne, buiten de provincie van Holland en West-Friesland gelegen, in ammodiatie zal hebben voor 800 ponden (40 grooten het pond) jaarlijks. Op 6 Oct. 1624 staan zij hem toe om de goederen der abdij van Berne, genaamd Meersbergen, in eigendom te nemen, mits hij gelijke inkomsten aan vaste goederen in de provincie Holland aan de Raden van State zal leveren en die goederen „van gelijke nature” zullen gemaakt worden als die van Meersbergen tegenwoordig zijn. (*Moors en Staten.*)

³⁾ In Herpt pl.m. 238 morgen aan landerijen en pl.m. 90 morgen aan uitterwaarden; verder aan landerijen in Hedikhuizen pl.m. 81, in Oudheusden pl.m. 126, in Doveren 1½, in Genderen 40 en in Babiloniënbroek 78 morgen. (*Adbijgoederen I.*)

van Ravenstein. De voornaamste Brabantsche goederen ten tijde van Moors waren: te Berlicum de tienden en vijf hoeven; ¹⁾ te Bernheeze, een gehucht deels onder Heeswijk deels onder Dinther, vijf hoeven ²⁾ en de tienden te Heeswijk; te Heesch een kleine hoeve en te Loon-op-Zand eveneens. ³⁾ In het land van Ravenstein bezat de abdij drie hoeven onder Schayk, t. w. Groot Gaal, Klein Gaal ⁴⁾ en Moenlo of Moenle. ⁵⁾

Legio waren de klachten, welke Moors in zijn tijd zo al te hooren kreeg van zijn ammodiateurs, rentmeesters en pachters over de schade, welke in veel dier goederen geleden werd door misgewas, overstrooming enz., maar vooral ter oorzake van plunderingen en vernielingen, aangericht door de rondtrekkende soldatenbenden. ⁶⁾ Wel liet de abt zich dan ter dege van de geleden schade overtuigen, maar bleken de klachten inderdaad gegrond, wat gewoonlijk het geval was, dan kwam hij door kwijtschelding of vermindering der pachten royaal-edelmoedig in de schade tegemoet, want hij wilde zijn pachters goed behandelen. ⁷⁾

Maar nog erger gevaar dan van plundering en vernieling

¹⁾ Op 't Beekveld, aan 't Braakven en de drie andere onder het gehucht Middelroy, t. w. aan 't Laar, aan 't Belver (aan de Koningstraat) en de hoeve Noddenvelt in de Zandstraat.

²⁾ Twee onder Dinther en drie onder Heeswijk; een dezer laatste, het Lanckhuis geheeten, was oudtijds (vanaf omstreeks het midden der 12e eeuw) een uithof der abdij. *Berneb.* p. 21, 22.

³⁾ Het hoeftje te Loon-op-Zand had ten tijde van Moors weinig waarde; het lag op 't Erstellinge (d'Erstelinghe, 't Dersterlinghe).

⁴⁾ Beide hoeven stonden in de buurt van de Reek nabij den windmolen; de hoeve Groot Gaal werd soms „den Hoffsael” geheeten en zal oudtijds een uithof der abdij zijn geweest. *Arch. Berne, Huurceelen Ravenstein*, vgl. *Berneb.* p. 20.

⁵⁾ Deze hoeve lag tusschen Schayk en Nistelrode (tegenwoordig Mun genoemd).

⁶⁾ Vooral tijdens het beleg van 's Bosch in 1629. In een rekest van 1640 schreef Moors, dat de abdij in 1629 al haar vruchten en gewassen had verloren en dat de soldaten al hare hoeven rondom 's-Bosch hadden afgebroken en verbrand, zoodat hij vele duizenden guldens had moeten betalen om ze weer op te bouwen. (*Moors en Staten.*)

⁷⁾ Zweder van Brakel schreef 13 Dec. 1629 aan Jacob Vercuylen: „Ick en twyffel niet, ofte myn Heer den Prelaat, aengesien Syn W.E. de boeren wel soeckt te tracteren, sal ons tot gelegenheyt niet minder doen”. (*Brieven.*)

bracht het oorlogsgeweld voor de abdijgoederen mede. Het gevaar van algeheele confiscatie. Nadat immers de vijandelikheden op 9 April 1621 weer begonnen waren, openbaarden zich deze heel bijzonder in het doen van represailles of retorsieën, gelijk men ze toenmaals heette. En daar tegelijk met het afloopen van het Bestand groote geschillen rezen over de goederenregelingen, gelijk die vóór den aanvang van het Bestand door beide oorlogvoerende partijen getroffen waren, kwamen die retorsieën vooral neer op goederenconfiscaties. De abdijgoederen van Berne kwamen al spoedig in het geding, want 6 Aug. 1621 lieten de Gecommitteerde Raden van Staten van Holland en West-Friesland aan den Abt van Berne, toen nog J. V e r c u y l e n, weten, dat hij hun binnen drie weken een staat van alle goederen zijner abdij moest opzenden, „also met de expiratie van de trefves de goederen van de abdie van Bern, die UweE, tot noch toe hebt beseten, aen ons syn vervallen.”¹⁾ Van de confiscatie der abdijgoederen, die van Maasbergen uitgezonderd, is toen niets gekomen,²⁾ maar de Staten-Generaal hielden er voortdurend het oog op, zeker als de Zuid-Nederlandsche regeering hun eenige aanleiding gaf tot retorsie. Geen goederen immers waren voor hun retorsieën zoo gunstig gelegen als die van Berne in het land van Heusden, waar zij volkomen heer en meester waren en het frontierstadje Heusden steeds met militie bezet hielden, zoodat zij de rondom liggende abdijgoederen als het ware voor het grijpen hadden. Toen dan ook in 1622 vanwege den Koning van Spanje gepubliceerd was, dat zekere geestelijke goederen in Zuid-Holland, t. w. rondom Geertruidenberg en in het land van Altena, zouden „gesaiseerd” worden, besloten de Staten-Generaal gelijk „saissement” te doen op de abdijgoederen van Berne. Tot tweemaal toe liet J. v a n d e n B r o e c k e, rentmeester der Staten van Holland, den pachters, tiende-naars, cijns- en rentegelders der abdij te Berlicum, Heeswijk,

¹⁾ *Moors en Staten.*

²⁾ Er schijnt toen dienaangaande een soort van overeenkomst gesloten te zijn tusschen de abdij en de Staten van Holland.

Dinther, Heesch en Loon-op-Zand gerechtelijk aanzeggen, dat zij hun pachten enz. voortaan aan niemand anders dan aan hem te betalen hadden. Moors deed zijn best, om het onheil af te wenden en op 9 Juni 1622 besloten Gecommitteerde Raden der Staten van Holland en West-Friesland, na gehoord rapport, hem te schrijven: „Soo den voors. Abt te weghe can brengen, dat van die syde de geestelicke goederen, die sij hebben gesaiseert, werden ontslaegen, dat sij oock sullen sien aen mijne Heeren Staten te weghe te brengen, dat den voorschr. Abt, voor sooveel de goederen van de abdie aengaet, door de vingers sal worden gesien.”¹⁾

Er werden in dien tijd, immers 7 en 29 Juni 1622, tusschen Isabella en Prins Maurits overeenkomsten gesloten, waarbij zekere geconfiscieerde goederen provisioneel uit hun confiscatie ontslagen werden.²⁾ Dit belette niet, dat Graaf Hendrik van den Berg, de bekende legerbevelhebber in Spaanschen dienst, bewarend dat zekere goederen onder Werkendam, welke de Staten van Holland in bezit hadden, hem als eigenaar van het kasteel van Hedel toebehoorden, de pachters dier goederen door zijn soldaten in arrest deed nemen.³⁾ Dadelijk daarop lieten Gecommitteerde Raden van Holland door Gerard Fockestaer, toentertijd Staatsch rentmeester der domeinen van de Grafelijkheid van Holland over stad en land van Heusden, den Abt van Berne weten, dat deze de begonnen executie moest „afdoen” aan de zijde van den Koning van Spanje „op pene van saississement van syne goederen.” In Februari 1623 werden de goederen der abdij van Berne in het land van Heusden metterdaad door

¹⁾ *Moors en Staten; Abdijgoederen I; Arch. Aartsb. XVII 202.*

²⁾ Zie den inhoud dier overeenkomsten in *Arch. Aartsb. XVII 205 v.v.*

³⁾ Ook deed men van Koningszijde aanspraken gelden op de goederen, welke van het voormalig Karthuizerklooster te Geertruidenberg afkomstig waren, want in een brief van 13 Maart 1623 schrijft Paulus de Jonge, griffier van Prins Maurits, aan Adriaan Brouwerts, schout te Brochem, als gecommitteerde der Raden van State te Brussel: „Van gelycken syn onlanx in 't openbaer in huere gestelt, ende den dach daervan geleght tegens den IXen deses maents Martii binnen 's Hertogenbosch, de goederen eertyts behoord hebbende tot het Carthuyserclooster onder Geertruydenberge”. *Arch. Berne, Berne en de goederenconfiscaties na het Twaalfjarig Bestand; Arch. Aartsb. XVII 211; 212.*

Fockestaer aangeslagen. Gelukkig wist Moors de beiderzijds gedane beslagnamen ongedaan te maken ¹⁾, waarvoor hij evenwel in Brussel en 's Gravenhage méér dan 2000 ponden betaalde. Ook was het hoogstwaarschijnlijk mede aan hem te danken, dat in den zomer van 1623 tusschen Isabella en Prins Maurits nieuwe onderhandelingen, alstoen meer speciaal over de z.g. geestelijke goederen, plaats hadden. ²⁾ De „executies” op de geestelijke goederen werden alsdan voorloopig geschorst en bij acte van de Infante, d.d. 18 Juli 1623, en van Prins Maurits, d.d. 3 Aug. d.a.v., werd overeengekomen, dat elk der partijen de provisioneele surcheantie zou onderhouden, zoolang ze aan de andere zijde zou onderhouden blijven. ³⁾

In 1625 begon Graaf Hendrik van den Berg opnieuw te „procedeeren by retorsie” op goederen onder Werkendam en in het daarop volgend jaar maakte Jhr. Hendrik van Eck, heer van Werkendam en garnizoenskapitein te Breda, eveneens aanspraak op goederen onder Werkendam, welke in het bezit der Staten van Holland waren, maar volgens zijn beweren half aan hem en half aan den Koning toebehoorden. Ook hij liet de pachters arresteeren en gevangelijk naar Breda brengen. En ook toen volgde weer een waarschuwing der Generaliteit van Holland aan het adres van Moors, „ten eynde hy soude sien te doen cesserer alsulcke executiën”. Moors was van oordeel, dat zoowel Jhr. v. Eck als Graaf v. d. Berg „den ordinarissen wech van rechte” moesten volgen „om te comen tot hunder pretensiën”, doch niet den weg van confiscatie en

¹⁾ Graaf Hendrik v. d. Berg kreeg uit Brussel bevel om van zijn executies af te zien; meende hij recht op de litigieuse goederen te hebben, dan moest hij maar een civiel proces beginnen.

²⁾ Van den kant van Isabella en den Raad van State te Brussel werden de onderhandelingen gevoerd door den reeds vermelden Adriaan Brouwerfs en door Henricus Vordenus, deken van Oldenzaal.

³⁾ Zie beide acten in *Arch. Aartsb.* XVII 221 v.v. De abdij van Berne wordt in de acte van Isabella uitdrukkelijk vermeld. In een rekest van Isabella, verzoekend dat de belangen der abdij bij de onderhandelingen zouden behartigd worden, had Moors geschreven, dat het verlies zijner abdiigoederen in het land van Heusden wel ware voorkomen geworden, „en cas qu'on en eut parlé”. *Verzoekschr.*

militaire executie. Tegenover den Graaf schijnt hij al spoedig succes gehad te hebben, doordat hem andermaal van uit Brussel bevolen werd, van dergelijke executie af te zien. Heel wat meer moeite had de Abt met den Heer van Werkendam. Toch gelukte het hem, ook diens executie te doen ophouden. Beide gevallen kostten hem echter 5000 ponden. ¹⁾

Algemeen bekend zijn de retorsieplakaten van 1633 en daaropvolgende jaren in zake de uitoefening van den godsdienst. Een klein voorproefje van soortgelijke retorsie, waarbij de abdij van Berne alweer als stootblok moest dienen, vinden wij reeds in 1625. In plaats van Johannes Wyckentoren was toen tot predikant te Doveren en Genderen aangesteld Henricus Geysteranus, voor wien echter bij de Infante geen sauvegarde kon verkregen worden. Deswege ontving Moors op 22 Dec. van genoemd jaar uit Heusden een waarschuwing, (waarschijnlijk van den militairen gouverneur), dat de Staten van Holland, niet langer op eenige sauvegarde wachtende, den nieuwen predikant toch naar zijn standplaats gezonden hebben „met meyninge, dat derselven aldaer ongemolesteert sal blijven, ofte dat hetselve t'UwerE. lasten ende de pastooren van UwerE. convente lasten ende oncosten sal geschieden, van hetwelcke ick UweE. by tijts ende eens voor al hebbe willen waarschuwen, om hierinne alle moyten ende schaden te prevenieren by alsucke middelen, als UE. sal geraden vinden ende sullen ons hierop verlaten.” ²⁾

Evenals in het confisceeren van goederen, wenschten beide oorlogvoerende partijen elkaar ook met gelijke munt te betalen in het toestaan van sauvegarden en paspoorten. Het „do ut des”, of beter het „do si das” werd dan toegepast. Zoo verleende Prins Frederik Hendrik 8 Febr. 1626 paspoort aan Moors met twee dienaars en aan diens agent mr. Jacob Verduylen (den rentmeester) met één dienaar, mits de Infante paspoort zou verleenen aan Gas-

¹⁾ Arch. Berne: *Abdijgoederen I en Berne en de goederenconfiscaties na het Twaalfjarig Bestand.*

²⁾ *Brieven.*

pà r v a n E y c k, drossaard en dijkgraaf te Heusden, met twee dienaars en aan Gerard Fockestaer, rentmeester der domeinen en penningmeester van het land van Heusden, met zijn deurwaarder of dienaar. 1) Men begrijpt, dat M o o r s het paspoort van den Prins niet missen kon. Hij zelf immers, of een zijner religieuzen namens hem, moest nog al eens op reis voor het beheer van de her en der ten platten lande verspreid liggende hoeven en goederen en ook al ter visitatie van de parochiën, welke door zijn religieuzen be- diend werden; bovendien wilde hij de ambtenaren in het land van Heusden, zooals genoemde G. v. E y c k en G. F o c k e s t a e r, zoo mogelijk gaarne te vriend houden. 2) Hij zond derhalve een verzoekschrift naar Brussel, ten einde de Infante aan beide ambtenaren paspoort zou geven. Het apostille op zijn verzoek luidde: „Ce que le suppliant requiert ne se peut accorder. Faict à Bruxelles le 30 de Mars 1626". 3) Deze beschikking zal den abt niet slechts teleurgesteld, maar denkelijk ook wel wat verwonderd hebben, daar hij toch anders steeds een welwillend gehoor in Brussel vond. Hij zond nog twee- of driemaal een nieuw rekest 4), maar voor zoover wij weten, met het eenig resultaat, dat Isabella 28 Oct. 1627 aan Gerard Fockestaer, „secretaire des dicques et receveur au quartier de Heusden", alsmede aan Laurent Engelberchs, „aussi commis au faict

1) *Pasp. en Sauv.*

2) Het was waarschijnlijk door zijn bemiddeling, dat Isabella 19 Juli 1623 sauvegarde had verleend aan dienzelfden Fockestaer — alsdan geheeten rentmeester der domeinen, pagador der compagnie van den Heer van Kessel (Willem Adriaan van Horne), penningmeester en secretaris van „de dyckagie" in het land van Heusden — om vrij te reizen in de landen, waar men den Koning erkent door contributiebetaling, en in neutrale landen. (*Pasp. en Sauv.*)

3) *Verzoekschr.*

4) In een dier rekesten schrijft hij, dat hij zijn voorwaardelijk paspoort verkregen heeft van den Prins door bemiddeling van vermelden Jasper v. Eyck en Gerard Fockestaer; als dezen geen paspoort gegeven wordt, zal het hem onmogelijk zijn om de pastoors van Bokhoven, Waalwijk, Berlicum, Heeswijk, Haaren, Lithoyen en Blaerthem te gaan visiteeren; ook vreest hij dan nadeel in zijn goederen in het district Heusden, waar hij méér dan 2000 roeden landerijen (virgas aggerum) heeft, wjl de twee bedoelde ambtenaren aldaar belast zijn met het toezicht op de dijken. (*Verzoekschr.*)

desdits dicques et huissier de son comptoir", voor een tijd van zes maanden in hun district sauvegarde toestond. ¹⁾

Intusschen had ook het refugiehuis te 's Bosch den abt groote zorgen gebracht. Van af den aanvang van zijn abbatiaat stond het bij hem vast, dat hij zich daarin op den duur niet kon blijven behelpen. Zoo gaarne toch zou hij het klein getal zijner religieuzen met een twintig of dertig nieuwe leden uitbreiden, zoodat de koorzang en de lithurgische plechtigheden meer met passenden luister zouden kunnen geschieden en het abdijleven heelemaal hersteld zou kunnen worden, doch in het refugiehuis was dat onmogelijk, daarvoor was de ruimte veel te bekrompen. Zijn gedachten en verlangens gingen dus uit naar een goede gelegenheid, om zijn convent ruimer te kunnen huisvesten.

Die gelegenheid deed zich voor in 1623, toen Bisschop Zoësius besloot de stichting der Broeders van het Gemeene Leven te 's Hertogenbosch in de Hinthamerstraat, bestaande uit het Arme en Rijke Fraterhuis, op te heffen. Moors opende de onderhandelingen over den aankoop dezer huizen en in Juli van genoemd jaar kon hij het Rijke Fraterhuis reeds met zijn conventualen betrekken. Datzelfde jaar werden nog vijf huizen in de Hinthamerstraat door hem bijgekocht en bij akte van 30 Maart 1629 zou hem ook nog het Arme Fraterhuis worden overgedragen. ²⁾ 't Was dus duidelijk, dat hij ter plaatse een flinke abdij wilde vesten. Daar deze echter een voortzetting zou zijn van de vroegere abdij te Berne, schijnt hij gevreesd te hebben, dat ze door de Zuid-Nederlandsche regeering niet als een Brabantsche, maar als een Hollandsche stichting zou aangezien worden.

¹⁾ *Pasp. en Sauv.* Aan Jasper van Eyck schijnt Isabella sauvegarde geweigerd te hebben; de reden daarvan zal geweest zijn, dat de drossaard tegen den Katholieken godsdienst in het land van Heusden hevig ageerde, getuige o.a. zijn brief van 11 Febr. 1627 (*Schutjes IV 576*).

²⁾ *Arch. Berne, Het Fraterhuis te 's-Bosch*; deze verzameling bevat een groote menigte stukken aangaande de vele verwickelingen, welke de opheffing der Broeders en de verkoop hunner huizen met zich brachten. Wij volstaan met te verwijzen naar *Berneb.* p. 44, *Schutjes IV 407*, '08, *Anal. G. Coev.* II 136 v.v., *Jhr. Mr. A. v. Sasse v. Ijsselt, De voorname Huizen en Gebouwen van 's Hertogenbosch III 103 v.v.*

Om dit te voorkomen, vroeg hij verlof, dat de zetel der oude abdij van Berne naar 's Bosch zou mogen overgebracht en dat de nieuwe stichting aldus „gebrabantiseerd” zou mogen worden. De „brabantisatie” geschiedde bij oorkonde van Koning Philips d.d. 9 Juli 1626.¹⁾ Het refugiehuis in de St. Jorisstraat, dat als zoodanig nu geen doel meer had, verhuurde hij aan mr. Johan van de Ven²⁾ en met voortvarendheid werkte hij nu voort aan de instauratie der nieuwe abdij, liet o.a. een koorgestoelte van 44 zetels bouwen, bestelde een nieuw oxaal, nam nieuwe religieuzen aan³⁾ enz., totdat bij de overgave van 's Bosch aan den Boschbedwinger Prins Frederik Hendrik, helaas, al zijn heerlijke plannen in stukken werden geslagen.

Tijdens het beleg nam hij bereids zijn maatregelen. Zoo verkocht hij de vijf huizen in de Hinthamerstraat, welke hij pas drie jaren te voren had aangekocht.⁴⁾ Reeds op 24 Augustus pleegde Ophovius met hem overleg betreffende het stellen der voorwaarden, indien de stad zich zou moeten overgeven. En toen eindelijk op 12 September over de overgave zou onderhandeld worden, koos de Bossche reguliere geestelijkheid Moors als haren commissaris, om mede aan die onderhandelingen deel te nemen. Twee dagen later onderteekende de abt na Prins Frederik Hendrik en na Ophovius het verdrag van de overgave der stad.⁵⁾

¹⁾ Arch. Berne, *Het Fraterhuis te 's-Bosch*.

²⁾ Hij verkocht het aan hem 20 Jan. 1629; later werd het gekocht door Mathias Loosen. Arch. Berne, *Pachtboeken, Het Fraterhuis te 's Bosch en Abdijgoederen I*.

³⁾ In 1623 telde het convent, behalve den abt, negen priesters, één diaken, twee subdiakens en drie geprofesten (*Anal. G. Coev. II 139, 140*, waar Gijsb. Peters Dystelberch, te Anholt in dienst van den Graaf van Anholt, niet vermeld wordt). In 1629 waren er 19 conventualen behalve den abt; zie het lijstje, dat aanstonds gaat volgen.

⁴⁾ Vier dezer huizen verkocht hij aan mr. Aert van Broekhoven en één aan Willem van Bladel (*Arch. Berne, Het Fraterhuis te 's Bosch*). Wellicht was deze verkoop meer schijn dan werkelijkheid.

⁵⁾ *Dagboek van Ophovius (B.B. XV) p. 25, 40-42.*

II.

Na de inneming van 's-Hertogenbosch.

Den 24en September 1629, tien dagen na de overgave van 's Bosch, leverde de Abt van Berne aan de Statenleden, die in de stad vertoefden om er de reformatie, althans de politieke reformatie, te helpen tot stand brengen, op hun bevel navolgend lijstje over, bevattende de namen der Bernerheeren, hun leeftijd en positie: 1)

J. Moors, abt, oud 47 jaren; Leonardus Bosch, prior, oud ongeveer 39 jaren; Petrus Rovers, supprior, oud ongeveer 27 jaren; 2) Petrus van den Meulenhof, pastoor te Heeswijk, oud ongeveer 64 jaren; 3) Nic. Havens, pastoor te Lithoyen, oud 51 jaren; 4) Rodolphus Seegers, pastoor te Waalwijk, oud ongeveer 47 jaren; Gijsbertus Peters Dystelberch, pastoor te Anholt, oud ongeveer 46 jaren; 5) Paulus van den Dael, pastoor te Berlicum, oud ongeveer 39 jaren; Anthonis Cuypers, pastoor te Haaren, oud ongeveer 38 jaren; 6) Anthonis Heymans, pastoor te Bokhoven, oud ongeveer 42 jaren; 7) Norbertus Verduylen, onderpastoor te Heeswijk, oud ongeveer 28 jaren; 8) Joachim Keizers, onderpastoor te Berlicum, oud ongeveer 26 jaren; Augustijn Janssen, conven-

1) *Abdijgoederen I.* Om te doen zien, wie van hen leefden in den tijd, dat Moors zijn diarium schreef, zullen wij den dood vermelden van hen, die stierven vóór 1640.

2) Hij bediende het pastoraat van Heeswijk nog op 10 Sept. 1635; kort daarop stierf hij.

3) Hij liet wegens ziekelijkheid zijn pastoraat vanaf 1629 door een vicarius bedienen en stierf 27 April 1639; *Schutjes IV 92.*

4) Hij overleed 2 Juni 1637.

5) Elders heet hij kapelaan van den Graaf van Anholt; hij overleed te Anholt omstreeks 1 April 1635; *Abdijgoederen I.*

6) Hij overleed te 's Bosch 6 Oct. 1638; *Diarium 9 Oct. 1638.*

7) Benoemd tot pastoor van Bokhoven 23 Juli 1628, liet hij al kort daarop wegens zwakke gezondheid de bediening van het pastoraat aldaar over aan den seculieren priester Corn. Moors, broer van den abt. Heymans stierf te Heeswijk 22 Mei 1630; *Schutjes III 305, IV 92.*

8) In 1633 volgde hij C. Moors op als pastoor te Bokhoven en stierf 17 Oct. 1636; *Schutjes III 305, '06.*

tuaal, oud 25 jaren; Walterus van Groeningen, conventuaal, oud ongeveer 29 jaren; Cornelis van Griensven, conventuaal, oud ongeveer 28 jaren; Bartholomeus Somers, conventuaal, oud ongeveer 28 jaren; Falcoldus van Riel, conventuaal, oud ongeveer 24 jaren; Arnoldus van Lent, conventuaal, oud ongeveer 26 jaren; Balthasar Janssen van Lie-rop, conventuaal, oud ongeveer 24 jaren.

Daags na de indiening van dit lijstje, teekent Ophovius in zijn dagboek aan: Invisit me Dominus abbas Bernensis, qui videbatur languere; ego illum animavi.¹⁾

Op 2 October verleende de Prins van Oranje aan Ophovius, Moors en Joannes du Chesne, abt van Postel, een welwillende audiëntie. Twee dagen daarna vertrok de Bisschop naar België,²⁾ na daags te voren Moors aangesteld te hebben tot zijn vicaris-generaal met betrekking tot de personen, die hem als abt onderhoorig waren.³⁾ Ook Moors verliet in die dagen Den Bosch, om zich naar België te begeven. Vergezeld van den Abt van Postel, ontmoette hij op 13 October Ophovius te Brussel.⁴⁾ Deze zou nog enkele weken in België blijven, doch Moors ging 16 October met den Prelaat van Postel naar Leuven, tot bijwoning van het licentiaatsfeest van zijn broer Maximiliaan.⁵⁾

Toen hij in Den Bosch terugkeerde, was daar juist het plakaat van 20 October bekend geworden, waarbij aan de priesters der geheele Meierij geboden werd de kerken te ruimen.⁶⁾ Onmiddellijk zond hij hierover op 24 October een

¹⁾ B.B. XV 46.

²⁾ B.B. XV 49.

³⁾ Zie bijlage 1.

⁴⁾ Waarschijnlijk had hij 7 October de wijding bijgewoond van den Bosschenaar J. Chr. v. d. Sterre, abt van St. Michiel te Antwerpen; B.B. XV 50.

⁵⁾ B.B. XV 52, 53, waar wij verkeerd veronderstelden, dat Cornelius Moors toen zijn licentiaat S. Theol. zou behaald hebben; deze was al licentiaat, toen hij nog pastoor van St. Pieter te 's Bosch was.

⁶⁾ J. v. Heurn, *Hist. der Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch* II 462, '63.

brief aan den Bosschenaar Godefridus Typoets, advocaat te Brussel, met verzoek om deze zaak bij Ophovius aan te bevelen. Tevens verzocht hij den advocaat, hem een paspoort te willen bezorgen, om gedurende drie jaren — voor welken termijn het geven van paspoorten aan burgers in dien tijd gebruikelijk was — „ten platten lande te mogen frequenteeren”, gelijk hij te Brussel mondeling met hem besproken had.¹⁾ Binnen 15 of 16 dagen moest hij immers volgens accord Den Bosch verlaten en zou hij met zijn religieuzen en familie (zijn dienstpersoneel) domicilië nemen te Heeswijk.²⁾

Het huis, dat Moors alsdan op het oog had, stond in het gehucht Bernheeze, ter zelfder plaatse, waar nu de Heeswijksche abdij gelegen is. Het was een zeer oud huis, dat eeuwen lang aan de Berner-abdij had toebehoord,³⁾ door abt Koendraad van Malsen (1528—1549) verbouwd was tot een maison de plaisance, een speel- of buitenhuis, en later den naam van slotje kreeg. In de dagen van Moors en waarschijnlijk al eeuwen vroeger (van af omstreeks het einde der 13e eeuw), diende het tot woonhuis der Heeswijksche pastoors. Vanaf 8 of 9 Nov. 1629, toen de Berners Den Bosch moesten verlaten, tot omstreeks het begin van het jaar 1637 heeft Moors in dat huis zijn verblijf gehad, althans meestentijds. Soms immers verbleef hij in die jaren op de oude abdij te Berne. Ook woonden slechts enkele der met hem uit 's Bosch verdreven religieuzen daar te Heeswijk met hem samen.⁴⁾ Sommige hunner had hij naar Leuven en de Norbertijnerkloosters in België, zooals Postel en Tongerlo, gezonden en anderen liet hij zooveel mogelijk op assistentie gaan in het Bossche Bisdom.⁵⁾

¹⁾ Dat het paspoort, mede door bemiddeling van Ophovius, verkregen werd, blijkt uit diens dagboek; *B.B.* XV 52, 102.

²⁾ *Brieven.*

³⁾ Oorspronkelijk was het een z.g. zaalhof, die door Hertog Hendrik I van Brabant in 1196 aan de abdij geschonken was; *Berneb.* p. 21—23.

⁴⁾ Het huis daar was ook zeker veel te klein om allen op te nemen.

⁵⁾ Ant. Heymans was wegens ziekte te 's Bosch achtergebleven en verliet de stad eerst in het midden van Maart 1630; de prior L. Bosch bevond zich in 1630 te Tongerlo, doceerde (volgens Schutjes I 295)

Evenals het geheele platteland der Meierij, stond ook het huis te Heeswijk voortdurend bloot aan de moedwilligheid van het soldatenvolk, bijzonder dat van het nabijgelegen Bossche garnizoen. Wel zal de nieuwe bewoner een beetje gerustgesteld zijn, toen hij op 29 November 1629 van Philips van Thienen, den commandant van genoemd garnizoen, een sauvegarde ontving, waarbij deze aan zijn manschappen verbood, om aan des Abten huis te Heeswijk of aan deszelfs huisraad, meubelen en familie en de toebehoorten van dien eenigen overlast aan te doen.¹⁾ Die geruststelling bleef echter van korten duur, want 20 December d.a.v. kwam een waarschuwing van den reeds meer vermelden Fockester, dat de Gecommitteerde Raden van Staten van Holland hem gelast hadden, om ten behoeve der provincie Holland de goederen der abdij in de Meierij van 's-Hertogenbosch aan te slaan, dat de pachten enz. derhalve aan niemand anders dan aan hem voortaan betaald mogen worden en dat voor de verloopende pachten binnen 14 dagen parate executie zal geschieden.¹⁾

Wij kunnen ons voorstellen, dat deze waarschuwing op den abt een indruk maakte, als hoorde hij een soort van doodvonnis over zijn toch al zoo rampzalig convent. Hij zond een rekest aan de Staten van Holland om te betoogen, hoe zijn abdij vóór, tijdens en na het Bestand altijd in het bezit was gebleven van haar goederen in de Meierij, en om te

vanaf 1 Oct. 1632 een tijdlang de filosofie te Postel en verbleef later in Héchtel; Norb. Vercuylen wordt in 1630—32 als kapelaan te Schijndel vermeld; Aug. Janssen in 1632—'36 als deservitor te Boxel; Balt. Janssen in 1632—'36 als vicarius te Haaren; Folc. v. Riel in 1632 als kapelaan te Schijndel en in 1633—'36 als pastoor te Nuenen. Ook zocht Moors in dezen tijd naar een geschikte gelegenheid om zijn eigen broer Cornelius, pastoor te Bokhoven, naar elders te doen vertrekken en om zoo dat pastoraat weer open te maken voor een van zijn religieuzen, zooals in 1633 ook geschiedde.

¹⁾ *Pasp. en Sauv.*

²⁾ *Brieven en Moors en Staten.* Dat de kerkelijke goederen in de stad 's Bosch zouden aangeslagen worden, was voor iedereen duidelijk. Gelijik bekend, waren echter de Staten-Generaal, in tegenstelling met de regeering te Brussel, van oordeel, dat met Den Bosch ook de Meierij gereduceerd was; vandaar hun voornemen, om ook de kerkelijke goederen in de Meierij aan te slaan. Die reductie van de Meierij werd weldra de groote twistvraag.

verzoeken, hem ongemolesteerd te laten. Verder, op 5 Jan. 1630, een brief aan den advocaat Typoets te Brussel, verzoekend om het gebeurde te willen mededeelen aan Jan Kesselaer, heer van La Marquette,¹⁾ aan Drusus, prelaat van Park, en anderen. De reden van hun aanslag — zoo schrijft hij — zoeken de Staten in den overgang van 's Bosch, hetgeen „ons dunckt groote abuys te sijn”, aangezien de goederen gelegen zijn ter plaatse, waar men contributie betaalt.²⁾ In datzelfde schrijven wijst hij op de accoorden van 1623,³⁾ welke nu door die van Holland verbroken worden, en acht het wenschelijk, dat Adriaan Brouwers, schout van Broechem, die het aangaan van bedoelde accoorden als lasthebber van Isabella mede bewerkt had, naar Den Haag worde gezonden, om de zaak tot een goed einde te brengen. Mislukt dit, dan zou — zoo meende hij — het Hof van Brussel brieven van represailles kunnen verleenen. In dienzelfden geest richtte hij een verzoekschrift „au Roi” — feitelijk aan den Raad van State te Brussel —, maar gehoord hebbende van de onderhandelingen over het bezit en bestuur der Meierij, welke tusschen beide regeeringen weldra zouden plaats hebben, spreekt hij daarin niet over het zenden van den schout van Broechem, maar stelt zijn hoop op die onderhandelingen.⁴⁾

Doch bij schrijven en rekesteeën alleen liet hij het niet. Persoonlijk zou hij in Den Haag bij de Heeren en den Prins van Oranje zijn zaak gaan bepleiten. Hij vertrok op 6 Januari en keerde niet vóór 6 Februari terug. Een eerste succes in Den Haag kon hij boeken, toen hij op 14 Januari een sauvegarde van den Prins van Oranje verwierf van dezen inhoud:

Frederik Hendrik consenteert „omme seeckere goede consideratien ons daertoe moverende” aan Johan-

¹⁾ Den bekenden vredesonderhandelaar in dien tijd.

²⁾ D.w.z. in land, dat aan de eene partij (hier den Koning van Spanje) toebehoorde, maar aan de andere partij (hier de Staten-Generaal) schatplichtig was.

³⁾ Zie hiervoor p. 36.

⁴⁾ *Brieven*.

nes Moors, abt van Berne, „dat hij hem met synne domesticque dienaers ende gantse familie uyt 's-Hartogenbosch sal mogen begeven tot Heeswijck in de Meijerije van 's-Hartogenbosch voors, omme voortaan sijne residentie aldaer te houden ende te genieten soodanige vrijdommen als d'andere innesetenen, aldaer onder contributie sittende, 1) zijn doende. Behoudelijck dat hij naer behooren contribuere aen de Ho. ende Mo. Heeren Staten-Generaal deser Vereenigde Nederlanden ende sich in alles regulere naer de placcaten ende ordonnantien bij Haer Ho. Mo. gemaect ofte alnoch te maecten ende onder 't deksel van desen nyets tot nadeel derselver en attentere. Consenterende den voornoemden Heere Abt daerbeneffens, dat hij tot meerder verseeckeringe ende bescherminge onse wapenen van sauvegarde sal mogen doen op- ende aenslaen ter plaetsen, daer hij 'tselve best ende raedtsaemst sall achten". Ook wordt bevolen, dat „in sijne huysinge tot Heeswyck" geen krijgsvolk zal mogen „logeren ofte vernachten dan bij onse expresse patente ende ordonnantie". 2)

Nog grooter succes bereikte hij, want op advies van den Prins van Oranje besloten de Staten van Holland op 30 Jan. 1630, dat de aangeslagen goederen der abdij van Berne onder zekere voorwaarden, en in afwachting van hetgeen de Staten-Generaal zouden doen met de geestelijke goe-

1) D.w.z. schatplichtig zijnde aan den Koning van Spanje.

2) Vijf dagen daarna kreeg Moors van den Prins een nieuwe sauvegarde van denzelfden inhoud, behalve dat achter de woorden „tot Heeswijck in de Meijerije van 's-Hartogenbosch voors" ingelascht werd „ofte in den lande van Cranendoncq" en achter „in sijne huysinge tot Heeswijck" eveneens „ofte in den lande van Cranendoncq". Ophovius heeft aangeteekend (*B.B.* XV 107), dat Moors met zijn medekanunnik Barth. Somers en Joost van Hedikhuizen, drossaard van Heeswijck, Dinther en Berlicum, voordien drossaard van Kranendonk en Eindhoven, hem op 19 April 1630 te Geldrop een bezoek brachten en vandaar naar Kranendonk gingen. Als wij een en ander met elkaar in verband brengen, schijnt het ons toe, dat Moors toen het plan had, of althans er over dacht, om zich op het kasteel van Kranendonk te vestigen. Dit kasteel behoorde met de heerlijkheid Kranendonk aan den Prins van Oranje, die het wel eens door den drossaard van Kranendonk en Eindhoven liet bewonen, maar in de jaren 1629 en 1630 stond het hoogstwaarschijnlijk onbewoond (*B.B.* XV 173, noot 3). De twee bovenvermelde sauvegarden bevinden zich in hun origineel in *Pasp.* en *Sauv.*

dèren buiten de provincie Holland, uit hun confiscatie moesten ontslagen worden. Dienovereenkomstig volgde daags daarna een lastgeving aan Gerard Fockestaer, rentmeester van de domeinen in het land van Heusden. 1)

Inderdaad, een schitterend succes, al werd het behaald met veel moeiten en kosten — „port multos labores et plures expensas” —, gelijk Moors zelf 20 Febr. schreef aan zijn prior L. Bosch te Tongerlo. 2)

Uit alles blijkt, dat de Staten van Holland de abdij van Berne, en speciaal haren abt Jan Moors, betrekkelijk gunstig gezind waren. Ware het anders geweest, zouden zij dan bij hun aanslag der geestelijke goederen in 1577 de bezittingen van Berne wel uitgezonderd hebben? En zouden zij dan bij den aanvang van het Bestand in 1609 niet alle goederen der abdij in het land van Heusden en elders in het gebied der Vereenigde Provinciën, in plaats van slechts enkele, aangeslagen hebben? 3) Maar nog duidelijker spreekt hun gunstige gezindheid uit de zoeven vermelde resolutie van 30 Jan. 1630. En bij het verder verloop der gebeurtenissen zullen wij nog van meer andere blijken dier betrekkelijk goede gezindheid vernemen.

Daarom hier de vraag: Wat was de reden daarvan? Was het de overweging, gelijk wij lezen in een project-rekest van omstreeks 1632, 4) „dat de abdije van Berne is origineelick eene fondatie van den huysen van Cleve, gefondeert bij eenen jongeren sone van den Hertoge van Cleve, welke fondatie ten opsiene van de Princen van den Huysen van Cleve, sijnde vrije ende neutrale Heeren, bij de Staeten van Hollant altyts is geconserveert”? 5) Wij geloof-

1) Zie bijlage II A en B.

2) *Brieven*.

3) Zie hiervoren p. 31 en 32.

4) *Moors en Staten*.

5) Dat de abdij een Kleefsche fundatie zou zijn, vonden wij nergens bevestigd; wel, dat het land van Heusden en derhalve ook Berne in de Middeleeuwen aan de Hertogen van Kleef leenroerig was en er ook nog andere relaties tusschen Berne en Kleef bestonden; L. Galesloot, *Le Livre des Feudataires de Jean III, duc de Brabant* (1865), p. 132, noot 4. Schutjes I. 277, *Berneb.* p. 23.

ven, dat zulke overwegingen weinig indruk op de Heeren in Den Haag gemaakt zullen hebben, althans ten tijde van Moors. Liever zoeken wij de reden in de persoonlijke genegenheid der Prinsen Maurits en Frederik Hendrik opzichtsens de Bernerheeren, aan wier abdijs beiden zelfs uitdrukkelijk hun bescherming schijnen toegezegd te hebben.¹⁾ En vervolgens in de persoonlijke tactiek van Moors. In de aangehaalde resolutie van 30 Jan. 1630 wijzen de Staten op „de goede genegentheyt, die den Heere Prelaet althoes heeft gethoont tot faveur van de ingesetenen deser landen, die van d'andere syde in haer recht ende goederen gemolesteert syn geweest”. Inderdaad, hij had de Heeren en hun ambtenaren voor zich ingenomen door hun zoo veel mogelijk ter wille te zijn, zooals door zijn intercessie te verleenen tot het doen staken van executies en het bezorgen van paspoorten en sauvegarden. Ook wist hij hen te paaien door een toen algemeen bestaand cadeaustelsel — het doen van allerlei z.g. vereeringen — op ruime schaal in toepassing te brengen.²⁾

¹⁾ *Berneb.*, p. 48 en 50. De genegenheid der beide Prinsen opzichtsens de abdijsproot zeker voort uit hun edele geaardheid, maar gedeeltelijk was zij wellicht toch ook te danken aan het feit, dat hun vader in de eerste jaren van den Opstand zeer veel steun had gevonden bij de Nederlandsche Norbertijner abten, blijkbaar ook bij den toenmaligen abt van Berne, Dirk Spierink van Wel, 1552—1584 (vgl. *Berneb.* p. 38). Toen L. Bosch in 1641 abt van Berne geworden was, zond hij een verzoekschrift aan den Franschen ambassadeur te 's-Gravenhage, om zijn abdijs in de protectie van den Koning van Frankrijk aan te bevelen. Daarin wordt van Berne gezegd „estant l'unicque abaye en Hollande soubz la faveur des Princes d'Orange, la père et deux fils successivement, depuis le changement de la religion en ce pays, tant devant, durant qu'après les tresves passees, mainctinue par les Nobles Grands et Puissants Messieurs les Estats d'Hollande”. (*Verzoekschr.*)

²⁾ Soms maakten de Heeren het den abt expres een beetje lastig, om vereerd te worden. Aan zijn rentmeester Vercuylen schreef hij 30 Aug. 1630 aangaande mr. Johan Gans, stadspensionaris te 's Bosch, en ontvanger der gemeene middelen: „Wy gelooven wel, dat Gans sal mettertijt soecken actie om selver te mogen in 't smeer veth the wordden”. Dikwijls werden de vereeringen eenvoudig gevraagd of geëischt en dan moest men maar niet weigeren, vooral niet, indien de vragers of eischers militaire bevelhebbers waren. Toen de gouverneur van 's Bosch den abt om een os had gevraagd, schreef deze aan Vercuylen 11 Dec. 1631: „Sal een grote consequentie geven, en doet men 't niet, sal anders genomen worden, immers 't is al: pluckt, pluckt”. Wat later werd Vercuylen door den

Als een andere reden van de betrekkelijk gunstige behandeling, welke de abdij van den kant der Staten ondervond, zouden wij, wat het tijdperk na de overgave van 's Bosch aangaat, toen de Meierij het zoo verschrikkelijk ontgelden moest, hier nog kunnen bijvoegen de ligging der abdij buiten de Meierij op Hollandschen bodem, hoewel wij gelooven, dat deze reden meer door de Heeren zelf „pour besoin de la cause” werd uitgespeeld.

De huizen en goederen der abdij te 's Bosch moesten natuurlijk alle aangeslagen worden. Deze werden niet, gelijk alle andere kloostergoederen in die stad, door de Staten-Generaal, maar door de Staten van Holland en West-Friesland geconfisceerd, daar de abdij tot Holland behoorde. Den laatsten Januari 1630 committeerden de Staten van Holland Auwel Ackersloot en mr. Johan Gans om de abdijgoederen te 's Bosch, speciaal zeker klooster aan te slaan en dit te doen repareeren tot een bekwame woning, gelastende commandant Ph. v. Thienen de daarin liggende soldaten te doen „delogeeren”. Nadat zij het klooster op 12 Februari in tegenwoordigheid van Moors in bezit hadden genomen, ¹⁾ bleek het „seer ontramponeert ende reddeloos gemaect door het schieten met canon”. De Staten besloten daarom op 20 Febr., een gedeelte af te breken en de rest te doen approprieeren tot een bekwame woning voor den pensionaris mr. Johan Gans. ²⁾

Intusschen namen de geschillen over het bezit der kerkgebouwen en de uitoefening van den godsdienst in de

secretaris van den Bosschen commandant Philips v. Thienen gemaand, dat de abt den commandant met een oxhoofd wijn zou vereeren. Moors antwoordde in een brief van 19 Maart 1632 aan Vercuylen, dat deze aan v. Thienen om beters wil een oxhoofd Franschen wijn of wel 33 gl. zou presentereen, „sonder nochtans daarvan te maken consequentie”. De gouverneurs te Heusden en de kapiteins te Hemert eischten meermalen boomen uit het Bernsche bosch. Zoo eischte ook de Graaf van Horne 10 esseboomen. In dienzelfden brief aan Vercuylen maakte de abt hier-tegen wel bezwaar. „Maer wat sal ick seggen?” — zoo schreef hij — „My dunck, dat wy van allen canten, soo lange wij pluymen hebben, sullen gepluckt worden”. (*Corr. Moors-Vercuylen.*)

¹⁾ *Brieven* (brief van Moors aan L. Bosch, 20 Febr. 1630)

²⁾ *Moors en Staten.*

Meierij (welke geschillen voortvloeiden uit de groote strijd-vraag, aan wie van beide regeeringen dit gewest toebehoorde) steeds scherper vormen aan, bijzonder na een nieuw plakaat van 3 Jan. 1630, waarbij den pastoors in de Meierij het houden van kerkelijke diensten op straffe van confiscatie hunner particuliere goederen en arbitrale correctie verboden werd. ¹⁾ Om in die geschillen een vergelijk te treffen, hadden in Tilburg vanaf 4 April 1630 verschillende bijeenkomsten plaats van afgevaardigden beider regeeringen.

Met de levendigste belangstelling werden de Tilburgsche bijeenkomsten door Moors gevolgd. In een brief van 12 Juli 1630 aan zijn rentmeester Vercuylen schreef hij, dat hij bij bisschop Ophovius was geweest ²⁾ om te zien, of op de naaste conferentie eenige schikking betreffende Meierij en geestelijkheid zou kunnen gevonden worden, maar dat men noch te Brussel, noch te Leuven (aan de universiteit) van eenige schikking weten wilde, „alsoo dat ick bevinde, soo die van de Geunieerde Provinciën haer oock soo hert houden, datter nyet anders dan een generale ruïne ende desolatie staet te verwachten, die nochtans Godt wil verhoeden”. Ruim een jaar later, 30 Aug. 1631, klaagde hij in een brief aan Vercuylen van uit Antwerpen, dat de Kapitteldecken van Hilvarenbeek, een der voornaamste onderhandelaars, zoo langzaam vorderde; 't schijnt wel — zoo schreef hij toen — dat het allemaal zijn tijd moet hebben „om de groote crollen ende fumees van sommigen”. ³⁾

¹⁾ Dit plakaat werd nog verscherpt en uitgebreid door de plakaten van 3 Aug. 1630, 13 Mei 1631, 12 Oct. 1633, 20 Juni 1634, 2 Febr. 1636 en 2 Dec. 1636; N. Wiltens, *Kerkel. Plakaatboek I* (1722) p. 557 v.v.

²⁾ Met Paulus v. d. Dael, pastoor van Berlicum en deken van Orthen, Zaltbommel, Heusden en Geertruidenberg, had hij Ophovius te Geldrop bezocht op 6 Juli, zie *Dagboek van Ophovius*. Uit meer andere plaatsen van datzelfde dagboek blijkt, dat Moors en Ophovius elkaar trouw bleven bezoeken, zie *Dagboek v. Ophovius* 19 Maart, 19 April, 1—3 Oct., 6—11 Nov. 1630, enz. Op 19 Maart 1632 schreef Moors aan zijn rentmeester Vercuylen, dat hij den Bisschop dien avond in Heeswijk verwachtte en dat deze twee dagen daarna (Zondag 21 Maart) naar Uden zou gaan om daar „het Vroomsel” toe te dienen en „possessie te nemen” van dat kwartier. (*Corr. Moors-Vercuylen*); vgl. *B.B.* XIV 101.

³⁾ *Corr. Moors-Vercuylen*.

Ten gevolge van de plakaten liepen de priesters in de Meierij gevaar van gevangen genomen te worden. Uit weerwraak over de arrestatie van den zoon van *Thomas van Stakenbroek*, gouverneur van Grave, werden op Zondag 17 Aug. 1631 verschillende pastoors en edellieden in de buurt van Antwerpen gevangen en naar Drunen in 's Prinsen leger gebracht. *Moors* en *Ophovius* bevonden zich toen juist in Antwerpen. Ook voor hen kon het wel eens gevaarlijk worden. *Moors*, die van *Vercuylen* pas bericht had ontvangen, dat het Statenlid *Hendrik Nobel*, een goede bekende van *Ophovius*, in Berne was geweest, schreef daarom 19 Augustus aan *Vercuylen* terug, dat hij bij *Nobel*, indien deze nog te Heusden of te Drunen was, ¹⁾ eens moest gaan informeeren, „of wij ende den Heere Bischof nyet en souden mogen in onse residentie blijven gerust sonder vrese van geapprehendeert te worden, 'tsy ter oorsake van de placaten op de pastoers ende kerckelycken dienst gepubliceert, 'tsy om de detentie van den soon van den Heere *Stakenbroeck*.” ²⁾

t Was een donkere tijd voor de bevolking der Meierij. Maanden gingen voorbij en nooit kwam er eenige opklaring. *Moors* ging er wel eens onder gedrukt. „Wy syn vol swaricheden ende melancholie” — verzucht hij 11 Mei 1632 in een brief aan *Vercuylen* — „ons Heere verleene ons patientie tot salicheyt”. ³⁾

Met de aanstelling van zes predikanten op zes van de voornaamste plaatsen in de Meierij zou de toestand in 1633 nog verergeren. De Raad van State te 's Hage legde tot onderhoud der predikanten aan de Meierijsche geestelijkheid alvast een jaarlijksche contributie van 4200 gl. op en de pastoor-deken te Berlicum, *Paulus van den Dael*, werd belast met de zorg, dat dit jaargeld behoorlijk opgebracht zou worden. ⁴⁾ Daar de predikanten niet met rust ge-

¹⁾ Bij het leger van den Prins.

²⁾ *Corr. Moors-Vercuylen.*

³⁾ *Corr. Moors-Vercuylen.*

⁴⁾ Zie bijlage III A en B.

laten werden, volgden nieuwe retorsiën, heviger dan ooit te voren. Enkele predikanten en pastoors werden zelfs gevangen genomen. Ook begonnen toen weer de wederzijdsche „executies”, waarbij de Staten van Holland met de abdij van Berne weer hun zelfde spelletje van vroeger speelden. Toen b.v. in 1634 soldaten van het garnizoen van Breda onder Dussen 47 hoornbeesten van Willem Barentsen te Almkerk hadden opgepikt, omdat hij van het land, waarop zij graasden, geen contributie betaalde, moest de Abt van Berne op last der Gecommitteerde Raden van Staten van Holland zorgen, dat de beesten onmiddellijk zouden vrij gelaten worden, wjl anders „by retorsie ofte andere middelen daerover tot naedeel zoude werden versien”. Moors schreef daarop naar Breda aan den militairen auditeur Kieboom ¹⁾ en ook naar Brussel, waarschijnlijk aan den Pauselijken internuntius, dezen verzoekend, dat zijn pachters en goederen in het land van Heusden van Koningszijde gespaard zouden blijven van retorsiën en dat hem daarom een private sauvegarde zou gegeven worden. ²⁾

De gewenschte sauvegarde werd hem 10 Juni 1634 verleend door Don Francisco de Moncada, markies van Aytona, luitenant-gouverneur en kapitein-generaal van de Nederlanden en Bourgondie. ³⁾ Behalve over Moors zelf strekte zij zich uit over zijn pachters, ammodiateurs, religieuzen, huizen, goederen, enz. te Heeswijk en te Berne. Ook ontving hij 12 Maart 1635 een nieuwe sauvegarde van Prins Frederik Hendrik, die den abt in zijn „besondere bescherminge” neemt „mit zijne pastoors ende admodiateurs, religieusen, domesticque dienaers ende gantsche familie, mitsgaders zijne huyslinge ende goederen tot Bern in den lande van Heusden, tot Heeswijk ende elders ten platten lande

¹⁾ *Abdijgoederen I.*

²⁾ Zie bijlage IV.

³⁾ Het verzoekschrift is gedateerd 21 Juni 1634, maar blijkens diens inhoud was de sauvegarde reeds vroeger door den pastoor van Berlicum aangevraagd; op diens aanvraag zal ze op 10 Juni gegeven zijn, doch op 21 Juni zal ze Moors, die toen in Antwerpen was, nog niet ontvangen hebben.

ofte neutrale, daer denselve zijn domicilie houden sal". 1)

Hoe mooi die sauvegarden ook klonken, ze boden toch volstrekt geen absolute veiligheid. Bovendien werden ze meermalen bij wijze van retorsiemaatregel ingetrokken, gelijk in het plakaat der Staten-Generaal van 2 Febr. 1636, waarbij aan alle geestelijken, die in de Nederlanden op Spaansch grondgebied woonden, de sauvegarden werd opgezegd en in alle kwartieren, staande onder de gehoorzaamheid der Staten, elke uitoefening van den Katholieken godsdienst werd verboden, tot zolang de vijand de Gereformeerde predikanten in vrijheid stellen en hun bediening in de Meierij niet verhinderen zou.

Om voor zich en zijn religieuzen vrijstelling van dit plakaat te verkrijgen, richtte Moors een rekest tot de Staten-Generaal. Voor ieder ander geestelijke in de Meierij zou een dergelijk rekest hopeloos geweest zijn, voor den Prelaat van Berne alleen niet. Zijn verzoek werd ingewilligd op voorwaarde, dat hij en zijn religieuzen zich „in alle stillicheit ende modestie” zullen gedragen en zich zullen onthouden „van alle publycke exercitie der Roomsche religie”. 2)

De geestelijkheid der Meierij kon zich op alles voorbereid houden. Ophovius begreep dit; één van zijn voorzorgen was de aanstelling van Moors tot zijn vicarius foraneus voor het district Heeswijk, Dinther en Berlicum; hij deed deze aanstelling bij zijn bezoek aan Heeswijk op 12 Nov. 1636. 3)

Sommige geestelijken, en onder hen Ophovius zelf, hadden reeds vanaf 1633 hun standplaatsen zoo nu en dan wel eens voor korten tijd moeten verlaten, doch daarvan

1) Ook bepaalde de Prins, dat in de huizen van den abt te Heeswijk en Berne geen krijgsvolk mocht „logeren ofte vernachten”. Verder ontving Moors nog twee sauvegarden van den Prins-Kardinaal Ferdinand van Oostenrijk, een voor zes maanden d.d. Gennep 14 Oct. 1635 (*Verzoekschr.*) en een van 31 Juli 1636; in deze laatste werden behalve Moors ook opgenomen zijn huizen, pastorieën, goederen en bewoners, zijn secretaris Willem Stout van Bommel, zijn rentmeester Jacques van der Cammen te Berlicum, zijn ammodiateurs Assuerus van Brakel te Utrecht en Arnold van Horenbeek te Berne. (*Pasp. en Sauv.*)

2) Zie bijlage V.

3) Zie bijlage VI.

afgezien, was de geheele geestelijkheid, niettegenstaande de plakaten, nog steeds op haar post gebleven. Toen echter in gevolge het strenge plakaat van 2 Dec. 1636, waarbij alle abten, prelaten, paters, kanunniken, monniken enz. de Meierij binnen veertien dagen moesten verlaten, de Staatsche garnizoenen van 's Bosch en Nijmegen, en wellicht nog meer andere, een generale klopjacht rondom Kerstmis op de Meierijsche geestelijkheid ondernamen, werd het een sauve-qui-peut, een algemeene overhaastige exodus, zooals blijkt uit tal van uit dien tijd nog overgebleven parochieregisters.

Ook Moors met de weinige religieuzen, die bij hem waren, verliet toen Heeswijk en begaf zich naar Berne. ¹⁾ Wel zou hij ook dáár afhankelijk zijn van den willekeur der Staten en er geen openbare godsdienstoefeningen mogen houden, maar hij was dan toch in ieder geval buiten de Meierij, waar het leven voor de Katholieken veel benauwder was dan voor die in Holland. Bovendien had hij hoop, om van uit Berne een betere huisvesting te zullen vinden in het nabijgelegen vrije Bokhoven. ²⁾

Omstreeks het begin van Januari 1637 (waarschijnlijk 7 Jan.) ³⁾ kwam hij in Berne aan. In een rekening der ammociateurs Aert van Horenbeek en Simon van Breugel, die toen de abdij bewoonden, ⁴⁾ leest men dienaangaande: „3en Januarij 1637 sijn alhier twee tamboers gecommen, daermede den Heere Grave Gouverneur van Huesden dede waerschouwen ofte seggen, dat Syn Genade presumeerde, dat mijn Eerw. Heer tot Berne ofte Bochoven niet vrij en soude syn; aen deselve boven cost ende

¹⁾ In 1634 had hij zich gaarne in Ravenstein (neutraal gebied) gevestigd, blijkens een brief van Vinc. Bedbur(?) d.d. 25 Nov. 1634, in *Arch. Berne, De abtjgoederen in het land van Ravenstein*.

²⁾ Uit zijn dagboek zal blijken, dat zijn verzoek om een gedeelte van het kasteel van Bokhoven te mogen bewonen, ten slotte werd afgewezen. Wel gelukte het hem, enkele zijner religieuzen op de pastorie aldaar den 30en Sept. 1637 onder dak te brengen.

³⁾ Zie hiervoren p. 31, noot 1.

⁴⁾ Simon van Breugel schijnt omstreeks dien tijd gestorven te zijn.

dranck gegeven XII stuiver". 1) Geen nood, de altijd vigilante Abt had bij rekest van 31 December aan de Hoogmogenden verzocht, dat het plakaat van 2 December, evenals dat van 2 Febr. 1636, voor hem en zijn religieuzen, daaronder begrepen de pastoors en kapelaans, als wezende geproteste religieuzen der abdij, niet van kracht zou zijn. 2) En juist denzelfden dag, dat de gouverneur van Heusden, Willem van Nassau, de zooeven vermelde vriendelijke waarschuwing naar Berne zond, werd op Moors verzoek wederom gunstig beschikt. Bij resolutie der Hoogmogenden van 3 Jan. 1637 werd hem immers toegestaan, dat hij en zijn religieuzen, pastoors en kapelaans, zich terugtrekken op de abdij van Berne, nochtans „in alle stilligheid ende modestie" en ook „sonder enige andere geestelycke personen onder hun te mogen admitteeren ofte laten schuylen", terwijl zij zich natuurlijk ook moesten onthouden van alle openbare godsdienstoefeningen. 3)

Hiervoren zeiden wij reeds, dat de huizing te Berne door de inwonende ammodiateurs taliter qualiter onderhouden werd; 4) vooral in de jaren 1633 en 1634 hadden zij vrij aanzienlijke reparatiekosten te boeken. 5) Wij kunnen ons dan ook voorstellen, dat Moors zijn gasten, mits het gezelschap niet al te groot was, comfortabel genoeg op de abdij kon ontvangen.

1) Arch. Berne. Rekening v. Aert v. Horenbeek en S. v. Breugel over 1634 en volgende jaren.

2) Moors en Staten.

3) Zie bijlage VII.

4) Tot de gebouwen der abdij, welke bij haar verwoesting in 1572 en 1579 waren overgebleven, behoorde o.a. een oude kapel, zooals blijkt uit een brief van Simon van Breugel d.d. Berne 30 Juli 1634, waarin hij klaagt over de schade, door de Heusdensche soldaten aangericht in hof, boomgaard en landerijen, en de vrees uit, dat ze „de oude capelle met de mura-gien daer omtrent" nog zullen afbreken. (*Brieven.*)

5) De timmerman Jan Bernaertssen te Wijk en Adam Heymassen te Herpt nemen 14 Aug. 1634 aan „te betimmeren tot Berne de lege plaetse tusschen het timmerhuys ende iennen boomgaard ende den gevel van den grooten zadel tot de mueren van den timmerhof"; de aannemer zou hebben gedurende het werk 4 tonnen bier of in plaats daarvan 16 gl. en na voltooiing van het werk 70 gl. Dit nieuwe gebouw, dat blijkbaar moest dienen als korenzolder en stal, is toen ook tot stand gekomen. (*Abdijgoederen I.*)

Daar begon hij zijn dagboek op 24 Juni 1637. Hij bleef in Berne tot 2 Juli 1638. Dan ging hij voor enkele dagen over 's Bosch naar Heeswijk en vandaar een tijdlang naar België en Holland wegens de onderhandelingen over de retorsieën, welke hem door de Zuid-Nederlandsche regeering werden opgedragen. Op 26 Augustus d.a.v. keerde hij uit 's Gravenhage over Berne naar Heeswijk terug, vertrok 7 September naar Brussel om verslag uit te brengen van zijn Haagsche onderhandelingen en kwam 15 November weer terug in Heeswijk. Wat later vertoefde hij nog eenigen tijd in 's Bosch, maar verbleef overigens tot begin 1640 (einde van zijn dagboek), en waarschijnlijk tot aan zijn dood in 1641, afwisselend in Heeswijk en Berne, meestentijds echter in Heeswijk.

In dien tijd had hij er bijzonder voor te waken, dat de pastoriegoederen zijner abdijparochiën niet geconfisceerd werden. De Raad van State had, gelijk reeds gezegd is, in 1633 bepaald, dat de onderhoudskosten der Gereformeerde predikanten in de Meierij door de geestelijkheid betaald moesten worden, maar tevens, dat dit moest geschieden tot zolang de predikantentractementen gevonden zouden worden uit de pastorale goederen, welke bij het overlijden der pastoors aan het Land zouden komen. Zoodra nu een pastoor van een of andere parochie in de Meierij kwam te overlijden, was Pieter Schuyt, de rentmeester over de geconfiscieerde geestelijke goederen der stad en Meierij van 's Bosch, wonende te 's Bosch, er bij om er de pastoriegoederen aan te slaan. Betrof het pastorieën, welke ter collatie stonden van den Hertog van Brabant, den Bisschop van 's Hertogenbosch, of het Kapittel van St. Jan aldaar, dan kon de rentmeester bij zijn aanslag rekenen op de volle goedkeuring der Staten-Generaal. Iets anders was het, wanneer het ging over pastorieën, welke gecollateerd werden door wereldlijke heeren, zooals door den Prins van Oranje, graaf Hendrik van den Berg, den graaf van Culemburg, de markiezen van Berg-en-op-Zoom, den heer van Brederode en

den heer van Schagen; en ook wanneer het ging over pastorieën, welke ten collatie stonden van neutrale abdijen, zooals die van St. Truiden, Echternach, St. Geertruiden te Leuven, Tongerlo en andere. Zoo werd hem — blijkens een project-rekest van Moors uit 1637¹⁾ — het aanslaan der pastoriegoederen te St. Michiels-Gestel door de Staten-Generaal verboden.

Na den dood van Nicolaas Havens, die begin Juni 1637 overleed als pastoor van Lithoyen, wilde Schuyt ook daar de pastoriegoederen aanslaan. En in 1638 en 1640 eveneens die van Heeswijk en Berlicum.²⁾ Moors verzette zich daartegen bij de Gecommitteerde Raden van Holland en na veel moeite en geschrijf werd zijn abdijs door de Hoogmogenden ten slotte in haar recht gehandhaafd.³⁾

Veel — misschien te veel om de belangstelling der lezers gaande te houden — heeft hij in zijn dagboek aangeteekend over de processen, welke hij te voeren had tegen de dorpsregenten van Herpt, die van Heeswijk en die van Dinther en vooral tegen Jan graaf van Tilly, heer van Heeswijk, Dinther en Berlicum, en diens drossaard en rentmeester Joost van Hedikhuisen.⁴⁾

Deze processen ontstonden omstreeks 1633. In dat jaar eischten de regeerders van Herpt, dat de abdijs van Berne, als gelegen in hun dorp, met hen de gemeene dorpslasten zou betalen, zooals het onderhouden van straten, wegen, enz. Hun eisch werd door Moors afgewezen, omdat de abdijs die lasten altijd apart betaalde en het onbillijk zou zijn, als ze bovendien ook nog met de dorpingen zou moeten betalen.⁵⁾ De processen met de gemeenten Heeswijk en Dinther vonden hun hoofdoorzaak in het verkoopen van ge-

¹⁾ Arch. Berne, Tienden, kerkgoederen en beneficieën te Lithoyen.

²⁾ Hij beweerde, dat de pastoor van Heeswijk (Folcoldus v. Riel) in 1636 gestorven was, waarin hij zich echter vergiste. De pastoor van Berlicum, P. v. d. Dael, stierf einde Juli 1640.

³⁾ Moors en Staten en Bijl. Diar.

⁴⁾ De drie dorpen Heeswijk, Dinther en Berlicum hadden elk een eigen dingbank.

⁵⁾ Brieven.

meentegronden zonder toestemming van den Abt, terwijl de processen met den Graaf van Tilly en diens drossaard voornamelijk liepen over de z.g. hofdiensten of „corweyen". Deze bestonden hierin, dat de ingezetenen van Heeswijk, Dinther en Berlicum verplicht waren op één dag in het jaar met paard en wagen voor hun Heeswijkschen kasteelheer allerlei benoedigheden aan te voeren (wijn uit 's Bosch, hout, turf en andere brandstoffen uit Heeswijk, Schijndel, Uden, Boekel, enz.). Wie geen paard bezat, moest een dag „metten halse dienen", door b.v. te spaaien (spitten). Degenen, die dergelijke hofdiensten deden, kregen dien dag „den mondkost ende dranck" op het kasteel. De Abt nu beweerde, dat zijn hoevenaars te Heeswijk, Dinther en Berlicum geheel en al van dergelijke hofdiensten exempt waren. Ook beweerde hij exempt te zijn van den houtschat, welken de ingezetenen den Heer te betalen hadden; dat hij het recht had van patriseeren en foreteeren (jagen) te Heeswijk, zeker op zijn eigen goederen, en dat hem het derde gedeelte der visscherij op de rivier de Aa toebehoorde. Eerst na den dood van Moors werden de processen met den Graaf van Tilly beëindigd, doordat op voorstel van Moors' opvolger, den prelaat L. Bosch, een scheidsgerecht werd ingesteld, aan welks uitspraak men zich zou onderwerpen. ¹⁾

In de laatste jaren zijns levens liet Moors' gezondheid nog al te wenschen over. Vermoedelijk had hij in 1630 en 1631 al genezing gezocht in de Akensche baden. Toen hij in 1630 op het punt stond om met Ophovius de reis naar Aken te aanvaarden, kreeg hij onverwachts belet, ²⁾ maar in het daaropvolgend jaar kon de reis doorgaan. ³⁾ In zijn dagboek spreekt hij meermalen over zijn lichamelijke ongesteldheden. Herhaaldelijk werd hij gekweld door jichtaanvallen in handen (chiragra) en voeten (podagra), die wel eens hevige pijnen (intensissimos dolores) veroorzaakten en hem

¹⁾ *Arch. Berne, Processen tegen den Heer van Heeswijk.*

²⁾ *B.B. XV 117, 118, Anal. G. Coev. II 158.*

³⁾ *B.B. XV 211 v.v.*; de daar vermelde Dus. Joachimus, die Moors en Ophovius vergezelde, zal de Bernerheer Joachim Keizers geweest zijn.

sommige dagen beletten Mis te lezen. Ook klaagt hij wel eens over maagpijn en maagzwakte en over koorts. Eens, na wijn gedronken te hebben, die hem niet goed bekomen was, kwam hij te vallen en bezeerde hij zijn aangezicht; en een ander maal vertelt hij, dat hij een korte wijl bewusteloos werd, vanwege de koude voeten meende hij.

Op 't laatst van zijn leven kreeg hij den prior *Leonardus Bosch* tot zijn coadjutor. ¹⁾

Moors stierf te Heeswijk 20 April 1641 en werd aldaar in het koor der parochiekerk begraven.

¹⁾ De Brusselsche advocaat Maximiliaan Moors, broer van den prelaat, werd 12 Febr. 1641 bij den prelaat van Park, Jan Maes, ontboden om te overleggen, hoe men het zou aanleggen om een coadjutor te krijgen. Er was „periculum in mora”. (*Arch. Berne, Processen tegen den Heer van Heeswijk.*)

Memoriale, incipiens in festo Sancti
Joannis Baptistae 1637 24 Junii, fratris
Johannis Moors, abbatis Sanctae Mariae
de Berna Ordinis Praemonstratensis.

1637.

in Berne.

24 Junii. Mane venit Bernam uxor Focquestar¹⁾ nuntians, comitem Nassovium Wilhelmum²⁾ misisse suum secretarium ad se, per quem nuntiavit, ne accederemus civitatem Heusdensem vel aliqua fortalitia intraremus, quia Ordines Hollandiae inhibuerunt, ne ecclesiastici sub poena captivitatis presumerent intrare aliqua loca eorum munita, etiam sub saueguardia et in loco neutrali degentes. Uxor predicta et doctor Gellicum³⁾ hic pransi sunt et circa 6^{am} cum carruca abierunt. Post tertiam rediit pastor in Haren⁴⁾ ex Wyc, quo iverat precedenti die.

25 Junii^(a). Mane narravit mihi pastor in Berlickem⁵⁾, quod burgimāgistri Herptenses hic venerint, secundo exiges a nobis contributionem, et quod iis responderit, nos non obligari, nisi ostenderent quo fundamento exigerent. Item quod monuerit Horenbeec⁶⁾, ut faceret statum de nostris expensis, ut sciamus quid annue solvendum erit, sed respondit, hoc sibi impossibile esse.

Venit pastor in Druenen⁷⁾ et hic pransus est et petiit, quatenus pastor in Berlickem tamquam decanus christianitatis moneat Dominam de Onsenoirt⁸⁾, ut pastorem praedictum in suo officio pastorali non turbet. Et abierunt simul et cum iis fr. Joachimus⁹⁾ ut te[stis?]. Vesperi redeuntes domum nihil.

(f. 1^v) 26 Junii. Scripsit pastor (de Berlickem) Focquestario Hagae existenti pro libertate impetranda veniendi Hagam. Item Bruxellas fratri meo¹⁰⁾ de salvoconductu pro comitissa de Nassau^{10a)}.

Venit circa vesperam pastor Drunensis auditum, quid per pastorem in Berlickem sit factum in negotio suo apud Dominam de Onsenoirt et abiit.

(a) De autograaf heeft : 25 *dito* en zoo wordt bijna overal, behalve aan het begin der bladzijden, de naam der maand na den 1en dag bij de volgdagen in de autograaf aangeduid met het woordje *dito*, dat wij in onze uitgave telkens door den naam der maand vervangen zullen.

27 Junii. Mane locutus est Horenbeeck nobis, ut de expensis mensalibus ipsimet disponeremus vel expectaremus usque in finem negotii, sed institi ut ipse computaret, quantum de qualibet persona deberet habere, quod aliquo modo suscepit se facturum. Et ivit Silvamducis in rebus propriis.

Rediit Fockestar Haga et attulit litteras a Reinardt¹¹⁾, quibus scribit adhuc nullam esse apparentiam veniendi Hagam. Vesperi rediens Horenbeeck habuit sociam sororem meam¹²⁾, quae cum illo venit et hic mansit.

Item advenit fr. Lentius¹³⁾ nuntians, Schuylium¹⁴⁾ bona pastoralia in Littoyen exponere venalia in diem trigesimum Junii, qui hic pernoctavit.

Scripsit hodie pastor in Berlickem Focquestario, ut petat a comite Nassovio veniam intrandi civitatem Heusdensem.

(Dom^{ca}) 28 Junii. Venit huc advocatus Amelius¹⁵⁾ dicens, diem juridicam servandam in Heeswyck 30 hujus, qui nobiscum pransus est. Prandio absoluto iverunt in Bochoven pastor in Berlickem et pastor in Heeswyck¹⁶⁾ et pastor in Littoyen et Amelius; pastor in Littoyen ivit domum. Alii duo vesperi redeuntes narrarunt, advocatum van Herlaer¹⁷⁾ non fuisse in Bochoven, propter quem conveniendum iverant, item pastorem Bochovianum¹⁸⁾ libenter accepturum in convictu aliquot religiosos, item D^{um} de Loon¹⁹⁾ cum suo sodalio nos invisurum 30 hujus.

(f. 2^r) 29 Junii. Mane ivit pastor in Berlickem apud portam Heusdensem, ubi convenit Focquestar eique dedit in mandatis, ut licentiam pro eodem pastore accipiat a Statibus veniendi Hagam. Quod acceptavit et eodem die profectus est.

Mane etiam ivit Silvam ancilla nostra Margareta pro provisione accipienda pro sequenti die. Et cum ea rediit in Heeswyck Petrus, noster famulus, quem pridie huc miserat van der Cammen²⁰⁾ pro litteris attestationis pro sculteto de Gemert²¹⁾, quas non dedi.

30 Junii. Invisit nos in prandio D^{us} de Loon cum uxore et aliis, qui circa 6^{am} abiit in curru nostro et adhuc uno alio, quia non bene huc venerat. Non bene valui ex vino et lapsus fui periculose; laesi faciem meam.

1 Julii. Mansi tota die in cubiculo.

2 Julii. Accepi litteras a fratre meo Teneramunda, quibus scribit, ut Schuylio solvatur respectu sui beneficii²²⁾.

Item accipio litteras Hagacomitis a Bruynseels^{22a)}, quibus

1637

significat, Herptenses necdum duplicam dedisse contra nos; item litteras executoriales nondum impetratas.

Accipio insuper litteras a pastore in Druenen, quibus petit consilium nostrum super negotio confiscationis bonorum pastoralium Abbatiae Tongerloensis, ad quas respondi per Folcoldum, ut crastina huc veniat et oretenus coram communicandum de negotio.

Hodie circa prandium venit huc Cannaers²³) et dedit nobis extractum de moris^(a) seu cespitibus, ut sciat quae nostrae terrae sint; circa 6^{am} abiit. Pastor in Berlickem ivit in loco Bochoven celebraturus et pransurus; circa vesperam rediit.

(f. 2^v) 3 Julii. Discessit hinc soror nostra Johanna in Heeswyck et cum ea ivit Silvam Horenbeec in propriis causis, cui dedi in mandatis, ut solvat Schuylio nomine fratris mei Cornelii ratione sui beneficii. Curavi scribi Herenhovio²⁴) pro granario vel tabellato^(b). Item Mariae Vranx²⁵), ut velit nobis de statu Rev^{mi} (episcopi) Buscoducensis significare qualis sit, cum heri hic fuerit scriptum, ipsum obiisse.

Venit circa prandium pastor in Druenen, qui communicatis suis rebus, nobiscum pransus, abiit. Intellexi Silvaducis, Rev^{mm} nostrum (episcopum) convaluisse.

4 Julii. Mane scribi curavi Bredam et ad Herenhovium pro famulis habendis et Bredam misi attestationem, Jensema in familiam nostram receptum²⁶). Iverunt ad encoenia Silvae-ducensia sorores duae Brugeliae²⁷) et Margareta famula nostra.

Vesperi rediit Silva Horenbeec et solvit Schuylio 14 florenos et medium assem et tradidit mihi quitanciam^{27a}).

(Dom^{ca}) 5 Julii. Misit mane Focquestar litteras per filium suum, quibus scribit se triumphasse contra pagos Heusdenses superiores²⁸) et quod negotium nostrum commiserit Nordingen²⁹). Post prandium ivit Horenbeec in Heusden ad Focquestar ratione supradicti, cui idem dixit.

6 Julii. Laboravi ita podagra, ut celebrare non potuerim. Venit pastor in Bochoven, cum quo egi de aliquot religiosis

(a) *Morus* = moerboom of braamstruik, zal hier doornstruik moeten beteekenen; een gedeelte van de stadswallen rondom Heusden was aan den buitenkant beplant „met een dichte doorne hegghe” (f. v. *Oudenhoven* p. 19). Misschien moet echter *de muris* gelezen worden; *murus* = muur, wal of dam.

(b) *tabulatum* = zolder.

in convictu illius collocandis, sed nihil perficere potui propter hominis angustiam cordis.

7 Julii. Non celebravi propter podagram. Scripsit Bruy(n)seels Haga, Herptenses iterum libellum obtulisse contra nos, ad quos respondendum erit nobis infra quindenam.

Venit huc heri soror Bartholomei³⁰⁾ Mechteldis cum caruca, qua abiit vidua.^{30a)}

(f. 3^r) 8 Julii. Fuit tanta tempestas et tam validus ventus, ut pratorum Bernensium timeretur inundatio. Soli fuimus.

9 Julii. Iverunt pastores in Berlickem et Heeswijck in Bochoven, ut nostro nomine conveniant cum pastore ibidem, quatenus aliquot mittere possem religiosos ibidem alendos in hac necessitate, sed finaliter non voluit.

Pransus est (pastor) Harensis mecum. Vesperi rediit filia Horenbeeck³¹⁾ Silva et cum ea Catharina Breugelia, cum quibus accepi litteras a Maria Vranx, quibus scribit, Rev^{mum} nostrum (episcopum) 14 diebus periculose decubuisse, sed quia a calculo vel lapide instar olivae lapidis liberatus est, incipit convalescere.

10 Julii. Hodie cepi celebrare, paululum melior effectus et podagra liberatus parum.

11 Julii. Conventus comedit nobiscum in prandio. Postea audientes Patrem van den Dael³²⁾ venisse Haga in Heusden, ivit ad eum Horenbeeck et simul venerunt Bernam et Pater praedictus hic pernoctavit.

(Dom^{ca}) 12 Julii. Mane discesserunt hinc pastores de Berlickem et Heeswyck per Bochoviam ituri Silvam, ut nostra procurent contra van Haren³³⁾ et drossardum de Heeswyck³⁴⁾. Simul petant a D^o de Loon, num ipsius domum³⁵⁾ possem cum meis inhabitare.

Venerunt huc ex Oisterwyck et Elshout cognati pastoris defuncti in Litthoyen³⁶⁾ expetitum de hereditate, per parentes dicti Nicolai relicta, quibus ostendi testamenta eorundem, et abierunt cum jentaculo.

Sub prandio venit Breda ad famulatum Remigius Jensma. Post prandium ivit Pater van Dael in Heusden ibique pernoctavit. Venit hic Kerckwyck^{36a)} eumdem invisum et sumpto haustu [abiit].

f. 3^v) 13 Julii. Post prandium, in quo soli fuimus, venit huc magister mensae seu triclinus Dⁱ de Loon et nomine Domini praedicti invitavit me ad prandium in feriam 4^{am}

1637

sequentem, quae est 15 Julii, sed excusavi me propter podagram, qua necdum plene liberatus sum.

Transivit hic etiam Pater van den Dael et ivit in Bochoven. iturus sequenti die Silvam, et ivit cum eo pastor in Haren propter sua propria.

Accepi hodie apostillam Hagacomitis, qua negatur pastori in Berlickem accessus ad civitates Hollandicas. Misit eandem Focquestaer cum suis litteris; agens Noordingen eandem sollicitavit. Mandavi Patri van Dael et oravi, ut Gansio³⁷⁾, Nyhoffio³⁸⁾ et Johanni Scheers salvumconductum impetret a Cardinale Infante.³⁹⁾

Scripsi litteras sorori, ut huc veniat 1^a oportunitate, quas misi per pastorem in Haren.

14 Julii. Per diem soli fuimus. Vesperi ante cenam rediit fr. Folcoldus Silvaducis et venit cum illo soror nostra Johanna referens, quod in Heeswyck omnia salva sint; item quod domicellus Herenhovius accommodabit nobis suum granarium pro granis nostris.

15 Julii. Mane misi fr. Bartholomeum cum copia salviconductus nostri Patri van den Dael porrigenda, qui vesperi rediit. Per diem nihil occurrit. Post prandium rediit famulus noster Johannes (Anthonii) ex Heeswyck, qui 12 hujus eo discesserat.

16 Julii. Mane misi Johannem famulum in Heusden ad Focquestar pro braxatorio habendo, qui respondit, uxorem suam venturam ad nos post meridiem. Quae venit cum tribus suis filiabus et tribus aliis neptibus suis Deligensibus,⁴⁰⁾ quibus appositum est banquetum, et abierunt. Etiam supervenerunt D^{us} de Bartwyck⁴¹⁾ et domicellus Petrus de Huyter,⁴²⁾ qui circa 7^{am} abierunt. Redierunt Silva pastores de Berlickem et Haren et cum iis Maria Brugelia.

(f. 4^r) Accepi litteras a fratre meo Maximiliano, quibus indicat statum processus nostri contra D^{um} de Heeswyck.⁴³⁾ Item litteras ab Amelio, quibus indicat statum processum in Heeswyck. Item litteras ab Abbate Sancti Michaelis,⁴⁴⁾ quibus offertur nobis monasterium Ordinis in Franconia pro 30000 florenis, cum copia litterarum Abbatis Cellensis.⁴⁵⁾

17 Julii. Circa meridiem advenit pastor in Druenen petens, an licentiam veniendi Hagaecomitis impetraverimus, et hic pransus abiit (a).

(a) Deze aantekening had Moors eerst op den vorigen dag geplaatst; hij herstelde zijn vergissing.

Ivit Horenbeec Silvam et cum eo noster famulus Jensma in propriis negotiis.

18 Julii. Curavi per Folcoldum scribi fratri meo Maximiliano, ut negotium et processum contra D^{um} de Tilly urgeat. Per diem nihil occurrit.

(D^{om^{ca}}) 19 Julii. Mane descendit multitudo navium a Neomagio Heusdinum. Et equites et pedites sub conductu comitis Henrici de Nassau⁴⁶⁾ pernoctarunt in Berlickem, Roosmalen, Heeswyc, Dynter etc. et hac die venerunt in Cuyc, Onsoirt et Druenen et Elshout, ibique pernoctarunt.

Hodie cum pastoribus de Berlickem et Heeswyck et Horenbeec in visi D^{um} de Loon ibique pransi sumus ac liberaliter excepti; circa 6^{am} redivimus Bernam.

Bokhoven

Berne

20 Julii. Ivit Horenbeec in Heusden, quia timemus absentiam (a) procuratoris Eversdyck, ut servet rotulam contra van Haren casu quo sit dies juridica. Rediens narravit nobis, procuratorem rediisse. Per diem soli fuimus.

21 Julii. Obsidetur Breda a Principe Auriaco.⁴⁷⁾

Scripti fratri meo Maximiliano de 2000 florenis; item Abbati S. Michaelis ad suas responsum.⁴⁸⁾ Scripsit pastor in Berlickem Noordingio, (f. 4^v) ut petat pro nobis a Statibus, num libere possemus habitare in Bochoven; item scripsit Bruynseels, ut agat apud advocatum, quatenus negotium contra Herptenses finiatur.

Hodie Johannes Anthonii, famulus noster, hinc discessit in Heeswyck, ibidemque mansurus et matriculariam ecclesiae administraturus.

Post prandium iverunt pastor in Berlickem et fr. Joachimus in Outheusden ad Dominum,⁴⁹⁾ quem non invenerunt, quia iverat Bredam, abductorus filiam suam ibidem habitantem. Vesperi post cenam redierunt, narrantes Principem Auriacum Bredam nondum obsidere, sed comitem Henricum Casimirum de Nassau manere cum milite suo in Dongen et aeric Lonensi.

22 Julii. Summo mane discessit hinc Silvam Folcoldus, ut nostra procuret et dirigat processus contra satrapam;⁵⁰⁾ vesperi non rediit.

In prandio adfuit vocata uxor Focquestaer cum duabus filiabus et tribus neptibus suis. Adfuit etiam Wilhelmus Stout,⁵¹⁾ qui omnes circa 5^{am} hinc discesserunt cum curru nostro.

(a) Dit woord staat tweemaal achtereen.

1637

23 Julii. Mane iverunt in Bochoven pastor in Berlickem et fr. Joachimus, ut loquantur D^o de Loon de conductione domus Bochovianae.

Ivit Horenbeeck Silvam in propria causa. Vesperi rediit fr. Joachimus solus Bochovia, manente ibidem pastore in Berlickem. Rediit etiam Silva fr. Folcoldus et reportavit replicam contra van Haren, qui dixit nobis, aliquos rusticos dispositiones fecisse contra secretarium in Heeswyck. ⁵²⁾

24 Julii. Mane misi dictam replicam in Heusden ad procuratorem nostrum Eversdyck per famulum Jensma.

Vesperi rediit pastor in Berlickem ex Bochoven referens, D^{um} de Loon cordialiter offerre domum suam ad nostrum usum. Rediit Horenbeeck Silva et Catharina van Breugel.

(f. 5^r) 25 Julii. Pransus est hic Ipelaer ⁵³⁾ referens, procuratorem Eversdyck tradidisse heri in judicio Heusdensi replicam nostram contra van Haren; circa 5^{am} abiit cum carruca.

(Dom^{ca}) 26 Julii. Mane ivit pastor in Berlickem in Outheusden celebratum etc. ibique pransus est apud D^{um} de Outheusden. Vesperi post cenam rediit et venerunt cum eo D^{us} de Blaerthem et Everardus, frater ejus, qui hic pernoctarunt. ⁵⁴⁾

27 Julii. Mane profecti sunt Silvamducis pastores de Berlickem et Heesyck et fr. Joachimus. Et discessit hinc cum eis in carruca soror nostra Johanna, itura in Heeswyc. Pastor in Berlickem loquetur Carthusianis de domo Bochoviana; ⁵⁵⁾ fr. Focoldus ivit propter processum contra drossardum; ⁵⁶⁾ fr. Joachimus in propria causa. Iverunt ante prandium in Heusden Horenbeeck cum D^o de Blaerthem et fratre ejus Everardo. Vesperi redierunt pastores et fr. Joachimus; pastor in Berlickem a Carthusianis nihil ad petita impetravit. In Heeswyck dies juridica non servabitur, ideo nihil fecit Folcoldus. Horenbeeck et D^{us} de Blaerthem et frater manserunt in Heusden.

28 Julii. Mane venit Horenbeeck ex Heusden, tradens nobis scriptum ab Eversdyck missum, quo peteremus in judicio quod ante petitum fuerat et a iudicibus denegatum, ut consulerem cum avvocato, an iterative traderetur isto modo, quo jam conceptum erat.

Ivit Horenbeeck pro nobis in Druenen, ut informet sese de bonis, relictis a parentibus pastoris in Litthoyen defuncti.

Post prandium visitans in villa Bernensi egrotam, doctor Gellicum simul nos visitavit et sumpto haustu discessit.

(f. 5^v) Vesperi redierunt ex Heusden D^{us} de Blaerthem et frater ejus et Horenbeeck cum eis et hic pernoctarunt.

29 Julii. Mane misi fr. Folcoldum Silvam, ut communicet scriptum, per procuratorem Eversdyck conceptum, cum Herlario. Et scripsit pastor in Berlickem fratri meo Bruxellae, ut agat cum Patre van Dael, quatenus dictus Eversdyck inseratur salvogardiae nostrae. Item scripsit pastor in Heeswyck communitati Heeswicanae, ne audiat drossardum, qui eam concitare contra nos contendit ad processum cum Domino temporali sustinendum, et misit advisamenta jurisconsultorum Bruxellensium, desuper datorum, ad dictam communitatem, ut videat quid senserint de nostra bona causa. Ivit Griensven⁵⁷) cum eo in Bochoven. Uterque ante prandium rediit, quia pastor de Heeswyck invenit Herlarium in Bochoven, cum quo scriptum communicavit. Et etiam hac nocte pernoctarunt hic dicti fratres van Eyck de Blaerthem etc.

30 Julii. Misi pastorem de Berlickem in Bochoven, ut agat cum D^o de Loon de domo sua.

Misi fr. Bartholomeum Silvam, ut inquireat de novis et an Breda obsessa liberabitur. Discesserunt hinc D^{us} de Blaerthem et frater.

Interea fertur, Cardinalem Hispaniarum venisse in Hoochstraten cum suo exercitu, sed re examinata inventum est, Cardinalem adhuc cum suis militibus esse prope Antverpiam.

Post prandium fuit hic Wilhelmus Stout, qui sumpto haustu abiit in Outheusden.

Circa vesperam rediit fr. Bartholomeus cum litteris fratris mei Maximiliani ad me datis, quibus de statu processus nostri contra D^{um} de Heeswyck significat. Mansit pastor de Berlickem in Bochoven, quia Dominus temporalis ex Loon non erat reversus, quem convenire debebat.

31 Julii. Nihil occurrit; fuimus enim soli.

1 Aug. Rediit mane pastor in Berlickem ex Bochoven et transivit hic Wilhelmus Stout.

Venit Pinsen⁵⁸) prope Hemert cum navibus.

(f. 6^v) (D o m^{ca}) 2 Aug. Mane discessit hinc Silvam in propria causa pastor Harensis et cum eo duae sorores Breugeliae cum carruca.

Cardinalis Hispaniarum dicitur appropinquare castris Ordinum, obsidentibus Bredam, cum instructissimo exercitu; Picolomini cum milite Germano dicitur adesse Cardinali. Interim pro certo tenetur, Cardinalem esse in Hoochstraten.

1637

3 Aug. De nocte discessit Pinsen cum militibus et navibus suis, et ut dicitur, versus Bredam.

Mane misi Folcoldum Silvam, ut de novis inquirat. Ante prandium accipio litteras a pastore in Druenen, quibus scribit, se male valere et ob hoc petere fr. Joachimum pro confessione generali facienda, quem misi. Rediens domum circa 5^{am} retulit, D^{um} pastorem petiisse, ut crastino mitteretur pastor in Berlickem, coram quo aperiret statum suarum rerum. Vesperi Folcoldus non rediit, nec pastor in Haren.

4 Aug. Mane discesserunt hinc in Cuyck ⁵⁹⁾ ad pastorem in Druenen decumbentem pastor in Berlickem et fr. Joachimus et vesperi non redierunt propter pluviam, sed diverterunt apud D^{um} de Onsenoirt. ⁶⁰⁾ Vesperi redierunt pastores de Haren et Heeswyck Silva et cum iis duae sorores Breugeliae.

Cardinalem ante Bredam venisse fertur, ut eam ab obsidione Hollandica liberet.

5 Aug. Mane redierunt pastor in Berlickem et fr. Joachimus. Post prandium pastor iterum ivit in Bochoven, ibique pernoctavit.

Hodie iterum adpulerunt ad castrum Hemertanum multae naves cum militibus venientes, uti praesumitur, ex obsidione Bredana.

6 Aug. Rediit ex Bochoven mane pastor in Berlickem, qui retulit, D^{um} de Loon se excusare de liberali domus suae concessionem et male animatum et affectum erga nos.

(f 6^v) 7 Aug. Ivit celebraturus in Outheusden pastor in Berlickem; pransus est apud Anthonium Loeff; rediit circa 5^{am}.

Iterum discesserunt naves ex Hemert.

8 Aug. Misi mane Silvam fr. Folcoldum allatum vinum, quia timetur prohibitio licentiarum. Attulit duo vasa vini Francici et venit vesperi cum eo soror nostra Johanna navigio usque in Hemert.

Fuit hic domicellus Petrus de Huyter et locutus est de filia Dⁱ de Outheusden ⁶¹⁾ etc. Postea venit D^{us} de Bartwyck petens sacerdotem pro Dominica et festo S. Laurentii et concessi eidem pastorem in Haren. Uterque abiit sumpto haustu vini et cum eis pastor.

(Dom^{ca}) 9 Aug. Fuit hic Euwoldus de Wyck et apud nos pransus, postea abiit. Dicitur, Cardinalem occlusisse aquas vel portum, quo Princeps Auriacus victualia sua navigio accipere debet. ⁶²⁾

10 Aug. Sumpto jentaculo ivit pastor in Berlickem et cum eo fr. Joachimus invisum pastorem in Druenen, periculose decumbentem; circa cenam redierunt. In prandio adfuit hic doctor Gellicum, qui postea abiit. Vesperi accipio litteras a fratre meo Maximiliano, quibus petit pro solutione emptae domus a nobis 2000 florenos, quos eidem concedam cum scitu pastorum in Berlickem, Haren et fr. Joachimi. ^{62a)}

11 Aug. Scribit pastor in Berlickem ad Noordingen et renuntiat, ne sollicitet consensum habitandi in Bochoven.

Heri intellexi, Rev^{um} nostrum (episcopum) fataliter decumbere ac desperatum. Sub prandio advenerunt duae damosellae van Duren et vidua Gryp ex Bochoven, quibus erat negotium apud viduam Brugeliam.

12 Aug. Post prandium discesserunt hinc in Bochoven pastor in Berlickem et fr. Joachimus, ituri sequenti die Silvam in propriis causis.

(f. 7^r) 13 Aug. Per diem nihil occurrit. Non redierunt pastor et fr. Joachimus. Monui acriter fr. Folcoldum de susurrationibus sparsis.

14 Aug. Rediit ante prandium pastor in Berlickem ex Bochoven, ubi pernoctarat, sed mansit Silvae fr. Joachimus, quia intellexerat, fratrem suum Johannem captum in castris Principis Auriaci. Vesperi tamen rediit cum Folcoldo, quem mane miseram Silvam, ut daret duplicam, ab van Haren traditam contra nos; et dedi ei litteras ad Abbatem S. Michaelis et alteras ad fratrem meum Maximilianum destinandas, quae continent de pecuniis 2000 florenorum. ^{62b)}

Post prandium venit huc D^{us} de Bartwyck, petens pastorem in Haren pro duobus sequentibus diebus, ut ibidem celebret ⁶³⁾; quem concessi et simul abierunt.

15 Aug. Mane scripsi Comiti de Nassau, gubernatori Heusdensi, recommendatitias pro captivo fratre fr. Joachimi, cum quibus dictus frater iterum abiit Silvam destinandis dicto Comiti, existenti ante Bredam. ⁶⁴⁾

In prandio fuit hic filia Dⁱ de Outheusden cum sua sorore et rheda.

Hodie sparsum fuit, comitem Johannem de Nassau ⁶⁵⁾ cum parte exercitus regii venisse in Beeck et Tilborch. Et ex castris Principis Auriaci venerunt in Elshout aliquot turmae equitum et vesperi subsecutae sunt aliquot turmae peditum.

(D o m ^{ca}) 16 Aug. Mane dictum fuit, turmas illas

1637

transire Mosam per pontem stratum apud civitatem Woudrichemensem.

Rediit pastor in Haren ex Wyck ante prandium. Religiosi nobiscum pransi sunt, quia fuit festum Arnulphi. ⁶⁶⁾

Transierunt versus Neomagum maxima pars equitum et multae naves, onustae militibus, circa vesperam in magna (f. 7^v) festinatione, quia rumor erat, fortalitium circa Neomagum, vulgo dictum Knodsenburch, a regiis interceptum et Neomagum a caesarianis oppugnari, regiosque, qui ante Bredam venerant, pro liberatione eo tendere. Pastor in Haren ivit post prandium Silvam.

17 Aug. Mane discessit hinc Silvam Horenbeec in propria causa et cum eo soror nostra Johanna, itura in Heeswyck. Rediit carruca et in ea fr. Joachimus, qui retulit, nihil esse de fortalitio Knodsenburch intercepto ⁶⁷⁾, sed regium exercitum depopulare patriam. Attulit litteras a fr. Leonardo, quibus statum suum perscribit. ⁶⁸⁾

Aduit hic frater fr. Joachimi, pro quo 15 (hujus) scripseram comiti Wilhelmo (de Nassau) et litteras, necdum missas, reddidit nobis fr. Joachimus.

18 Aug. Misit per famulum nostrum procurator Eversdyck scriptum, quo indicat, quomodo ulterius procedendum contra van Haren. Post prandium venerunt huc ex venatione duo famuli Dⁱ de Loon; unus erat architriclinus, alter pedissequus, qui comederunt et biberunt et abierunt.

19 Aug. Misi mane Silvam pastorem in Berlickem cum libris et scriptis, servientibus nobis in processu contra van Haren, ad advocatum van Herlaer, ut faciat ex iis inventarium. Ivit autem cum carruca, sed vesperi rediens Horenbeec cum carruca, remisit pastor scripta omnia, quia Herlarius profectus erat Antverpian. Mansit pastor Silvae, uti et Harensis.

Monui hodie filiam Horenbeec, ut peteret nomine meo a parente fieri statum expensarum victualium et similiter alium statum nostrorum creditorum.

20 Aug. Hodie nihil occurrit. Non redierunt Silva pastores in Berlickem et Haren, sed propter vehementes calores manserunt de nocte in Bochoven.

(f. 8^r) 21 Aug. Mane venerunt praedicti domum et hic celebrarunt.

Accipio ab Lentio litteras, quibus petit facultatem eligendi confessarium, a quo posset absolvi a casibus in Ordine reservatis, propter pestem, quam aliquando visitat. ⁶⁹⁾ Et simul

mittit litteras citatorias, quibus ab indictore Silvaeducensi citantur heredes defuncti fr. Nicolai, pastoris in Littoyen.

Ivit hodie in Heusden Horenbeec, ut nomine nostro accipiat testimonia ab Heyman Damèn et Wilhelmo Corsten, Herptensibus. ⁷⁰⁾

Post prandium venit huc nos salutatum D^{us} de Hemert cum uno capitaneo van der Dous ⁷¹⁾ et suo locumtenente et signifero et circa medium septimae discessit.

22 Aug. Mane misi fr. Folcoldum Silvam, ut consulat cum advocatione Breugelio ⁷²⁾, quid agendum contra citationem supradictam; ivit cum carruca, quia laborabat in pede; carruca circa decimam rediit. Vesperis rediit nàvigio cum sorore nostra Johanna, referens citatorias esse missas ab indictore, ut eidem satisfieret de laboribus suis, quos fecerat pro pastore defuncto. Narravit item, publicum rumorem esse Silvae, Venloam et Ruremondam a regiis esse obsessas. Attulit soror litteras a van der Cammen, quibus scribit, per milites Hollandiae villas nostras in Gaal et Moenle esse totaliter spoliatas ⁷³⁾; item quod Mathias Delissen in Heeswyck ⁷⁴⁾, adhuc debitor de decima in Nonnenbosch ⁷⁵⁾, superiore anno conducta, non velit restantias solvere ex eo, quod dicat sibi promissam in annum sequentem aliam ejusdem decimae locationem, quod falsum est.

Ivit pastor in Berlickem in Wyck, ibidem officium divinum duobus sequentibus diebus peracturus.

(f. 8^v) (D o m c a) 23 Aug. In prandio adfuit uxor Focquestar, quae egit gratias pro pictura nostra illi missa ⁷⁶⁾ et circa 4^{am} abiit. Interea venit hic pastor in Littoyen cum Johanne Hermanni, nepote defuncti pastoris ibidem, quem conveni de debitis suis, quae nobis loco defuncti fr. Nicolai debebat, sed quia ei non placebat quod tantam summam exigerem, morosus abiit. Pastor hic pernoctavit.

24 Aug. Circa undecimam abiit predictus pastor. In prandio adfuit Pater van den Wiel, deservitor in Cuyck ⁷⁷⁾; circa 6^{am} abiit. Pastor in Berlickem nondum rediit ex Wyck.

25 Aug. Mane hinc discessit soror nostra Johanna, itura in Heeswyck, et abiit cum ea Horenbeeck et Catharina Breugelia, qui duo postremi vesperi redierunt. Rediit pastor in Berlickem ante prandium ex Wyck.

26 Aug. Mane nuntiat pastor in Bochoven, D^{um} de Loon circa prandium non venturum ex eo, quod profectus esset in Loon. Venit circa prandium Focquestar cum decem militibus;

1637

post prandium venit lutinantius ex Hemert cum sua uxore et genero cum duabus feminis, qui omnes cum militibus abierunt circa 6^{am}.

Post prandium mittit Nordingen licentiam, in scriptis concessam pastori in Berlickem ab Ordinibus Hollandiae Deputatis, veniendi in Hollandiam et Hagam. Mittit uxor Focquestar cum dictis litteris duos cuniculos.

27 Aug. Misi fr. Bartholomeum Silvam, ut inquirat de novis, qui vesperi rediens dicit, Venloam a regiis captam et Gallos a Johanne de Wert coesos. ⁷⁸⁾

In prandio vocati ab Horenbeec, lutinantius van Hemert cum uxore et frater uxoris lutinantii cum sua uxore hic fuerunt; circa vesperam abierunt.

Accipio litteras a fratre meo Maximiliano, quibus indicat, comitem de Tilly querere prolongationem. Simul mittit obligationem 2000 florenorum, sibi concessorum.

(f. 9^r) 28 Aug. Inter prandendum venit Arnoldus, filius Gerardi Horenbeec ⁷⁹⁾, ex Gansoyen ferens leporem et duos melones, ab Ipelaer missos, qui hic pernoctavit.

Venit ante prandium pastor in Bochoven referens, D^{um} de Loon esse paratum nobis concedere in domo sua Bochoviana cubiculum; qui abiit circa 6^{am}.

Circa quartam invisit nos D^{us} de Hemert, qui circa septimam abiit cum suis militibus sociis. Ivit hodie Horenbeec admodiator Silvam, nec rediit.

29 Aug. Arnoldus Horenbeec, Gerardi filius, nobiscum mansit per totum diem et pernoctavit. Rediit Silva Horenbeec admodiator referens, certo Venloam a regiis captam et Ruremondam obsessam.

Hodie misit sommationem Laurentius Engelbrechts, apparitor dominiorum Heusdensium, nomine precedentis receptoris eorumdem, Wilhelmi Cuyc ⁸⁰⁾, de restantiis multorum annorum retrolapsorum aliquot reddituum, quas restantias ignoramus.

Pastor in Berlickem cum fr. Joachimo fuerunt in Cuyck apud pastorem in Druenen et D^{am} de Druenen, quae venit ex Breda obsessa. ⁸¹⁾

(D o m ^{c a}) 30 Aug. Nihil notatu dignum occurit. Mansit hic hoc die Arnoldus, filius Gerardi Horenbeec, et hic pernoctavit.

31 Aug. Mane ivit Horenbeec, admodiator, in Heusden, ut conveniat Focquestar super istam sommationem factam ac

heredes Wilhelmi de Cuyc, quondam receptoris; rediens ad-
sportavit precisum restantiarum statum. In prandio invisit nos
D^{us} de Loon, associatus cum pastore ⁸²⁾, drossardo, Dooms et
Monnicourt (?). Pastorem increpavi de suis susurrationibus;
circa 5^{am} abierunt. Pernoctavit hic Arnoldus Gerardi Horen-
beec.

1 Sept. Discessit hinc dictus Horenbeec cum carruca,
cum qua venit van der Cammen.

(f 9^v) Misi fr. Joachimum et Folcoldum in Bochoven ad
D^{um} de Loon ab eodem petentes, num possemus habere in
arce commoditatem cubiculorum aliquot, quam addixit.

Nuntiatum est per van der Cammen, fratrem fr. Augus-
tini ⁸³⁾ periculose decumbere; propter quod dictus Augusti-
nus, statim turbatus, circa tenebras simulavit se fugere ad
egrotum, ut eiden adsistat, sed rediit et se habuit inde ut
insipientem.

2 Sept. Iterum excitavit frater predictus tantas turba-
tiones, ut coactus fui mittere in tanto periculo fr. Bartholo-
meum. Pastor in Berlickem ivit in Heusden ad Focquestar,
ut inquirat de adventu agentis Nordingen; vesperi rediit cum
carruca propter pluvias. Van der [Cammen] in prandio solus
adfuit, hique pernoctavit.

3 Sept. Mane iverant cum carruca Silvam fr. Folcoldus
et van der Cammen; pastor, ut adjuvet sororem, quae expect-
tatur Silvae, in reponendo scinio ex domo Voornii in domo
Nyhoffs ⁸⁴⁾.

In prandio adfuit doctor Gellicum, qui visitaverat villicam
infirmam.

Post prandium misi fr. Joachimum et Augustinum in Boc-
hoven, ut inquirant, an D^{us} de Loon sequenti die erit domi;
vesperi redeuntes affirmarunt quod sic.

4 Sept. Hic pransus ivi cum pastore in Haren et fr. Joa-
chimo in Bochoven et petii a D^o de Loon duo cubacula, a nobis
in ejus absentia occupanda, et assignavit nobis duo infima
superius.

Bokhoven

Interea fuerunt hic capitaneus de Luw cum consortio suo;
item lutinantius et signifer ex Hemert, qui duo missi erant a
D^o de Hemert, ut nos salutent. Vesperi rediens narravit mihi
hoc pastor in Berlickem, qui eos cum fr. Augustino tractarunt.

Berne

5 Sept. Inter prandendum venit hic Nordingen cum
uxore et filia, qui iverunt vesperi in Heusden. Adsportavit
nobis consensum veniendi Hagam.

1637

Bokhoven Rediit Folcoldus et cum eo venit soror nostra.
(f. 10^r) (D o m ^{c a}) 6 S e p t. Ivi in Bochoven cum Folcoldo circa prandium et tractavit nos Dominus temporalis. Ibi inveni D^{um} de Cressy. Post prandium introduxit me D^{us} de Loon in cubicula pro nostra mansione.

Ivit pastor in Berlickem pransum apud Noordinghen in Heusden apud Focquestar.

Berne Vesperi redii domum; pransus hic est mr. Jan Melissen.

7 S e p t. In prandio adfuit Noordinghe cum uxore et filia et duae filiae seniores Focquestaer. Et Noordinghe prandio absoluto cum sua uxore et filia et pastore in Berlickem iverunt cum nostro curru Silvamducis, ibique mansit pastor cum iis. Rediit auriga cum curru ipso vesperi. Abierunt in Heusden filiae Focquestar. Circa cenam venit huc drossardus de Rumpst, Rogier de Broehoven, qui hic pernoctavit. 85).

8 S e p t. Pransi hic sunt D^{us} cum D^a de Bartwyck 86), duabus ejus sororibus, domicello de Huyter cum Maria ejus sorore 87), qui omnes circa 5^{am} abierunt, manente hic Rogero de Broehoven. Mansit pastor de Berlickem Silvaeducis.

's-Bosch 9 S e p t. Mane discessi hinc Silvam et mecum D^{us} Broeethoven, Horenbeec, soror nostra, fr. Joachimus, qui putabat ire in Hollandiam, sed non successit, et ancilla Margareta.

Pransus sum in domo fraternitatis B(eatae) Mariae 88) cum D^o de Waesdorp 89), Mussio 90) et plurimis aliis. Pernoctavi in conventu Montis Ventimolaris 91). Ingressus civitatem salutavi commendatorem Tuyl 92). Pernoctarunt in dicto conventu van der Cammen, soror nostra et famulus. 5^a dito pernoctavit hic Joris Verheyen.

(f. 10^v) 10 S e p t. Discessit mane in Berlickem van der Cammen et venit ad me Horenbeec, noster admodiator, et numeravit nobis 2000 florenorum. Salutavi ante prandium D^{um} Archidiaconum 93), qui nobiscum ivit ad prandium fraternitatis praedictae, ibique pransi sumus. Pernoctavi in dicto conventu, etiam soror.

11 S e p t. Visitavit me D^{us} archidiaconus et ivit mecum usque ad edes Mathiae Loosen in platea S^{ti} Georgii, quem salutavi et visitavi ejus edes 94). Postea pransus sum cum pastore (de Berlickem) apud Gansium, ubi inveni invitatos Noordinghen, domicellum Fladeraccum opten Eemer cum uxore 95), et D^{am} abbatisam de Hoydonck cum sua sorore 96) et receptore. Ibi Gansius mecum habuit sermonem de dominio de Berlickem emendo. Vesperi ex ejus edibus discedens, comi-

tatum habui ad dictum conventum a domicello Fladeracco, Gansio et Noordinghen, qui sumpto haustu vini omnes discesserunt; ibique pernoctavi et soror et famulus.

12 Sept. Mane salutavit me Gerardus Horenbeec. Reposui in cista nostra aliquas pecunias. Circa undecimam salutavi uxorem Dⁱ Mussii cum parte lintei Cameracensis⁹⁷) et Nordingen cum nostra effigie⁹⁸). Pransus sum in dicto conventu et invitavi D^{um} van der Sterren⁹⁹) et Arnoldum Horenbeec. Ante prandium discesserat soror nostra in Heeswijck cum uxore van der Cammen, quae nobis indicavit mortem Domini de Milhese, Pelsii¹⁰⁰). Etiam sub prandio venit Archidiaconus, qui nos cum Patre monasterii dicti¹⁰¹) deduxit ad currum, sed ante ascensum in currum salutavi D^{um} de Waesdorp et Noordinghen et sic discessi Silvaducis.

Veni cum pastore (de Berlickem), fr. Joachimo et Horenbeec Bernam et sumpsi cenam. Curavi dare Tuylio ovem pinguem. Dedi monialibus 8 florenos pro recreatione; (*f. 11^r*) item dedi monialibus duos pattacones; item solvit Horenbeec 75 florenos pro tribus picturis, quas fecit Abraham van Diepenbeec, effigiando nostram personam¹⁰²).

(D o m c^a) 13 Sept. In prandio adfuit Wilhelmus Stout, qui postea ivit in Bommel.

14 Sept. Nihil occurrit. Nordinghe non venit in Heusden, uti dictum erat; propter tempestatem mansit Silvaeducis.

15 Sept. Accipio post prandium litteras a Focquestaer, quibus indicat, Nordinghen venisse Silvaducis in Heusden; et simul invitat me et pastorem in Berlickem ad prandium crastinum.

16 Sept. Scripsit pastor in Berlickem fratri meo pro dominio de Berlickem separatim vendendo et misi Folcoldum cum dictis litteris Silvam destinandis et simul ut agat cum procuratore Bosch¹⁰³) de compellendo ad solutionem restantiarum de decima in Nonnenbosch, quas anno superiore [M. Delissen] conduxerat¹⁰⁴).

Hodie pransus sum cum pastore (de Berlickem) et Horenbeec apud Focquestaer in Heusden, ubi inveni Noordinghen, cui tradidi memoriale de negotiis nostris Hagae peragendis¹⁰⁵). Et eundem cum Focquestar et uxore in sequentem diem invitavi ad prandium. Inveni ibi etiam commendatorem urbis Cannaers et doctorem medicum. Vesperi rediens Bernam inveni Folcoldum, Silva reversum, qui retulit, Herlarium reversum Antverpia.

Berne

Heusden

Berne

1637

17 Sept. Hodie pransi sunt nobiscum Nordinghen, Fockestaer et uxor cum duabus filiabus; associati erant cum decem militibus. Aperui Noordinghen venditionem Littoyensis decimae¹⁰⁶). Cum curru discesserunt.

18 Sept. Accipio a Brakel¹⁰⁷), qui est in Wyck, litteras, quibus scribit fr. Walterum¹⁰⁸) modo esse Ultrajecti apud eundem hospitatum. (f. 11^v) Ivit post prandium pastor in Heeswyck in Bochoven, ut agat cum pastore ibidem de religionis accipiendis. Et respondit, se crastina die venturum huc. Item fuerunt in Outheusden pastores in Berlickem et Haren, ubi invenerunt Brakelium, quem salutarunt.

19 Sept. Venerunt hic Brakelius et D^{us} de Baertwyck cum equis et famulis. Postea advenit pastor in Bochoven, cum quo egi et conveni de religiosis. Pransi omnes discesserunt et ivit fr. Joachimus cum eis in Wyc et ibi pernoctavit.

(D^{om}^{ca}) 20 Sept. Venerunt huc pro sua devotione filia senior et junior Dⁱ de Outheusden, domicellus Petrus de Huyter et soror Maria cum reda et equo; audita Missa abierunt.

Rediit ex Wyck fr. Joachimus ante prandium; post prandium ivit pastor in Haren in Bochoven; ibidem pernoctavit, iturus sequenti die Silvam propter propria negotia.

21 Sept. Vocatus mane fr. Joachimus in Cuyck ad pastorem in Druenen, qui dicitur agonizare. Ante prandium sumpto jentaculo abierunt Silvam pastores in Berlickem et Heeswyck in nostris negotiis, tam Littoyensibus quam Heusdensibus. Et ivit cum eis Horenbeecq, propria curaturus, cum caruca.

Misi in Heusden ad vocandum doctorem medicum, ut visitet fr. Augustinum febricitantem, sed hoc die non venit, quia absens erat.

22 Sept. Venit doctor medicus et visitavit egrotum et hic pransus est. Venit item pretor de Heesbeen¹⁰⁹), qui nuntiavit, decimae partem, quam levat familia Paris de Suytoort, relevandum ob mortem ultimi possessoris seque habere procuratorium relevandi, uti ostendit¹¹⁰). Cui respondi, quod diem ei staturerem pro relivio solemnizando; et pransus cum doctore dicto, abiit in carruca Hoorenbeecq. (f. 12^r) Vesperi rediit Silva solus pastor in Heeswyck cum litteris et chartis processus, quem habemus contra van Haren.

23 Sept. Mane misi eundem pastorem cum famulo nostro in Heusden pro dictis chartis autentizandis. Vocatus est fr. Joachimus ad pastorem in Druenen, agonizantem in

Cuyck, quem eadem opera misi in Bochoven ad preparandum commoditates, inhabitandas a fratribus nostris. Vesperi non rediit, sed mansit in Cuyck et astitit pastori decumbenti. In prandio, quia tantum duo fratres erant presentes, simul pransi sumus. Rediit sub prandio Folcoldus et nihil effecit, quia procurator Eversdyc necdum reversus est Haga.

24 Sept. Mane rediit fr. Joachimus narrans, pastorem adhuc vivere, sed sine spe ulterioris vitae. Visitavit nos circa prandium receptor Fockestaer, qui circa 5^{am} abiit. Iterum visitavit pastorem in Druenen agonizantem fr. Joachimus et cum eo Griensven. Redierunt Silva pastor in Berlickem et Horenbeeck. Pastor contulit inventarium omnium chartarum, quas accepit Splinter van Voorn, concernentium credita et elocationes bonorum pastoratus Littoyensis, manu Voornii signatum. Mansit pastor in Haren Silvaeducis.

25 Sept. Mane circa 4^{am} obiit pastor in Druenen. Post prandium ivit pastor in Heeswyck in Bochoven, ibidem pernottaturus et cras iturus Silvam. Circa 5^{am} venerunt litterae ab Herlario, quibus vocatur pastor in Berlickem Silvam cras ante nonam. Ivit statim et is in Bochoven, ut cras adsit ante nonam.

26 Sept. Vocatus propter infirmum Augustinum venit doctor Gellicum et mansit in prandio. (f. 12^v) Vesperi redierunt pastores de Berlickem, Haren et Heeswyck Silvaducis et venit cum illis soror nostra Johanna.

(Dom^{ca}) 27 Sept. Pransi sumus communiter propter morbum aliquorum religiosorum, qui cubiculum inferius occuparunt. Fr. Augustini vena secta est¹¹¹) et famuli Jensma; Bartholomeus sumpsit pillulas, ex quibus purgavit. Vesperi cenam communiter sumpsimus.

28 Sept. Mane misi pastorem de Berlickem, fr. Joachimum et Griensven in Cuyck pro sepultura pastoris Druenensis cohonestanda, qui ibidem pransi sunt. Circa prandium venit pastor in Bochoven et circa 3^{am} abiit.

29 Sept. Abiit soror nostra in Heeswyck cum curru Horenbeeck, in quo similiter abierunt Silvam filia Horenbeeck vidua, duae sorores Breugeliae et frater earum et duae filiae dictae viduae.¹¹²) Vesperi rediit vidua sola et contulit litteras a Bruynseels ex Haga, quibus mittit duplicam, ab Herptensibus traditam contra nos.

30 Sept. Venit doctor Gellicum visitatum fr. Augustinum infirmum et famulum nostrum et famulam Horenbeeck.

1637

Iverunt pastores de Berlickem et Heeswijck in Heusden ad procuratorem nostrum¹¹³⁾, ut fiant omnia scripta autentica per notarium, quae concernunt processum nostrum contra van Haren. Ante prandium abiit doctor predictus. Post prandium^(a) discesserunt hinc tres religiosi in Bochoven, fr. Joachimus; Griensven et fr. Bartholomeus, apud pastorem mansuri, cui illorum expensas victuales solvam. Contulerunt secum saccum pomorum.

1 Oct. De nocte obiit hic Bernae ancilla vaccaria Nistelrodana. Mane sumpsit Augustinus purgationem et Jensma pillulas, quia uterque laborat feбри.

2 Oct. Post prandium iverunt cum carruca in Heusden et Outheusden pastores de Berlickem (f. 13^r) et Heeswyck, ut inventarium omnium chartarum, servientium in processu contra van Haren, ab Eversdyck accipiant. Et quia non omnes erant excopiatæ et autentizatae, ideo vesperi redeuntes, acriter increpavi pastorem in Heeswyck propter suam negligentiam.

3 Oct. Ivit pastor de Berlickem cum carruca Silvam cum chartis praedictis ad advocatum pro conficiendo ex iis aliam scripturam, quam vocant advertissementum.

Vesperi rediens contulit calendarium, conceptum ab advocato, et venit cum eò soror nostra Johanna, quae attulit vestes et alia necessaria.

(Dom^{ca}) 4 Oct. Accepi litteras a procuratore Carthusianorum, quibus me invitat in festo S^{ti} Brunonis 6 hujus ad prandium, quibus rescripsi me venturum sine impedimento legitimo.

5 Oct. Ivit Folcoldus in Heusden, ut curet aliquas copias autentizari, et pastor in Haren ivit in Bochoven ad fratres nostras visitandum, uterque ante prandium, sed Folcoldus rediit sub prandio. Misit secretarius de Outheusden attestatationem, quam fecit Anthonius Loeff senior¹¹⁴⁾ de terris nostris, olim ab Anthonio van der Stapen clam detentis.

Bochoven

6 Oct. Ivi in Bochoven ad Missam et prandium apud Carthusianos cum pastore in Berlickem et Horenbeeck et inveni Dum de Loon et Theodorum van der Water¹¹⁵⁾ etiam invitatos. Dedi pastori in Bochoven 50 florenos ad computum. Mansit pastor de Berlickem in Bochoven, cras iturus cum fr. Joachim Silvam et ulterius.

(a) Moors schreef deze twee woorden met opvallend groote letters, om zoo de aandacht te vestigen op de dan volgende mededeeling, welke hij voor zijn abdiј blijkbaar van groote beteekenis achtte.

7 Oct. Deditio Bredana facta est hodie et heri Principi *Berne* Orangiae. Post prandium ivit pastor de Haren in Bochoven, cras iturus Silvam.

8 Oct. Hodie vendidi ligna secabilia, quae crescunt in den Rouwencamp infra parochiam de Schijndel, Dungensibus.

(f. 13^v) 9 Oct. Doctor Gellicum vocatus visitavit fr. Augustinum infirmum et mansit hic in prandio, quo fere absoluto visitavit nos Fockestaer referens, hodie tradendam Bredam. Petiit item, ut attestationem, datam ab Antonio Loeff in causa contra Danielem van Haren, posset per secretarium Outheusdanum curare rescribi propter unum verbum male sonans in ea positum; quam eidem concessi; reportandam 11^a hujus; et sumptu haustu vini abiit.

10 Oct. Soli fuimus, nec aliquid notabile occurrit.

(Dom^{ca}) 11 Oct. Reportavit Fockestaer attestationem supradictam et mansit in prandio; item pransa est hic uxor Anthonii Loeff, quae cum carruca discessit, et Fockestaer cum suo equo, quo venerat.

12 Oct. Abiit hodie cum carruca soror nostra Johanna Silvam, itura in Heeswyck, et ivit cum illa Silvam fr. Folcoldus, ut processum promoveat apud advocatos. Vesperi rediit et cum eo Maria Breugelia referens, pastorem de Berlickem consensum habere manendi in Berlickem ad 10 dies cum suo capellano. ¹¹⁶)

13 Oct. Venerunt hic pastor in Bochoven et fr. Bartholomeus, qui rasis nostram barbam, et post prandium abierunt. Ivit Horenbeeck in Heusden, ut agat cum Sebastiano Belarts¹¹⁷) de feudo et homagio prestando nomine civitatis ¹¹⁸); et contulit secum duas oves, unam dandam drossardo ¹¹⁹) et alteram Fockestaer.

14 Oct. Profectus sum mane cum curru in Babilonien- *Babilonienbroek* brouck cum Folcoldo et Horenbeeck et transiens per Heusden ivit nobiscum Focquestaer. Et prandio absoluto venit pretor de Heesbeen vocatus ad nos, cui insinuavimus de homagio prestando. Contulimus nobiscum ex Berna escam et potum. (f. 14^r) Et redeuntes divertimus ad edes Fockestaer et petiit *Heusden* a me uxor illius, ut Bernae apud me tenerem fr. Augustinum. Salutavi mane uxorem Noordinghen, vesperi commendatorem Heusdensensem extra portam Outheusdanam.

Vesperi in cena locutus sum dure Horenbeeckio, qui con- *Berne* querebatur, quod vix haberet poma ad adponendum in mensa, et dixi quod haberet tantam copiam, ut bene 200 saccos posset

1637

vendere, quodque hoc facile possem videre, quia oculi mei necdum caligaverunt etc.; ad quae tacuit. Cena absoluta mansit in aula mecum sola Maria Breugelia, cui omnia quae mihi displicerent in Horenbeeck et ipsius moribus, quoad culturam Bernensen et quaerelas, quas (a) quotidie deponit tum apud me, tum apud religiosos meos, descripsi multis verbis, addens quodsi vellet renuntiare contractui conductionis, donarem eidem 1000 florenos etc.

15 et 16 Oct. Nihil occurrit notatu dignum, sed vidi Horenbeeck et filiam tristiores solito. Necdum pastor Berlicomiensis rediit ex Berlickem, quo iverat in festo S^{ti} Brunonis, videlicet 6 hujus, cum consensu commendatoris van Tuyl.

17 Oct. Venit Focquestaer post prandium, querens pastorem in Berlickem, sed non inveniens sumpto haustu abiit.

(Dom^{ca}) 18 Oct. Manserunt in prandio sponsus et sponsa de Outheusden¹²⁰) cum sorore Maria de Huyter et uxore Fockestar et doctore Gellicum; postea abierunt.

19 Oct. Comparuerunt hic ad relevandum feudum Sebastianus Belarts, burgimagister in Heusden, et Philippus ab Ophem, schultetus in Heesbeen, prior nomine civitatis Heusdensis, alter procuratorium habens a Jacoba de Suytoort¹²¹); feudum prioris est domus (*f.* 14^v) in Heusden, posterioris est pars decimae in Outheusden; testes fuerunt Fockestaer et Jan Huyberts ab Andel¹²²); prior feudatarius Hollandiae¹²³), posterior nostrae curiae.¹²⁴) Et sumpto prandio omnes discesserunt. Socius schulteti predicti erat magister Gommarus.

20 Oct. Ante prandium rediit pastor in Berlickem cum fr. Joachimo; hic pransi sunt. Abiit in Bochoven fr. Joachimus.

Mane ivit Folcoldus per Bochoven Silvam, ut procuret timpanistam a Schuylio pro fr. Leonardo accersendo ex Hechtel¹²⁵), et vesperi non rediit.

21 Oct. Abiit pastor de Haren ante prandium in Heusden ad doctorem Gellicum, cum quo pransus est.

Vesperi rediit pastor de Heeswyck, Folcoldus, Silva nuntians, timpanistam hodie ivisse pro adducendo fr. Leonardo. Item quod scabini de Heeswyck sententiarunt in iudicio contra Petrum Adriani pro drossardo in causa promissi¹²⁶) cum duabus tertiis expensarum. Attulit litteras a Wespin Leodio¹²⁷) pro effigie nostra et a receptore Suerio¹²⁸) de medio anno anticipando.

(a) Hs. *quac.*

22 Oct. Iterum ivit Folcoldus Silvam, ut cum advocatione Breugelio agat, quid faciendum contra sententiam datam in Heeswyck. Vesperi rediens retulit, advocatum contradictionem instituendam consulere et ob eandem faciendam missus est Amilius in Heeswyck, ut sequenti die instituat. Attulit simul parvam scedulam, in qua scripsit Hedichuijsen advocato suo, ut chartas subtractas ex sacco processus remittat, ex quo manifestus dolus apparet.

Hodie etiam fuit in Outheusden et celebravit pastor in Berlickem, qui retulit Anthonium Loeff nobis concessurum suos libros pactionum de terris nostris.

(f. 15^r) Post prandium venit huc doctor Gellicum cum Gerardo Geerlinx, suo genero, pro cujus filio, Lovanii studioso, petiit titulum alicujus beneficii, ut ad Ordines admittatur, cui addixi; et sumptu haustu abierunt.

23 Oct. Inviserunt nos Patres Johannes David¹²⁹) et van den Wiel predicatores, qui nobiscum pransi sunt.

Ivit Horenbeec in Heusden, cui dedi litteras a Maximiliano de Hornes, domino de Lokeren,¹³⁰) anno (16)13 scriptas abbatii Vercuylen — quibus petit sibi pascua aggerum Bernensium et viarum, de stegen vocatarum, elocari, ex quo patet, pascua illa esse nobis propria — excopiandas et autentizandas.

Intellexi ex Folcoldo, Henricum Johannis Rovers¹³¹) testimonium amplum dedisse contra secretarium Heeswicanum;¹³²) et drossardum per obtentam sententiam valde superbire et dicere: „Ick sal den abt leren handen tegen my uyt te steken” et similia etc.

24 Oct. Mane cum curru ivit Folcoldus Silvam inquisiturus, quid in Heeswyck in causa contradictionis actum sit. Ivit cum illo vidua Brugelii, ut necessaria comparet pro sequenti die, quo exspectatur D^{us} de Outheusden cum filia sua sponsa et de Huyter sponso etc.

Ivit hodie in Outheusden pastor in Berlickem et celebravit ibidem.

Vocatus est doctor Gellicum ad pastorem in Haren, male ex potione sumpta (a) valentem, et simul invisit fr. Augustinum febricitantem et hic pransus est; abiit, uti venerat, cum carruca.

Dedi dicto doctori litteras collationis beneficii St^{ae} Catharinae in Vlymen pro filio Gerardi Geerlinxs et alias commen-

(a) Hs. *sumptam*.

1637

datitias vel potius attestationis, legitimo thoro eumden procreatum.

Vesperi redientes Folcoldus et vidua, venit cum illis soror nostra Johanna et Gerardus Horenbeec licentiatus et Judocus sartor, qui omnes hic pernoctarunt.

(f. 15^v) (D o m ^{ca}) 25 Oct. Solemnizavi matrimonium inter domicellum Petrum de Huyter et damosellam Mariam van Outheusden, presentibus Domino de Outheusden, Domino de Bartwyck et magistro Gerardo Horenbeec; omnes hic pransi sunt, novem personae, exceptis tribus aut quatuor famulis, item Horenbeec Gerardus et soror nostra etc.

Vesperi port preces Folcoldus manifeste rebellavit contra me, volens habere proventus pastorales de Heeswyck vel novas vestes, addens quod non vellet resignare pastoratum; et cum stomacho a me et pastore de Berlickem presente discessit.

26 Oct. Misi pastorem in Berlickem Silvam, ut mittat advocatum Melis in Heeswyck ad appellandum contra sententiam latam contra Petrum Adriani. Vesperi rediens adduxit fr. Leonardum, quem curavi accersiri per timpanistam. In prandio adfuit Fockestar et uxor ejus.

27 Oct. Inter prandendum rediit Groeninga et ex Hollandia vel potius Ultrajecto fr. Walterus, qui contulit memoriale a Brakelio, quo petiit instructionem parvorum reddituum in Maes et Wael; item quantitatem terrarum in Alphen etc. Etiam hodie significatum est nobis, Heeswicanos in odium nostri constituisse quatuor impositores exactionum sive contributionum, ut sic nostras terras gravent; omnia fiunt instigationibus drossardi et secretarii.

Oudheusden 28 Oct. Hodie ivi pransum in Outheusden apud novos sponso, ubi inveni D^{um} canonicum Rynevelt, D^{um} de Londerick (?) cum uxore, fratrem sponsi Jacobum de Huyter et plurimos alios. Vesperi redii domum vel Bernam et cenavi.

Berne 29 Oct. Post prandium misi fr. Leonardum et Walterum in Bohoven cum carruca ad manendum ibidem. Et visitavit nos post prandium Fockestaer, qui nos in sequentem diem invitavit ad prandium.

Heusden 30 Oct. Pransi sumus in Heusden apud Fockestar ego, pastor in Berlickem, duo fratres Horenbeec, (f. 16^r) vidua Breugelia, Maria Breugelia et soror nostra. Vespero cenavi.

Berne Mane misi Folcoldum Silvam, ut procuret scripta processuum preparari. Asportavit litteras a fratre meo Maximiliano,

quibus scribit, non esse necessarium, ut originalia privilegia de Heeswyck transmittantur, licet ea exegerit comes de Tilly.

31 Oct. Nihil notabile occurrit.

(Dom^{ca}) 1 Nov. In prandio adfuit doctor medicus Gelicum. Postea invisit nos lutenantius de Hemert, sed statim advocatus abiit post sumptum haustum bonum vini. Pastor in Berlickem fuit in prandio in Otheusden.

2 Nov. Discessit hinc soror nostra Johanna Silvam, abitura in Heeswyck, et misi cum illa fr. Folcoldum pro curandis negotiis nostris, tam pro vino advehendo quam aliis. Priusquam hinc discederet, cepit penitere et veniam petere de excessibus suae insolentiae et rebellionis contra personam nostram factis 25 Octobris. Abiit cum eis magister Gerardus Horenbeek, qui hic fuit a 24 Octobris, uti et soror nostra.

In prandio soli fuimus et per diem. Vesperi Folcoldus mansit Silvae, sed currus solus rediit.

3 Nov. Post prandium invisit nos Wilhelmus Stout et sumpto haustu vini abiit. Etiam tunc rediit Folcoldus in cimba cum duobus vasis vini Francici.

Rediit hoc vesperi ex castris Bredanis comes Wilhelmus (de Nassau), gubernator Heusdensis.

(f. 16^v) 4 Nov. Post prandium cives aliquot Silvaeducenses invisit nos pro siligine emenda, sed distuli venditionem et sumpto haustu vini discesserunt; fuerunt duae partes, in una filius van Stryp.

Pastor in Bochoven hic transiit mane in Wyck. Misi Grinsvenio in Bochoven par tibialium (a), similiter Leonardo.

5 Nov. In prandio adfuit Melis, cui dedi 7 libras et duos florenos cum duobus assibus pro servitio prestito in processibus Heeswicanis. Et dedi ei copiam autenticam de jure nostro pastoralis, tangentem ecclesiam Heeswicanam. Postea venit pastor in Bochoven, cui dedi litteras ad fr. Leonardum et scripta beneficii B. Mariae in Heeswyc, Waltero tradenda; et sumpto haustu vini abiit cum predicto Melis.

6 Nov. Vocatus fuit a nobis doctor medicus et venit cum carruca Horenbecii ad invisendos nostros egrotos, videlicet pastorem in Haren, fr. Augustinum et Folcoldum, 1um chira-gra, 2um antiqua sua feбри et 3um feбри tertiaria laborantes; et hic pransum cum carruca reduximus in Heusden. Horenbeek ivit ante prandium in Heusden, ut salutaret D^{um} comitem gu-

(a) *Tibialia* = kousen.

1637

bernatorem. Item salutavit commissarium collegii Hollandiae, nomine Westerhout, Goudanum, et cum carruca rediit.

Heusden 7 Nov. Prandio facto Bernae ivi cum (a) curru et mecum pastor in Berlickem et Horenbeeck in Heusden. Salutavi gubernatorem,¹³³⁾ postea predictum commissarium Westerhout
Berne et visitavi edes Fockestaer et abii in Bernam. In aggere prope monasterium inveni fr. Walterum et Griensven, qui portaverant litteras, tam ad me a fratre meo quam ad pastorem in Berlickem, et abierunt.

(f. 17^r) (D o m ^{c a}) 8 Nov. Hodie per pastorem in Berlickem dedi Margaretae, famulae culinariae, stipendium suum annuum, quia vult discedere, ut serviat suae sorori in puerperio, licet deberet adhuc aliquot menses, vel ad minus sex vel amplius septimanas, servire; equidem quia petiit veniam, dimisi et dedi dotem pro singulis mensibus quatuor florenos et solvi illi undecim menses, quamvis non tenerer solvere ultra decem; dedi 44 florenos et duos asses, 14 videlicet ducatonos.

9 Nov. Mane discessit Margareta famula cum curru Horenbeec. Ivit Horenbeec in Heusden, ut tradat litteras feudales schulteto de Heesbeen et accipiat ab eodem jura nostra.

Vesperis recepi litteras a fratre Maximiliano, quibus scribit, advocatum Tipotium esse officialem et canonicum Iperensem; idcirco querit commendari pro praxi Diⁱ advocati et pro domo Tongerloensi¹³⁴⁾ etc.

10 Nov. Vocatus fuit cum carruca doctor Gellicum ad fr. Augustinum, qui laboravit colica passione, et pransus nobiscum cum carruca discessit.

Numeravit mihi Horenbeec jura nostra pro homagio sive relivio decimae de Suytoort 40 florenos.

11 Nov. Mane ivit pastor in Berlickem Silvam, cui dedi memoriale apud advocatos Breugelium et Herlarium exequendum. Et dedi eidem litteras destinandas ad fratrem meum Cornelium et sororem Joannam. Dedi ei 15 florenos et 15 asses pro pixide argentea conficienda. Habet in mandatis accipiendi Sororem Nigram pro serviendo Augustino infirmo.

f. 17^v) 12 Nov. Abiit Horenbeec cum carruca Silvam propter propria. Vesperis rediit sola carruca cum Nigra Sorore ad serviendum infirmis, cum qua accipio litteras ab Herlario, quibus scribit, drossardum per forestarium Heeswicanum executionem facere in edituos ibidem propter den houtschat.¹³⁵⁾ Insuper scribit J. Melis, multas impertinentias tam a drossardo

(a) Hs. cum cum.

committi, quam a scabinis et quod executionem faciat in bonis Petri Adriani vi provisionalis sententiae, in primis latae a dictis scabinis, et plura alia etc.

13 N o v. Mitto responsum ad Herlarium in causa editorum Heeswicanorum et duas copias libertatis nostrae van den houtschat. Item mitto litteras ad pastorem de Berlickem, quibus peto Brugelio judicari de provisionali sententia, anno 1636 in Octobri lata vigore istius promissionis falsae, tunc per eos fabricatae etc.

Post prandium inviserunt nos licentiatus Vos¹³⁶) et Fierlants et sumpto haustu vini abierunt in Heusden, ubi erant hospitati apud drossardum.

Vesperis rediit Horenbeeck, sed pastor Berlicomius mansit Silvae.

14 N o v. Inter prandendum supervenit pastor in Berlickem et cum eo J. Melis, qui narrarunt actitata sua in Heeswyck in causa Petri Adriani et contra drossardum ibidem et quomodo multas injurias effuderit drossardus in personam nostram etc. Pastor contulit autenticam copiam tam promissionis fabricatae, quam attestationis contra illam Johannis Wilhelmi Bosch etc.¹³⁷) Melis hic pernoctavit. Etiam narravit Melis, quod drossardus mirabiliter 12 hujus in judicio debacchatus est contra nos, videlicet in haec verba: „Ten is maer guyterye daer den abt met omgaet” et: „Ick en woon onder synen myter nyet, noch hy en heeft het gelt nyet om (f. 18^r) hier den vader tegens 't kyndt op te maken” et similia.

(D o m^{ca}) 15 N o v. Mane cum jentaculo discessit usque in Vlymen cum carruca Horenbeeckii J. Melis, secum ferens litteras ad advocatum Herlarium, quibus ei commendamus causam Wilhelmi Wynants contra satrapam in Heeswyck¹³⁸) et simul mittimus ei copiam libertatis nostrae van den houtschat. Item tulit idem secum litteras ad advocatum Breugelium, quibus eidem commendamus causam Petri Adriani cum gratiarum-actione factorum hactenus in eadem causa contra satrapam et commendatione continuationis; insuper ut in posterum utatur opera Gisberti Bosch pro procuratore (a) in causa appellationis.

Intellexi (b) heri certo ex pastore Berlicomiensi, Rev^{num} Episcopum Buscoducensem, nostrum amicum Michaellem Op-

(a) Hs. *procurare*.

(b) Dit woord met groote letters, om de aandacht op deze aanteeke-ning te vestigen.

1637

hovium, ex hac vita migrasse 4 hujus, cujus anima requiescat in pace.

16 N o v. Scripsi in favorem Horenbecii ad Nobel¹³⁹) et van der Wolff¹⁴⁰) et Theodorum Bruynseels pro expeditione contra Herptenses et hoc per pastorem Berlicomiensem. Post prandium advenit Fockestar, qui promovit apud dictum pastorem, ut Horenbeeck eidem det bonum et pinguem porcum et cum bono haustu vini sumpto abiit in Heusden.

17 N o v. Scripsi per pastorem Berlicomiensem advocato Tipoets, quatenus velit fratri nostro Maximiliano suam praxim juridicam resignare. Item scripsi eidem fratri de attestatione Joannis Bosch et promissione falsa Petri Adriaens, composita per drossardum Heeswicanum. Item Mariae Vranx de obitu Rev^{mi} (episcopi) et de annulo;¹⁴¹) item de tribus linteis Cameracensibus nobis mittendis.

Adfuit doctor Gellicum Augustino evocatus, qui hic pransus est. (f. 18°) Ivit mane Horenbeeck per Heusden Gorcomium navigio et pedes eodem die sero rediit.

18 N o v. Soli fuimus et nihil per diem occurrit.

19 N o v. Ad idem, nihil notabile occurrit, nisi quod Fockestar miserit partem abscissae epistolae, sibi missae ab Nordingen, in qua scribit, quod ubi Ordines Hollandiae fuerint separati, tunc vocabit pastorem in Berlickem Hagae.

Hodie Horenbeec male valuit.

20 N o v. Ad idem, nihil notabile occurrit.

21 N o v. Fuit hic uxor Fockestaer et pransa abiit cum carruca Horenbecii.

(D o m^{ca}) 22 N o v. Nihil occurrit notatu dignum.

23 N o v. Summo mane discesserunt hinc Silvam pastores in Berlickem et Heeswyck et cum eis ad nostram requisitionem Horenbeec cum curru ejusdem, qui inter decimam et undecimam reversus est. Tradidi pastori in Berlickem omnia munimenta, pro lite et processu contra van Haren servientia, ostendenda Herlario, ut ex eis componat advisamentum vel advertissementum. Item dedi ei litteras ad van der Cammen, quibus peto, ut omnes villici et decimatores solvant in specie promissa. Item aliam scedulam, quam scripsit drossardus de Heeswyck contra Petrum Adriani; intelligenti pauca. Nemo hodie rediit.

24 N o v. Post prandium, in quo soli fuimus, invisit nos D^{us} de Huyter, salutans nos etc. et sumpto haustu vini abiit.

Vespero redierunt Folcoldus et Horenbeec Silva et adsporantur 3 partes lintei Cameracensis et litteras quasdam et

computus vestimentorum et adhuc computus, diu a nobis expectatos ab van der Cammen, concernentes decimas de Littoyen.

(f 19°) 25 N o v. Mane ivit cum carruca sua Horenbeec in Heusden, ut loquatur Ipelaer, an lapsus temporis in territorio Heusdano prescribat, et an ipsum oppidum non relevet super hoc, casu quo in eo peccatum sit etc. Rediens circa primam nuntiavit, penes magistratum Heusdensem non esse potestatem relevandi et lapsum temporis prescribere. Et adsportavit pelles felinas pro nobis etc.

Adrianus Bruestens¹⁴²) ante prandium adfuit nobis, cui mandavimus, ut velit inquirere, an terrae in de veeweide, quae fuerunt Anthonii van der Stappen, nunc Danielis van Haren, non sint ab eodum van der Stappen per partes emptae etc.

Vespero venit huc villicus de Magna Gaal ex patria Ravesteinensi,¹⁴³) conquerens quod debeat solvere contributiones sui predecessoris, coloni nostri Andreae Jansen,¹⁴⁴) cui dedimus litteras, per Folcoldum scriptas ad domicellum Vaack, substitutum drossardum ejusdem terrae, commendatitias etc.

26 N o v. Summe mane villicus predictus hinc cum uxore sua, traditis illi litteris, dimissus est. Visitavit doctor Gellicum fr. Augustinum et hic pransus abiit.

Absolute prandio venerunt quatuor officiales militares ex Heusden cum comitatu aliquot militum, inter quos erat Jan Trompet, lutinantius gubernatoris, qui ex mandato gubernatoris petiit hic stabulare equum, per hyemem pascendum, sed Horenbeec eidem respondit, quod Herptenses nos gravent in contributionibus equi alendi in Herpt et sic bis gravaremur; nihilominus si Herptenses nos non gravent, quod tunc unum ad servitium gubernatoris aleremus. Et sumpto liberali haustu vini discesserunt. Aderant Poosere¹⁴⁵) et Ripparda et signifer gubernans turmae equitum.

f. 19°) 27 N o v. Missus est famulus Horenbeeck Silvam cum litteris ad pastorem in Berlickem, quibus significamus de processu contra van Haren; item cum litteris ad sororem nostram, quibus significamus de vestibis nostris, et cum litteris ad Johannem Anthonii de schola¹⁴⁶) et cum litteris ad drossardum van den houtscat; omnes scriptae per Folcoldum.

28 N o v. Hoc iterum missus est famulus Silvam cum litteris ad pastorem in Berlickum, quibus vocatur doctor Lintermans¹⁴⁷) ad Augustinum, crastina die advehendus cum carruca. Item hodie venit unus famulorum gubernatoris Heus-

1637

densis pro lignis vel stipitibus, quibus possent retia sua explicare et siccare.

Pastor in Berlickem vesperi nuntiat, se cum doctore medico crastina die venturum cum cymba aliqua per Mosam fluvium, nec opus esse carrucam mittere.

(D o m ^{c a}) 29 N o v. In prandio adfuit uxor Fockestaer. Inter prandendum advenit pastor in Berlickem cum doctore medico, qui postea pransi sunt. Vesperi doctor incenatus ivit cubitum.

30 N o v. Mane ivit pastor in Berlickem cum sacco chararum litis vel processus contra van Haren in Heusden; ibidem pransus est et simul destinavit leporem unum ad Noordingen; et quia pars nostra, van Haren scilicet, non erat parata, nihil in lite actum.

Etiam doctor Gellicum venit, vocatus ut cum doctore Lintermans consilium de morbo Augustini ineat. Et doctor Lintermans cum Folcoldo, sumpto jentaculo, ivit Silvam; et doctor Gellicum hic pransus est.

(f. 20^r) Circa vesperam advenit ex Heeswyck famulus noster Johannes Tonissen, adferens caligas suffultas pellibus et literas a fratre meo Maximiliano Bruxellis, quibus scribit D^{um} de Tilly adhuc querere effugia in processu nostro.

Pastor in Berlickem attulit pridie obligationem fr. Nicolai, pastoris defuncti in Littoyen, quam dederat Joannae Doyenbraeck de 200 florenis ab illa acceptis, quos restituit ex pecuniis, acceptis ex restantiis dicti pastoris, Splinterus Voornius, habens a nobis commissionem omnes restantias accipiendi; item quitanciam cum specificatione salarii Alberti Breugelii, advocati, pro suis laboribus in causa nostra Heeswicana contra drossardum, 89 fl. Item litteras a Melis, quibus scribit statum processuum in Heeswyck etc.

1 D e c. Circa prandium venerunt huc duae filiae Fockestaer cum sua amita, uxore unius luytenantii, et erant associatae ab uno signifero, vocato Quitter, ¹⁴⁸) qui nobiscum pransi redierunt in Heusden cum carruca.

2 D e c. Post prandium, in quo soli fuimus, accipio insinuationem, quod amici fr. Nicolai juridice acceperunt possessionem terrarum, a parentibus ipsius relictarum, cum inhibitione quod colonus nemini debeat solvere quam ipsis, cum eadem hereditates nobis per testamentum legatae sunt. Quare statim (f. 20^v) Folcoldo, qui adhuc Silvae est, scripsimus, ut cum Herlario consulat, quid in isto negotio faciendum erit, transmissis copiis testamentorum et insinuationis.

3 Dec. Missae sunt copiae predictae per famulum Horenbeeckii.

Item scripsit pastor in Berlickem Mariae Vranx Antverpiae de ancillis Rev^{mi} (episcopi) piae memoriae¹⁴⁹) etc.

Vesperi rediit Silva fr. Folcoldus, adferens memoriale injuriarum contra personam nostram ac conventum per Hedickhuysen in judicio vel coram scabinis Heeswicanis proletarum, a Johanne Melis annotarum, sed non est dictum memoriale autentizatum; tantum est simple per eumden conscriptum.

Acceptit pastor in Berlickem litteras a Tipotio, quibus scribit, se fratrem meum Abbati Tongerloensi commendasse pro praxi et se ante suum discessum Ipras negotium nostrum contra Tillium bene instructurum.

4 Dec. Pastor in Berlickem cum Horenbeeck ivit mane in Heusden et procuravit, ut libellus exhibeatur Hagae pro inserendo aliquo instrumento processui, quem sustinemus contra van Haren; pastor ibi pransus, Horenbeeck rediit domum inter prandendum; vesperi rediit pastor domum.

5 Dec. Ivit carruca Horenbeeckii Silvam ob propria sua et misi cum ea Folcoldum, ut videat an vestes nostras miserit soror nostra. Vesperi rediens non contulit, nec quidquam de vestibus intellexit, sed accepit litteras a Johanne Anthonii famulo, quibus scribit, drossardum coegisse juramento Petrum Adriani 3 hujus dicere, quis expensas litium solvat, item cui (f. 21^r) numeravit pecunias suas et a quo acceperit 200 florenos confiscatos et alia.¹⁵⁰) Hodie addixi capitaneo navali Johanni Roeloffsen 10 modios panici pro 11 fl.

(Dom^{ca}) 6 Dec. Tulit ex silva nostra de nostro scitu gubernator in Heusden per suos famulos ligna vel stipites pro expandendis vel siccandis suis retibus.

Post prandium venit huc vocatus fr. Bartholomeus ex Bochoven ad radendum me et hic pernactavit. Dedi parvulis Breugeliae prolibus nicolaum¹⁵¹) trium florenorum et octo assium.

7 Dec. Circa prandium venit Focquestaer nos invisum, recenter veniens Haga et salutem a Nordingen attulit et nobiscum pransus est, uti et Bartholomeus, qui uterque post prandium abiit.

8 Dec. Ivit pastor in Berlickem celebratum in Heusden ibique apud Fockestaer pransus est. Ivit pastor in Haren in Cuyck ibique pransus est.

Scripsi litteras procuratori Bosch Silvae, ut in Heeswyck accipiat copiam injuriarum, contra nos a drossardo in judicio prolatarum.

1637

Venit post prandium uxor capitanei Joannis Roeloffsen pro panico emendo et addixi ei 80 maldros, in Berlickem apud van der Cammen deliberandos, prius tamen numerata pecunia, et abiit.

9 Dec. Misi pastores de Berlickem et Heeswyck Silvam — — qui in Vlymen cum carruca Horenbeec vecti sunt — — ut procurent nostra, tam quae concernunt processus contra drossardum, quam alia domestica. Misi cum eis duas oves dandas, unam Tuylio majori, alteram pretori Bergainge, si adsit. ¹⁵²)

(f. 21°) 10 et 11 Dec. Nihil occurrit; omnino soli fuimus; pastores nondum Silva reversi sunt.

12 Dec. Post prandium advenit Fockestaer portans litteras a Noordingen, quibus petit sibi procuratorium fieri ab ecclesiasticis pro decimis liberandis, et sumpto haustu discessit.

Venerunt pastores de Berlickem et Heeswyck, qui hic sumpserunt prandium, et asportarunt litteras a fratre meo Bruxellis, quibus mittit rescriptionem Domini temporalis de Heeswyck, et litteras a Maria Vranx, quibus indicat de saphiro, quod eam habebimus. ¹⁵³)

Venit missus ab Heeswyck Peter Schuren cum litteris, quibus indicatur, drossardum minari executionem villicis nostris, quia non volunt prestare Domino servitium, et hic pernoctavit.

(Dom^{c a}) 13 Dec. Summo mane Petrus Schueren discessit cum litteris ad Herlarium scriptis, ut in predicto negotio privilegia nostra defenderet; et remisit eundem Petrum hoc eodem die cum suo advisamento. Super quod rescripsimus, ut Bruxellae hoc negotium ventilaretur. Scripsimus et villico Cornelio Denen minato; ¹⁵⁴) item sorori nostrae etc., quae omnia crastino die curavimus per eundem Petrum destinanda.

Fuit hodie pastor de Haren in Cuyc, nec hic pransus est; vesperi rediit.

14 Dec. Mane iterum discessit predictus Petrus cum dictis litteris et copiavimus hodie varia scripta servientia, tam in processu, quem habemus contra D^{um} de Tilly, quam pro servitio villicorum avertendo.

(f. 22^r) Etiam Horenbeec fuit pro nobis in Heusden, ut curet suffulciri pellibus felinis casaccum nostrum; sub prandio rediit.

15 Dec. Ivit mane cum carruca Horenbeeckii pastor de Berlickem Silvam cum dictis copiis autentisandis et ut cum eisdem consulat Herlarium, et sequenti die mittat Bruxellam et ut alia curet.

16 et 17 Dec. Nihil occurrit et soli fuimus; 17 (hujus) accipio casaccum meum suffultum pellibus felinis, quas pelles cum reparatione solvit Horenbeeck per famulum suum ad summam 16 florenorum vel circiter. ¹⁵⁵) Heri fuit hic adolescens, quem conducerem pro famulo sartore, qui bibit et abiit, in Natalitiis festis reversurus.

18 Dec. Scribit pastor de Berlickem Silva, drossardum a scabinis Dynterensibus obtinuisse sententiam contra villicum nostrum Cornelium Denen, quod debeat Domino temporali servire sicuti ceteri incolae, contra quam sententiam misit in Dynter procuratorem nostrum Bossch ad appellandum. Venit huc cum dictis litteris Henricus Rovers, burgimagister de Heeswyck, qui iverat pro pago suo in Heusden cum aliis burgimagistris. ¹⁵⁶)

Post prandium vocatus est Folcoldus ad Anthonium Loeff, fataliter decumbentem, ut ei adsistat Sacramentis Ecclesiae etc., ibique pernoctavit.

19 Dec. Post prandium venerunt secretarius et duo scabini ex Littoyen allegantes, quod pastor defunctus non solvisset den thienmaelyt, nec contulisset (*f. 22°*) pro reparatione ecclesiae, ad quod anno 1618 condemnatus esset, et quia non habuerunt bonum responsum, abierunt.

Vesperi rediit pastor in Berlickem Silva, ubi fuerat 5 diebus, et venit cum eo soror nostra Johanna referens, quod drossardus faciat executionem super mobilia bona Cornelii Denen, eo quod non venit servire Domino temporali. Attulit alias etiam chartas et litteras a Bossio ad me et a Melis.

(Dom^{ca}) 20 Dec. Accepi per Fockestaer litteras a Noordingen, quibus scribit, episcopatus bona necdum gravari a fisco; item quod in negotium revocationis represaliorum ¹⁵⁷) multum laboretur; et abiit Fockestar sumpto haustu.

Abiit mane Horenbeec in Boxtel ad emendum oves.

21 Dec. Misi advocato Herlario per Folcoldum commissionem receptorum bonorum nostrae abbatae. Ivit mane Silvam, ut varia curet et dedi litteras, heri a Noordingen acceptas, legendas ab D^o archidiacono. Dedi eidem Folcoldo duos carolinos et unum ryderum duplicem, facientes summam circiter 37 florenorum, solvendo Melis etc.

Circa vesperam venit hic villica nostra ex Beevelt ¹⁵⁸) cum filio suo, quae numeratis aliquot nummis fecit novam conductionem villae suae et hic uterque pernoctavit.

22 Dec. Mane summo villica discessit.

1637

Pastor in Berlickem ivit in Heusden celebratum et scripsit Nordingen de episcopatu. Pransus est apud Fockestaer. Vespero rediens obiavit ei currus in media via. Folcoldus rediit Silva, sed Horenbeec Boxtella; rediit in carruca uterque. (f. 23^r) Attulit litteras Folcoldus a Maria Vranx de ancilla et annulo¹⁵⁹) continentis, quod neutrum succedet; item quod Melis noluit contentari 6 libris flandricis; item quod van der Cammen rediit Breda.

23, 24 et 25 Dec., quae est Nativitatis Dominicae. Soli fuimus, nec aliquid occurrit.

26 Dec. Post prandium venit ab gubernatore Heusdensi missus ejus hoefmeierus Fieri,¹⁶⁰) salutans nos nomine sui magistri et petens a nobis sustentationem unius caballi, sed, uti antea, nos excusavimus dicentes, quod cum Herptensibus deberimus omnia onera ferre, sed si isti eum alant, nos contenti simus pro parte nostra. Et large sumpto haustu vini, abiit; habuit secum conductum aliquot militum, qui sobrie biberunt.

(Dom^{ca}) 27 Dec. In prandio adfuerunt doctor Gellium et Melis. Postremus hic pernoctavit, cui solvi de suis besoniis in Heeswyck. Advenit expressus ex Tongerlo¹⁶¹) propter decimarum gravamen, qui in prandio hic fuit et pernoctavit.

28 Dec. Mane uterque supranominatus abiit et Folcoldus ivit Silvam, ut vendat siliginem et alia procuret. Ivit cum illo Nigra Soror, reditura vesperi. Per diem soli fuimus.

(f. 23^v) 29 Dec. Per totum diem soli fuimus. Circa caenam Folcoldus Silva — et Nigra Soror — attulit litteras a receptore Episcopi defuncti,¹⁶²) quibus invitor ad ipsius Episcopi exequias, Antverpiae celebrandas;¹⁶³) et iis significatur, nobis ab Episcopo argenteam coppam relictam pro testamento.

Attulit etiam litteras a fratre meo Maximiliano cum apostillis contra drossardum in causa executionis factae pro servitio, quod exigitur a Cornelio Danielis, villico nostro.

30 Dec. Mane iterum ivit Folcoldus Silvam, ut respondeat advocato van Herlaer, quid velim fieri de insinuatione drossardo facienda; et adsportavit litteras ad fratrem meum destinandas, scriptas a Berlicomiensi.

Pastor in Berlickem ivit in Heusden celebratum, cui dedi linteam unum Cameracense, donandum Fockestaer. Pernocavit in Heusden de consensu nostro. Folcoldus quoque vesperi non rediit.

31 Dec. In prandio soli fuimus. Pastor in Berlickem

mansit et pernoctavit in Heusden propter servitium sacrum. Folcoldus post prandium rediit Silva, pernoctaverat in Bochoven.

1^a J a n u a r i i 1638.

Per diem nihil occurrit, nisi quod diversi milites Heusdenses venerunt exigentes strenas, quibus aliquid dedimus, prout notatum est in libro nostro expositorum. Vesperi rediit pastor in Berlickem ex Heusden.

2 J a n. Folcoldus pransus est in Outheusden apud Anthonium Loeff decumbentem.

(f. 24^r) (D o m^{c a}) 3 J a n. Adfuit in prandio cum suo famulo Sebastianus Ipelaer et inter prandendum supervenit soror uxoris Fockestaer ex Crevecoer,¹⁶⁴) quae cum filia sua et Ipelaer circa 3^{am} abierunt in Heusden.

4 J a n. Mane misi Folcoldum Silvam ad vendendam sili ginem et conveniendum van der Cammen, qui ibi venturus erat. Dedi illi litteras destinandas ad receptorem Rev^{mi} (episcopi) defuncti, tractantes de pratis ei (a) solvendis,¹⁶⁵) de koppa nobis legata et de non veniendo ad exequias, ad quas fui ante per litteras vocatus.

Vesperi accepit pastor in Berlickem a fr. Joachimo litteras, quae indicant statum Berlicomiensem et venit unus, qui se presentat pro ludimagistro in Berlickem, qui hic pernoctavit.

5 J a n. Abiit ille, qui se presentavit pro ludimagistro, instructus a pastore in Berlickem.

Circa prandium advenerunt pastor in Bochoven et fr. Bartholomeus, qui hic pransi sunt; et pastori numeravi pro expensis victualibus religiosorum ad computum 102 florenos.

Narravit idem pastor de negotiis pastoris in Loon, qui jam Haga venerat ultima Decembris.¹⁶⁶)

Vesperi rediit Silva Folcoldus, referens sua besonia et impertinentias drossardi ibidem; etiam litteras a fratre meo Maximiliano; item a Patre Capello,¹⁶⁷) quibus invitor ad exequias; ab Herenhovio quoad ancillam; a filia van der Cammen etc.

(f. 24^v) 6 J a n. Mane evocatus est ante celebrationem Folcoldus ad Anthonium Loeff, in extremis agonizantem, nec vesperi rediit, neque quid aliud per diem occurrit.

7 J a n. Post prandium vel potius sub prandio rediit ex Outheusden Folcoldus, sed quia Loeffius adhuc agonizabat,

(a) Vóór ei staat een letter, welke een f lijkt, maar waarschijnlijk een doorgestreepte s is; eerst zal Moors *sibi* in plaats van *ei* hebben willen schrijven.

1638

statim iterum accersitus est et abiit ad egrotum predictum ibique de nocte mansit. Undecima hora nocturna (Anth. Loeff) obiit.

8 J a n. Mane misit Horenbeec expressum famulum Silvam cum epistola nostra mittenda Antverpiae ad Abbatem S^{ti} Michaelis, qua scribo, Kesselium, pastorem in Loon, hic haerere cum scriptura Hagae impetrata, quod retorsio finem habebit, si a Cardinale Infante signetur, et ut idcirco moneat Episcopum Antverpiensem¹⁶⁸), ut curet alium deputari pro dicto negotio absolvendo magis idoneum.

Scripsi etiam fratri meo Bruxellae de piscibus, de salario Tipotii et servitiis prestandis.

Circa undecimam rediit Folcoldus ex Outheusden. Horenbeec fuit in Heusden; vesperi rediit; sic et famulus, qui cum litteris fuit missus Silvam.

Noordingen vocat pastorem Berlicomiensem Hagam pro nostris negotiis per litteras ad Fockestaer scriptas.

9 J a n. Ivit pastor in Berlickem in Heusden ibique pransus est et rediit vesperi cum carruca, cum qua ivit Folcoldus in Outheusden et pernoctavit.

(f. 25^r) (D o m^{ca}) 10 J a n. Mane invitor cum aliis religiosis ad exequias Anthonii Loeff per Nicolaum Nicolai, uti pridie per Johannem Jorissen. Folcoldus hoc die mansit in Outheusden et pernoctavit ibidem.

11 J a n. Iverunt ad exequias predictas pastores in Berlickem et Haren cum carruca Horenbeeckii et vesperi redierunt et cum eis Folcoldus.

Et quia hodie 1^a dies novi anni est in Geldria,¹⁶⁹) timpanistae de Hemert venerunt pro honorario novi anni, quibus dedi 2½ flor. et 2 asses.

12 J a n. Scripsit ante prandium per expressum Fockestaer, se non venturum huc ad prandium, quia acceperat duas filias receptoris van den Eynden.¹⁷⁰)

Post prandium ivit Folcoldus cum equo Horenbeeckii in Vlymen visum, num via per glaciem pateret ad introeundum Silvam, sed rediens narravit, necdum glaciem taliter resolutam, ut liber pateret ad civitatem aggressus.

13 J a n. Hodie ad requisitionem Horenbeeck ivit pastor Berlicomiensis cum eodem in Heusden ad Fockestaer propter gravamina et impositiones Herptensium, ibique pransi circa tenebras reversi sunt. Pransi sunt apud Fockestaer non bene dispositum et parum effecerunt.

(f. 25^v) 14 J a n. Post prandium misi famulum in Heus-

den, ut videat quomodo valeat Fockestaer, etiam ut dicat Ipelario, quod 16 hujus veniet pastor in Berlickem de processu, quem contra van Haren sustinemus, locuturus. Et simul adspertavit computum ab apotecario de medicamentis, quae habuit Augustinus et alii.

15 J a n. Nihil notabile occurrit et soli fuimus.

16 J a n. Ivit pastor in Berlickem in Heusden celebratum et simul ut commendet processum nostrum contra van Haren presidi Sebastiano Beelarts. Vesperi rediit post cenam. Aspere increpavi cum bile vel stomacho Horenbeeckium, quia suspicabar illum, uti ex sobrio responso ad petitionem meam considerare potui, involuntarium ad mittendum sequenti die famulum Silvam.

(D o m ^{c a}) 17 J a n. Mane misi Folcoldum Silvam, ut videat, num litterae aliunde venerint ad nos. Vesperi rediens contulit aliquas a van der Cammen et alias rem domesticam nostram concernentes. In prandio adfuit doctor Gellicum.

Interea resolutum est, quod mitterem pastorem in Berlickem Hagam sequenti die.

18 J a n. Mane ivit pastor in Berlickem Hagam cum carruca, sed quia impossibile erat uti via cum carruca, ivit pedes cum famulo Johanne de Berlickem ad portandum sarcinam, qui vesperi non rediit.

Hodie cum curru etiam circa 12^{am} horam discessit huc soror nostra (*f. 26'*) Johanna Silvam, itura in Heeswyc, et cum ea Folcoldus et Catharina Brugelia. Folcoldus missus, ut procuret pisces à la dobbe ¹⁷¹) mittendos Bruxellas, ut conducat ancillam culinariam et reliqua, quae concernunt processus Heeswicanos contra drossardum, et alia etc. Hic pransi sunt et de nocte ibi manserunt.

19 J a n. Mane hinc discessit Thomas (van Riel), frater Folcoldi, qui vesperi precedentis diei huc venerat ad vocandum Folcoldum in Bochoven pro nova conductione villae sui avunculi Godefridi facienda cum Wilhelmitis, ¹⁷²) sed quia eum hic non invenit, consensi, ut eum vesperi retineat in Bochoven; sic hodie (Folcoldus) non rediit.

Mane circa nonam rediit famulus Johannes de Berlickem, qui pastorem de Berlickem usque in Worcum heri comitatus fuit, referens dictum pastorem eousque feliciter pervenisse; de nocte dictus famulus mansit in via in aggere in Andel vel alibi etc.

Per totum diem soli fuimus.

20 J a n. Invisit nos Fockestaer cum sua uxore in prandio.

1638

Etiam adfuit fr. Joachimus cum filio Zomers in prandio, quo absoluto venit lutinantius de Hemert cum sua uxore et fr. Joachimus cum socio hic pernoctavit.

(f. 26^v) Rediit vesperi Folcoldus, referens ancillam culinariam conductam etc. et litteras asportavit ad scultetum Drue-nensem destinandas, quibus nomine nostro petiit, ut inhi-beatur amicis et consanguineis fr. Nicolai Havens defuncti, ne turbent nos in possessione hereditatis, a parentibus dicti Fratris nobis relictæ etc. Etiam asportavit quitantiam solutionis de conduc-tis pratis, dictis Abscampen, ¹⁷³) concernentibus episcopatum.

21 J a n. Sumpto jentaculo discesserunt hinc circa duode-cimam fr. Joachimus et filius Zomers. In prandio nos soli fuimus, nec amplius aliquid occurrit.

22 J a n. Misi cum originalibus libris Folcoldum in Heus-den sumpto prandio, qui libri potissimum possent servire in processu contra van Haren, quos tradidit Ipelaer, tempore suo tradendos in judicio.

Sub prandio accipio ab Nordingen litteras Haga, quibus petit, ut pastorem Berlicomiensem mittam Hagam, qui 18 (hujus) abiit Hagam versus. Insuper scribit, ut Postulanus Abbas ¹⁷⁴) vel ego susciperemus sollicitationem de retorsione annihilanda, sed non placet mihi.

In prandio soli fuimus, nec aliquid notabile occurrit.

(f. 27^r) 23 J a n. Rescripsi Noordingen et misi ad tabel-larium ordinarium cum litteris ad pastorem in Berlickem dicens, quod non placeret negotium retorsionis liberandæ ista via etc.

Prandio absoluto venit hic per glaciem filius comitis Wil-helmi gubernatoris, comes Mauritius, ¹⁷⁵) associatus multis; inter caeteros adfuerunt Fockestaer, Firi architriclinus, lu-tinantius Posere et alii, qui liberaliter biberunt et postea abierunt.

Advenit Lentius, pastor in Litthoyen, sub vesperis et hic pernoctavit.

(D o m ^{c a}) 24 J a n. Sub prandio discessit hinc cum vidua Breugelia Silvam pastor in Haren et mansit hic pastor in Lit-thoyen et pernoctavit.

25 J a n. Sub prandio discesserunt hinc Silvam pastores in Heeswyck et Litthoyen; uni commisi diversa negotia nostra, tam Silvae quam in Heeswyck peragenda, et alia.

Circa prandium venit hic Ewoldus de Wyck, invitans nos ad prandium in feriam 4^{am}; hic pransus est et nos excusavimus. (f. 27^v) Inter prandendum advenit fr. Bartholomeus, evocatus ex Bochoven, qui post prandium, uti et Ewoldus, abiit.

26 J a n. Hodie in Heusden apud Fockestaer pransus sum cum fr. Bartholomeo, qui heri in Bochoven vesperi iverat et hodie redierat. Aderant in prandio Fockestaer, Ipelaer cum uxore et doctor Gellicum cum uxore¹⁷⁶⁾ et Horenbeeck cum filia vidua et Maria Brugelia. Vesperi ivimus per glaciem in Bernam, uti veneramus. Dedi instigatori equi et redae 25 st., sed quia intrare in civitatem non potuit, quia serius erat, hic cum equo pernoctavit et similiter parvulus filius Fockestaer.

27 J a n. Per totum diem soli fuimus. Prandio facto, ex petitione Hoorenbeec ivit famulus noster in Heusden, ut renovet Ipelario et Fockestaer invitationem ad prandium crastinum, quando nostra sunt bachanalia. Et invenit ibi pastorem Harensem, qui cum filiabus Ipelarii rediit Silva in carruca ipsius.

28 J a n. Venerunt invitati Ipelaer cum sua et Fockestaer cum sua uxore et architriclinus comitis Nassovii, gubernatoris Heusdensis, et circa vesperam cum curru nostró discesserunt.

(f. 28^r) 29 J a n. Inter prandendum venit Fockestaer reportans arculam reliquiarum, quam Fieri architriclinus pridie abstraxerat ex collo pendentem a Maria Brugelia; qui sumpto haustu circa 3^{am} discessit, nec aliud occurrit. Post cenam tamen accepi literas a Folcoldo, quibus scribit, se venisse 28 (hujus) in Heeswyck et alia quaedam. Etiam accepi litteras a van der Cammen cum sarcina, in qua erant tibialia trita, cum Augustino¹⁷⁷⁾, et litteras d'Aly¹⁷⁸⁾ de famulo.

30 J a n. Mane venit Fockestaer cum litteris a pastore Berlicomiensi, qui scribit se feliciter Hagam venisse, sed hactenus nihil effecisse; sed de omnibus mandatis habet bonam spem, quod bene succedent.¹⁷⁹⁾ Rescripsi statim et litteras nostras Fockestaer detulit ad nuntium, adhuc ante prandium discedentem.

Ivit Horenbeec in propria causa in Heusden cum carruca et cum pastore in Haren, qui commederunt apud Ipelaer; vesperi uterque rediit.

(D o m^{ca}) 31 J a n. Hodie nihil plane occurrit et soli fuimus.

1 F e b r. Nihil occurrit et soli fuimus. Scripsi hodie binas litteras, unam fratri meo Bruxellis de diversis, tam de pisce mittendo à la doubbe, quam de jactantiis (a) drossardi in cassatione impetranda de cessatione executionis super Cornelium Denen, et de nostro villico faciendo (f. 28^v) burgimagistrum in Heeswyc¹⁸⁰⁾ etc.; alteram Folcoldo de diversis, tam de

(a) Hs. *janctatiis*.

1638

frumento vendendo, quam aliis; cras utrasque destinabimus per famulum Horenbeek.

2 Febr. Circa decimam missus est famulus Horenbecii per Cromvoirt Silvam ad ferendas et destinandas litteras supradictas Silvam, ut ulterius destinentur.

In prandio fuit hic Huybert Vyverssen ex Babilonienbrouck, qui solvit partem sui debiti et nobiscum pransus est.¹⁸¹⁾

3 Febr. Per totum diem nihil occurrit. Rediit circa quartam famulus heri missus cum litteris nostris, sed, litteris destinatis, nuntiavit se Folcoldum non invenisse Silvae, uti dictum fuit.

4 Febr. Misi fr. Bartholomeum Silvam pro aliquot cultrorum mensalium duodenis emendis, sed propter tempestatem vesperi non rediit, nisi post octavam.

Per diem nihil occurrit et soli fuimus. Bartholomeus contulit secum litteras a Maria Vranx, quibus scribit, annulum cum saphiro pro nobis emptum¹⁸²⁾ Item litteras a Folcoldo de rebus diversis. Item copiam protestationis ab Herlario in Heeswyck factae contra renovationem positionis contributionum, quibus nos gravant ibidem rectores pagi instigatione drossardi et secretarii.

(f. 29^r) 5 Febr. Scripsi Hagam ad pastorem de Berlickem et misi sarcinam cum quatuor partibus telae Cameraensis¹⁸³⁾ et tribus duodenis cultrorum mensalium cum Horenbeek in Heusden, crastina die per nautam destinanda. Sub prandio quaesitus fuit unus pro administratione egrotae in Heusden et ivit fr. Bartholomeus, qui cum Horenbeec navigio rediit circa 4^{am}.

6 Febr. Mane transiit hic drossardus de Bochoven, petens ab Horenbeec propter tempestatem carrucam in Heusden, cum qua vesperi rediit et hic pernoctavit, referens sollicitationem pastoris in Loon evanescere.

(Dom^{ca}) 7 Febr. Scripsi alteras litteras Hagam pastori de Berlickem de sollicitatione pastoris in Loon, quod sit nulla; et alias misi mane in Heusden et nauta, qui heri detentus fuit propter tempestatem, illas adhuc secum contulit.

Hodie pro prima vice et sua egritudine diuturna in tantum convalescens fr. Augustinus superius celebravit et nobiscum pransus est.

8 Febr. Scripsi Folcoldo et sorori de rebus domesticis Heeswicanis. Invitavit nos post prandium Ipelarius per suum famulum Laurentium.

Heusden 9 Febr. Pransi sumus in domo Ipelarii cum Focquestaer

satiare splendide etc. (*f. 29^v*) Vesperi rediens domum inveni litteras ab advocatione Breugelio cum sententia contra scabinos Heeswicanos lata a Silvaeducensibus in causa appellationis pro Petro Adriani. Berne

10 Febr. Mane ivi cum Horenbeec in Hemert navigio ad gustandum vinum, quod ibi habebat Cotel¹⁸⁴) in nave et elegi duo vasa. Hemert

Hodie dimissa est Nigra Soror, quae servivit fere 13 septimanis fr. Augustino et solvi illi. Et iverunt cum ea Silvam Horenbeec et Maria Breugelia navigio. Misi cum Horenbeec ad Gansium partem telae Cameracensis et litteras, ad fratrem meum Maximilianum et ad Mariam Vranx destinandas. Berne

Vesperi cum nauta accepi binas litteras a Folcoldo, quibus de diversis scribit, tam de elocatione fluminis Aa per drossardum¹⁸⁵), de minis, quas intentat scabinis, nisi se conjungant Domino suo, quam aliis rebus domesticis etc. Item litteras a Wespin ad van der Cammen de reditu Leodii solvendo etc.

11 Febr. Mane ivit Bartholomeus in Heusden et celebravit in domo Ipelarii et pransus est.

Hodie duo vasa vini ex navi, quae in Hemert moratur propter ventum, accepimus uti heri seligeramus.

Horenbeec vesperi non rediit Silvaducis.

(*f. 30^r*) 12 Febr. Hodie scripsi fr. Folcoldo responsum ad suas postremas et misi cum famulo Horenbeecii, eunte Silvam. Circa 1^{am} rediit Horenbeec Silva, referens quod Gansio esset gratum illud quod presentaverat nomine meo, et quod presentaret suum possibile obsequium etc.

13 Febr. Mane accepi per Fockestaer litteras a pastore de Berlickem Haga, quibus significat consensum edificandi Bernae concessum, piscaturae accipiendae bonam apparentiam, litem contra Herptenses pro nobis diffinitam. Et rescripsi eadem hora ad omnia, etiam quid de retorsione audivissem etc., et misi Fockestario per suum Georgium, qui exspectavit et cui curavi dari per viduam Breugelii scellingum.

Post prandium sub vesperam advenerunt fr. Joachimus et Folcoldus in propria conducta cymba cum duobus nautis, qui omnes hic pernoctarunt; et diversa mandavi Folcoldo, tam de pisce cocto quam alia; et diversa ab illis audivi, tam de adulterio drossardi (a), quam aliis processibus ejus, et quod acta et litigata et sententiata contra Petrum Adriani portata essent Silvam.

(a) De twee laatste woorden heeft Moors door pennekrassen volkomen onleesbaar willen maken, wat hem evenwel niet gelukt is.

1638

(Dom^{ca}) 14 Febr. Sumpto prandio predicti discesserunt cum cimba (b) et mandatis nostris etc. et illo die nihil aliud occurrit.

15 Febr. Fuimus soli et nihil occurrit.

(f. 30^v) 16 Febr. Scripsi litteras et misi Hagam ad pastorem Berlicomiensem, quibus significavi aliqua quae concernunt Judocum Anthonii (v. Hedickhuysen), drossardum in Heeswyck, et petii nobis impetrari pasportum. ¹⁸⁶⁾

Venerunt huc secretarius de Outheusden Nicolaus et Anthonius, filius ejus, Loeff ad Horenbeeck et solverunt ei pro agris et pratis conductis et in fine prandii nobiscum hilariter biberunt, sed non comederunt, quia in culina comederant et vinum biberant, et circa quartam abierunt.

Horenbeeck misit cum supradictis nostris litteris 24 florenos Hagam, ut advocato ex eis solvatur pro expensis litis contra Herptenses, jam definitae pro nobis.

17 Febr. Soli fuimus. Post prandium numeravit mihi Horenbeeck 3000 florenorum.

Accepi per expressum, missum a Nieuhoff, litteras a Maria Vranx cum annulo; ¹⁸⁷⁾ item a fratre meo Maximiliano, quibus scribit, secretarium Heeswicanum fuisse Antverpiae apud Meerwyck ¹⁸⁸⁾ et alia; item a Folcoldo, quibus scribit pisces coctos missos Bruxellas, videlicet tria vascula et duos pastillos; item a secretario de Berlickem, quibus petit continuationem scholae etc.

18 Febr. Rescripsi fratri meo Bruxellas; item scripsi Patri van den Dael pro renovatione sauvegardiae; item misi litteras, a fratre meo acceptas, Folcoldo etc. (f. 31^v) Hodie etiam fuit Bartholomeus in Heusden et pransus est apud Ipe-larium. Et domum rediens retulit, quod omnes ecclesiastici et sacerdotes, in Hollandia degentes, proscripti sunt in exilium; item quod in Heusden rumor spargatur, quod nos hic intromittamus externos rusticos, et quod exinde periculum nobis imminet, quia rustici non tacent.

19 Febr. Circa prandium inviserunt nos Fockestaer, uxor ejus et secretarius Heusdensis van Haren, ¹⁸⁹⁾ qui circa 4^{am} discesserunt. Inter prandendum advenit van der Cammen et attulit litteras de piscibus coctis mentionem facientes (a) a Folcoldo, et alias ejus(dem) argumenti ab Nieuhoff scriptas (b). Etiam attulit litteras, quibus Horenbeeck statim vocatus est Silvam et abiit.

(b) In plaats van cimba stond eerst *fulica*.

(a) Hs. *facientibus*.

(b) Hs. *scriptis*.

Circa vesperam advenit etiam Arnoldus van Stryp¹⁹⁰) Hagacomitis, referens pastorem Berlicomiensem venturum brevi domum, sed prius exspectare a me mittendos 150 florenos. Et hic pernoctavit.

20 Febr. Mane cum carruca discessit Strijpius Silvam, cui dedi litteras ad Horenbeec, ut 4um vasculum piscium prepararetur. Etiam accepi pastillum, donatum a doctore medico Rombouts.¹⁹¹)

Hodie post prandium, in quo cum van der Cammen soli fuimus, misi litteras, ad pastorem de Berlickem destinandas cum 150 florenis, ad Fockestaer, ut cum primo nauta mittantur.

(f. 31^v) (Dom^{c a}) 21 Febr. Mane ivit cum cimba fr. Bartholomeus in Bochoven et in prandio cum van der Cammen soli fuimus.

Vesperi rediit Bartholomeus cum Horenbeec in eadem cimba, nuntiantes novum Episcopum Silvaeducensem nominatum, scilicet Patrem Bergaigne minoritam.¹⁹²)

Etiam accipio litteras a pastore Berlickem, quibus scribit bonam spem de liberatione retorsionum; et quod de piscatura Bernensi Camera Computus sit resolutum pro nobis; et quod sit bona spes obtinendi libertatem pro nobis de frequentanda Brabantia; et de pastoratu Littoyensi etc.

22 Febr. Mane iverunt cum carruca in Heusden van der Cammen et fr. Bartholomeus pransuri apud Fockestaer. Intellexi heri ab Horenbeec, pastillum a doctore Rombouts non missum, sed ab ipso coco Robberto.¹⁹³) Vesperi praefati redierunt ex Heusden.

23 Febr. Fuimus cum van der Cammen soli.

24 Febr. Mane cum carruca discessit van der Cammen Silvam et ulterius Berlickem. Dedi ei litteras ad utrumque fratrem meum destinandas et ad Folcoldum.

Post prandium Herptenses pro quarta vice, interea quo hic in Berne fuimus, exigerunt contributiones, sed quarto etiam negavimus eis dare, nisi per sententiam iudicis.

(f. 32^r) 25 Febr. Hodie insinuatum est nobis per colonum hereditatis in Druenen, relictae per testamentum a matre fr. Nicolai Havens, pastoris in Litthoyen defuncti, quod amici dicti pastoris diem iudicum ei assignaverunt pro computu faciendo de conductione ipsius. Contra quod remisimus ipsum colonum ad Herlarium advocatum etc. Preterea hodie nihil occurrit.

26 Febr. Vesperi sero accepi litteras a Folcoldo, quibus inter cetera scribit, sententiam interlocutoriam pronuntiatam

1638

in Heeswyck quoad nummos. Etiam misit litteras, ab Herlario scriptas de mensuratione terrarum in Heeswyck, etiam de piscatura Heeswicana etc. Item accepi litteras a van der Cammen, quibus scribit, cambium pro fratre nostro Cornelio paratum apud Donckers etc.

27 Febr. Post prandium invisit nos domicellus de Huyter, deferens salutes Ultrajecto,¹⁹⁴) et sumpto haustu vini abiit.

(Dom^{ca}) 28 Febr. Pransus est nobiscus doctor Gellicum, et sub prandio abiit Silvam vidua Breugelia. Et inter prandendum accepi Haga litteras a pastore de Berlickem per famulum Di de Baertwyck et misit nobis idem Dominus caseum album de Gravesande.¹⁹⁵)

1 (et) 2 Martii. Nihil occurrit et soli fuimus. Circa collationem rediit vidua Breugelia et cum ea Maria Breugelia et contulit litteras a Folcoldo.

(f. 32^v) 3 et 4 Martii. Nihil occurrit, sed 4^a (hujus) curavi scribi Joachimo nostro de ludimagistro.¹⁹⁶) Et accepi a Patre Francisco van den Dael litteras de sauegardia renovanda. Etiam 4^a hujus ivit fr. Bartholomeus mane in Heusden et rediit circa vesperam.

5 Martii. Scripsi Folcoldo de mensuratione pagi de Heeswyck et piscatura et aliis; dedi litteras duobus Berlicomiensibus decimatoribus Jan Emberts et Stephano deferendas, qui semel hic biberunt.

6 Martii. Fuit hic pransus doctor Rombouts, veniens ex Heusden, quo et rediit.

(Dom^{ca}) 7 Martii. Invit pastor in Haren mane in Cuyck ob particularia sua.

In prandio D^{us} de Baertwyck cum uxore et filia van der Cammen et D^{us} Theodorus van den Water adfuerunt nobis, sed omnes discesserunt circa 4^{am}. Hodie etiam accepi vasculum halecum et abberdaen a Gansio et Petrus Henrici ea asportavit, cui curavi dari quatuor schellingos preter naulum, quod fuit ipsi solutum ad 19 asses etc.

8 Martii. Fuit hic Fockestaer cum uxore et domicella Quitter in prandio, qui cum curru nostro discesserunt vesperi.

Ante prandium venit pastor in Berlickem Haga, qui abfuit septem septimanis et de suis besogniis computum fecit. Pastor in Bochoven hic presens est.

(f. 33^v) 9 Martii. Venit huc filia van der Cammen ante prandium, quae hic pernoctavit.

10 Martii. Mane discesserunt hinc pastor in Berlickem,

Horenbeeck et filia van der Cammen Silvam cum curru nostro; vesperi non redierunt.

Accepi computum a Bartholomeo Loeff ¹⁹⁷) de piscibus à la doubbe positis et debentur eidem 25 asses, quos preter acceptas pecunias exposuit; dedi bajulo 7 asses.

11 Martii. Misi computum praefatum Silvam ad pastorem in Berlickem, ut solvat. Sub prandio accipio a Noordingen uxore medium assellum marinum et roch, salsa in poculo, Haga missa ad Fockestaer, qui ea statim huc misit et simul nuntiat caseum, Waermonsaen dictum, ab eadem missum, qui est edibus Fockestaer.

Hodie fuit Bartholomeus in Heusden, ibi celebravit et tradidit procuratori scripta omnia litis inter nos et van Haren.

Vesperi accipio litteras a fratre Bruxella, quibus scribit pixem à la dobbe acceptum, sed tertium vasculum non a Tuldeno. ¹⁹⁸) Item accipio binas litteras a Folcoldo et litterulam a sorore Johanna; scribunt quod drossardus repetiit unum vas vel cupam braxatoriam. ¹⁹⁹)

(f. 33^v) 12 Martii. Vesperi post collationem redierunt pastor in Berlickem et Horenbeeck Silva. Inter alia refert pastor, Herlarius asserere, quod flumen A in Heeswyck sit elocatum salvo jure nostro.

13 Martii. Misi litteras per Bartholomeum Silvam, destinandas ad fratrem meum Bruxellae et D^{um} consiliarium van den Velde; ²⁰⁰) item litteras ad Folcoldum et sororem nostram et alias acceptas, Bruxella a Tuldeno inscriptas ad van der Cammen. Vesperi rediit, portans litteras a Folcoldo, loquentes de villa nostra in Gaal et domicello Vaeck.

(Dom^{ca}) 14 Martii. Nihil notatu dignum occurrit.

15 Martii. Mane iverunt pastores de Berlickem et Haren in Bochoven, quibus dedi collationem perferendam beneficii Sanctorum Crucis et Annae in Berlickem fundati, quam feci in persona Dⁱ Leonardi Scindelii, quondam pastoris in S. Catharina Silvae. ²⁰¹) Item litteras ad Folcoldum et ad Breugelium advocatum, quibus me excuso de dicto beneficio, quod illud non contulerim ad ejus petitionem Joanni Havens, quondam pastori in xenodochio ²⁰²) etc.

Per diem soli fuimus. Vesperi pastores non redierunt propter ventum validum et tempestatem nimiam, quae supervenit.

(f. 34^r) 16 Martii. Per diem soli fuimus. Vesperi redierunt pastores de Berlickem et Haren.

17 Martii. Mane profecti sunt Silvam pastor in Berlickem et fr. Bartholomeus cum carruca Horenbeeckii in Vly-

1638

men usque. Dedi pastori honorarium 35 florenorum, dandum commendatori de Thienen. Vesperi rediit fr. Bartholomeus cum litteris a Folcoldo, quibus indicat, milites regios inquisisse, an appellatio, facta a sententia prolata contra Petrum Adriani in Heeswyck, sit nomine nostro vel ipsius Petri facta.

18 Martii. Respondi Folcoldo per rusticum de Berlickem. Hodie accepi litteras a Fockestaer, quibus pro Dominis de Camera Computus Hagae petit procurari bloemcoolsaet. Item litteras a Noordingen ad pastorem (de Berlickem), quibus bona in nostris negotiis promittit.

Hodie Bartholomeus celebravit in Heusden; circa 3^{am} rediit.

19 Martii. Mane discessit fr. Bartholomeus mansurus in Bochoven posthac.

Post prandium fuit hic filius Fockestaer senior et Anthonius braxator in Rubro Leone et Hubertus (de) constapel, ²⁰³) qui biberunt nobiscum et abierunt.

Vesperi rediit pastor de Berlickem Silva.

(f. 34^v) 20 Martii. Nihil occurrit, sed misi litteras ad Mariam Vranx Antverpianam pro bloemcoolsaet, a pastore in Berlickem scriptas, quas detulit Bartholomeus Silvam.

(Dom^{c a}) 21 Martii. Inter prandendum venit huc Halling, qui nobiscum pransus est; aderat ei custos in Wel, qui mansit in culina. Circa 3^{am} venerunt huc Griensven et Bartholomeus ex Bochoven, ferentes litteras a Folcoldo, et cum Halling abierunt.

22 Martii. Nihil.

23 Martii. Post prandium venerunt huc ex Bochoven fr. Walterus et Bartholomeus, nuntiantes rumore esse vulgarem retorsiones esse compositas, et sumpto haustu abierunt.

24 Martii. Post prandium advenit fr. Griensven ex Bochoven, nuntians D^{um} de Loon sequenti die nos invisurum; et cum dicto Fratre abiit pastor in Haren et pernoctavit in Bochoven, iturus Silvam.

25 Martii. Mane nuntiatum est, D^{um} de Loon non hodie, sed cras venturum. Ante prandium venit D^{us} de Helvoirt cum uxore ²⁰⁴) in rheda sua cum duobus famulis, qui hic pransus abiit in Helvoirt.

Circa vesperam venit juvenis Simon Blondel, ut serviat nobis; ²⁰⁵) accepi cum eo litteras a Folcoldo, quibus significat statum negotii villae de Gaal; item quod triumphaverit Petrus Adriani contra drossardum in causa attentati. (f. 35^r) Eodem die accipio litteras Bruxella a fratre, quibus scribit, Dominum temporalem de Heeswyck querere relevamentum in causa

nostra contra eum. Item accipio litteras a Brakel, quibus se excusat, quod non citius solverit.

26 Martii. Invisit nos D^{us} de Loon cum drossardo de Bochoven cum quatuor famulis et quatuor equis. Et venit etiam Fockestaer, qui omnes pransi hic circa 4^{am} abierunt. Postea venit unus ex Lith, pretendens debitum a pastore in Lithöyten defuncto, qui hic pernoctavit.

27 Martii. Acepi litteras a Fockestaer, quibus scribit, D^{am} de Herpt 206) Hagaecomitis obtinuisse actam nos turbandi in Officio Divino.

(D o m c a) 28 Martii. Scribit Noordingen sese adlaboraturum, ut nobis procuret libertatem eundi in Majoriam.

Venit D^{us} de Baertwyck cum uxore, duobus famulis et duobus equis; audiverunt Missam; item adsportavit ex parte Brakelii 1400 florenos 207) et pransi abierunt.

29 Martii. Mane ivit pastor de Berlickem in Bochoven pro rasura et ivit cum (eo) juvenis noster (S. Blondel), iturus in Heeswyck cum nostris litteris ad van der Cammen et sororem (nostram).

Ivit pastor de Haren mane in Cuyck, ut administret suis Pascha, qui ibi pernoctavit. Berlickem vesperi rediit ex Bochoven.

(f. 35^v) 30 Martii. Mane ivit Berlicomiensis in Heusden celebraturus, qui scripsit ad fratrem meum Bruxellae et ad Mariam Vranx, quas litteras contulit secum vidua Brugelia Silvam, ut ulterius destinentur.

Heri vesperi acepi litteras a Laurentio Huybrechts (v. Lommel), receptore Episcopi, quibus fatetur sibi solum de pratis de Abscampen.

Inter prandendum rediit pastor Harensis ex Cuyck. Vesperi rediit Berlicomiensis. Item juvenis noster (Blondel) ex Heeswyck cum litteris a sorore (nostra).

31 Martii. Iterum misi juvenem in Heeswyck pro suffultura vestium suarum. 208) Acepi heri litteras a Maria Vranx et vier loot bloemcoolsaet, costende elck loot 4 gulden.

1 April. Venerunt huc quatuor religiosi nostri ex Bochoven et celebrarunt Pascha, quia erat dies Cenae Domini, et venit cum illis juvenis noster, heri missus in Heeswyck, qui in Bochoven pernoctarat. Qui prandio facto redierunt in Bochoven.

2 April. Nihil occurrit; fuit Parasceve.

3 April. Scripsit Berlicomiensis litteras ad Brakel de pecunis acceptis. Item ad Mariam Vranx de nummis duobus

1638

levioribus, quos ex parte nostra accepit, ut reddat ei, qui dedit. Utrasque litteras misi Silvam, ut destinentur, per juvenem nostrum, qui cum carruca Horenbeec ivit Silvam et Johanne de Berlickem auriga, ut adducat sororem (nostram).

(f. 36^r) Rediit carruca et juvenis cum sex caponibus post prandium circa quartam, sed soror nostra non venit. Statim misi capones ad Fockestaer, cui eosdem donavi pro futuris nuptiis filiae suae.

Venit D^{us} de Baertwijck circa 4^{am} horam et abduxit secum fr. Walterum in Wyck pro hoc festo Paschatis.

(D o m^{ca}) 4 April. Fuit festum Paschatis; nihil tunc occurrit.

5 April. Mane venit lutinantius ex Hemert, nuntians se missum ut videret, num hic populus veniret ad Officium Divinum audiendum et abiit; fuit circa sextam.

Ante prandium venit ex Berlickem ad pastorem suum Hermannus Zomers et nobiscum pransus est; habuit socium unum rusticum, qui cum famulis comedit et circa 3^{am} abierunt.

6 April. Mane elocavit Horenbeec piscaturam Mosae, dictam tijtverlies, pro 48 florenis et centum libras lucii. In prandio adfuerunt doctor Gellicum et lutinantius cum uxore ex Hemert. Hodie mane discessit hinc pastor de Berlickem in Bochoven, iturus Silvam.

7 April. Post prandium venit Fockestaer et invitavit me ad nuptias filiae suae, sed excusavi me.

(f. 36^v). Supervenit etiam D^{us} de Baertwyc, qui reduxit Fratrem nostrum Walterum, quem habuit in Wyck in hoc festo Paschatis, et sumpto haustu vini abiit unus in Heusden, alter in Wyck, tertius in Bochoven.

8 April. Missus est currus noster Silvam et cum eo ivit Catharina Breugelia et frater ejus Johannes.

Vespera cum curru advenerunt huc van der Cammen cum filia et sorore nostra, pastore in Berlickem et Arnolde Horenbeec²⁰⁹) et Donckers, qui omnes hic pernoctarunt.

9 April. Discesserunt hinc cum curru in Heusden pastor de Berlickem, van der Cammen, Horenbeec adolescens et filia van der Cammen cum Maria Breugelia, omnes ut filiam van der Cammen deducerent ad navem, Hagacomitis tendentem; interea Elias Donckers, non bene dispositus, mansit hic in cubiculo suo usque ad vesperam; vesperi omnes alii, excepta filia van der Cammen, reversi hic pernoctarunt.

10 April. Omnes predicti hic permanserunt. Missus est juvenis noster Silvam cum litteris, ad Patrem van den Dael

destinandis, et ad advocatum Breugelium. Vesperi nuntiatum nobis est, quod Noordingen venerit in Heusden.

(f. 37^r) (Dom^{ca}) 11 April. Mane venit huc cum curru nostro; advenit dictus Noordingen ad Officium Divinum audiendum, quo absoluto statim abiit.

In prandio fuimus cum van der Cammen et aliis duobus hospitibus supradictis et sorore nostra.

Accepi litteras a de Gier Cornelia, (a) quibus petit scire, an habeamus scripta et munimenta monasterii Ordinis nostri, dicti Zenewen,²¹⁰ cui per pastorem de Berlickem respondi, me non posse modo dicere, quid habeam, cum per exilium ab omnibus scriptis separati simus.

12 April. Ante prandium discesserunt hinc Donckers et Horenbeec cum vidua Breugelia Silvamducis, manentibus hic van der Cammen et sorore nostra.

13 April. Mane hinc discesserunt cum carruca — — cum qua revertetur vidua Breugelia — — van der Cammen et soror nostra et cum eis Simon Blondel, juvenis noster, ituri in Heeswyck, quibus dedimus conferendos artisockensplanten 80.

Circa 11^{am} accipio litteras a Fockestaer, quibus me invitat in 15^{am} hujus,²¹¹) ut cum Noordingen pranderem; respondi, crastina die me cum resolutione mea missurum pastorem in Berlickem.

Iverant etiam pastores de Berlickem et Haren mane in Bochoven pro suis particularibus negotiis. Post prandium advenit Anthonius de Lith, scriba aggerum, pro consilio capiendo de convivio instituendo, quod singulis annis damus prefectis aggerum, den hemelraet.²¹²) (f. 37^v) Ante coenam redierunt pastores supradicti ex Bochoven et post coenam rediit Silva vidua Breugelia, quae contulit partem telae Cameracensis, missam a Maria Vranx.

14 April. Mane iverunt pastor de Berlickem et Horenbeec in Heusden, pastor ut celebret, Horenbeec pro suis propriis; et ivit etiam famulus Jensma pro testimonio dando. Rediit Jensma et etiam Horenbeec ante prandium et circa 5^{am} pastor de Berlickem cum Maria Breugelia, quae fuit in nuptiis Fockestaer a die Dominica. Rediit etiam juvenis ex Heeswyck cum litteris a van der Cammen, quibus scribit, sororem (nostram) male valere et famulam habere malum pedem.

(a) Er staat *Cornelia*; toch is 't zeer goed mogelijk, dat *Cornelio* bedoeld is.

1638

15 April. Mane ivit vidua Breugelia Silvam, ut procuret cocum et alia necessaria pro sequenti die, quo Nordingen et Fockestaer cum aliis sunt huc venturi.

Heusden Hodie pransus sum apud Fockestaer cum pastore de Berlickem; aderat Nordingen et alii.

Berne 16 April. Vocati adfuerunt in prandio Noordingen cum uxore, Fockestaer cum sua, sponsus cum sua, ²¹³) soror uxoris Fockestaer ex Creveceur et mater sponsi, qui omnes vesperi discesserunt cum curru. Margareta, quondam famula nostra, coxit, accersita precedenti die.

17 April. Soli fuimus et nihil occurrit.

(f. 38^r) (Dom^{ca}) 18 April. Hodie circa decimam mane venerunt milites Heusdani, missi ex petitione drossardi Eyck, ut turbarent nos in Officio Divino, quod tunc absolutum erat. Et milites, neminem inveniētes, fuerunt turbulenti et indiscreti, volentes nos et omnes, quotquot erant religiosi, abducere Heusdinum. Sed cum nos involuntarios ostenderemus et pastor de Berlickem statim cum Horenbeeck sese in Heusden conferrent et peterent a generoso D^o Slavvata auxilium, hic manserunt iidem missi milites usque dum viderent venire majorem oppidi, stipatum milite sufficienti, et tunc aufugerunt. Mansit in prandio major cum corporali uno et reliqui milites prandium habuerunt et circa medium tertiae discesserunt. Pastor de Berlickem interea mansit in Heusden et pransus est apud Fockestaer.

Prandio absoluto accipio litteras a pastore de Loon, ²¹⁴) quibus significat, bonam spem affulgere liberationis a retorsione.

Heusden 19 April. Pransus sum in Heusden cum rectoribus aggerum, dictis de hemeraeden, ubi inter alios adfuit commendator Slavata.

Berne Vesperi venientes domum invenimus triste nuntium, quod Berlicomii filia Petri Aerts Colen sese submerserit. Dedi brevia predicata Horenbeeckio in curru, quod non reparet nec plantet salices etc.

20 April. Margareta discessit Silvam cum Maria Breugelia; pastor de Berlickem cum Blondel ivit per Bochoven Silvam. (f. 38^v) Circa prandium tres religiosi ex Bochoven venerunt: Leonardus, Walterus et C(orn.) Griensven, qui nobiscum pransi sunt. Horenbeeck pransus est in Heusden apud dictos rectores aggerum. Facto prandio invisit nos D^{us} de Baertwyck cum juniore Ipelario et cognato pastoris de Helvoirt Swinich, qui omnes bono haustu sumpto discesserunt.

Praetor in Druenen heri in Heusden proposuit nobis concordiam a parte pretensorum haeredum fr. Nicolai, defuncti in Litthoyen, cui dictum est a me, quod pacem et concordiam amem.

21 April. Mane hic transierunt rectores aggerum ad inspiciendum et dedi illis currum nostrum, licet non ex obligatione, et biberunt breviter semel.

Interea ivit Horenbeeck Silvam. Post prandium iverunt in Heusden pastor in Haren et fr. Augustinus ad doctorem medicum, quia pastor in Haren febricitat.

Vesperis rediit juvenis ex Heeswyck cum litteris a Folcoldo, quibus significat, Schuylium confiscasse omnia bona pastoralia de Heeswyck et publicationem fecisse elocandarum decimarum minutarum.

Item accepi litteras a van der Cammen, quibus significat, in judicio esse condemnatum antiquum nostrum villicum in Groot Gaal²¹⁵) ad solutionem omnium exactionum vel contributionum, tempore suae culturae cessarum.

22 April. Mane cum dictis litteris Folcoldi misi juvenem iterum Silvam ad pastorem de Berlickem, ut consulat, quid agendum. (f. 39^r) Rediit pastor et cum eo venit ut socius fr. Walterus, qui hic pernoctavit. Juvenem misit dictus pastor in Heeswyck pro habenda copia scedulae, quam misit Schuylius ad confiscandum bona pastoralia ibidem, quae Dominica die valvis cemiterii affixa fuerat.

23 April. In prandio adfuit doctor Gellicum, quia infirmatur Harensis, et post prandium discessit Walterus iterum in Bochoven.

Circa coenam advenit cum carruca mag. Laurentius Huybrechs (van Lommel), receptor Episcopi (Bergaigne), adferens litteras ab Illmo (archiepiscopo) Mechliniensi²¹⁶) ad me, quibus petit a me directionem sollicitationis, faciendae per dictum receptorem Hagae pro liberatione bonorum episcopalium a confiscatione. Hic pernoctavit.

Inter coenandum advenerunt D^{us} de Blaerthem et frater ejus Everardus²¹⁷) et hic pernoctarunt.

24 April. Discessit receptor praedictus Hagam cum litteris ad Nordingen sumpto jentaculo. Discesserunt D^{us} de Blaerthem et frater ejus in Heusden.

Scrpsi congratulatorias nominato Episcopo Silvaeducensi. Scripsit pastor in Berlickem ad eundem et fratrem suum²¹⁸) et fratrem meum Bruxellis et litteras, quas Noordingen heri scripserat de episcopatu et retorsione, simul misit.

1638

(f. 39^v). Etiam transeundo visitavit nos Valerius Schilders, habitans Montibus S. Gertrudis, cum filio et fratre ante prandium; semel bibens abiit. In prandio soli fuimus.

Circa 4^{am} inviserunt nos Fockestaer et Camerlinck, graphiarum Camerae Computus Hollandiae, cum duabus sororibus, associati cum lutinatio Hemertano et aliis militibus, qui circa sextam abierunt; quibus datum fuit banquetum ex saccharo et caseo cum una scutella ansjoveis. Vesperi redierunt ex Heusden D^{us} de Blaerthem et frater (ejus); etiam rediit Horenbeeck, asportans duas casulas nostras, albam et rubram, cum stolis et manipulis.

(Do m^{c a}) 25 April. Adfuit in prandio doctor Gellicum cum predictis domicellis, qui hilariter et large biberunt et abierunt.

26 et 27 April. Nihil occurrit.

28 April. Scripsi ad Archiepiscopum Mechliniensem et indicavi illi, quid egerim et quid sentiam de episcopatus Buscoducensis bonorum conservatione.

Hodie non potui propter podagram (a) celebrare. Post cenam venit Haga mag. Laurentius (v. Lommel), receptor episcopatus, et attulit litteras a Noordingen, quibus significat, res nostras habituras bonum successum et alia. Hic idem pernoctavit.

(f. 40^r) 29 April. Mane venit huc Wilhelmus Stout, qui cum mag. Laurentio jentavit; et abiit hic in Heusden, alter cum Horenbeeck ivit Silvam. Etiam misi fr. Augustinum Silvam pro Sacro Oleo ferendo.

Post prandium invisit nos D^{us} comes, gubernator Heusdenensis, cum sua uxore, filio et filiabus et adhuc magna sequela, qui parum recreati cum banqueto et vino abierunt (b).

Vesperi rediit Augustinus et juvenis noster, in Heeswyck heri missus, cum quibus accepi litteras a fratre meo Bruxella et a fr. Folcoldo et sorore et aliis.

30 April. Hodie indicatum nobis est, quod sententia contra nos in Heusden lata sit in causa nostra contra Danielem van Haren, et curavi fieri apellationem.

fr. Bartholomeus nobiscum pransus est, veniens ex Wyck, et postea ivit in Bochoven.

(a) Hs. *pogagram*.

(b) Hs. *abiit*.

Deinde venerunt litterae, quod van der Leenen, receptor regius, ²¹⁹) fecerit executionem, quia reditus 3 florenorum, quem ex bonis Littoyensis pastoratus levat, non sit solutus; et exegit pro militibus quatuor pattacones.

(f. 40^v) 1 Maii. Misi juvenem iterum cum litteris in Heeswyck ad Folcoldum et van der Cammen; uni scribo de processibus, alteri de decimis Berlicomiensibus.

Dedi hodie famulis Horenbeec pro vase cerevisiae 6 florenos et 5 asses. Scripsi fratri meo advocato de processibus contra D^{um} de Heeswyck.

Hodie monuit nos per suam pedissequam D^a de Herpt, ut veniremus et prestaremus ei homagium de certis terris, quas dicit esse feudales sub ipsa. Respondi, me hoc ignorare et quando docuerit, tunc solvam et faciam quod juris est.

(D o m ^{c a}) 2 Maii. Nihil occurrit.

3 Maii. Vesperi rediit juvenis noster Blondel ex Heeswyck, adferens litteras a sorore et Folcoldo. Item venerunt litterae ad pastorem de Berlickem a fratre suo Minorita et a Keysers; etiam hodie misit litteras ad van der Cammen, quibus petii regulam praescribi, ad quam decimae in Berlickem elocari possint.

4 Maii. Scripsit pastor Berlicomiensis Noordinghen de pastoratu Heeswicano et de libertate eundi in Majeriam et de episcopatu.

5 Maii. Mane ivit pastor Berlicomiensis Silvam et cum eo vidua Breugelia propter infirmantem ibidem patrem suum. ²²⁰) (f. 41^r) Post prandium invisit nos Fockestaer, qui circa medium septimae abiit.

6, 7 et 8 Maii. His tribus diebus non celebravi propter chiragram in utraque manu; 8 dito vesperi rediit pastor de Berlickem et pastor in Haren cepit decumbere.

(D o m ^{c a}) 9 Maii. Venit doctor Gellicum, vocatus ad Harensem, et hic pransus est.

10 Maii. Pastor de Berlickem pransus est in Heusden, quo iverat propter viduam Grijp ²²¹) et propter Horenbeec, ut cum Fockestaer loqueretur de aggere. Vesperi rediit cum carruca.

11 Maii. Venit sub prandio Fockestaer et nobiscum pransus est et commendavimus eidem, ut apud collegium die Heemraet velit efficere, ut gravamen, quod Horenbeecio impositum est in reficiendis aggeribus, remitteretur; qui bona promisit et circa 6^{am} abiit cum suo Georgio famulo.

1638

12 M a i i. Ivit in illum praedictum finem Horenbeeck in Heusden et in prandio non adfuit. Post prandium ambulaverunt in Bochoven pastor de Berlickem et fr. Augustinus. Vesperi redierunt.

13 M a i i. Post prandium invisit nos D^{us} de Bartwyck et doctor Gellicum et sumpto haustu abierunt.

(f. 41^v) 14 M a i i. Mane iterum scripsit pastor de Berlickem ad Noordingen pro libertate obtinenda eundi in Majeriam.

15 M a i i. Misi mane Blondel, juvenem nostrum, cum litteris Silvam, ut eas tradat tabellario Antverpiensi destinandas ad Martinum van Horenbeec²²²) et ad van der Lenen et Mariam Vranx, item ad Patrem van den Dael. Et simul misi illum in Heeswyck cum litteris ad Riel²²³) et van der Cammen.

Mane misit Horenbeec currum nostrum ad vehendum aen 't Hel-eynt²²⁴) den Heemraet, ut gravamina, illi nuper imposita, velint mitigare. Circa duodecimam venerunt omnes huc ad prandium et biberunt ultra quindecim pocula vini; circa 5^{am} cum curru discesserunt.

(D o m^{ca}) 16 M a i i. Post prandium venit uxor Nijhoff cum litteris et aliis chartis, processus inter nos et comitem de Tilly tangentibus, a fratre meo Bruxellis missis, quae comedit, bibit et abiit.

17 M a i i. Febricitavi per totum diem et post prandium visitavit nos doctor Gellicum. Vesperi rediit Blondel et venit cum eo soror nostra ante cenam.²²⁵)

18 M a i i. Curavi incidi venam ex consilio medici per chirurgum Hemertanum et accepi jalapium.

19 M a i i. Ivit pastor in Berlickem Silvam in nostris negotiis; vesperi mansit in Bochoven.

(f. 42^r) Accepi Hagacomitis litteras a Nordingen, quibus scribit, nostra negotia bonum successum habitura. Item alias litteras cum copia testamenti Domini Heeswicani, quas misit Fockestaer.

Hodie purgavi me de consilio medici et iterum febricitavi et valde male valui.

20 M a i i. Celebravi. Rediit pastor de Berlickem, quem statim misi in Heusden ad procuratorem nostrum et ad apparitorem, qui venit Haga a nobis vocatus, ut appellationem instituat contra Danielem van Haren; et dedit dicto appari-

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL
VAN „BOSSCHE BIJDAGEN”

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

DL. XVII AFLEV. 1, JUNI 1940

- De Sint Janskerk te 's-Hertogenbosch**, Nieuwe Geschiedenis door Jan Mosmans, archivaris van de Kathedrale Basiliek van St. Jan; 550 blz. met 400 illustr. In artistieken prachtband f 17.50
- Wegwijzers voor Bezoekers der St. Janskerk te 's-Hertogenbosch** met 12 platen en 2 plattegronden, door Jan Mosmans f 0.50
- Handboek der Kerkgeschiedenis**, door P. Goorts, Rector der Bissch. Kweek-school 's Bosch. 4e druk; in linnen band f 3.50
- Beknopte Handleiding der Liturgie**, door P. Goorts Rector Bissch. Kweek-school, 14e druk, geillustr., ingen. f 0.60
- Bijbelsche Geschiedenis** voor school, patronaat en huisgezin, groote geill. uitgave door H. H. Stroy, leeraar. Eerste deel Oude Testament ingenaaid f 0.90
Tweede deel Nieuwe Testament ingenaaid f 1.10
Compleet in één linnen prachtband f 2.75
- Beknopt overzicht der Bijbelsche Geschiedenis**, door P. Goorts, Rector Biss. Kweekschool, tweede druk, ingenaaid f 0.75
- Officia assistentium in Missa Sollemni Pontificali** nec non in Missa de Requie Pontificata, celebratis in throno, ordinatim proposita cura Ph. M. van den Heuvel, olim in Sem. Busc. S. Lit. Prof., ingenaaid f 2.—
- Formularium Precum** in functionibus sacris, ad usum cleri Buscoducensis. Op prima Hollandsch papier, in linnen band f 1.10
- Franciscus Sonnius in de Pamfletten**, bijdragen tot zijne biografie door Dr. Th. Goossens; ingenaaid f 1.75
- Kerkelijke voorschriften over het Altaar**, door A. Vincent, Rector, ingen. f 0.20

Verkrijgbaar in den Boekhandel en bij den uitgever

G. MOSMANS ZOON, 's-HERTOGENBOSCH
Uitgever van den H. Stoel

Boekhandel W. BERGMANS
MARKT, 35 — TILBURG

Groote sorteering lectuur
op elk gebied

Zichtzending en prijsopgaaf zonder verplichting

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaatsen en
verhandelen van leeningen ten laste van
Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K.
Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest
voordeelige voorwaarden. :-:

Vacant

Oude en Nieuwe Boekhandel
UITGEVERIJ

DEKKER & v. d. VEGT N.V.
Oranjesingel 4, NIJMEGEN
Oude Gracht, UTRECHT

Verzendt op aanvraag gratis
Catalogen.

Koopt oude Boeken.

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr. Dr. TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

Onontgonnen Brabant

Prijs f 0.70

Ferdinand H. J. van den Gerenbeemt

Fabrikant van Kerhkaarsen,

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

Hofleveranciers van
Z.K.Paus Benedictus XV

's-Hertogenbosch,

Hinthamereinde 53

Vacant

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTÉRESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU **DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**

BOSSCHE BIJDRAGEN

**BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISKOPDOM 'S-HERTOGENBOSCH**

**ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSSEN
A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS**

**DEEL XVII
AFLEVERING 2**

DECEMBER 1940

INHOUD:

Het Dagboek van Jan Moors 24 Juni 1637— einde
1639, door A. M. Frenken, Pr. blz. 113
(*Wordt vervolgd.*)

VOORWAARDEN:

De „**Bossche Bijdragen**” verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post f 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een tweede aflevering van een deel zal over het bedrag van het geheele deel worden beschikt.

De intekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 339, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adresseeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS, Tilburg, Bosscheweg 339, Postgirorekening n. 50174.

tori pro suo itinere et besoniis 25 florenos et jentaculum pro 24 st. vel circiter.

In prandio invisit nos D^{us} de Hueckelem junior²²⁶) cum drossardo de Bochoven et visitavit nos doctor, qui hic pransus est, item et Fockestaer.

21 Maii. Mane misi fr. Augustinum Silvam, ut curet testimonium accipere ab Afferden²²⁷) de concordia facta inter nos et Heeswicanos.²²⁸)

Venerunt huc circa 8^{am} mane fr. Leonardus, referens se laborare ex quatarro, quem cum pastore de Berlickem misi apud doctorem Gellicum, et fr. Griensven, qui hic pransus est, sed duo praedicti pransi sunt apud Fockestaer. Invisit nos ante prandium Ipelaer cum uxore et circa 6^{am} abierunt omnes.

(f. 42^v) Rediit etiam hodie post prandium famulus Jensma Hagacomitis, quem miseram 18 hujus, cum litteris ad Nordin-gen pro salvoconductu impetrando missus, sed non obtinuit.²²⁹)

Rediit vesperi fr. Augustinus, sed non invenit Afferden, qui erat profectus in Vianen.

22 Maii. Summo mane misi pastorem de Berlickem Hagam, ut videat an salvumconductum obtineat. Scripsi Illmo Mechliniensi, quod non obtinuerim salvumconductum et quod pastorem dictum iterum pro obtinendo miserim Hagam.

In prandio adfuit nobis Adrianus de Weer, qui venerat, ut conveniret pastorem Harensem.²³⁰)

(Dom^{ca}) 23 Maii. Nihil occurrit; fuit Pentecostes.

24 Maii. Post prandium venit Losen cum uxore petens a nobis testimonium de domo, quam vendidimus apud Sanctum Georgium Silvae, quod dedi. Item venit villicus de Groot Gaal²³¹) petens auxilium et consilium contra antiquum villicum Andream (Jansen van Uden) qui non vult solvere omnes contributiones, qui hic coenavit et pernoctavit.

Scripsit litteras Robbert de Bever²³²) pastori de Berlickem de drossardo et ejus ancilla, quas litteras huc contulit Judocus sartor.

Accepi ab Herenhovio testimonium, quod sigillaverit concordiam in presentia Heeswicanorum scabinorum.

(f. 43,) 25, 26 et 27 Maii. Nihil occurrit, sed 27 misi fr. Augustinum Silvam pro testimonio aliquo ab Afferden accipiendo. Et venit huc receptor episcopatus Silveducensis mag. Laurentius (v. Lommel) cum carruca petitum de litteris Ill^{mi} Mechliniensis et pransus abiit. Item venit huc pastor Bochovianus cum fr. Bartholomeo, qui etiam hic pransi abierunt. Dedi pastori in Bochoven pro religiosorum alimentatione 200 florenos.

1638

Accepi litteras a Patre Francisco van den Dael et a nominato Episcopo Buscoducensi ad pastorem Berlicomiensem. Item a Maria Vranx, quibus scribit, se mittere sex partes telae Cameracensis.

Rediit vesperi fr. Augustinus sine testimonio, Attulit litteras a nominato Episcopo nostro ad nos et ad pastorem in Berlickem.

28 Maii. Rediit mane pastor Berlicomiensis Haga, sed pasportum non obtinuit. ²³³⁾

Venit huc secretarius de Outheusden cum Johanne Scoutten et concordarunt mecum de bonis, relictis a matre pastoris in Littoyen; dabunt nobis 300 florenos. Pransus est nobiscum dictus secretarius, circa 6^{am} abiit.

29 Maii. Iverunt cum curru Silvam pastor de Berlickem, Horenbeec, Maria Breugelia et juvenis noster; Horenbeec, ut ferat partes telae Cameracensis, pastor in aliis rebus et juvenem misi in Heecwyck cum chartis, unde testimonia debent dari contra D^{um} Heeswicanum (*f. 43_v*) Vesperi omnes redierunt, etiam juvenis et attulit Horenbeec partes telae praedictae.

(Dom^{ca}) 30 Maii. Pransus est nobiscum doctor Gelicum. Post prandium invisit nos D^{us} de Huyter vel de Hulten, qui sumpto haustu vini abiit cum doctore supradicto.

31 Maii. Soli fuimus et nihil occurrit.

1 Junii. Misi Blondel in Heeswijck cum litteris ad sororem et Folcoldum. Pransus est pastor de Berlickem in Heusden apud D^{um} de Outheusden.

Fuerunt in Boxtel causa peregrinationis filia Horenbeec et duae sorores Breugeliae.

Vesperi scripto petiit comes de Nassau, gubernator Heusdens, currum nostrum pro sequenti die, ut cum eo vadat ad castra; respondimus, nos eundem missuros.

Vesperi, sed sero, redierunt supradictae ex Boxtel.

2 Junii. Mane missus est currus cum equis Ivonis villici et ipse fuit auriga.

Vesperi venit Folcoldus ex Heeswyck cum attestationibus variis contra D^{um} de Tilli productis et venit cum illo Blondel.

3 Junii. Mane rediit currus. Post prandium invisit nos Fockestaer et postea Wilhelmus Stout et Hoybrouck.

4 Junii. Ivit pastor de Berlickem Silvam cum dictis attestationibus et aliis chartis, ut eos mittat Bruxellās. Pransus hic est fr. Leonardus.

(f. 44^r) 5 Junii. Mane ivit Folcoldus Silvam cum 555 florenis et 9 assibus, ut cambium faciat per Johannem Donckers et ut loquatur Stripio de frumento emendo etc.

Heri misi processum, quem sustinemus contra Danielem van Haren, Hagacomitis ad advocatum, quia appellavimus contra latam sententiam a iudice Heusdensi.

Vesperi rediit Folcoldus, sed Berlicomiensis mansit Silvae.

Venerunt circa prandium secretarius Outheusdensis et unus ex consanguineis Nicolai Havens et numerarunt nobis 300 florenos promissos pro pretensionis nostrae, quam habebamus super hereditatem relictam a matre dicti Havens, redemptione et uterque nobiscum pransus est et prandio facto adhuc duo alii ex consanguineis venerunt, videlicet Jan Schouten et maritus ejus filiae et large omnes biberunt vinum et abierunt, tradidique eis testamenta parentum fr. Nicolai et omnes litteras scabinales cum aliis pluribus et renuntiavi super his etc.

(Dom^{ca}) 6 Junii. Post prandium fuit hic D^{us} de Baertwyck cum fr. Waltero, qui apud eundem Dominum hospitatus est a vigilia Pentecostes, 22 Maii, et adhuc ibi de nostro consensu manet. Uterque circa 5^{am} abiit.

7 Junii. Misi Blondel Silvam cum litteris ad pastorem de Berlickem. (f. 44^v) In prandio adfuit Bartholomeus, quem misi in Heeswyck etc. Vesperi rediit pastor de Berlickem et Blondel.

8 Junii. In prandio adfuit pastor in Bochoven et postea ivit cum eo fr. Augustinus, ibidem moraturus.

9 Junii. Mane ivit pastor in Berlickem in Bochoven, heri requisitus a pastore loci. Post prandium venit fr. Walterus ex Wyck et ivit in Bochoven, quia mater Dⁱ de Baertwyck obiit Hagae et Dominus cum sua uxore subito Hagam profectus erat.

Accepi litteras a Nordingen, quibus significat, pasportum nostrum brevi expediendum. Pastor de Berlickem vesperi non rediit.

10 Junii. Mane misi Folcoldum Silvam ob varia. Rediit mane pastor de Berlickem. Vesperi rediens Folcoldus Silva, attulit litteras a Patre van den Dael.

11 Junii. Misi Remigium famulum Hagam ad Nordingen pro pasporto cum 20 equitibus aureis Geldrensibus et cum libris pactionum abbatis Spirinx²³⁴) ad advocatum Theodorum de Jonge.

12 Junii. Misi mane Folcoldum Silvam, ut cambium ad Mariam Vranx et fratrem meum procuret, uti fecit, et vesperi

1638

ante cenam rediit. Post prandium ambulavit pastor de Berlickem in Heusden et inter cenandum exhilaratus ex potu rediit, nec negotium cum Fockestaer absolvit, quia non invenit eundem dispositum ad seriosa agendum etc.

(f. 45^r) (Dom^{ca}) 13 Junii. Invisit nos Fockestaer, iturus Hagam sequenti die, et nobiscum pransus abiit.

14 Junii. Venerunt ex Heeswyck Merten Corsten, Jan Aerts Vercuylen et Henrick Jan Rovers²³⁵), quibus dedi actam, qua promisi illos contra Dominum indemnes servaturum; nobiscum pransi abierunt.

Vespero venerunt ex Ravesteyn(en)si territorio, qui petierunt, ut cum eis ad D^{um} de Ravesteyn instanter peteremus dimissionem summae triginta et sex millium florenorum solvendorum ex dicto territorio, quibus libenter consensi et libellum supplicem Duci Neoburgico in eum finem dandum signavi et subscripsi.²³⁶)

15 Junii. Misi mane Folcoldum Silvam, ut de frumento dividendo agat, sed nihil fecit. Rediens vesperi sero, retulit, se Bergaigne (a) locutum²³⁷), qui negabat, quod drossardus de Heeswyck eum convenisset de rescindenda concordia nostra inita cum Heeswicanis.

Hodie nuntiatur, Blockersdyck prope Antverpiam a Principe Auriaco (b) occupatum, sed incerto nuntio.

16 Junii. Rediit Jensma Haga cum pasporto pro pastore de Berlickem²³⁸), sed non pro me propter rationes.²³⁹) Sub vesperam transivit hic secretarius de Outheusden, qui sumpto haustu abiit.

17 Junii. Mane discessit hinc pastor de Berlickem moraturus ibidem et ivit cum illo Silvam Folcoldus ob varia curanda. Scripsi Neoburgico Duci pro Ravesteynensibus.

(f. 45^v). Post prandium invisit nos D^a de Herpt, loquens de feudo, quod illi deberemus, sed nihil fundamenti ostendit; remisi illam cum curru nostro in Herpt propter pluviam circa sextam, cum gustasset vinum nostrum.

Vespero rediit Folcoldus.

18 Junii. Scripsi advocato de Jonge Hagae de eligendo ad placitum procuratore in causa litis. Item Nordingen de rebus nostris.

Post prandium misit Nyenhoff per filium suum actam datam ab auditore Gennepensi, qua declaratur, quod libere frumen-

(a) Hs. *Bernagie*.

(b) Hs. *Aur ico*

tum nostrum possumus transferre Silvamducis, quam actam tulit Jan Aerts Vercuylen. Juvenis Nieuwhoff hic pernoctavit.

19 Junii. Mane misi litteras Silvam per juvenem nostrum, ad Archiepiscopum Mechliniensem destinandas, qui rediit statim a prandio.

(Dom^{ca}) 20 Junii. Ivit pastor in Haren in Cuyck et vesperi rediit et non cenavit.

Circa prandium venit huc cum carruca mag. Laurentius (v. Lommel), receptor episcopatus Silvaeducensis, et quaedam de bonis episcopalibus consuluit mecum et pransus abiit.

Postea invisit nos Sebastianus Ipelaer et filius Grypii, qui sumpto haustu vini liberali abierunt.

21 Junii. Misi mane Folcoldum Silvam, ut varia curet, et vesperi rediit. Ipso die ante cenam advenit Lentius, qui hic pernoctavit.

(f. 46^r) 22 Junii. Post prandium discessit Lentius.

23 Junii. Inter prandendum invisit nos D^a de Herpt cum uxore capitanei Balveren²⁴⁰), duabus prolibus suis et duabus famulabus, quae circa 5^{am} abierunt.

Misi hodie famulum Blondel Silvam cum litteris, destinandis ad Rev^{num} nostrum (episcopum) designatum²⁴¹), et cum litteris ad pastorem de Berlickem.

Hodie nuntiat, militem Hollandicum qui invasit munitio-
nem Calloo in Flandria²⁴²), totaliter coesum et expulsam.

24 Junii. Pransus est nobiscum doctor Gellicum.

Accipio litteras ab Archiepiscopo Mechliniensi de retorsione et de pasporto impetrando. Item scribit idem ad Nordingen, quibus idem petit.

Accipio litteras a fratre meo Bruxella, quibus scribit, abolitionem datam pro Petro Adriani in Heeswyck. Item litteras ab Herlario, quibus nuntium hesternum confirmatur de coeso milite.

25 Junii. Misi iterum Jensma Hagamcomitis pro pasporto cum litteris Illustrissimi Mechliniensis ad Nordingen scriptis. Scripsi etiam Nordingen et Fockestaer.

Post prandium venerunt huc fr. Leonardus et Walterus cum litteris confirmantibus, militem Hollandicum in Flandria totaliter coesum.

26 Junii. Misi Folcoldum Silvam, ut finem faciat de vendendo frumento. Dedi ei litteras ad Archiepiscopum Mechliniensem et fratrem meum advocatum destinandas et alias commissiones etc.

(f. 46^r). Folcoldus vesperi inter coenandum rediit et ad-

1638

portavit duo instrumenta conscripta, quibus nomine nostro vendidit frumentum Francisco Nieuhoff 100 modios siliginis et Cornelio Coelberts panici tot modios, quot velimus carere.

(Dom^{ca}) 27 Junii. Mane Folcoldus ivit celebratum in Otheusden apud D^{um} de Hulten; in prandio rediit domum. Absoluto prandio venerunt huc duae feminae ex Hemert, uxor signiferi et una alia, quae sumpto haustu abierunt.

28 Junii. Inter prandendum venit D^{us} van den Water, qui nobiscum pransus circa 4^{am} abiit. Post prandium venit Fockestaer, qui sumpto haustu vini abiit. Interea supervenerunt pastor de Berlickem, domicellus Herenhoven cum uxore et famulo et ancilla et simul cum eis soror nostra, quae hic pernoctarunt. Venit etiam filius Nijenhoff cum litteris et hic pernoctavit.

29 Junii. Venerunt huc pro Missa audienda D^{us} de Heulten cum uxore et Maria van Reynevelt et Margareta de Huyter cum rheda et duobus famulis, qui omnes hic cum Herenhovio pransi sunt; circa 4^{am} abierunt. Herenhovius cum suo sodalio hic pernoctavit.

30 Junii. Sumpto jentaculo abierunt pastor de Berlickem, Herenhovius, soror nostra et alii cum curru nostro et equis Horenbeec.

Sub prandio advenit Jensma Hagacomitis et attulit pro me pasportum eundi Bruxellas et statim misi juvenem (Blondel) Silvam, ut nuntiet pastori Berlicomiensi et sorori, me 2^a Julii venturum in Heeswyck; et rediit vesperi cum litteris a fratre meo Cornelio.

(f. 47^r) 1 Julii. Nihil notabile occurrit.

's Bosch 2 Julii. Hodie discessi ex Berna cum equis Horenbeec Silvam, inde in Heeswyc. Pransus sum cum pastore de Berlickem et Folcoldo in Wintmolenberch.

Berlicum Vesperi veniens in Berlicomium inveni in edibus pastoralibus uxorem et filiam Hildegundem van der Cammen, Hermannum et Everardum Zomers, qui nos salutarunt.

Heeswijk Deinde veniens in Heeswyck cum pastore de Berlickem, inveni van der Cammen ibique pernoctavimus.

3 Julii. Mane salutavit nos Herenhoven et pransus est nobiscum; et pastor de Berlickem cum van der Cammen iverunt cum carruca nostra in Berlickem post prandium; et Herenhovius circa sextam discessit.

(Dom^{ca}) 4 Julii. Mane locutus sum diversis in Heeswyck²⁴³. Pransus sum cum pastore de Berlickem, van der Cammen, *Dinther* Zomerio et sorore in Dynther apud Herenhovium. Ivit pastor

in Berlickem, sed mansit apud nos in Heeswyck van der Cammen. *Heeswijk*

5 Julii. Misi per villicos et alios decimatores Silvam ad Nieuhoff 57 modios siliginis et 4 modios panici ad Cornelium Colberts; ivit pro conductu cum illis van der Cammen. Vesperis rediit van der Cammen nuntians feliciter advenisse Silvam frumentum.

Postea venit pastor de Berlickem cum Francken Bruxellensi, qui nobiscum hospitati sunt. Et vocatus venit mag. Laurentius (v. Lommel), qui cum equo suo etiam apud nos pernoctavit.

Accepi litteras a Folcoldo Berna, quibus mentionem facit de procuratore Heusdensi et aliis.

(f. 47^v). 6 Julii. Mane ante quartam discessi versus Antverpiam cum curru nostro. Habui in comitatu pastorem de Berlickem, Francken Bruxellensem, domicellum Herenhovium, mag. Laurentium, qui cum equo nos comitatus est. In via locutus nobis est pastor in Moergestel²⁴⁴) prope edes suas. Circa undecimam venimus in Beeck et ibi pransi sumus et solvi omnes hujus itineris expensas. Circa sextam venimus Turnhoutum et ibi pernoctavimus. Ibi locutus nobis est pastor in Merxblais²⁴⁵), Policarpus, in beginagio. *Hilvarenbeek*
Turnhout

7 Juli. Mane circa 4^{am} discessi Turnhouto et venimus circa nonam in Westmal et quia in diversorio non erat vinum, tulit caupo apud Dominum temporalem. In discessu circa duodecimam ante diversorium venerunt milites, cum essemus in curru, et voluerunt videre nostrum passeportum, quo viso petierunt sibi dari nummulum; dedi illis 20 asses et dimiserunt nos. *Westmalle*

Circa 5^{am} venimus feliciter Antverpiam et divertimus apud Mariam Vranx, quae humanissime nos excepit. Francken ibi a nobis discessit, vadens de nocte Bruxellam. Mag. Laurentius dormivit apud Predicatores. Duo famuli, videlicet noster auriga et famulus Herenhovii dormierunt in diversorio, ubi equi erant in Porta Aurea; currus positus fuit in monasterio Predicatorum. Nos cum Herenhovio et famulo nostro dormivimus in aedibus Mariae supradictae. Ibi salutarunt nos Pater mag. Capello et D^{us} Michael, canonicus Becanus²⁴⁶). *Antwerpen*

8 Julii. Salutavi Abbatem S. Michaelis, qui miserat currum suum, cum quo etiam ivimus postea ad cimbam, sumpto apud (f. 48^r) dictam domicellam jentaculo. Et sic discessimus cum cimba Bruxellam, relictis Antverpiae Herenhovio, mag. Laurentio, curru nostro et famulis, tantum habentes in comitatu pastorem et unum famulum.

1638

Brussel Vesperi circa 7^{am} venimus Bruxellam ²⁴⁷) et exspectans nos frater noster procuravit nobis rhedam, qua venimus ad aedes suas, ibique mansimus et hospitati sumus. Interea indicavit frater Illmo Mechliniensi adventum nostrum. Inter coenandum venit Nelstius, pastor in Nispen ²⁴⁸), offerens aedes Tongerloenses nobis pro hospitio ex parte Prelati sui ²⁴⁹), sed egi gratias.

9 Julii. Mane frater noster conduxit rhedam, cum qua circa 8^{am} ivi salutatum Ill^{mu}m Mechliniensem et ibi, superveniens Antverpiensis Episcopus, eundem salutavi. Postea deflexi ad Minoritas, quia ex parte Rev^{mi} nostri designati Episcopi vocatus eram ad prandium ibi et circa medium duodecimae idem Rev^{mus} venit Alosto, quem salutavi, et humaniter nos excepit. Inter prandendum misit Ill^{mus} (Mechliniensis) famulum suum, ut vellem precise ad 2^{am} adesse, quia Cancellarius tunc veniret ²⁵⁰). Valedicens igitur 2^a hora Rev^{mo} nostro, ivi ad Ill^{mu}m et adfuit Cancellarius, qui nobiscum de solutione retorsionum per integram fere horam communicarunt, petentes a nobis medium, quo solvi possent. Et discedentes inde, promisit Ill^{mus} se nos cum opportunitate vocaturum. Et veni iterum apud fratrem, ibique mansi.

Interea venerunt litterae ab Noordinghen, mentionem facientes de nostris negotiis, ad quas pastor in Berlickem respondit statim et misit Antverpnam.

(f. 48^v). 10 Julii. Pransus sum apud fratrem meum cum utroque parente ejus Langritio ²⁵¹). Post prandium visitavi Antverpiensem Rev^{mu}m, D^{um} Vereycken decumbentem ex vulnere accepto in bello ²⁵²), D^{um} cancellarium, Tuldenum, D^{um} consiliarium van den Velde.

De aliis negotiis nihil hodie factum.

(Dom^{ca}) 11 Julii. Pransus sum apud Ill^{mu}m cum Rev^{mo} Antverpiensi, Caleno, Couns et canonico le Mijre ²⁵³). Ibi indicatum (a) nobis ex parte Cancellarii ab Illmo, quod adventum Suae Celsitudinis ²⁵⁴) deberemus prestolari.

Postea visitavi plebanum S. Gudulae ²⁵⁵). Visitavit nos canonicus Rodanus Zegers ²⁵⁶). In cena adfuit filia Langritii.

12 Julii. Visitavi secretarium Cools ²⁵⁷) ante prandium. Pransus sum apud Francken.

Vesperi misit Cancellarius rhedam suam, cum qua ivimus ad edes Ill^{mi} Mechliniensis, ubi Cancellarius erat et actum de solutione retorsionum ²⁵⁸), nobisque propositum de Antverpiensi

(a) Hs. indicavit.

crastina profectione. Domum rediens intellexi D^{um} Tongerloensem²⁵⁹) venisse, quem sero visitavi et cum eo cenavi.

13 Julii. Mane circa 7^{am} cum rhedo Dⁱ Tongerloensis ivi ad Ill^{mum} Mechliniensem (*f. 49r*) et ibi inveni Cancellarium et ostenderunt nobis omnia acta de retorsione. Inde discedens quaesivi Rev^{mum} Silvaeducensem, sed non inveni. Postea ad edes fratris nostri reversus, venit dictus Rev^{mus} cum secretario Salamanca²⁶⁰) et indicarunt, nostrum iter Antverpiense fore circa 3^{am}. Et dicta hora discessimus cum rheda dicti secretarii et venimus vesperi circa decimam Antverpiam et diverti ad Mariam Vranx. *Antwerpen*

14 Julii. Mane ivi ad confessarium²⁶¹), quem conveni in lecto et assignavit nobis horam quartam. Et ipsa hora veniens ex S. Michaelae, ubi pransus fui, communicavit nobis sua de retorsione.

Vesperi cenavi apud Vranx cum van der Laer et ejus uxore et canonico Zegers.

15 Julii. Pransus sum apud Horenbeeckium Martinum et ibidem post 3^{am} invenit me Rev^{mus} Silvaeducensis, cui communicavi illa, quae habebam a confessario Suae Celsitudinis, et ivi post visum castra Regis. Vesperi circa crastinum prandium invitavit me Rev^{mus} Antverpiensis.

16 Julii. Circa undecimam vocavit me confessarius Suae Celsitudinis et indicavi hoc Rev^{mo} nostro, qui etiam adfuit. Et dixit, quod commissionem²⁶²) acciperem Bruxellae 19 hujus.

Pransus sum apud (episcopum) Antverpiensem, cum quo profectus sum in Brokhem postea. Salutavit nos d'Aly²⁶³). Pernoctavi in Brockhem; dedi philippicum famulis. *Brochem*

17 Julii. Venimus circa prandium Bruxellas et pransus sum apud Rev^{mum} Antverpiensem; dedi aurigae 25 asses. Et post prandium salutavi (abbatem) Tongerloensem, (*f. 49v*) cum quo postea in rheda ivi ambulatum in Laken. Domum reversi, inveni fratrem meum Cornelium, qui venit Teneramunda. *Brussel*

Etiam salutavi Ill^{mum} Mechliniensem, cui dixi de copiis actorum in retorsione habendis et quod nomen pastoris de Berlickem deberet in commissione exprimi.

(Dom^{ca}) 18 Julii. Fuit processio venerabilis Sacramenti Miraculosi, quam vidi in edibus Cools, ubi dedi ancillae 25 asses, et vidi Suam Ser^{mam} Celsitudinem. Pransus sum apud Langeryt cum (abbatibus) Tongerloensi et Postellensi et aliis. Vesperi vidi triumphum in foro cum iisdem prelati.

19 Juli. Adfui Cancellario, qui dixit se iturum ad Rev^{mum} confessarium et nobis indicaturum, qua hora haberemus audien-

1638

tiam, sed nihil intellexi ex eodem. Pransi sumus domi. Etiam fui hodie apud Rev^{mum} nostrum propter causam retorsionum. Invitavit nos D^{us} Tongerloensis ad prandium crastinum.

20 Julii. Fui mane apud confessarium et ibi inveni secretarium Salamanca et dixit nobis, quod crastina die daretur expeditio (commissionis). Pransus sum solus apud Tongerloensem cum Parcensi²⁶⁴) et Postulano, D^a de Binderen²⁶⁵) et quatuor ejus monialibus. Parcensis obtulit nobis locum pro novitiis²⁶⁶).

Rediens domum inveni Meerwyck et Borchgraeff et cum 1° habui proposita de negotiis Heeswicanis.

21 Julii. Mane fui apud confessarium, sed propter multiplices occupationes res nostras, ait, non esse expeditas.

(f. 50^r). Deinde ivi ad Rev^{mum} nostrum, qui etiam ad Salamanca vocatus erat. Etiam summo mane accessi Ill^{mum} Mechliniensem, qui causam nostram promoturus est. Misi postea pastorem nostrum de Berlickem ad Cancellarium, ut etiam eandem promoveret.

Pransus sum domi cum fr. Balthasaro²⁶⁷), qui heri³ vesperi venit vocatus Lovanio. Hodie discessit frater meus Cornelius Teneramundam. Post prandium invisit nos Rev^{mus} noster et D^{us} de Postel²⁶⁸).

Misi circa 4^{am} cum rheda pastorem nostrum ad confessarium et constituit illi horam octavam sequentis diei. Vesperi valedixi (abbati) Tongerloensi, qui cras summo mane discessurus est, uti et Postellanus. Valedixit etiam nobis Meerwyck.

22 Julii. Misi pastorem (de Berlickem) ad confessarium et interea venit Pater van Dael et invitavit nos ad Rev^{mum} nostrum.

Confessarius nuntiat, nos debere ire Antverpiam ibique expeditionem accepturos.

Pransus apud Rev^{mum} ivi ad Mechliniensem, quem salutavi, item ad Cancellarium et utrique commendavi negotium. Vesperi Postulanus nobis valedixit.

23 Julii. Mane misit Ill^{mus} (Mechliniensis) per famulum suum 250 florenos. Ivimus Antverpiam cum Rev^{mo} nostro. Divertimus apud Mariam Vranx.

24 Julii. Mane curavi salutari Rev^{um} confessarium, cui insinuavi nos advenisse Antverpiam. Pransus sum cum pastore (de Berlickem) apud Rev^{mum} nostrum in conventu Minoritarum. Postea salutavi D^{um} (abbatem) S. Michaelis.

(f. 50^v) (Dom^{ca}) 25 Julii. Mane iterum per pastorem Berlickemensem salutavi Rev^{um} confessarium, qui per eundem nuntiavit, me debere venire circa 5^{am} ad Suam Celsitudinem.

Pransus sum domi. Circa 4^{am} venit huc cum rheda D^{us} S. Michaelis, qui nos advexit ad suum conventum et tunc nuntiatus est nobis Suam Celsitudinem impeditam, quare accessus noster ad eandem dilatus est ad 4^{am} pomeridianam sequentis diei.

Vesperi recepi litteras ex Heeswyck a Zomerio ²⁶⁹⁾, quibus scribitur, sororem nostram Mariam ²⁷⁰⁾ peperisse, prolem post ablutionem sacram mortuam et sororem bene valere.

26 Julii. Pransae sunt nobiscum filia Nordingen et uxor van der Laer. Postea cum rheda ivimus ad S. Michaellem, ubi cum Prelato de Ordinis negotiis habuimus conferentiam.

Circa sextam venimus ad aulam Principis Cardinalis et ante septimam omnium primi habuimus apud eundem audientiam et cum benigna responsione dimissi. Interea quesivit nos Rev^{mus} noster, sed non inveniens discesserat.

27 Julii. Mane salutavimus Rev^{num} nostrum in conventu Minorum. Postea ivimus cum rheda ad Rev^{um} confessarium, qui petiit ut conceptos a nobis articulos de retorsione solvenda illi daremus in scriptis et promisit brevem expeditionem.

(f. 51^r) 28 Julii. Mane cum rheda accessimus Rev^{um} confessarium, cui tradidimus memoriale articulorum de retorsione et promisit expeditionem.

Postea lustravimus naves acceptas in Calloo. Pransa est nobiscum Maria van der Elsfort ²⁷¹⁾.

Postea invisit nos Pater van den Daele cum socio referens, Rev^{num} nostrum ivisse Gandavum. Etiam fuerunt hic filius Gestelii et filius computatoris van den Elshout, qui omnes haustu vini sumpto abierunt.

29 Julii. Pransa est nobiscum filia Noordinghen. Salutavit nos decanus Hilvarebecanus ²⁷²⁾, cui dedimus haustum vini. Scripsit pastor de (Berlickem) ad Harensem, scripsit et ad Fockestaer. Scripsi comitissae de Nassau responsum ad suas tam de libro, quem requirit, quam de salvoconductu.

Confessarius permisit, ut Mechliniam abiremus ad duos dies.

30 Julii. Profecti summo mane Mechliniam cum Patre van Dael. Venimus circa duodecimam in civitatem dictam. Sumpto prandio in diversorio visitavimus Quitter, signiferum captivum, et alios plures et propinavimus ipsis 4 pocula vini. Postea ivimus ad Tongerloenses ²⁷³⁾, sed Prelatus erat Lovanii.

31 Julii. Mane jentavimus apud Minoritas et circa decimam repetivimus Antverpianam, ubi devenimus circa 4^{am} horam, et salutavit nos Prelatus S. Michaelis.

Redit hoc vesperi Rev^{mus} noster Gandavo.

Mechelen

Antwerpen

1638

Accepimus litteras ab Nordingen, quibus indicat, nos pati calumniam ex passeporto, quod accepit pastor Berlicomiensis.

(Dom^{ca}) 1 Aug. Mane salutavit pastor (Berlicom.) confessarium et nuntiavit nostrum reditum; postea Rev^{num} nostrum, qui indicabat, Gandensem²⁷⁴ et alios Rev^{mos} (episcopos) esse in sententia illa, ut Kessel²⁷⁵ mitteretur Hagam etc.

Pransus sum apud Prelatum S. Michaelis cum pastore nostro. (f. 51^v) Deinde salutavi Rev^{num} Antverpiensem, cui commendavi nostram expeditionem vel dimissionem, quandoquidem intendat Kesselium mittendum. Inveni ibi Dum^{de} de Grobbendonck et filium ejus de Wesemael²⁷⁶, quos salutavi.

Postea venit ad nos in hospitio nostro Rev^{mus} noster, qui nobis indicavit, Patrem confessarium et Presidem²⁷⁷ non intendere, ut Kessel mitteretur; etiam Gandensem Rev^{num} advenisse in illum finem, ut Kessel mitteretur et retorsiones saltem solverentur in his partibus cum exclusione Majerijae²⁷⁸.

2 Aug. Mane fuit pastor (de Berlickem) apud confessarium, qui ei dixit, commissionem nostram hodie expeditam fore. In prandio adfuit nobis Pater Capello et Pater Engelgraef²⁷⁹). Post tertiam visitavi Presidem, cui feci de retorsione mentionem, sed remisit nos ad Principem, dicens sese istam materiam dereliquisse et a se abdicasse²⁸⁰). Postea visitavi Taterbeeck²⁸¹); deinde ivi ad Minoritas pro lucrandis indulgentiis et postea redii domum.

3 Aug. Mane ivi ad Patrem confessarium, qui promisit hodie sine dubio expeditionem commissionis et obviavit nobis in reditu Rev^{mus} noster. Circa undecimam accessi ad secretarium Salamanca, qui commissionem scribere debebat, et promisit eandem missurum circa primam; quod fecit per suum secretarium, cum pranderem apud Prelatum S. Michaelis²⁸²). Postea accessi Rev^{num} nostrum, cui commissionem nostram ostendi.

4 Aug. Fui in processione apud Dominicanos. Pransi sunt nobiscum Rev^{mus} noster, Pater secretarius, Pater van den Dael et socius Rev^{mi}, a nobis rogati.

(f. 52^r) 5 Aug. Profecti sumus Bruxellas cum Rev^{mo} nostro. In via prandium solvi pro illo et sociis 12 fl. Brabantiae.

Brussel

Circa sextam venimus Bruxellas navigio. Primo accessimus cum rheda ad Ill^{num} Mechliniensem, cui exposuimus causam adventus nostri esse, ut copiae omnium anteaclarum in causa retorsionis darentur nobis. Deinde ivi ad Cancellarium ob eandem causam, qui promisit nobis, quod sequenti die darentur.

6 Aug. Circa undeciman venit ad nos Ill^{mus} Mechliniensis

et valedixit nobis. Post pransi sumus apud Pauperes Clarissas, vocati a Rev^{mo} nostro, cum Patre Guardiano, Patre Clarissarum et Patre van den Dael. Postea ivi ad Cancellarium, qui nobis praedictas copias porrexit et nobis valedixit. Circa 8^{am} vespertinam ascendimus in naviculam et redimus Antverpiam de nocte.

7 Aug. Mane circa 8^{am} appulimus Antverpiam et ivimus cum rheda Rev^{di} Dⁱ S. Michaelis ad Martinum Horenbeec, cui proposuimus de sponsione facienda pro Quitter et accep-tavit, modo Fockestar eidem hoc scriberet; idcirco scripsimus ad Fockestar et ad pastorem in Haren. *Antwerpen*

Pransus est nobiscum Rev^{us} D^{us} S. Michaelis cum D^o Jasp-aro, ejus camerario. Prandio facto salutavimus cum dicto Rev^{do} D^o Rev^{um} Antverpiensem, qui et nobis valedixit et rem sedulo commendavit. Vesperi coenavit nobiscum Pater mag. Cappello cum socio et filia Nordingen.

(Dom^{ca} 8 Aug.) Missa celebrata profecti sumus in curru conductitio in Sevenberch, ubi circa medium octavae appulimus. Mane solvi Mariae Vranx pro hospitio 104 fl., ancillis 16 fl., pro curru 27 fl. et 10 asses. In via circa Calmthout incidimus in prae- (f. 52^v) dones, quibus vi coacti fuimus dare undecim patta-cones. In 't Achterbrouck²⁸³) pransi sumus. In Sevenbergen hospitati in Aquila, ubi invenimus secretarium Piermans. *Zevenbergen*

9 Aug. Inde profecti venimus circa medium primae Dord-racum et pransi in Swyndrecht cum curru ivimus Rotteroda-mum, inde navigio in Delft ibique pernoctavimus in Clava, ubi invenimus predicantem van Terheyden, qui bene potus inepta multa proferebat. *Delft*

10 Aug. Circa 8^{am} matutinam venimus Hagam et sumpsi-mus hospitium apud Noordingen, sed illum domi non inve-nientes, latuimus illo die. *'s Hage*

11 Aug. Hoc die latitavimus adhuc, licet satis publicaretur adventus noster.

12 Aug. Latitantes et hoc die post prandium cum uxore et filia Nordingen in curru conductitio ivimus ambulatum extra Hagam et lustravimus edificia Principis Auriaci in Ryswyck et Hontselderdyck.

13 Aug. De nocte venit Nordingen domum et cepimus ante prandium egredi in plateas. Post prandium accessimus D^{um} de Noortwyck²⁸⁴) et aperuimus eidem causam adventus nostri, qui condixit nobis horam 8^{am} crastinam, qua comparendum esset in edibus Dⁱ de Zomerdyck²⁸⁵).

Salutavimus D^{um} et D^{am} de Gaudriaen²⁸⁶).

1638

14 Aug. 8^a hora accessimus ad edes Dⁱ de Zomerdyck, ubi invenimus D^{um} de Noortwyck cum dicto D^o de Zomerdyck et egimus cum illis de retorsionibus solvendis et hinc inde multis allatis et visis (*f. 53^v*) memorialibus eorum, quae acta antea fuerant, petierunt dicti Dⁱ a nobis, ut aliud memoriale conciperemus.

Pransi sumus in aedibus Noordinghen cum Patre de Orthen et Matre van den Ulenberch ²⁸⁷) et Canters, cognato Noordinghen. Postea salutavit nos D^{us} de Baertwyck, qui et invitavit nos ad prandium crastinum. Postea quesivimus van der Wolff, sed domi non erat.

Salutavimus Nobelaer ²⁸⁸), qui etiam invitavit nos ad prandium crastinum, sed apud utrumque excusavimus eo quod nobis esset negotium cum D^o de Gaudriaen, qui etiam nos invitari curaverat ad dictum prandium crastinum.

Noordingen hoc die post prandium excusavit Musschium, quod is actam pro accipiendis religiosis non posset impetrare, sed tantum commendare. Accepit (pastor de) Berlickem litteras a Folcoldo, quibus scribit, Olislagers elocasse decimas Littoyenses pastorales ²⁸⁹) etc.

(Dom^{ca}) 15 Aug. Pransi sumus apud D^{um} de Gaudriaen et postea cum advocato Junio in edibus Dⁱ praedicti concepimus articulos super retorsiones solvendas.

Vesperis advenit receptor de Iselsteyn, filius Dymmer ²⁹⁰).

16 Aug. In negotio nostro de retorsione nihil actum, sed excusavimus nos, hoc die posse aliquid offerre.

17 Aug. Comparitio fuit in edibus de Zomerdyck cum D^o de Nortwyc (*f. 53^v*) et tradidimus quae de solvenda retorsione possent servire ²⁹¹) et multis hinc inde ventilatis ac disputatis nihil effectum est.

In prandio fuit apud nos Pater Goetgebuer ²⁹²) et damosella Le Zagie ²⁹³). Postea salutavit nos D^{us} Schenckelius, canonicus Confluentinus etc. Vesperis cenavit (pastor de) Berlickem apud D^{um} de Gaudriaen et Pater Goetgebuer apud nos.

18 Aug. Animavit nos Noordinghen, promittens ex ore Mussii negotio nostro bonum exitum.

In prandio fuit Berlickem apud D^{um} de Gaudriaen. Apud nos pransus est junior van der Veken, agens Leodiensis, cum sorore sua.

Circa semi-quartam invisit nos D^{us} de Gaudriaen, quem de re ditibus et statu dominiorum de Heeswyck, Dynter et Berlickem informavi. Discessit circa semi-octavam.

19 Aug. Accepi litteras a Sophie, pastore in Oostmalle

captivo, quibus commendat suam et aliorum captivorum liberationem.

Scripsi hodie Archiepiscopo Mechliniensi. Mane salutavimus Mussium. Postea habuimus conferentiam in causa retorsionum cum Somerdyck et Noortwyck et ex illa concepimus aliquam spem. Post prandium salutavimus van der Wolf, deinde Terensteyn ²⁹⁴).

20 Aug. Pransus est nobiscum Petrus Casebroot ²⁹⁵). Ante prandium convenimus D^{um} de Noortwyck et invenientes ibi D^{um} de Somerdyck habuimus iterum conferentiam de retorsione et majorem ex ea tunc spem concepimus.

(f. 54,) 21 Aug. Mane egimus cum advocato nostro de retorsione, de licentia accipiendi religiosos et de processu contra Daniele van Haren; post prandium fuit in edibus Soldau et vidimus introeuntem reginam-matrem Regis Franciae ²⁹⁶).

(Dom^{ca}) 22 Aug. Mane vocati accessimus ad aedes Dⁱ de Noortwyck, ab eodem vocati, et invenimus ibidem D^{um} de Zomerdyck et contulimus iterum de retorsionibus, sed finaliter dimiserunt nos dicentes, se non posse agere generaliter de rebus ecclesiasticis, nisi pari passu agatur de temporalibus. Et affirmarunt, si regii velint Majoriam ipsis relinquere in temporalibus, ipsi relinquerent clero sua spiritualia.

Hoc die pransi sumus apud D^{um} de Bartwyck, ab eodem pridie invitati.

23 Aug. Mane salutavimus D^{os} de Brederode et Noortwyck op den Vijverberch, postea D^{um} de Culenborch ²⁹⁷), etiam Nobel. Circa decimam visitavimus edes Petri Casebroot. Circa duodecimam vidimus reginam-matrem audientem Sacrum. In prandio fuit nobis Jonas, predicans in Benscop ²⁹⁸). Circa 3^{am} salutavimus Gansium. Postea ivimus cum curru Dⁱ Nordingen in Sceveninge. In reditu visitavimus Jobum de Brederode.

Hoc die accepimus a Mussio nostrum passeportum, cui dedimus 30 florenos ²⁹⁹).

24 Aug. Pransi sumus apud Noordingen cum licentiatis Boot et Tuldano. Postea salutavit nos D^{us} de Bartwyck et Baro de Gera. Valediximus hodie D^o et D^{ae} de Gaudriaen. Reliquimus apud advocatum 15 florenos et 15 asses pro solutione extractorum.

(f. 54,) 25 Aug. Valediximus Noordingen et uxori, quibus dedimus 126 florenos, famulo et ancillis decem florenos, et ante sextam discessimus cum curru et dedimus aurigae, cum pervenissemus in Gorcum, 15 florenos. Ibi conduximus navem usque in Hemert pro 4 florenis et sic venimus Bernam.

1638

Berne 26 Aug. Salutarunt nos Fockestar, S. Belarts et signifer in Hemert et D^{us} de Hulten, qui omnes nobiscum jentarunt.

Circa 12^{am} discessimus Berna cum calessa ³⁰⁰) Dⁱ de Hulten et cum curru Horenbecii, in quo habuimus sarcinas nostras et ovem, et venimus Silvam circa 2^{am}. Transeundo salutavimus Absaloons ³⁰¹), Archidiaconum ³⁰²), Herlarium, commendatorem Thienen, Nieuhoff et Patrem in Wyntmolenberch ³⁰³) et dimisimus currum Horenbecii, quia inveniebamus sororem nostram cum carruca, in qua posuimus nostras sarcinas. In Berlickem visitavimus van der Cammen male valentem et venimus in *Heeswijk* Heeswyc.

27 Aug. Mane vocatus venit Herenhovius, qui per totum diem nobiscum mansit. Misi pro attestatione scabinorum ad secretarium. Dimisi aurigam cum calessa, cui dedi pattaconem.

28 Aug. Accepi attestationem a secretario, qui exegit et dedi tres scellingos. Post prandium locutus est nobis Henricus Rovers van de Ro(u)wcampen et de aliis rebus.

(Dom^{ca}) 29 Aug. Ante prandium locuti sunt nobis Merten Corsten et Claes Willemsen ³⁰⁴), eo quod in iudicium vocati sunt a Kelstio ³⁰⁵). (*f. 55r*) Postea villicus Jan Peter Aelbertsen ³⁰⁶) numeravit mihi 85 florenos.

In prandio adfuerunt Herenhovius cum sua et d'Aly cum filio. Prandio absoluto visitavit nos comes Hermannus van den Berch ³⁰⁷) cum uxore et pluribus aliis, quibus apposuimus banquetum; circa 6^{am} abiit, abierunt etiam Herenhovius cum aliis circa semi-octavam.

30 Aug. Circa medium undecimae cepi male valere ex stomacho et vertigine capitis, ita ut decubuerim ad quatuor dies continuo.

31 Aug. Mane venit pastor (de) Berlickem, putans nobiscum ire Antverpiam, ut dictum erat, sed morbo impeditus meo hic mansit in prandio. Circa 1^{am} venit vocatus doctor Lintermans, qui iudicavit non esse periculum et hic pernoctavit cum filio suo, sicut et pastor predictus. Postea visitavit nos Herenhovius.

1 Sept. Mane discessit Lintermans et pastor ivit in Velp, nec rediit isto, sed sequenti die. Hoc die male valui valde.

2 Sept. Nihil occurrit nisi quod vendiderim octo modios siliginis D^{ae} de Caudewater ³⁰⁸) et pecunias accepit soror (nostra).

3 Sept. In prandio fui in mensa cum pastore dicto. Post prandium iverunt pastor, fr. Bartholomeus et famuli piscatum in fluvio de A ad tuendum jus nostrum inspectante Heren-

hovia, ad hoc vocato, qui postea nos salutavit, nec impedimentum ab aliquo piscatores acceperunt.

4 Sept. In prandio adfuit Herenhovius et pastor praedictus: prior circa 7^{am} discessit. Hodie curavi tradi unum modium siliginis Francisco Nieuhof per Petrum nostrum.

(f. 55^v) (Dom^{ca}) 5 Sept. In prandio adfuerunt Herenhovius et uxor ejus et pastor de Berlickem, qui post tertiam cum carruca nostra ivit in Berlickem.

6 Sept. Circa 5^{am} vespertinam venit forestarius Heeswicanus Joan Dobbelsteyn et duo scabini Henrick Mertens et Geraert Verdussen, ut protestationem aliquam legant fr. Bartholomeo, quod intelligens illos cum dicto fratre accessi, stantes intra portam nostram. Petii a forestario, quid contineret protestatio; dixit: de piscatura; respondi: Non volo quod actum juridicum in domo nostra exerceas; est locus immunis; et ego tam bene possum piscari actu, nec curo magistros tuos, a quibus missus es. Postea protestatus est, quod impediretur facere officium; nos contra, quod in loco ecclesiastico jurisdictionem secularem vellet exercere. Et simul illi tres ex(e)untes legerunt suam protestationem extra portam.

Postea venit pastor de Berlickem, cras nobiscum profecturus, et hic pernoctavit.

7 Sept. Circa nonam profectus sum cum pastore de Berlickem et famulo in carruca Herenhovii Antverpianam versus et veni circa 12^{am} in Boxel, ibique in conventu monialium³⁰⁹) sumpsi prandium apud Patrem et locutus sum D^o Antonio pastori³¹⁰); dedi conventui 5 florenos.

Boxel

Vesperis hospitati sumus in aedibus pastoris de Moergestel, ubi mane celebravimus, quia erat festum Nativitatis Mariae; dedimus famulo et ancillis novem scellingsos.

Moergestel

(f. 56^r) 8 Sept. Ivimus in Beeck, expectantes comeatum carrucarum, ibique pransimus et dedimus pro prandio et havena tres florenos et 16 asses. Vesperis venimus in Turnhout; prius tamen equites de Bergis ad Zomam a nobis exegerunt quatuor scellingsos, quos dedimus. Salutavimus decanum Turnhoutanum. Dedimus in diversorio pro nobis et Patre Columbano³¹¹) et havena sex florenos et duos scellingsos.

Hilvaronbeek

Turnhout

9 Sept. Discessimus inde et circa prandium venimus in Westmal ibique cum Adriano van Herlen pransi sumus suis sumptibus, sed solvimus pro famulis, cerevisia et havena 37 asses. Ibique convenit nos D^{us} commendator in Gemert³¹²) cum advocato Cocx, qui erant in comeatu. Intra Wynigem et Ant-

Westmalle

1638

verpnam dedimus equitibus Bergensibus duos scellingos et aen den Dam militibus regiis unum scellingum.

Antwerpen

Venientes Antverpnam circa 4^{am}, hospitium sumpsimus apud Rev^{um} D^{um} S. Michaelis non bene valentem.

In via circa Wynigen occurrit nobis Pater mag. Capello vadens equo ad Ducem Neoburgicum.

Vesperis Prelatus nobiscum non cenavit.

10 Sept. Mane salutavimus Rev^{mum} Antverpiensem, qui nos vocavit ad prandium, ibique invenimus Rev^{mum} Gandensem, quibus nostra retorsionis negotia aperuimus ex parte. Ibique inscripsi nomen in sodalitate mancipiorum D. Virginis.

(f. 56^v). Salutavimus Martinum Horenbeec, postea Mariam Vranx decumbentem ex febris, uti et Petronella, et hoc ante prandium.

Vesperis collationem sumpsimus cum D^o prelato.

Salutavit nos hoc die Jacobus Cock ex Moergestel et etiam Henrick-oom; etiam pastor in Hilvarenbeek et pastor in Calmthout.

11 Sept. Circa nonam conduximus currum et valedicentes in jentaculo D^o prelato ivimus Mechliniam et dedimus famulis abbatis 6 florenos et 6 asses. In Waelhem³¹³) dedimus transeundo fluvium decem asses.

Mechelen

Mechliniae in diversorio invenimus D^{um} decanum Hilvarebecanum, qui solvit pro nobis ibidem expensas; solvimus pro curru 9 florenos et 9 asses.

Inde ivimus Bruxellas et solvimus pro alio curru quinque florenos et quatuor asses. Item pauperibus dedi Mechliniae tres asses.

Brussel

Vesperis venientes Bruxellas cepimus hospitium in edibus Averbodiensibus apud D^{um} Johannem van Hove³¹⁴), sed collationem accepimus apud fratrem meum.

(Dom^{c a}) 12 Sept. Pransi sumus in dictis edibus cum receptore Averbodiensi et fratre meo, item vesperi similiter et tunc aderat grapharius Archiepiscopi.

Salutavit nos mane Pater van den Dael. Salutavimus ante prandium D^{um} cancellarium, post prandium D^{um} archiepiscopum et diximus illis (f. 57^r) acta nostra in negotio retorsionis et quod, vocati ab eisdem, parati sumus facere rapportum de omnibus et singulis scripto. Et dixerunt, sese nos vocaturos oportuno die et hora. Postea salutavimus D^{um} van den Velde, cui commendavimus nostros processus contra D^{um} de Tilly.

13 Sept. Mane salutavit nos Pater van den Dael et communicavit nobis litteras Rev^{mi} Dⁱ Buscoducensis, quibus nos

salutat et quod expectet mandatum a Ser^{mo} Principe Cardinale redeundi Colonia Bruxellas ³¹⁵).

Hoc die exhibuimus in Senatu Brabantiae libellum supplicem, quo petimus ut interdicatur D^o de Tilly, ne turbet nos in piscando in fluvio de Heeswyck, et obtinuimus apostillum juxta mentem nostram cum communicatione infra quindenam etc., quam appostillam misimus cum litteris nostris in Heeswyck, drossardo insinuandam.

Post 3^{am} pomeridianam vocavit nos Cancellarius in cancellaria et tradidimus eidem in scripto nostrum rapportum in negotio retorsionum eorum, quae acta sunt Hagaecomitis, cum propositione, per nos concepta, de solvenda eadem in spiritualibus ³¹⁶).

14 (et 15) Sept. Hoc die et sequenti die nihil actum, sed impetravimus contra D^{um} de Tilly interdictum nos turbandi in piscatione.

Hodie D^{us} archiepiscopus Mechliniensis, a pastore de Berlickem inventus, dixit se negotium retorsionum habere cordi et propter hoc se iturum ad Cancellarium, uti statim fecit.

(f. 57^v) 16 Sept. Mane locutus est pastor in Berlickem Cancellario, qui eidem dixit, crastina die fore ut nos vocet.

In prandio vocati a D^o commendatore de Gemert in diversorio suo Quatuor Ahenorum pransi sumus, qui postea nos conduxit ad nostrum hospitium.

17 Sept. Inter prandendum salutavit nos Pater Donckanus dominicanus ³¹⁷); etiam Pater van den Dael. Postea ivi ad Archiepiscopum cum rheda, qui nobis addixit in crastinum conventionem habendam. Discedens inde salutavi D^{um} de Dilighem ³¹⁸), qui nos humanissime accepit. Et sic domum rediens transivi et locutus Patri van den Dael in suo monasterio. Et jam antea salutavi Provincialem Dominicanorum Patrem Bocket ³¹⁹).

18 Sept. Renuntiavit nobis Archiepiscopus, hoc die D^{um} cancellarium impeditum et ideo comparitionem prorogandam in 20um hujus.

Hodie accipio litteras ab Herenhovio, quibus significat, braxatorium nostrum combustum ex infortunio in siccando lupulo ³²⁰), sed ahenum braxatorium salvatum esse.

Sub vesperam salutavit nos vidua Costeria ³²¹) et Maria van Breugel.

(Dom^{ca}) 19 Sept. Ivimus mane in Dilighem cum Patre van den Dael, ibique celebravimus et pransi sumus cum circatore, quia nec prelatus, nec prior, nec superior, nec provisor erant domi. Postea salutavimus D^{um} thesaurarium

1638

Kienschot³²²) in domo sua De Rievieren, qui humanissime nos accepit, sicuti et uxor ejus.

Brussel (f. 58^r) 20 Sept. Mane salutavit nos D^{us} decanus Hilvarenbecanus, qui dixit nobis, cappellanum de Loon³²³) hic esse, ut sollicitet pro suo pastore apud Rev^{mos} episcopos pecunias, quia profecturus est Hagam pro retorsionibus etc.

Iterum nostra comparatio prorogata est usque in 22um hujus.

Rev^{mus} noster scribit, se detineri Coloniae otiosum.

Dielegem 21 Sept. Vocati a D^o Kienschot ad prandium in Rievieren, accessimus eo circa nonam ibique celebravimus et negotia nostra de retorsionibus eidem communicavimus. In prandio adfuit D^{us} prelatus Diligemensis; Pater van den Dael ivit nobiscum. Circa 6^{am} vespertinam redivimus Bruxellas; vesperi cenavimus.

Brussel 22 Sept. Fecimus rapportum omnium actorum coram Rev^{mo} Mechliniensi et D^o cancellario, qui finaliter responderunt, nos debere proficisci ad Principem Cardinalem.

Salutavit nos D^{us} Herlarius. Hodie exhibui libellum D^o cancellario, ut in locum defuncti Cools surrogaretur secretarius Steenhuysen³²⁴) in processibus nostris contra D^{um} de Heeswyck et obtinuimus apostillam juxta mentem nostram.

Hodie comparitio habita fuit in edibus Steenhuysen in processu principali contra D^{um} de Heeswyc, in qua requisivimus, ut ille, sicuti nos fecimus, traderet suum advertissementum etc., (f. 58^v) sed petierunt terminum ad octo, qui concessus ei fuit.

Post prandium salutavit nos Pater Columbanus; Pater provincialis Minoritarum³²⁵) invitavit nos in crastinum prandium per Patrem van den Dael.

23 Sept. Pransi sumus apud Patrem provincialem Minoritarum. Postea ivi ad Patres Predicatores et locutus sum Patri Nicolao.³²⁶)

Deinde eundo ad Cancellarium obviavit nobis Archiepiscopus Mechliniensis, quem salutavimus, et dixit, Cancellarium Patri confessario scripturum de negotio retorsionis, quod etiam postea Cancellarius nobis dixit.

Vesperi venit fr. Balthazar (Jansen) vocatus per litteras Lovanio et cum eo cognatus pastoris (de) Berlickem Martinus Wermontius³²⁷); uterque hic cenavit et fr. Balthasar hic pernoctavit.

24 Sept. Mane discessit hinc Lovanium frater praedictus cum equo, ut ferat vestimenta secularia³²⁸). In prandio adfuerunt Pater van den Dael cum socio et cognato Wermontius et frater meus.

Postea ivit pastor in Berlickem ad Cancellarium pro litteris ad confessarium (Principis Cardinalis), quas accepit; et (pastor) proposuit eidem, ut Francisco Nieuhoff concederet abolitionem et libertatem ruri habitandi, sed negavit. Deinde salutavit Archiepiscopum et eidem valedixit.

Vesperi rediens fr. Balthasar, sumpto cum pastore de Berlickem haustu et parva collatione, uterque ivit cum navi Antverpianam, ut inde cum comœatu proficiscerentur ad Principem Cardinalem.

(f. 59^r) Hodie invitavit me Rev. D^{us} Diligemensis ad dedicationem suam, quae est 26 hujus, cui addixi me venturum. Etiam quidam religiosus Tongerloensis salutavit nos, requirens num pro duobus religiosis posset impetrari salvusconductus manendi in Tongerlo. Respondi, me libenter id petiturum, ubi iterum Hagam venero.

25 Sept. Nihil notabile occurrit, sed invisit nos filia Cremer Johanna. Etiam accepi litteras a pastore de Bochoven per D^{um} Arnoldum van Aken³²⁹), qui ibat Teneramundam pro pastoratu beginagii.

(Dom^{ca}) 26 Sept. Ivi cum D^o Vilariensi³³⁰) in rheda ad dedicationem Diligemensem, ubi inveni Kienschot cum uxore et liberis, D^{um} prelatum Grimbergensem, Baronem de Wemel³³¹); et ivit mecum canonicus van Hove et Parys, receptor Antverpiensis. Vesperi revexit nos D^{us} Vilariensis ad hospitium nostrum.

27 Sept. Scripsi Folcolo, ut nobis indicaret, quomodo ibi agatur cum militibus.

Pransus sum cum canonico van Hove apud D^{um} Vilariensem, qui misit suam rhedam circa prandium et inveni ibi Baronem de Wemel cum filio, pensionarium Bruxellensem Meustraten, pensionarium Lovaniensem Scheurbroot et receptorem Antverpiensem Parys. Revexit nos cum rheda sua D^{us} Vilariensis circa 4^{am} horam. Postea ivi ad fratrem, ubi locutus sum cum Meerwyck.

(f. 59^v) Pater van den Dael communicavit nobis litteras, a Rev^{mo} nostro Colonia scriptas, cum aliis a mag. Laurentio (v. Lommel) et pastore in Dorn et communitate de Mol scriptis (a).

Vespero rogatus per famulum a damosella de Hueckelem de pasporto Dⁱ de Gaudriaen, respondi omnes chartas, pro dicto pasporto servientes, per (pastorem) Berlicomiensem ad confessarium Suae Celsitudinis missas.

(a) Hs. scriptas.

1638

28 Sept. Mane salutavit nos Pater van den Dael declarans, se cum Archiepiscopo et Caleno locutum de pastoratu Mollensi.

Postea Fierlan(t)s³³²) petiit, num eundem commendassem D^o Kienschot pro receptura domaniorum Buscoducensium, cui respondi quod ita etc.; agens gratias abiit cum sua uxore.

Accipio litteras a Folcoldo, quod forestarius Heeswicanus noluerit drossardo insinuare interdictum turbandi nos in piscando, ab aula impetratum. Item a Boschio, quod in piscando turbaverint nostros piscatores et vi abstulerint retia nostra et cymbam nostram secretarius Craeven, forestarius, Tys Delissen, Gerit Peter Snyders in presentia scabinorum Willem Jan Delissen et Henrick Mertenssen.

Contra illud attentatum obtulimus in aula Bruxellensi hoc die libellum, ut cassationem impetremus, et traditus est van den Velde, qui addixit nobis expeditionem brevi.

Circa 4ma pomeridianam invisit nos dictus consiliarius van den Velde, postea Pater van den Dael, quem misi ad Archiepiscopum cum litteris Folcoldi, quibus scribitur, quod Kesselius³³³) iverit Hagam, missus ab Archiepiscopo Mechliniensi aut Gandensi, uti ipse dixit in Heusden in discessu.

(f. 60^r) 29 Sept. Circa decimam pransi sumus et inter prandendum supervenit Pater van den Dael cum socio et licentiatu van den Leemputte³³⁴), qui omnes nobiscum pransi sunt. Reddidit Pater predictus litteras Folcoldi, quas exhibuit Archiepiscopo, qui affirmavit, se Kesselio non dedisse commissionem.

Circa duodecimam ascendimus currum, ego et frater meus Maximilianus et famulus, et profecti sumus Teneramundam versus. In via venientes in Merchten ad horam quievimus; interea visitavimus pastorem van Hulsel³³⁵), qui nos bono haustu vini et cerevisiae refecit. Vesperi venimus Teneramundam ad fratrem nostrum, pastorem beginagii³³⁶), ibique pernoctavimus.

30 Sept. Mane frater noster Maximilianus reversus est cum curru Bruxellas et mansi apud fratrem, apud quem pransus sum cum duabus damosellis sive magistris beginagii, quae multum conquestae sunt de discessu fratris mei ex beginagio, sicuti et plures aliae beginae.

1 Oct. Pransi sumus apud predictas damosellas, quae rogaverunt me, ut apud Rev^{um} Gandensem agerem, quatenus frater posset manere in beginagio. Addixi illis et aliis operam meam, sed nihil de effectu potui promittere.

*Merchtem**Dandermonde*

2 Oct. Mane salutavit me junior Calendries, egitque gratias, quod eumdem juvissem in accipiendis Ordinibus. In prandio et cena fuimus soli.

(Dom^{ca}) 3 Oct. Post prandium venit Bruxellis frater noster Maximilianus cum equo³³⁷) et tulit litteras a Folcoldo, quibus scribitur, drossardum de Heeswyck per forestarium nos mulctasse, quod non solverint nostri jus coctae novae cerevisiae, vulgo die gruyt³³⁸). Et mansit illa nocte ibi.

Item venerunt duo Tongerloenses, qui etiam ibidem pernoctarunt.

(f. 60v) 4 Oct. Mane discesserunt predicti religiosi et post prandium frater noster, qui ante suum discessum scripsit sorori, quid in predicto negotio mulctae faciendum foret.

5 Oct. Profecti ego et frater noster Cornelius cum una magistra beginagii et socia Gandavum, ut apud Episcopum ageremus de mansione fratris nostri in beginagio. Diverti vesperi in abbacia Trunciniensi³³⁹) cum fratre nostro et fui gratus Abbatii.

6 Oct. Mane accessi cum rheda Di abbatis Rev^{um} episcopum. Causam adventus indicavi, egique illam quantum potui. Interea supervenerunt frater noster cum canonico Adriaensen et magistra cum socia et instanter egerunt pro fratris nostri mansione, sed tantum bona acceperunt verba et valedixi Rev^{mo}. Et sumpto jentaculo apud Prelatum, iterum profecti sumus Teneramundam. Gent

Vesperi invenimus diversas litteras, tum a Folcoldo, Noordingen, pastore in Oisterwyck et canonico Becano, ad quas 8 hujus rescripti responsa. Dendermonde

7 Oct. Sumpto jentaculo discessi Teneramunda cum nepote nostro religioso Tongerloensi, quem adhibui pro socio usque ad reditum (pastoris) Berlicomiensis. In via diverti apud pastorem in Merchten, qui humanissime nos tractavit. Vesperi veni Bruxellas in antiquum hospitium apud canonicum van Hove. Merchtem
Brussel

8 Oct. Salutavi D^{um} Parcensem abeuntem Lovanium. Salutavit nos Pater van den Dael; etiam pastor in Loendorp³⁴⁰). Post prandium locutus sum cum Joanna Cremers de (f. 61^r) Strickio³⁴¹), Arnoldo van Aken et Schindelio³⁴²).

Vesperi misimus litteras Silvam et cum eis litteras attentati, contra D^{um} de Heeswyck obtentas in negotio turbationis nobis factae in piscatione. Item misimus instructionem scripto, quomodo litterae illae debeant in executionem mitti, et litteras alias authorizationis, quod notarius, secretarius vel forestarius, qui prius requiritur, illud attentatum posset exequi.

1638

9 Oct. Scripsi responsum ad litteras pastoris in Oisterwyck et misi Lovanium.

Hodie accipio litteras a Folcoldo, quibus scribit pastorem nostrum in Haren obiisse Silvae 6 hujus.

Post prandium salutavit nos Pater van den Dael et Pater Donckanus Dominicanus et postea Johanna Cremers, quae detulit litteras a D^o Strick, ^(a) destinandas ad fratrem nostrum Cornelium Teneraemundam.

(Dom^{c a}) 10 Oct. Nobiscum pransus est Jordaens, grapharius curiae episcopalis Mechliniensis. Scripsi litteras Rev. D^o Tongerloensi de morte pastoris Harensis, ut provideat dictae ecclesiae de pastore.

11 Oct. Pransus est nobiscum Langreyt, procurator noster, a nobis vocatus. Hodie iterative per libellum petivimus, ut D^{us} de Tilly satisfaciat super negotium piscationis in Heeswyck, quam turbavit, et est insinuata aen van Zeune. ³⁴³)

Etiā hodie salutavit nos vidua Costeri cum Maria Breugelia. Scripsi hodie Folcoldo de pastoratu beginagii Teneremondensis et de mortuaria domo pastoris de Haren.

(f. 61^v) 12 Oct. Hodie nobiscum pransus est Meerwyc et vesperi coenavit hic. Hodie accepi litteras a pastore de Berlickem et a Folcoldo; prior scribit, se brevi venturum Bruxellas ex Berlickem, alter de statu domus mortuariae pastoris de Haren defuncti.

13 Oct. Communicavit mihi litteras, a Nordingen scriptas, Pater van den Dael, in quibus scribit, Kesselium dicere se habere commissionem solvendi retorsionem ab omnibus Episcopis, sed non a Cancellario, qui nobis in illo negotio favet.

Ante prandium salutavit nos D^{us} de Druenen et locutus est de rebus suis Berlicomiensibus. In prandio adfuit receptor Prelati S. Gertrudis Corselius.

Vesperi salutavit nos decanus Becanus, item Pater van den Dael.

14 Oct. Post prandium salutavit nos Merwyc et commendavit suam sollicitationem. Item procurator Langeryt. Vesperi salutavit nos Pater van den Dael.

15 Oct. Mane cum jentaculo abiit Teneremondam cognatus noster Rombautius. Post prandium invisit nos Pater van den Dael cum litteris, acceptis a Rev^{mo} nostro Episcopo, referens ex eis, quod Rev^{mus} scripserit se infra decem dies venturum Bruxellas.

(a) Waarschijnlijk te lezen *Dominico* (Hs. Dno) *Strick*.

16 Oct. Mane invisit nos decanus Becanus et valedixit nobis, iturus Mechliniam. Et retulit nobis, drossardum Hedic-huysen venisse Bruxellas, qui nuntiaret, pastorem Berlico-miensem venisse in comeatu Antverpium. Salutavit nos Pater van den Dael.

(f. 62^r) Circa vesperam advenit pastor in Berlickem et fr. Balthasar ex castris Principis Cardinalis et fecerunt suae professionis rapportum; uter hic cenavit et pernoctavit.

(Dom^{ca}) 17 Oct. Salutavit pastor predictus D^{um} cancellarium et postea Ill^{mum} Mechliniensem. Praeterea nihil hodie occurrit.

18 Oct. Vocati ab Illmo comparuimus circa decimam et invenimus ibi D^{um} cancellarium, qui honeste egerunt nobis gratias et ab ulteriore commissione retorsionis solvendae absolverunt nos dicentes, sese litteras accepisse a Sua Celsitudine Regia, quibus scribitur, ut nos dimitterent libere ire ad propria, donec denuo revocaremur. Et invitavit nos Ill^{mus} Mechliniensis in crastinum ad prandium cum Cancellario.

Hodie discessit Lovanium fr. Balthasar, item Pater van den Dael cum socio suo.

Hodie impetratae sunt litterae citatoriales contra drossardum (Heeswic.) ex parte pastoris in Berlickem in causa injuriarum, quod dixerit pastorem auctorem libelli famosi.

19 Oct. Pransi cum Cancellario apud Ill^{mum} Mechliniensem; postea inter dictos et me diversi discursus de retorsione et aliis negotiis majoris momenti, tamen publicis, sunt habiti.

Vesperi salutavit nos junior van den Velde.

20 Oct. Cancellarius invisit nos mane, repetens quae heri de negotiis publicis dicta sunt, et valedixit cum presentatione sui favoris erga me et fratres meos.

Hodie profectus Lovanium. (f. 62^v) Vesperi hospitatus sum apud Prelatum S. Gertrudis³⁴⁴), mansique ibi tribus noctibus. Leucon

21 Oct. Pransus sum in collegio Baccalaureorum apud Werimontium cum pastore de Berlickem et decano Silvaeducensi³⁴⁵) et pastore in Helvoirt, mansique ibi usque ad sextam.

22 Oct. Pransus est nobiscum decanus Silvaeducensis et prandio absoluto profectus est Prelatus (S. Gertrudis) Bruxellas ad congregationem Statuum, mansitque decanus nobiscum usque ad quintam, qui nos et pastorem in Helvoirt invitavit ad prandium crastinum.

23 Oct. Pransus sum cum pastore in Berlickem et Oisterwyck apud decanum Silvaeducensem cum rectore magnifico³⁴⁶) et doctore ab Angelis³⁴⁷). Prandio facto venit receptor Par-

1638

Park censis cum rheda, cum qua vesperi ivi in Parcum, ibique acceptus a priore et camerario, quia D^{us} Parcensis iverat Bruxellas ad congregationem Statuum, ibique mansi 5 noctibus.

(Dom^{ca}) 24 et 25 Oct. Fuimus cum priore, camerario et provisoro, sed venit semel Kesselius³⁴⁸) cum filio Vloots³⁴⁹), qui nobiscum pransi sunt, uti receptor Parcensis. Vesperi 25 dito rediit Bruxella D^{us} Parcensis; et pernoctavit hac nocte in Parco fr. Balthasar.

26 Oct. Pransi sunt nobiscum doctor ab Angelis et pensionarius Lovaniensis et presidens collegii nostri³⁵⁰) cum fr. Balthasaro. Post prandium ambulavimus in rheda cum D^o Parcensi ad monasterium in Heveren³⁵¹).

(f. 63^r) 27 Oct. Pransi sunt nobiscum doctor ab Angelis et alii Lovanienses religiosi, Carmelitae Discalceati, prior et fr. Albertus. Doctor ab Angelis invitavit D^{um} Parcensem et me cum pastore in Berlickem ad prandium crastinum. Postea invisit nos decanus Silvaeducensis.

Leuven 28 Oct. Ivimus cum rheda Lovanium et pransi sumus apud ab Angelis cum D^o Parcensi, doctore Scenckelio³⁵²) et decano Silvaeducensi. Prandio facto valedixi D^o Parcensi et ivi cum rheda ad D^{um} S. Gertudis cum decano Silvaeducensi et ibi pernoctavi et cenavi et cepi laborare podagra.

29 Oct. Salutarunt nos procurator collegii Praemonstratensis, D^{us} doctor van der Wilge et postea D^{us} canonicus Zoerendonck³⁵³), qui nobiscum pransus est. Et prandio facto profectus sum cum curribus ordinariis Bruxellas et veni ad antiquum hospitium apud canonicum van Hove, in aedibus Averbodians habitantem, et cenavit nobiscum frater meus.

Brussel

Inveni hic litteras a Noordingen et binas a fr. Folcoldo et adhuc a D^o Scindelio.

Hodie conduxī famulum sartorem Erppensem et venit ad famulatum; lucratur 40 florenos.

30 Oct. Hoc die venit ex campo Ser. Princeps Cardinalis circa 4^{am} horam pomeridianam; Bruxellas intravit cum Principe Tomaso³⁵⁴).

De nostris nihil occurrit.

(f. 63^v) (Dom^{ca}) 31 Oct. Adfuit in prandio Pater Franciscus van den Dael et Pater Smits, socius ejus; postea salutavit nos Pater Alexander van den Velde, Graviensis Discalceatus.

Hoc die petiit a me mag. Bernardus van Mook, Hollandus, scedulam, qua posset sub tutela nostra libere proficisci in Hollandiam, quam ei addixi.

1 Nov. Accipio a Noordinghen litteras, quibus scribit Kesselium esse Hagae ibique dicere plenis buccis, se habere commissionem absolvendi retorsiones et eandem per Junium³⁵⁵) ostendisse Principi (Auriaco); item D^{um} de Gaudriaen eidem locutum, cui idem dixit; et totum credo.

Scripsi hodie ad Nordingen responsum; item fr. Folcoldo de bove mactando³⁵⁶) et aliis.

2 Nov. Emi novam mitram, 130 florenos solvi. Pransus est nobiscum licentiatu Martinus Werimont; postea salutavit nos Pater van den Dael.

3 Nov. Vocavi ad prandium D^{os} consiliarios Tuldenum et van den Velde, secretarium Steenhuysen, Sperren et Langeryt et fratrem meum, qui omnes comparuerunt. Absoluto prandio venit Pater van Dael cum socio et nobiscum biberunt.

4 Nov. Mane locutus est pastor de Berlickem confessario (Principis Cardinalis), qui satis sicce et sobrie illum tractavit. Salutavit nos Pater van Dael ante et post prandium. Item valedixit nobis Martinus Werimontius eundo Antverpam.

5 Nov. Nihil per diem occurrit. Invisit nos Pater van den Dael cum socio post prandium. Vesperi sub collatione nuntiatum est nobis, Rev^{mum} nostrum Silvaeducensem designatum Colonia huc venisse.

(f. 64^r) 6 Nov. Ivi cum rheda ad Patrem Rev^{mum} nostrum (episcopum), quem salutavi et contuli cum illo late et longe de nostris negotiis, tam in retorsionibus, quam episcopatu actis et pransus sum cum illo; adfuit pastor noster in Berlickem et plures Franciscani. Circa 3^{am} veni cum rheda domum.

(Dom^{ca}) 7 Nov. Mane vocatus est pastor de Berlickem ad Ill^{mum} Mechliniensem, apud quem invenit D^{um} cancellarium, qui eidem ex mandato confessarii indicarunt, ut nos Bruxella discederemus, ne Hollandi capiant umbram alicujus ulterioris sollicitationis, ipsis faciendae in causa retorsionis, quam suspendendam esse ad tempus declararunt.

Interea nuntiatu mihi Kesselium advenisse per Nicolaum van Empel. Pastor (de Berlickem) ivit postea ad Rev^{mum} nostrum (episcopum), cui adventum predicti nuntiavit.

8 Nov. Mane venit ad nos Rev^{mus} noster et indicavit sese intellexisse ex ore confessarii, negotium retorsionis esse ad tempus suspendendum, donec alia majora simul proponantur et peragantur.

Absoluto prandio salutavimus D^{um} van den Velde et commendavimus illi nostros processus et expeditionem illorum et

1638

sumpto liberali haustu vini renensis valediximus illi. Etiam ibi supervenit Pater van den Dael et bibit nobiscum.

9 Nov. Mane cum rheda valediximus D^o cancellario, D^o archiepiscopo, D^o van Tulden et simul salutavimus Rev^{uum} nostrum. Commendavi Archiepiscopo decanum Silvaeducensem, Cancellario Franciscum Niehoff pro pasporto; D^{um} decanum Silvaeducensem Archiepiscopo pro decanatu Iprensi. Postea salutavi Rev^{uum} nostrum, qui dixit se venturum ad nos 4^a pomeridiana.

(f. 64^v). Post prandium venit ad nos quidam ex familia Dⁱ de Tilly, petens a nobis concordiam et submissionem processuum, cui respondi, uti debui, in presentia pastoris de Berlickem et fratris mei, quod illud, quod satrapas ipsius incepisset contra nos, vellemus per sententiam ad finem perducere et plura alia.

Postea salutavit nos D^{us} de Druenen. Postea Rev^{uus} noster (episcopus), qui nobis commisit aliquam dispensationem et alia seria.

Valedixi hospiti meo D^o canonico van Hove, solvendo illi pro expensis nostris victualibus 44 dierum spatio cum 5 personis 433 florenos et aliquot asses monetae Brabantiae et ancillae dedi duplicem pistoletum.

10 Nov. Mane cum rheda ivi ad aquas et discessi Bruxella versus Antverpiam et in comitatu habuimus D^{um} de Rambaucourt³⁵⁷), qui ibat in Rosendael ratione captivorum, ab utraque parte liberandorum³⁵⁸).

Antwerpen

Venientes Antverpiam divertimus apud Rev. D^{um} S. Michaelis ego et pastor in Berlickem et fr. Balthasar.

11 Nov. Mansi in S. Michaelis, nec illo die exivi. In prandio adfuit D^{us} de 's Gravenwesel et Heesius, avunculus Dⁱ prelati. Post visitavi nostra scrinia.

12 Nov. Mane visitavi iterum scrinia nostra. In prandio adfuit D^{us} pastor in Liedekercken et Hesius. Post prandium cum rheda Rev. Dⁱ prelati visitavi receptorem contributionum van den Velde, Martinum Horenbekium et Petronellam Vranx, quia non aderat Maria, ejus soror. Salutavit nos mane D^{us} Wichmans, pastor Tilborchensis³⁵⁹).

(f. 65^r). 13 Nov. Sumpsimus mane jentaculum, quia putabamus circa 9^{am} discedere, et cum comitatus tardaret, simul sumpsimus prandium cum Rev. D^o; aderat pastor in Broechem cum sacerdote seculari et Hesius.

Circa 2^{am} discessimus. Et exeuntes Antverpia venientesque in platea lapidea extra Doorn, milites regii abstulerunt pileum

ex capite Remigii famuli nostri, qui eos insecutus est Antverpiam, ibique eo obtento mansit, nec eum vidimus usque in Heeswyck.

Vesperī mansimus in Westmal, ibique cum parvo tractamento dormivimus in paleis vel stramine. *Westmalle*

(Dom^{ca}) 14 Nov. Mane circa 10^{am} venimus in Turnhout et quia Dominica erat, ivimus ad beginagium et audivimus Missam. *Turnhout*

Postea salutavit nos D^{us} decanus Turnhoutanus. Circa 2^{am} discessimus et vesperi circa 8^{am}, venientes in Beeck, hospitium sumpsimus cum pastore de Berlickem in edibus canonici Dⁱ Michaelis Andriessen, relictis D^o Balthasaro et famulo in diversorio. *Hilvarenbeek*

15 Nov. Mane ex Beeck discessimus et circa prandium venientes Bostellam, sumpsimus prandium apud Gasparem van Heeswyck. Et circa 6^{am} venimus in Heeswyck, ubi omnia prospera inventa sunt. *Bostel*
Heeswijk

(f. 65^v) 16 Nov. Mane dimisimus carrucas duas, cum quibus venimus, et dedimus carrucariis ad computum 7 florenos.

Circa prandium venerunt magister Hospitalis Majoris Silvaeducensis et D^{us} advocatus van Herlaer pro consilio contra Ducem Neoburgicum, qui patriam Ravesteynensem vult gravare 30000 florenorum³⁶⁰); postea supervenit a me vocatus Herenhovius, qui omnes nobiscum pransi sunt. Duo priores discesserunt post prandium Silvam et Herenhovius vesperi: Pastor in Berlickem mane cum nostra carruca discesserat.

17 Nov. Mane et in prandio soli fuimus. Quo absoluto venerunt ad nos Herenhovius et d'Aly, Hermannus Zomers et filius ejus; duo posteriores sumpto haustu discesserunt in Berlickem, posteriores hic cenarunt.

18 Nov. In prandio soli fuimus et per diem, nisi quod Cornelius Denen villicus nobis fuerit locutus et Merten Corsten.

19 Nov. Mane misit nobis Herenhovius vas cerevisiae, eo quod nostra non sapit bene. In prandio adfuit uxor Niewhoffii. Postea venerunt Ambrosius Huygens et Dirck Jan Penninx pro dispensatione Ambrosii, qui intendit ducere in uxorem neptem primae suae uxoris, in 2° gradu, quae dispensatio nobis commissa est.

Folcoldus fuit in Moenle.

(f. 66^r) 20 Nov. Soli fuimus et nihil occurrit.

(Dom^{ca}) 21 Nov. Numeravit Jan Willem Bosch 12 libras flandricas mittendas Bruxellas. Preterea nihil occurrit.

22 Nov. Profectus est Silvam Folcoldus cum Jensma, ut faciat provisionem vini, halecum et salpae et aliorum; mansit is ibi, rediit Jensma vesperi, relictis provisionibus in Berlickem.

1638

Post prandium invisit nos Herenhovius, qui nobiscum cenavit et nos in 24 (hujus) vocavit ad prandium.

23 Nov. Misi Silvam carrucam ad advehendum advocatum van Herlaer cum uxore et pastores de Berlickem et Folcoldum, qui vesperi venientes adduxerunt simul in curru unam salpam et halecis vasculum; auriga fuit Adrianus Coppen villicus ³⁶¹).

Dinther 24 Nov. Circa 12^{am} omnes excepto Folcoldo, qui febris laborat, ivimus in Dynter et cum Herenhovio pransi sumus. Vesperi ibidem cenavimus et circa 9^{am} domum redivimus.

Curavi in Moenle destrui horreum, a milite Hollando in estate ex parte destructum.

25 Nov. Pransi sunt nobiscum, preter Herlarium, uxorem et pastorem de Berlickem, Herenhovius, uxor ejus et Robertus de Bever, qui posterior venerat pro consilio in mensuratione ³⁶²) pagi de Berlickem a nobis capiendo et abiit circa 5^{am}. Reliqui nobiscum cenarunt.

Accepimus a Patre van Dael binas litteras, quibus scribit de retorsione, quod pater Rev^{mus} Bergaigne assumptus sit et forte nobiscum mittetur. ³⁶³)

(f. 66^v). Circa 11^{am} discesserunt cum carruca nostra Herlarium, uxor et pastor de Berlickem sumpto jentaculo.

Vesperi rediit carruca nostra et famulus Wilhelmus attulit 5 ulnas et 4^{am} partem panni pro tunica seculari facienda, empta apud Gerardum Lievens.

27 Nov. Hodie et heri curavi per villicos nostros in Bernhese advehi ligna ex destructo horreo in Moenle; fuerunt simul undecim currus. Preterea nihil hodie occurrit.

(Dom^{ca}) 28 Nov. Post prandium venit Robbertus de Bevere cum acta, data a scabinis Berlicomiensibus, qua datur mihi, illi et drossardo auctoritas faciendi ordinationem et regulam de mensurandis agris cultis in Berlickem et in absentia drossardi surrogandi duos ex communitate Berlicomiensi; et nominavimus du(o)s jam depositos burgimagistros. Et sumpto haustu abiit.

29 Nov. Vocavi Wilhelmum Spirinx et Gerardum Verdussen, illosque in presentia Folcoldi monui satis seriose, ne majorarent cedula, dictam de kommersee ³⁶⁴); item ut curarent totum pagum mensurari ad formam Berlicomiæ jam conceptam et tunc facerent justam omnium impositionem; ³⁰ ut darent nobis computum burgimagistorum de tribus superioribus annis; et multa alia illis proposui et abierunt.

Accipio litteras a fratre, quibus scribit, van den Velde male valere et propterea negotia nostra non procedere.

Item a Patre van den Dael, quibus varia scribit de retorsione etc.

(f. 67^r) 30 Nov. Sumpto prandio profectus in Berlickem, *Berlicum* ibidem pernoctavi in edibus pastoralibus cum Folcoldo et famulo. Et hoc die cum Bevero et duobus assumptis rusticis per nos 28 hujus subsignavimus regulamentum, secundum quod mensuratio terrarum cultarum fieri debeat. Et Beverus sumpsit nobiscum collationem.

1 Dec. Mane existens in edibus van der Cammen, venit Beverus cum duobus ex quatuor deputatis, qui mensurationem annotare debeant, dicens quod alii duo non velint regulamentum dictum sequi; sed nostra inductione, per illos duos Hens de Bitter et Adrianum Jan Joosten proposita, contenti fuerunt. Pransus est nobiscum Beverus et collationem soli sumpsimus.

2 Dec. Egi omnia cum van der Cammen et pransae sunt nobiscum duae seniores filiae van der Cammen. Post prandium visitavi iterum van der Cammen, apud quem inveni villicum nostrum Johannem Peter Aelbertsen, quocum egi de mensuratione praedicta.

3 Dec. Mane valedixi van der Cammen et sumpto cum pastore prandio redii in Heeswyck cum equo villici pastoris de Berlickem. Et inveni in Heeswyck domum villicam, in Moenlo destructam, curribus advectam et Margaretam Bogarts³⁶⁵), quae nobis suam filiam dedit pro ancilla. *Heeswijk*

(f. 67^v) 4 Dec. Misi juvenem Silvam pro piscibus emendis et nuntiavi Herenhovio, nos in festo Nicolai ituros in Uden ad Cruciferos, modo ipse congregiatur et commodet duos equos, uti addixit.

Venerunt litterae a procuratore nostro Bosschio, quibus petit, ut Peter Adriani veniat pro taxatione expensarum in litibus contra drossardum, sed quia serius scriptum est, illum venturum 6 hujus.

Venit ad famulatum ancilla filia Petri Bogarts.

(Dom^{ca}) 5 Dec. Nihil occurrit; fuimus soli per totum diem.

6 Dec. Fui cum Herenhovio in Uden apud Cruciferos, *Uden* quibus dedi recreationem 16 poculorum vini et portionem piscium contuli. Vesperi rediens domum inveni litteras a Patre van den Dael, quibus scribit in causa retorsionis adhuc nihil resolutum. *Heeswijk*

7 Dec. Post prandium venit de Weer, qui hic pernoctavit.

8 Dec. De Weer hic hodie mansit, cui quaedam ipsum tangentia communicavi.

1638

9 Dec. Recipio litteras a pastore in Berlickem, ut Gansio mitterem capones et misi sex. De Weer hic mansit.

Accipio ab Herlario litteras, quibus indicat D^{um} de Tilly agere personaliter Bruxellis contra (f. 68^r) nos. Similiter litteras a Patre van den Dael, quibus scribit in negotio retorsionis adhuc nihil resolutum. Misi utrasque ad pastorem in Berlickem, ut super eas respondeat.

Mansit etiam hodie de Weer, cui dedi copiam executorialis nostri et registrum defuncti pastoris de Haren et duo inventaria, nobis alias ab eodem defuncto (a) tradita, videlicet annis 1622 et 1632, ut attendat tam ad mobilia, quam ad restantias.

10 Dec. Mane sumpto jentaculo discessit de Weer, cui dedi litteras, quas Bruxella acceperam heri, tradendas pastori in Heeswyck.

11 Dec. Circa decimam passus sum deliquium animae; erat parvum, sed ex frigore pedum eveniens.

Circa prandium inviserunt nos vocati domicelli Ter Herenhaeff et Theodorus van Os cum uxoribus, qui pransi sunt nobiscum et abierunt post sextam.

(Dom^{ca}) 12 Dec. Accipio litteras a Boschio, quibus scribit expensas taxatas in causa appellationis, factae per Petrum Adriani contra drossardum et scabinos, ascendentes ad summam 91 florenorum et 9 assium et quadrantis.

Post prandium accipi circiter centum quinquaginta florenos monetae currentis pro eleemosyna distribuenda pauperibus monasteriis. Item insinuavi Petro Adriani taxationem expensarum factam, ut se preparet.

(f. 68^v) 13 Dec. Distribui hodie dictam eleemosynam, videlicet tertiam unam partem Minoritis Wertensibus, alteram 3^{am} Pauperibus Clarissis in Boxtel, 3^{am} servari curavi ad dispositionem Rev^{mi} Patris Bergaigne vel nostram.

Circa vesperam accipio a Rev^{mo} Patre Bergaigne litteras, quibus scribit Kesselium missum in Hollandiam ad solvendas retorsiones extra Majoriam³⁶⁶). Item a Patre van den Dael de eadem materia.

14 Dec. Hodie accipio litteras a fratre meo Bruxella, quibus scribit D^{um} de Tilly advertissementum dedisse et quod speret brevi finem; item de drossardo quaedam particularia.

In prandio adfuit pastor in Berlickem et Bever, affirmantes Brisacum liberatam obsidione. Circa 3^{am} abierunt.

(a) Hs. herhaalt hier het woord *nobis*.

15 Dec. Accipio litteras a Nordingen, quibus scribit, se recepisse donaria missa ad nuptias et alia.

16 Dec. Ivi cum Balthasaro et sorore pransum apud Herenhovium et ibi venit soror pastoris defuncti in Haren, multa petens et male loquens coram Balthasaro, sed nihil obtinuit. Ista nocte illa pernoctavit in diversorio.

Dinther

17 Dec. Mane iterum rediit ad Balthasarum, sed vana discessit; locutus tunc fui sororio suo, qui aderat. Per diem nihil occurrit.

Heeswijk

18 Dec. Inter prandendum venit Herenhovius cum duobus nepotibus; (*f.* 69^r) unum eorum petiit commendari Abbati S. Gertrudis. Renovatus est et minutatus contractus villae, in qua habitat Gosen Denen³⁶⁷).

(Dom^{ca}) 19 Dec. Abii ex Heeswyck in Berlickem valde male dispositus sumpto prandio, sed prius acriter monui Folcoldum et increpavi de susurrationibus, discordiis et aliis ineptiis, quas plurimum disseminat ubique. Post prandium veniens cum sorore in Berlickem, prius locutus sum van der Cammen et tradidi illi executorialia, obtentum Bruxellis. Postea diverti ad pastorem ibique pernoctavi et soror similiter. Vesperi cenarunt nobiscum Bever et Hermannus Zomers et varii de comite de Tilly et drossardo habiti sermones.

Berlicum

20 Dec. Mane cum carruca Beveri discessimus Silvam, ego, pastor et soror cum famulo et diverti in Wyntmolenberch, ibique permansi propter malam dispositionem ex concilio medicorum. Adventum nostrum Commendatori insinuare per pastorem in Berlickem volui, sed isto die non potuit eumdem invenire. Post prandium diversi nos salutarunt: Archidiaconus, D^{us} ab Herlar, D^{us} Empelius³⁶⁸), van der Sterren, doctores Gellicum et Lintermans etc.

's Bosch

21 Dec. Mane visitarunt nos tres doctores Rombouts, Gellicum et Lintermans et post diligentem examinationem ordinarunt potionem purgativam circa crastinum a nobis sumendam. In prandio preter pastorem (de Berlickem) adfuit D^{us} Vosch³⁶⁹). Post prandium diversi (*f.* 69^v) visitarunt: Absaloons, Bosch et Herlarius.

22 Dec. Ante et in prandio soli fuimus, sed circa vesperam visitavit nos Verstegen. Et pastor cum Herlario adfuerunt pretori de negotiis pagi de Heeswyck. Scripsit pastor Rev^{mo} commissario Bregaigne³⁷⁰), etiam fratri meo de nostra mala dispositione. Pastor pransus est apud Herlarium. Solvit soror Gerardo Lievens de panno empto; item Petro Cotel de vino, quod bibitur in Heeswyck modo et allatum est in fine Novembris.

1638

23 Dec. Monuit nos pretor de Geldorp tanquam receptor Tongerloensis³⁷¹⁾ de duobus annis unius redditus 12 vasorum siliginis, quem debet pastor Harensis defunctus abbatiae Tongerloensi. Post prandium misi famulum in Bern pro scedulo originali, qua libere intramus in civitatem Silvaeducensem, sed ibi non inveniens, altera die rediit circa nonam.

24 Dec. Venit juvenis ex Heeswyc cum farciminibus et litteris a Balthasaro, quibus petit clavem cistae, in qua posita sunt linteamina, sed non misimus. Scripsit pastor (de Berlickem) litteras nostras mittendas Bruxellas ad fratrem meum et sumpto prandio ivit in Bochoven. Interea vocavi Herlarium et per eundem impedivi apud graphiarium Cuyc, ne copiae autenticae de lite Petri Adriani et drossardi, hic³⁷²⁾ (f. 70^r) appellata, mitterentur Bruxellas ad drossardum, ab eodem petitae.

25 Dec. Nihil occurrit, quia fuit dies festus Nativitatis.

(Dom^{ca}) 26 Dec. Accipio litteras ab Nordingen, quibus scribit de retorsione. Item ab Horenbeec, quibus scribit de sua dispositione et quitancia, ab Hallinck exspectanda.

Vesperis accipio litteras a pastore de Berlickem, cum quibus mittit scedulam originalem, qua libere venimus ad civitatem.

27 Dec. Accipio litteras ab Abbate S. Michaelis, quibus petit preces pro necessitatibus Ordinis. Item litteras a fratre Maximiliano, quibus scribit, abolitionem^(a), pro Johanne Bosch impetrandam, positam in manus drossardi et scripta litis inter nos et D^{um} de Tylli posita in manus Dⁱ referendarii van den Velde. Item accipio litteras ex Heeswyck, ex quibus intelligo magnam acerbitatem Bartholomei suo tempore puniendam. Misi litteras acceptas Bruxella ad Folcoldum, ut eas communicet Johanni Bosch et ad acerba verba itidem rescripsi.

Hodie invisit nos Gansius ante prandium et presentavit omnia sua. Post prandium invisit nos Herlarium.

28 Dec. Intellexi abbatiam Everbodiensem ex toto incendio celesti sive fulgure absumptam.

Ante prandium visitavit nos Gansius. (f. 70^v) Post prandium visitarunt nos duo fratres Brochovii, canonicus et advocatus.³⁷³⁾

29 Dec. Accepi litteras a Nordingen, quibus scribit retorsionem in Majoria esse absolvendam ex promissione Kessellii.

(a) Hs. *drossardum abolitionem*; de dagboekauteur verzuimde het woord *drossardum* door te strepen.

Soror pransa est in Ulenberch ob exequias Margaretae de Reynevelt³⁷⁴). Post prandium visitavit nos Herlarius.

30 Dec. Accipio ex Heeswyck litteras, quibus scribitur, secretarium et Henricum Martini scabinum Bruxellas vocatos; et antea a Folcoldo litteras de falsa depositione per secretarium scripta³⁷⁵), quas intelligere vix possum propter dubiosa et obscura verba, quibus utitur.

Hodie cum Remigio (Jensema) ivit soror in Heeswyck, manente hic Wilhelmo, alio famulo.

Post prandium visitavit nos Franciscus Nieuhoff, deinde canonicus Vossius, postea Archidiaconus, qui multam fecit mentionem mensurationis terrarum de Berlickem³⁷⁶).

Accepi litteras a Francisco van den Dael, quibus commendat negotium episcopatus.

31 Dec. Ante prandium visitavit nos D^{us} Empelius.

Post prandium rediit soror ex Heeswyck cum Remigio et discessit Wilhelmus.

Vloets³⁷⁷) venit loquens de pastoratu Harensi.

1639

(f. 71^r) 1 Jan. Vocavi procu(r)atorem Boschium, cum quo post prandium egi de rebus Petri Adriani et alijs Heeswicanis.

(Dom^{ca}) 2 Jan. Nihil occurrit; propter tempestatem nemo adfuit; dedi monialibus recreationem.

3 Jan. Ex litteris Folcaldi intelligo, drossardum moliri contra fratrem (meum) difficultates, quia nomine Johannis Bosch obtulit libellum pro ejusdem abolitione; item quod contra nos aliquid moliat ratione contributionis.

Emit soror pro Balthasaro pannum ad novam vestem conficiendam.

Rescripsi per famulum Wilhelmum, qui huc venit, Folcoldo, ut Johanni Bosch dicat, non esse illi timendum propter minas drossardi et Craenven.

Post prandium invisit nos Werimont, item filia Horenbeec Bernensis, item Maria Breugelia.

4 Jan. Nihil hodie occurrit. Soror locuta est antiquae famulae Margaretae de famulando, quae nec addixit, nec renuit.

5 Jan. Venit juvenis noster (Blondel) ex Heeswyck cum litteris a Folcoldo, quibus scribit, Craenven et Henricum Martini scabinum profectos Bruxellas cum gaudio. Scripsi hoc

1639

fratri nostro et adhuc alia. Conscribi feci contractum de empta a nobis siligine pro Francisco Nieuhoff, quem ego et ille et Pater hujus monasterii signavimus.

(f. 71^v) 6 Jan. Nihil occurrit.

7 Jan. Ante prandium rediit pastor de Berlickem, qui hic pransus est et retulit, spem esse de pasporto nostro impetrando; item de aliis nostris rebus majoris momenti, etiam de bonis episcopalibus.

Post prandium invisit nos Werimontius cum uxore et etiam D^{us} advocatus van Herlaer, cum quo egi de administratione decimae Littoyensis et aliis.

8 Jan. Scripsit pastor (de Berlickem) fratri suo Minoritae de rebus nostris, item fratri nostro de rebus Heeswicanis.

Accepi asperas litteras a Folcoldo, quibus me valde taxat, et sunt plenae minis. Item litteras a fr. Balthasaro, quibus scribit, scabinos sommatos ad expensas litis solvendas contra Petrum Adriani.

Scripsit pastor litteras Folcoldo, quibus illum monet, ut villicos moneat ad solvendum et alia. Pastor hic pransus est.

(Dom^{ca}) 9 Jan. In prandio adfuit pastor. Post prandium invisit nos Arnoldus et canonicus Broechovius et Carolus van der Camp³⁷⁸).

10 Jan. Accepi Berna per Horenbeec 5 oves, quarum duas dedi pretori Silvaeducensi, unam graffiario Cuyck, unam scabino Outheusden³⁷⁹) et (f. 72^r) quintam dedi huic monasterio. Pransus est nobiscum Horenbeec.

11 Jan. Pransus est nobiscum advocatus van Asperen, referens se a drossardo nostro accusatum apud Me(e)rwyck, quod esset auctor depositionis, datae a Jan Willem Bosch in causa Petri Adriani. Soror ivit in Heeswyck. Postea invisit nos Abseloons et etiam Gans.

12 Jan. Sumpsi purgationem. A prandio invisit nos Robbertus cocus, exigens insignia nostra et (abbatis) Vercuylen, auro insculpta, pro honorario, sed negavi. Post invisit nos D^{us} Empelius.

13 Jan. Mane venit D^{us} Herlarius, qui cum pastore de Berlickem monuit Arnoldum Broechoven, ut computum faceret de Litthoyensi decima.

Fuit hic heri famulus sartor, adferens quatuor pullos. Scripsi heri D^o receptori van den Velde de precariis nostris et addidi litteras, quod non debeam dare consumptiones. Item scriptum est fratri nostro, ut advigilet contra drossardum.

Hodie discessit hinc fr. Lentius, qui heri huc venerat et pernottaverat.

14 Jan. Nihil occurrit.

15 Jan. Donavi Gansio 12 argenteos fusciculos vel tridentulos.

(f. 72^v) Venit huc Petrus famulus noster, quem examinavi de computu, quem Henricus Hermans nobis fecit van de Abscampen, de havena seminata et poldergelt, et dixit nos neutrum debere solvere, quia havenam tradidimus et onera quotannis solvimus.

(Dom^{ca}) 16 Jan. Pransi sunt nobiscum duo doctores medici et van Herlaer. Post prandium invisit nos scabinus Otheusden cum Boschio et uxor Absaloons³⁸⁰) cum vidua Aertssen³⁸¹).

17 Jan. Pransi sunt nobiscum sorores Patris hujus monasterii et viri, item D^{us} canonicus Vossius.

Accepi litteras Bruxella a fratre meo et a Patre van den Dael; frater scribit, drossardum contra D^{um} de Oirscot³⁸²) obtinuisse sententiam in suum favorem et quod Craenven ibi obambulet.

18 Jan. Signavi procuratorium a Boschio scriptum, mittendum Eversdyck procuratori Hagam. Tradidit mihi Arnoldus Broechevius 3um computum administrationis decimae Littoyensis.

19 Jan. Missum est dictum procuratorium cum litteris ad advocatum et ad Nordingen. Item scriptum fratri meo Bruxellas, ut advigilaret, et transmissae copiae depositionis, quam falso scripsit Craenven. (f. 73^r) Pransus est nobiscum Robbertus de Bever.

20 Jan. Accepit pastor de Berlickem litteras a Patre van den Dael, sed nihil in eis particulare; item alias mittendas Fockestaer. Herlarius cursorie lustravit computum Broechevii.

21 Jan. Ante et post prandium visitavit Herlarius dictum computum.

Scripsit pastor in Berlickem fratri suo de retorsionibus, de salvoconductu nostro promovendo; etiam abbati S. Gertrudis de filio Herenhovii etc.

22 Jan. Venit circa prandium soror cum carruca et mansit hic. Tradidi per Petrum famulum Cornelio Coelberts modium panici; vendidi eidem 10 modios pro 9 florenis et 15 assibus. Scriptum est Horenbeeckio pro tribus ovibus advehendis in 27 Januarii.

(Dom^{ca}) 23 Jan. Pransus est pastor de Berlickem apud

1639

scabinum Outheusden. Sub prandio misit Gansius lechitum (a) vini muscadi fere sesqui poculi. Post prandium fuit hic Nieuhoff cum pecunia Balthasarís. Etiam drossardus de Megen³⁸³) salutavit nos.

(f. 73^v). 24 Jan. Solvi per sororem 4 pelles pro thorace Folcoldi, 5 libras 8 asses, item pannum pro vestibus Bartholomei et alia necessaria pro dictis vestibus simul. Item solvi apud Johannem Zomers pro pingue ove, data Thuylio 1637 in Septembri, 12 libras.

Invisit nos vidua Breugelia et canonicus Broehoven.

25 Jan. Venit juvenis noster ex Heeswyc cum litteris Folcoldi et Balthasarís, quibus scribitur de bonis beneficii fratris nostri et pastoratus Harensis. Respondit ad illas pastor de Berlickem et abiit juvenis ante prandium.

Scribit Nordingen, salvumconductum pro me et pastore de Berlickem impetratum, sed non ad mentem nostram.

Solvit soror duas pelles pro Bartholomeo, 2 $\frac{1}{2}$ libras.

26 Jan. Venit Wilhelmus sartor noster. Abiit Hagam Jensma cum litteris ad Nordingen de pasporto cum duobus leporibus, emptis 3 libris et 16 assibus; dedi ei viaticum 26 libr.

Venit Petrus Adriani, ut declaret se actionem contra drossardum transportasse ante annum etc., sed dissuasum a Bossio; ergo nihil.

(f. 74^r) Pransus est nobiscum D^{us} canonicus Vossius; post prandium invisit nos D^{us} canonicus Leemputius.³⁸⁴)

27 Jan. Intellexi sororem nostram Mariam periclitari de vita ex menstruo.

Accepi 60 flor. et 8 asses ex panico pastoris de Haren, dividitō ab ipso pastore adhuc vivo.

Scripsi ad Splinter van Voorn ordinationem, ut solvat pro domo mortuaria pastoris in Littoyen Arnolde van Stryp 8 libr., Mariae pastoris famulae, quod ei debetur ex famulatu et 14 libr. pro loculo ejus.

Accepi per Horenbeeck tres quitancias a receptore van den Velde de precariis nostris, eidem persolutis de anno 1638.

Sumpto prandio discessit hinc soror nostra cum Petro famulo in Heeswyck et advexit tres oves mactandas, missas Berna.

Accipio litteras a Patre van den Dael, quibus petit, ut pastorem de Berlickem mittam Hagam pro conservacione

(a) In plaats van *lecythum* (kruik).

bonorum episcopalium, quae Schuyt sibi attrahere vult.

28 Jan. Mane profectus est pastor predictus in dictum finem Hagam, cui pro honorario, dando pro pasporto nostro, si impetretur, 14 libras vlandricas (a) dedi. (f. 74^v) Heri etiam visitavit nos advocatus Broehoven cum filio seniore.

29 Jan. Scripsi Patri van den Dael, fratrem ejus ivisse heri Hagam pro Episcopo (Bergaigne). Item fratri meo advocato de nostris. Item sorori Johannaë in Heeswyck.

Tradidit Petrus famulus hodie tres saccos panici Cornelio Coelberts et ante pandium abiit. Emi pannum et alia necessaria pro caligis et solvi pro omnibus 5 florenos et 4 asses. Accepi litteras a van der Cammen cum 80 florenis, provenientes (b) ex terris de Ryt³⁸⁵) in Berchem. Item visitavit nos Herlarius portans circiter 90 florenos in aurea moneta, mutandos in argenteam, pro quitando censu 6 florenorum super bona Litthoyensia, quondam per Nicolaum Havens pro abbatia empta, hipotecata.

(Dom^{ca}) 30 Jan. Pransus est Herlarius mecum, cui tradidi 106 florenos pro acquitando reditu in Littoyen.

Post prandium invisit me D^{us} de Rixtel³⁸⁶).

Item rediit Haga Jensma cum litteris a Noordingen, quibus dat spem pasporti nostri impetrandi, sed de pasporto Patris van den Dael nullam.

31 Jan. Tradidi per Petrum Cornelio Coolberts tres saccos panici. Item ivit cum illo famulus Wilhelmus (f. 75^r) sartor, qui habet litteras dandas fr. Balthasari.

Recipio litteras a receptore van den Velde, quibus omnem indicat humanitatem in impositionibus a nobis non dandis, licet Broechevius sic posuerit.

Item litteras a fratre meo advocato, quibus scribit de negotiis processuum tam nostrorum quam Berlicomiensis. Item mittit sententiam insinuandam Judoco (Hedickhuisen) latam, ut intra (octo?) dies (c) respondeat in causa abolitionis Johannis Bosch, quam pretendit impedire sub pena 30 pattaconum. Super quod consului procuratorem Bosch, qui nobiscum pransus est, cum solus essem, uti heri, nisi quod tunc vocaveram Herlarium.

Invisit me post prandium D^{us} canonicus van Empel.

1 Febr. Vendidi equum nostrum 132 fl.; accepi pecunias, exceptis 14 assibus, quos emptori remisit.

(a) Hs. *librarum vlandricarum*.

(b) Hs. *provenientes*.

(c) Hs. *intra dies dies*.

1639

Pransus est nobiscum Beverius Robbertus, qui diversa communicavit de mensuratione Berlicomiensi, cui prelegi scripturam, quam drossardus obtulit in Consilio Brabantiae contra pastorem Berlicomiensem.

Venit Losen, petens testimonium de edibus a nobis divenditis in Platea S. Georgii, quod addixi. Collationem sumpsit nobiscum uxor Hensbergii³⁸⁷) et hic uterque pernoctavit.

(f. 75^v) 2 Febr. Scripsi fratri advocato litteras de Judoco (Hedickhuisen) et quod pastor in Berlickem sit Hagae-comitis etc.

Pransi sunt nobiscum pater Patris Hensberch et uxor, Maria Tolinx et organista van Wesel.

Circa 5^{am} venit Herlarius nuntians, censum 100 fl. capitalis summae hipotecatum super bona in Littoyen, empta a pastore ibidem nomine nostro, superioribus annis esse acquitatum tantum sub chirographo Petri Mutsarts, infirmariae beginagii receptoris.³⁸⁸)

Vesperis hic manserunt et pernoctarunt Hensberch uxor et Maria Tolinx.

3 Febr. Accipio litteras Leodio a Wespyn, quibus scribit, receptorem capituli vel ipsum capitulum S. Johannis velle quod nos ultra feudum, a nobis in relivium acceptum, ponamus alium hominem feudalem mortuo Rasmio Bovier³⁸⁹), ad quod non tenemur, nec cogito facere.

Accipio litteras a Rev^{mo} nostro Episcopo salutatorias³⁹⁰), item binas a Patre van den Dael, quibus scribit de bonis ep(iscop)alibus.

Venit Petrus Jansen ex Heeswyc et tradidit Cornelio Coelberts tres saccos panici et litteras a Folcoldo, cui rescripsi per foresta- (f. 76^r) rium Oisterwicanum, properantem in Middelrode ad drossardo insinuandum certam sententiam, in aula Bruxellensi latam contra eundem ex parte fratris nostri advocati. Scribo autem de equis emendis etc.

Post prandium Gansius nos invisit cum magna humanitate, qui vesperi misit ad nos lechytum vini muscadi fere duorum poculorum.

4 Febr. Recipio cum litteris sententiam et insinuationem drossardo factam, mittendas Bruxellas.

Requisivit a me Thomas van Roy, magister Hospitalis Majoris Silvaeducensis, ut possit comprehendere et imponi in nostra sauegardia. Addixi illi nostram operam.

5 Febr. Venit Petrus famulus noster cum carruca et tradidit tres saccos panici Cornelio Coelberts et retulit, secum

venisse famulam culinariam, quam dimisimus. Scripsi Folcoldo, ut mitteret scripta de relivio Leodiensi.

Post prandium venit Herlarius cum duobus burgimagistris Ravesteynensis patriae me consultare, quid de exactione Hollandorum agendum. Et suscepit Herlarius, se iturum feria 3^a, quae erit 8^a hujus, Hagam propter hoc. Item consului eundem de relivio Leodiensi et mecum sentit.

Vesperis accipio litteras a (pastore) Berlicomiensi, in quibus bene sperat. Scripsi hodie Patri van den Dael et patri meo Bruxellas. (f. 76^v) Item scripsi van der Cammen de terris in in Berchem elocandis.

(Dom^{ca}) 6 Febr. Post prandium invisit (nos) drossardus de Megen³⁹¹). Interea accipio litteras a pastore de Berlickem, cum quibus mittit nobis pasportum, quo libere possum ire in Majoriam.

7 Febr. Ante prandium venit huc fr. Augustinus petens, qua via iturus sim Bernam, cui mandavi, ut dispensationem esus carniū per Septuagesimam usque ad Quinquagesimam aliis publicaret. Pransus hic abiit.

Etiā venit soror nostra et hic mansit. Petrus, qui tradidit tres saccos panici Cornelio Coolberts, cum carruca avexit procuratorem Boschium; item ivit cum illo Margareta famula culinaria ad famulatum nostrum.

Van Herlaer invisit nos, quem de relivio Leodiensi exhibitis litteris nostris consului; et dixit, nullam subesse difficultatem, et scribet canonicis S. Johannis Evangelistae Leodii.

8 Febr. Post prandium inviserunt nos Archidiaconus et canonicus Vossius. Postea venit secretarius Averbodiensis loquens de difficultatibus, quas habet Abbas³⁹²) cum Suerio et Somerensibus³⁹³). Venit ancilla defuncti pastoris in Littoyen pro pecuniis, sed difficilem se prebet votis, dicens se libros non habere, unde posset computari debitum.

(f. 77^r). 9 Febr. Curavit Gansius me invitari in prandium crastinum, sed me excusavi.

Accepi ab uxore van der Cammen 750 fl. et 15 asses, provenientes ex siligine, divendita D^{ac} de Caudewater.

Scripsit Herlarius Petro Wespyn, civi Leodiensi, ut solvat capitulo S. Johannis redditum annuum; item scripsit dicto capitulo, nos non teneri ad ponendum hominem feudalem preter nosipsos.

Scripsi utrique fratri meo, tam Teneramundae, quam Bruxellis habitanti. Solvi Wilhelmo van Bladel, civi Silvaeducensi, 72 fl. 7 stuf. pro antiquo computu et debito, quod illi debebamus³⁹⁴).

1639

Venit procurator Bosch ex Heeswyc referens, causam Petri Adriani et Wilhelmi Winants³⁹⁵) agitatam ipso absente, licet ibi se presentaret.

Item scribitur de equis ex Kessel. Item petitur de censu levando, quem pastoratus debet quotannis solvere ex villa ante portam nostram Heeswicanam. Item signavi et sigillavi attestationem petitam a Loosen, quam ei misi.

Venit famulus Horenbeeckii dicens, viam non tractabilem, nisi per mericam³⁹⁶) currus vehatur, quod consensi.

Post prandium invisit nos doctor Rombouts; item Herlarius et D^{us} Leemputius.

10 Febr. Mane venerunt iterum duo rustici Ravesteynenses postulantes, ut Herlarius velit ire Hagamcomitis ad (f. 77^v) obviandum difficultatibus et exactionibus, quae incolis imponuntur ex parte Statuum et Dⁱ de Kessel³⁹⁷). Et respondi, Herlarium sequenti die profecturum.

Venit Wilhelmus Stout nuntia(n)s, Ordines Geldriae contra pasporta regia edicta emanasse.

Scripsi van der Cammen, quod de negotio Leodiensi non debeat esse sollicitus, quia Herlarius id perfecit.

Accepi litteras a Patre van den Dael, quibus significat confirmationem Episcopi nostri Romae expeditam, sed non missam.

Venit Horenbeec cum equo, qui nobiscum pransus est, sed non famuli ejus.

Berne Circa 1^{am} profectus cum D^o Horenbeec in curru nostro Bernam, quo feliciter perveni cum duobus nostris famulis.

11 Febr. Circa prandium adfuit uxor Fockestar, postea ipse Fockestar et filius junior; dedi uxori partem telae cameraensis 42 fl. Petii a Fockestaer, ut salutaret novum Heusdensem gubernatorem³⁹⁸) nostro nomine, casu quo propter aerem nobis non foret hac vice possibile venire ad civitatem; quod in se recepit.

12 Febr. Adfuit pastor Bochovianus, qui nobiscum pransus abiit. Dixi illi, ut veniret Silvam 18 hujus et tunc darem illi pecuniam. Postea venerunt duo ex Genderen, affectantes locationem terrarum nostrarum. Postea misi Remigium (Jensma) in Heusden cum duabus partibus telae cameracensis, dandis per Fockestar gubernatori in finem ut supra. Preterea nihil aliud occurrit.

(f. 78^r). (Dom^{ca}) 13 Febr. Soli fuimus, nec aliquid occurrit.

14 Febr. Misi famulum Wilhelmum Silvam, ut ferat

litteras Bruxellenses. Vesperi rediens tulit litteras a Patre van den Dael, quibus scribit, Rev^{mum} nostrum (episcopum) valde anhelare pro liberatione bonorum episcopatus, quae Schuylius querit ad se trahere. Item litteras ab Herlario, quibus scribit de negotiis Ravesteynensibus etc.

Circa prandium (a) ivi in Heusden cum fr. Leonardo et Horenbeeckio et salutavi ante prandium novum gubernatorem cum bono contentemento. Pransus sum apud Fockestar cum sociis meis. Inter prandendum venit juvenis noster ex Heeswyck cum litteris, quibus scribitur de equis, ad quas statim per Horenbeec respondi et remissus est juvenis.

15 Febr. Scribo ad pastorem de Berlickem existentem Hagae de episcopatu, de abbate Averbodiensi, de Ravesteynensibus et misi cum nauta Heusdensi. Preterea post prandium invisit nos lutinantius de Hemert.

16 Febr. Discessi Berna Silvam; dedi famulis et ancillis in universum 8 fl. et 6 asses.

Pransus sum in Wintmolenberch cum Horenbeeck et parvo filio.

17 Febr. Venit pastor de Berlickem Haga cum apostilla pro episcopatu Buscoducensi; hic pransus est, sicuti et Horenbeec, qui numeravit mihi 2922 libras vel circiter; item soror nostra; item pastor in Bochoven, cui numeravi 190 fl.; (f. 78_v) item pastor in Alem³⁹⁹). Vesperi hic cenavit soror nostra et vidua Tuelinx cum Maria sorore et Nicolao fratre. Tandem supervenit Pater⁴⁰⁰) et pastor in Alem, cena fere facta.

18 Febr. Curavi emi pisces et aromata et alia necessaria ad pisces ponendos a la dobbe per Margaretam nostram et dedi ad hoc 45 fl. ad computum.

Vocatus est ad prandium Petrus Donc cum uxore et pransi sunt nobiscum, sicuti et pastor (de Berlickem) et soror. Post quintam invisit nos Johannes Verstegen cum sua uxore.

19 Febr. Inquisivi de Gansio, sed est extra civitatem in munitione S. Andreae.

Misi hodie per pastorem de Berlickem ad Herlarium omnes computus et scripta Littoyensia, tangentes administrationem Brochovii de terris et decimis Littoyensibus, ut audiat et concludat omnes computus.

Accipio litteras ab Horenbeec, quibus scribit, ut indicem illi, pro quot annis velim terras in Genderen et Babilonien-

(a) Hs. prandio.

1639

brouc elocari. Respondi illi: tantum ad terminum illum, quem ipse habet pro terris Bernensibus.

Heri accepi litteras a van der Cammen de terris in Berchem elocandis, ut scriberem pro quo pretio et termino annorum velim illas elocari, et respondi ad utrumque.

Hodie iterum mitto litteras ad Wespyn Leodium de redditu annuo, capitulo S. Johannis solvendo, a van der Cammen scriptas.

Item scribit pastor (de Berlickem) fratri suo de besoniis Hagae factis.

(f. 79^r). Dedi hodie Patri hujus monasterii pro recreatione crastina 12 fl.

(Dom^{ca}) 20 Febr. Venerunt receptores episcopatus ad nos ratione apostillae acceptae Haga et moverunt magna dubia et multas alias difficultates et remisimus illos ad Episcopum Bruxellas.

21 Febr. Solvi Patri, pro expensis factis jam et alias in estate, simul 280 vel circiter florenos et dedi Heilwigi moniali 8 fl. cum medio pro suo servitio, nobis in particulari facto.

Venerunt receptores valedicentes nobis et dedit illis pastor in Berlickem litteras ad Episcopum et Patrem van den Dael.

Item nuntiavit nobis van Herlaer, quod responsum acceperit Leodio ad litteras scriptas de redditu, capitulo S. Johannis solvendo.

Hodie posui apud Abseloons cistam cum quatuor seris, in qua est pecunia, cujus tres claves habet ille et ego unam.

Item vendidi unum modium panici et accepi nummos. Item hodie cum carruca discessit soror nostra et Margareta famula, quae hic coxerunt pisces a la dobbe.

22 Febr. Valedicto Gansio; commandatori Thienen non potui, quia erat in venatione; et valedictis omnibus monialibus cum solemnibus benedictione discessi cum curru nostro. Veniens Berlickem visitavi van der Cammen adhuc infirmum. Et venit mecum Pater monialium cum suo nepote Simone (Sonnemans) et parvulo nepote et hic pernoctarunt. Vesperi venit Bartholomeus, quem objurgavi.

(f. 79^v) 23 Febr. Mansit hic Pater dictus cum suis et hic pernoctavit. Curavi scribi ad Herlarium de copia mittenda Leodium ratione feudi. Item ad Horenbeec propter tres nobiles⁴⁰¹) malos. Item Splintero pro solutione facienda ancillae pastoris Littoyensis.

24 Febr. Misi famulum Silvam cum litteris supradictis,

sed cum Horenbeec Silvae non esset, litteras ad illum datas reportavit.

In prandio adfuit Herenhovius cum uxore. Pater praedictus iverat cum suo nepote in Nistelrode.

Vesperis accipio litteras a Patre van den Dael, quibus agit gratias nomine Rev^{mi} (episcopi) de laboribus susceptis in negotio episcopatus etc.

25 Febr. Mane discessit hinc Pater cum aliis. Per diem solus fui.

26 Febr. Factus est computus pagi, ad quem audiendum misi Folcoldum et ut peteret nostris sumptibus copiam, sed negarunt scabini, dicentes se non teneri dare uni particulari.

(Dom^{ca}) 27 Febr. Vesperis sero rediit ad nos ex domo Herenhovii fr. Zomers, eo non amplius saltem pro hoc tempore diversurus⁴⁰²).

28 Febr. Misi Remigium (Jensma) Silvam cum litteris ad Leonardum (Bosch), per me scriptis, de pecuniis, quas Walterus (Meynarts) nobis insciis hic accepit. Item ad Horenbeec de malis speciebus pecuniae acceptis et de nostro vase compacto cupreo cinctorio. (f. 80r) Item litteras ad Boschium. Item ad pastorem in Berlickem, ut feria quinta sequenti compareat Silvae pro liquidatione fructuum pastoratus Harensis facienda.

Inter prandendum venerunt Hens in den Coolhoff et Jochim Pauwelsen nuntiantes, a drossardo inhibitum esse ne mensuratio procedat, nisi fiat nova regula mensurandi die kanten ende heggen; sed illos remisi dicens, me non mutaturum quod signavi.

Vesperis rediens Silva Remigius, accipio litteras a fratre meo, quibus scribit de negotio nostro contra D^{um} de Tilly esse in statu et alia quaedam de drossardo et Craenven et aliis scabinis. Item litteras a Boschio cum inclusis ad Craenven et Peter Adriaens ad comparandum Silvae. Item a pastore in Berlickem, quibus scribit, se iturum Silvam in diem dictum, si valetudo permittat.

1 Martii. Hodie intra 8^{am} et 9^{am} matutinam debitum universae carnis persolvit D^{us} van der Cammen in Berlickem, receptor noster. Requiescat in Pace.

2 Martii. Misi omnia scripta processuum, tam nostri contra D^{um} de Tilly, quam pastoris in Berlickem contra drossardum, per famulum Remigium Bruxellas, qui asportavit litteras a procuratore Boschio, quibus scribit, Petrum (f. 80r) Adriani et uxorem fuisse Silvae et, a scabinis examinatos,

1639

bene ad propositum respondisse; item ab Herlario van de leetschouw⁴⁰³); item a Patre opten Wyntmolenberch de resignatione beneficii.

Item invidor in 4^{am} hujus ad exequias van der Cammen.

Item hodie coximus cerevisiam communem.

3 Martii. Vocavi Herenhovium cum uxore ad prandium; ipse venit, at illa non.

Berlicum 4 Martii. Post prandium ivi in Berlickem ad exequias van der Cammen; pernoctavi apud pastorem.

Heeswijk 5 Martii. Ivit soror nostra Silvam allatum vinum, emptum a Jaspere de Emmerick. Post prandium redii in Heeswyck.

(Dom^{ca}) 6 Martii. Intellexi scabinos Heeswicanos, qui a procuratore generali vocati sunt cum drossardo Bruxellas, intendere sumptibus pagi illam profectionem velle facere; item quod miserint unum expressum Bruxellas pro prolongatione impetranda.

7 Martii. Misi Folcoldum Silvam, ut insinuet heredibus Heeswicanis, qui tamen ibi habitant, intentionem scabinorum supradictam; item ut solvat vinum allatum etc. Adportavit actam, ab Herlario conceptam, contra scabinos Heeswicanos, in qua exigitur computus pagi, et alia protestatio, quod non velint privati solvere mulctam, quam incurrunt scabini et drossardus (*f. 81'*) apud procuratorem generalem.

8 Martii. Misi juvenem cum dicta acta, a nobis signata, ad Herlarium, ut curet ab heredibus Heeswicanis, Silvae habitantibus, etiam signari.

9 Martii. Nihil occurrit.

10 Martii. Fuit hic Berlicomiensis pastor et pransus nobiscum et pernoctavit.

Misi Remigium (Jensma) Silvam cum collatione beneficii S. Nicolai, in Otheusden fundati, in personam mag. Johannis Fabri ad instantiam Patris in Wyntmolenberch. Vesperi rediens adportavit litteras, a Rev^{mo} nostro Bergaigne nobis scriptas pro gratiarum actione in causa bonorum episcopatus conservandorum ab fisco. Item actam, ab heredibus Heeswicanis Silvae habitantibus signatam, cujus supra mentio est facta.

Invisit nos Herenhovius post prandium et nobiscum sumpsit collationem; vesperi abiit.

Invisit nos D^{us} de Baertwyc, petens sibi concedi fr. Walterum pro Dominicis in Quadragesima ut celebret, quod illi consensu scriptis per Balthasarum (Jansen) litteris ad Leonardum (Bosch). Dictus Dominus hic pernoctavit.

11 Martii. Pastor Berlicomiensis mane discessit. D^{us} de Bartwyck hic pransus abiit. Accepi pisces ab Herenhovio missos.

(f. 81^v) 12 Martii. Nihil notabile occurrit, sed curavi moneri drossardum de terra restituenda vel solvenda in Hedichuysen ⁴⁰⁴), sed non erat domi; dictum tamen est uxori ⁴⁰⁵), uti dixit Folcoldus.

(Dom^{ca}) 13 Martii. Venit domicellus de Bever et nobiscum pransus circa 5^{am} abiit. Egit de regula, a nobis data super mensurationem terrarum in Berlickem, moderanda et interpretanda, sed a me nihil obtinuit; aderat rusticus unus Adrianus Johannis Joosten et famulus ejus.

Venit huc mercator equorum cum uno equo caballo, qui hic pernoctavit.

14 Martii. Mane emi equum 23 libris.

Ivit pastor Folcoldus Silvam, ut emat tegulas pro braxatorio aedificando et dedi illi centum octoginta octo florenos et decem asses ad illum finem.

Accipio nuntium verbotenus a paupere Thisio, terras in Berchem a secretario elocatas.

15 Martii. Venit pastor de Berlickem, vocatus a me pro computu Folcoldi audiendo, sed propter ineptias Folcoldi, qui ostendit se non intelligere recepturam ⁴⁰⁶), nihil actum; hic tamen pernoctavit.

16 Martii. Accepi tegulas et asses pro novo braxatorio faciendo. Abiit pastor in Berlickem post prandium.

(f. 82^r) 17 et 18 Martii. Nihil occurrit; soli fuimus; male valui. Folcoldo injunxi, ut maneret in cubiculo propter suas protestationes, contra me factas in presentia Bartholomei et Balthasari.

19 Martii. Venerunt circa prandium pastor de Berlickem et Bever, quibus consensi, ut mensuratio fiat prout petunt incolae de Middelrode ultra pontem habitantes, sub hac conditione, ut suis sumptibus terrarum jam mensurarum relectio fiat, alias minime.

(Dom^{ca}) 20 Martii. Circa vesperam venit Pater Montis Molinaris cum suo nepote Simone Sonnemans et hic cenarunt et pernoctarunt.

21 Martii. Misi famulum sartorem Bernam cum novo vestimento pro Leonardo, ad quem scripsi me consentire, quod Walterus hac Quadragesima maneat apud D^{um} de Bartwyck; et de palis pro drossardo Heusdensi excidendis.

Ivit Pater dictus mane in Loosbroeck; vesperi rediens hic

1639

pernoctavit cum suo nepote et famulo monasterii.

22 Martii. Pransus est hic Pater solus et Herenhovius et Pater post prandium abiit cum suis.

Venit filius Broechovii advocati cum litteris a patre, quibus communicat nobis mortem antiqui secretarii in Littoyen et alia, qui statim post sumptum haustum abiit.

(f. 82_v) Accepi litteras a doctore Rombouts, quibus monet me debere vesci ovis et carne in Quadragesima propter stomachi debilitatem.

Accepi et litteras a fratre meo Maximiliano, quibus scribit processum nostrum visitari a referendario et speret finem brevi.

23 Martii. Scripsi van Herlaer et Broechovio de negotio Littoyensi predicto. Scripsi et fratri meo Bruxellis, ut curet processum commendari per Rev^{mum} nostrum (episcopum). Misi juvenem cum dictis litteris Silvam, cum quo vesperi rediit famulus noster sartor Berna et Bochovia.

24 Martii. Soli fuimus. Tradidit hoc die fr. Folcoldus computus suos, scriptos obscurissime et duplici sensu; item omnem, uti dicit, pecuniam, tam sub custodia illi traditam, quam nostram; nec tamen crediderim hoc sincere factum.

25 Martii. Soli fuimus. Nihil occurrit, nisi quod litteras a Patre van den Dael accepimus binas, quibus scribit, brevi exspectari expeditionem pro Rev^{mo} nostro.

26 Martii. Circa prandium advenit pastor in Berlickem cum nepote suo licentiato Weermont, qui circa 5^{am} discessit. Mane misi sororem nostram cum carruca nostra Silvam pro scilicet vino Hispanico et aliis necessariis ferendis, quae circa 6^{am} rediit. Scripsi Herlario ad suas litteras, heri scriptas, ut expediret negotium cum Brochovio, ad quas respondit se hoc facturum.

(f. 83_r) Vesperi per Balthasarum petiit Folcoldus, sedens in cubiculo suo pro penitentia, ut posset absolvi ab obedientia nostra et transire ad ordinem Capucinorum, ad quod respondi, libenter me consensum prebiturum, quando secundum statuta Ordinis nostri id petet.

(Dom^{ca}) 27 Martii. Perseverat Folcoldus in suo proposito et nos in nostro. Petit pro hoc expediendo licentiam eundi ad Patrem Columbanum⁴⁰⁷), quia non debet a sua voluntaria captivitate vel detentione liberari, sed obtulimus illi, quod Pater Columbanus huc vocaretur, ut in presentia nostra eidem de hoc loqueretur, quod non placuit illi.

28 Martii. Nihil occurrit.

29 Martii. Circa 4^{am} pomeridianam misit fr. Folcoldus ex suo cubiculo, in quo pro sua penitentia persolvenda sedet, litteras ad Patrem Provinciale Capucinum⁴⁰⁸) nobis legendas, quibus petit in isto Ordine locum et assumere habitum, quas lectas clausi; item litteras ad Patrem Columbanum, ut velit dictas litteras destinare, quas etiam clausi.

30 Martii. Misi per famulum nostrum dictas litteras ad Patrem Columbanum, destinandas ad Provinciale.

31 Martii. Nihil occurrit.

(f. 83^v) 1 April. Misit Folcoldus ex cubiculo suo declarationem, qua indicat, ubi bona abbatiae inutiliter consumpserit.

Accipio hodie ab uxore Braeckelii⁴⁰⁹) liborum aromaticorum tres duodenos.

Scripsi van Herlar de Broechovio, quod aureos nummos posset acceptare. Item scripsi fratri meo Bruxellae, ut nobis significet, in quo statu sint processus nostri et quando velit sibi mitti pecunias etc.

2 April. Accipio litteras a (pastore) Berlicomiensi, quibus scribit, forestarium suum⁴¹⁰) ex mandato drossardi iudice inhibuisse, ne computum mensae S. Spiritus hodie audiret vel clauderet, quia non erat drossardo oportunitas illum audire et quia scabini non erant praemoniti. Respondi, ut procederet et crastina illos rectores mutaret.

(Dom^{ca}) 3 April. Absolvi hodie provisionaliter fr. Folcoldum a sua poenitentia et declaravi, illum carere activa et passiva voce et debere in omni loco apud nostros religiosos esse ultimum.

Circa vesperam venit cum carruca nostra vidua van der Cammen cum filia Hildegunde, ut cras faciat computum. Scribit pastor (Berlicom), se subsequaturum crastina die, et quod computum dictum audierit et quod duo scabini comparuerint invito drossardo et quod hodie novos rectores (mensae S. Spiritus) ordinaverit.

(f. 84^r) 4—9 April. Circa prandium venit pastor in Berlickem et prandio absoluto inceptus est computus D_i van der Cammen piae memoriae, in vita sua receptoris nostri; et finitus est et absolutus praedictus computus 9^a hujus circa vesperam; interea pernoctarunt hic omnes supradicti, nec aliud notabile occurrit istis diebus, nisi quod Folcoldus 7^a scripserit iterum Provinciali Capucinum pro habitu. Item Patri Columbano pro eodem effectu, qui vesperi respondit, se litteras directurum ad Provinciale. Et 9^a iterum scripsit

1639

Columbano et in istis litteris aperuit suum desiderium dicto Patri.

(Dom^{ca}) 10 April. Circa prandium invisit nos domicellus d'Ailly. Post prandium pastor (de Berlickem) et damosellae van der Cammen cum carruca nostra redierunt in Berlickem et dictus d'Ailly in Roij. Dedi pastori de Berlickem quaedam in mandatis de Broechovio Arnolde et alia.

11 April. Misi mane Bartholomeum Silvam, ut videat num necessaria ad aedificandum braxatorium possent huc advehi. Vesperi rediit et cum eo procurator Bosch, qui hic pernoctavit.

(f. 84^v) 12 April. Circa undecimam nostri iverunt piscatum et bene aliquid ceperunt.

Bosch ivit ad iudicium, postea hic pransus rediit Silvam⁴¹¹). Post prandium invisit nos Hermannus Zomers cum filio, qui circa 5^{am} abierunt.

13—15 April. Nihil occurrit, nisi quod 13 (hujus) accepi litteras a fratre Maximiliano, quibus scribit, scabinos Heeswicanos abolitionem sollicitare, eo quod acta et acti(ta)ta in iudicio contra Petrum Adriani tradiderint scabinis Silvaeducensibus. 15 (hujus) iverunt nostri iterum piscatum et medio-criter ceperunt.

16 April. Scripsi hodie fratri Maximiliano et fratri Cornelio Teneramundam de morte Dⁱ van der Cammen.

Vesperi nuntiatum nobis est, domicellum Ter Herenhaeff cum uxore rediisse ex Geldria. Et ivit eò fr. Bartholomeus ibique pernoctavit, ut altera die, quae est Palmarum, ibi celebret.

(Dom^{ca}) 17 April. Nihil occurrit.

18 April. Adfuit D^{us} Herenhovius et pastor in Berlickem et cum eo Vossius⁴¹²); et pastor retulit aliquid velle moliri contra illos, qui venerabile Sacramentum defenderunt in Berlickem.

19 April. Pransi sunt hic Egidius de Weer et Adrianus filius ejus et hic pernoctarunt.

(f. 85.) Misi mane cum carruca nostra sororem Silvam, ut aliquas pecunias numeret D^o Herlario ad summam 84 — et 12 — 0 pro redemptione alicujus redditus, quem levat D^{us} Arnoldus Broechovius etc; et cetera necessaria illa peregit. Injunctum erat pastori de Berlickem, ut nummos restantes suppleret ex nostris pecuniis, quas invenire poterat.

20 April. Post prandium discesserunt hinc Egidius de Weer et filius ejus Adrianus, videlicet 20 hujus^(a).

(a) Eerst had Moors deze aantekening per abuis op 19 April gesteld.

Nihil occurrit.

21 April. Pransus hic est Herenhovius solus et circa sextam discessit.

22 April. Misi mane Folcoldum in Uden, ut maneat ibi usque ad 26 hujus et interea administret Heeswicanis eò venientibus Communionem Paschalem. Dedi pro viatico 6 libras.

Hesternae die scripsit van Herlaer, quod advocatus Broechoven acceperit nummos pro reditu acquitatio super decimas Littoyenses, videlicet 2600 fl. in capitalibus et pro annuo adhuc de uno anno 156 (fl.) et quod scripturam, a drossardo datam ut piscatione in fluvio de Aa, parvi faciat.

(f. 85^v) Mansit hic in prandio Herenhovius, sed vinum, nec cerevisiam gustavit. Discessit circa 4^{am}. Secutus est eum sub noctem ⁴¹³) Bartholomeus et ibi mansit et manet adhuc etc.

23 April. Nihil occurrit; est vigilia Paschae.

(Dom^{ca}) 24 April. Nihil itidem.

25 April. Misi Henricum Rovers edituum ad drossardum, ut petat ab illo, quid fieri velit de aheno braxatorio et cuypa combusta ⁴¹⁴). Respondit, quod deberem tradere tam bona ac ego accepi.

Circa 4^{am} advenit Gosen van der Borch cum filio ex Oisterwyck, ut videre posset, num filius haberet animum ad habitum nostrum. Hic pernoctarunt et nobiscum cenarunt.

26 April. Mane sumpto jentaculo abiit dictus van der Borch cum filio.

Venit huc vocatus faber vel magister cuprearius ex Oisterwyck ⁴¹⁵), qui visitavit ahenum braxatorium, quod accepi a drossardo mutuo, et judicavit ne in minima parte laesum per incendium; dedi illi 15 asses cum medio.

Circa prandium inviserunt nos pastor in Berlickem et domicellus Absaloons cum uxore et filia, qui circa 6^{am} abierunt in Berlickem.

Vesperis venit huc Huybert den cuyper ex Roda S. Odae, (f. 86.) qui hic vocatus pernoctavit. Vesperis vocavi Henricum Rovers edituum, cui communicavi testimonium, quod dedit cuprearius dictus, ut communicet drossardo sequenti die, quod ahenum braxatorium non sit deterioratum.

27 April. Conveni cum fabro lignario vasorum den cuyper, ut faciat nobis duas cuypas braxatorias; pro qualibet ama promisi tres florenos. Circa Johannis Baptistae erunt factae etc. Idem Hubertus dedit nobis testimonium, quod una cupa, relicta et per incendium consumpta, non erat estimanda

1639

ad tertiam partem unius novae et quod erat tantum undecim
amas continens.

Vesperii rediit ex Uden Folcoldus, ubi fuit per totum fes-
tum Paschae apud Cruciferos, ubi dedit 4 fl. et 15 asses.

28 April Post prandium invisit nos domicellus Heren-
hoven et abiit post sextam. Accipio ab Herlario litteras,
quibus significat me non teneri ad restituendam novam cupam
braxatoriam, sed tantum valorem ipsius. Item remisit scrip-
turam, quam exhibuit D^{us} de Heeswyck contra nos, de du-
plycke, cum aliquot annotationibus desuper conceptis.

29 April. Accipio litteras a drossardo de Heusden et
Horenbeeck de convivio instituendo pro rectoribus aggerum,
quibus respondi quod caperent diem 3 Maii; tum me ven-
turum scripsi. Rediit statim famulus Bernam.

(f. 86^v) 30 April. Ivit mane soror cum carruca Silvam,
ut advehat necessaria pro culina et alia domestica, cui dedi
scripturam predictam destinandam cum tabellario Bruxellas;
addidi aliquas alias chartas de processu, aliquando perdito
contra Oisterwicanos de bursis fundatis per D^{um} Adrianum
Appels, avunculum matris meae ⁴¹⁶).

(Dom^{ca}) 1 Maii. Intellexi pastorem in Berlickem esse
in Velp, cui misi juvenem nostrum, ut cras compareat vel
hic, vel in Berlickem, ut simul eamus in Heusden ad con-
vivium rectorum aggerum. Hodie misi Folcoldum cum fabro
lignario, ut visitet villas, quibus indigeant reparationibus in
Berlickem.

2 Maii. Mane ivi Silvam cum pastore in Berlickem et
's Bosch pransum sum in Wyntmolenberch cum dicto pastore et duo-
bus famulis. Postea visitavi D^{um} Herlarium, cum quo com-
municavi de protestatione, facta contra scabinos de Hees-
wyck in causa computuum, item de aliis. Vocavit pastorem
Pater Columbanus, qui fecit mentionem de Folcoldo, quod
velit fieri Capucinus etc.

Berne In transitu salutavi Absaloons et veni vesperi Bernam.

Heusden 3 Maii. Pransum sum in Heusden cum drossardo et rec-
toribus aggerum, die hemelrade. Vesperii iterum redii Bernam.

Berne (f. 87^r) 4 Maii. Mane transeundo sumpserunt jentaculum
in Berne dicti rectores aggerum et invitarunt pastorem (de
Berlickem) et Horenbeeck ad prandium, qui cum illis statim
abierunt et vesperi redierunt. Nos soli pransi sumus.

5 Maii. Post prandium, in quo nullus extraneus adfuit,
venit D^{us} de Hulten cum litteris et pecuniis a Brakel missis ⁴¹⁷),
qui sumpto haustu abiit.

6 Maii. Mane ivit pastor Hagam pro continuatione pas-
porti nostri et aliis procurandis, cui tradidi statum de deci-
mis Littoyensibus; item dedi ei 70 libras flandricas in mone-
ta aurea, ryders.

Circa prandium venit Fockestar cum uxore et Quitter, qui
circa 5^{am} abierunt. Proposuit mihi dictus Fockestar de bonis
in Outheusden et Heedichuysen. Item emi ab illo ahenum
braxatorium cum cupa pro 168 fl. ⁴¹⁸).

7 Maii. Discessi mane Berna cum Horenbeeckio et veni
Silvam, ibique cum dicto Horenbeeck et Folcoldo, quem vo-
cavi ut vinum ferat, pransus sum et quatuor vel quinque
famulis nostris. Locutus sum Herlario, cui tradidi 302 flore-
nos mittendos fratri nostro Bruxellas.

's Bosch

(f. 87^v) Transeundo salutavi comitem van den Berge Her-
mannum in Berlickem. Vesperi veni in Heeswyck.

Heeswijk

(Dom^{ca}) 8 Maii. Nihil occurrit.

9 Maii. Accepi litteras a fratre meo Bruxella, quibus
scribit de bursis Oisterwicanis ⁴¹⁹), quod nostri non sint exclusi
et quod processus non sit communicatus aliis senatoribus.

Item accepi litteras a Bossio, quibus scribit, drossardum
contra Petrum Adriani in causa exceptionis succubuisse, sed
expensas reservatas ad finem litis principalis.

Venit hesternae die tabellio a vidua receptoris Broechovii
missus ad monendum nos de solutione facienda quoad res-
tantias ⁴²⁰).

10 Maii. Nihil occurrit. Post prandium salutavit nos Her-
mannus Zomers et sumpto haustu abiit.

11 Maii. Moniti sunt Paulus Kelders et Nicolaus Block
pro solutione restantiarum per Folcoldum. Item Arnoldus
molitor ratione 4 modiorum, quos ex molendino debet rec-
tori B. Mariae in Heeswyck ⁴²¹).

12 Maii. Moniti Henrick Michielen de restantiis agrorum
in Berchem et Arnoldus, villicus in Heesch ⁴²²), de suis res-
tantiis per Folcoldum.

Inviserunt nos circa prandium domicelli van den Laer et
Herenhovius; post cenam abierunt circa 8 horam.

(f. 88^r) 13 Maii. Circa vesperam venerunt 5 moniales
Wyntmolenbergenses ex Nistelrode cum suo famulo et hic
cenarunt et pernoctarunt.

Item venit unus famulus ex Berna cum litteris pastoris de
Berlickem, Hagae existentis, quibus scribit se bene sperare
de nostro salvoconductu et aliis rebus Littoyensibus.

Item accipio litteras ab Horenbeeck, quibus significat ahe-

1639

num braxatorium, a Fockestar emptum, asportatum Bernam cum reliquis appenditiis.

Famulus ivit in Nistelrode ad Matrem ibique pernoctavit.

14 Maii. Scripsi Dominae de Bergeyck⁴²³) de precariis, quas debeo solvere.

Item rescripsi pastori de Berlickem et misi concordata, inter Principem Mauritium et Ducissam Isabellam inita anno 1623 super bona ecclesiastica sita in Zuythollandia⁴²⁴). Misi eas litteras ad Herlarum, ut ulterius destinet, per dictas mo- niales, quae sumpto jentaculo discesserunt Silvam.

Item scripsi Horenbeeckio, ut ahenum, missum a Fockestar, custodiat usque ad nostram ordinationem illi dandam.

Ivit Folcoldus in Schindel pro negotiis domus mortuariae pastoris defuncti⁴²⁵).

Vespero venit huc uxor Nieuhoffii, quae hic cenavit et pernoctavit.

(Dom^{ca}) 15 Maii. Pransa hic dicta uxor abiit Silvam. Proposuit de venditione sui agri, sed oblatum illi est a sorore pretium, quo emit, et decem florenos ultra.

(f. 88^v) 16 Maii. Misi mane Silvam Folcoldum, ut inquirat de tegulis pro tecto novi braxatorii — hoc est pannen — et de occasione adsportandi.

Vespero rediens dixit, tegulas ibi esse et occasionem satis commodam per aquas. Attulit litteras a pastore de Berlickem Haga, quibus petit originale pasporto nostrum. Item attulit quitanciam, a Bosschio signatam, quod sit plene ipsi satisfactum, et alias duas scedulas de locatione terrae de Berchem. Item litteras a Niehof de panico vendendo et de agro suo non vendendo.

17 Maii. Misi mane Remigium famulum Hagam cum originali pasporto. Scripsi Niehoffio, ut mittat saccos pro panico. Ivit Margareta culinaria nostra Silvam, ut invisat suum levirum sauciatum.

18 Maii. Misi iterum Folcoldum Silvam, ut emat et huc destinet 3000 tegulas — pannen — et 120 sparren pro braxatorio. Rediit vesperi.

19 Maii. Invisit nos post prandium Herenhovius solus, qui circa 7^{am} discessit. Interea accipio Bruxellis litteras a fratre, quibus scribit, quod mittat triplicam in causa servitiorum contra D^{um} de Tilly.

Vespero navigio advenerunt tegulae 3000 et 120 revelaers⁴²⁶). Rediit Margareta.

20 Maii. Nihil occurrit.

21 Maii. Rediit Haga Jensma cum litteris a pastore de Berlickem, quibus scribit, se bene sperare de renovatione pasportii nostri et quod concordata anni 1621⁴²⁷) receperit.

(f. 89^r) (Dom^{ca}) 22 Maii. Fuit (fr. Barth.) Zomers apud Herenhovium et rediit vesperi.

Circa cenam venerunt duae moniales ex Maseyc, quae hic hospitatae sunt, et petierunt eleemosynam propter incendio monasterium absumptum reaedificandum.

23 Maii. Circumierunt dictae moniales hic et in Dynter pro ele(e)mosyna. Pransus hic est Herenhovius.

Hodie iterum protestatus est drossardus contra Petrum Adriani, quod eum cogat processum prosequi Silvaeducis.

Pernoctarunt hic dictae moniales.

24 Maii. Mane cum jentaculo discesserunt dictae moniales.

Facto prandio venit huc domicellus de Bever, referens de mensuratione terrarum in Berlickem, et supervenit Mathias Martensen villicus⁴²⁸) ob eandem causam.

Venit vesperi Bosschius procurator; hic cenavit et pernoctavit et dedit litteras ab Herlario et alias a fratre meo scriptas, quibus scribit pecunias pro rapporto bene acceptas. Bosch venit pro directione domus mortuariae pastoris de Schindel.

25 Maii. Mane ivit Bosch cum Folcoldo in Schindel propter dictam causam, cui dedi duas copias protestationum, a drossardo factarum contra Petrum Adriani, communicandas Herlario et Breugelio advocatis. Vesperi rediit et hic cenavit et pernoctavit.

Hodie inceptum est vas vini Francici.

(f. 89^v) 26 Maii. Summo mane discessit Bosch Silvam. Post prandium venit domicellus Herenhoven cum uno Fratre laico ex Caudewater, petens consilium pro uno ex Fratribus libere deducendo huc Antverpiam; et scriptum est ea de re domicello Vladeracken op den Emer. Discessit post septimam.

27 Maii. Nihil occurrit.

28 Maii. Curavi ahenum braxatorium ponderari et post prandium ad edes drossardi advehi cum litteris testimonialibus⁴²⁹), quas habet. Fuit in traditione ista presens Henricus Rovers edituus, sed drossardus non erat domi; reliquerunt ibi tamen ahenum cum litteris.

Hodie fuit Folcoldus Silvae, ut procuret calcem et lateres.

Advenit pastor in Berlickem et tradidit Folcoldo novum pasportum, nobis Hagae impetratum⁴³⁰).

1639

Scripsi litteras fratri nostro et misi triplicam Bruxellas.

(Dom^{ca}) 29 Maii. Ivit Simon (Blondel), juvenis noster, Silvam cum litteris ad Nyehoffium de calce et lateribus. Scripsi pastori in Berlickem de aheni braxatorio comitis van den Berch, ut inquirat an venale sit.

30 Maii. Venit pastor in Berlickem cum fr. Joachimo et hic pransi sunt. Fecit pastor rapportum de actis Hagaecomitis. Circa 6^{am} abierunt.

Accepi litteras a D^a de Bergeyck de restantiis preciarum solvendis satis acres et impertinentes.

(f. 90^r) 31 Maii. Accepi lateres et calcem cum cimba.

Misi ad pastorem de Berlickem litteras, acceptas heri, ut respondeat ad illas, nos missuros aliquem post festum Johannis Baptistae. etc.

1 Junii. Intellexi forestarium Héeswicanum habere commissionem a Schuylio inhibendi omnibus debitoribus pastortus pagi, ne solvant alteri quam Schuylio, cujus copiam accepi, quae continet, ut conductores pastoralium bonorum et capellani infra triduum solvant sub pena executionis.

2 Junii. Pransus est Herenhovius nobiscum et postea ambulavimus cum eo in Dynter et visitavimus edes et hortum illius; fuerunt nobiscum soror nostra et Balthasar; vesperi etiam Bartholomeus nobiscum domum rediit. Invenimus etiam in edibus Herenhovii uxorem Boschhuysii senioris⁴³¹)

3 Junii. Fecerunt computum suum coram Folcoldo editui et rectores mensae S. Spiritus de Heeswyck. Preterea nihil occurrit.

4 Junii. Soror cum carruca ivit Silvam, ut procuret nobis necessaria pro culina. Rediit vesperi.

(Dom^{ca}) 5 Junii. Ivit Balthasar vesperi in Berlickem, ut sequenti die cum pastore ibidem eant in Haren ad moderandum et disponendam domum mortuariam pastoris nostri, in Septembri defuncti.

(f. 90^v) 6 Junii. Venit huc cum carruca scultetus Maeslandiae pro impetranda remissione debiti viduae Goosuini Petri van Romen⁴³²) ratione pratorum in Berchem, ab eodem anno 1636 conductorum. Nobiscum pransus abiit in Osch.

7 Junii. Conveni cum fabro cuprario pro duobus confiendis ahenis braxatoriis⁴³³).

Prandio facto venerunt pastor de Berlickem et Balthasar ex Haren cum duobus curribus et una carruca, quibus advexerunt supellectilem pastoris defuncti in Haren. Abierunt rustici cum suis curribus; pernoctavit hic pastor de Berlickem.

Misi hodie famulum sartorem in Bernam cum litteris ad Horenbeec, quibus peto ut indicet nobis de adventu Nordingen et Fockestar. Item dedi litteras ad Nyhoff, ut numeret pastori in Bochoven 100 fl.; scripsi item dicto pastori, ut ferat nummos predictos.

8 Junii. Circa prandium venit fr. Joachimus cum Everardo et Hermanno Zomers, qui nobiscum pransi sunt; et duo dicti ut testes adfuerunt in signando contractum decimalem, quem hodie subsignarunt decimatores decimarum de Berlickem. Circa vesperam omnes abierunt.

9 Junii. Circa prandium advenit domicellus de Bever, qui post prandium abiit. Retulit nobis difficultates, quas movent Dungenses de limitibus libertatis suae et pagi de Berlickem in loco dicto 't Wout.

(f. 91^r) 10 Junii. Hodie transierunt villam nostram, quam colit Mathys Mertensen (Verveerdonk), equites Heusdenses et Bredani et aggregati sunt castris Ordinum Hollandiae in Os et Berchem.

11 Junii. Nihil occurrit. Laborare coepi podagra.

(Dom^{ca}) 12 Junii. Fuit festum Pentecostes. Venerunt huc 30 turmae equites Ordinum Hollandiae, quae in Dynter et hic per totam diem et noctem permanserunt; habui ex iis 9 equos Principis, tres pedissequos, duos magistros equorum et tubicinem Lus, omnes de familia Principis Auriaci.

13 Junii. Summo mane discesserunt. Nihil preterea occurrit.

14 Junii. Misi Folcoldum in Loon et Oisterwyck, ut visitet ahenum braxatorium, quod aliquando vendiderunt Cruciferi.

Post prandium fuit hic D^{us} Herenhaeffvius et uxor. Venit etiam pastor de Berlickem cum Vossio et uxore ejus et juniore advocato Broechovio, qui large omnes biberunt et abierunt.

Habui intensissimos dolores ex podagra.

15 Junii. Misi cum Simone famulo 15 oves Bernam ad pascua, ut impinguantur.

Vespera Simon non rediit, nec Folcoldus. Mansi tota die in lecto.

16 Junii. Venerunt huc Fockestaer, Secretarius de Outheusden et pastor de Berlickem, qui pransi abierunt; locuti de terris in Outheusden.

(f. 91^v) Redierunt Folcoldus et Simon.

17 Junii. Abiit Jensma Silvam, sperans aliquam conditio-

1639

nem posse obtinere, sed rediit post duos dies sine consolatione.

18 Junii. Curavi scribi Horenbeeckio de aheno nostro transvehendo in Oisterwyck. Item fratri meo Bruxellas et misi injuriosam responsionem, traditam in judicio Silvae a drossardo contra nos, ut examinet etc. Tulit dictas litteras Silvam Folcoldus.

(Dom^{c a}) 19 Junii. Nihil occurrit.

20 Junii. Ad idem, sed de novo scribi curavi Horenbeeck de aheno ut supra, item de tritico et butyro mittendo. Tulit litteras Jensma, qui hic ad tempus manet.

21 Junii. Post prandium invisit nos D^{us} Ter Herenhaeffvius.

22 Junii. Scribi curavi ad fratrem Bruxellas pro Jensma.

23 Junii. Fuit festum venerabilis Sacramenti; eo die primo celebravi, a 14 hujus impeditus tam chyagra quam podagra.

24 Junii. Nihil occurrit.

25 Junii. Ad idem.

(Dom^{c a}) 26 Junii. Item nihil.

27 Junii. Item nihil. Misi Folcoldum Silvam, ut loquatur Herlario de censu fratris Cornelii.⁴³⁴)

(f. 92^r) 28 Junii. Venerunt huc Pater in Wyntmolenberch, pastor in Berlickem cum damosellis Steenhuyse et Maria Rovers et una Tielana, qui pransi abierunt. Invisit nos D^{us} Ter Herenhaeff post prandium.

29 Junii. Misi Balthasarem Helmondam ad receptorem pro censu fratris mei Cornelii; item Endoviam ad mag. Laurentium (v. Lommel) pro pratorum, de Abtscampen dictorum, continuatione.

30 Junii. Rediit Balthasar post prandium; non inveniens domi receptorem Helmondanum, nihil fecit. In Eyndhoven apud receptorem episcopatus fecit continuationem locationis van de Abscampen.

1 Julii. Nihil occurrit.

2 Julii. Recipio litteras a fratre meo Maximiliano, quibus scribit, se nostras accepisse et negotium principale esse ex manibus referendarii communicatum aliis.

Item accipio litteras a fr. Joachimo, quibus indicat, pastorem de Berlickem ivisse in Arle-Beeck cum vidua van der Cammen et mutationem animi filii Zomers.

Misi mane Folcoldum Silvam, ut destinet litteras ad utrumque fratrem meum. Rediit vesperi cum carne ovina.

(f. 92^v) (Dom^{c a}) 3 Julii. Fuit hic Adrianus (Jansen), villicus in Groot Gaal, et petit promissionem scabinalem, quam

dedit Andreas (Jansen), antiquus villicus, quam ei porrexi cum alia acta, in qua interlocutoria sententia data est a scabinis in Scaijck.

4 Julii. Circa prandium venit pastor in Berlickem cum fr. Joachimo et hic pransi sunt. Post prandium inviserunt nos domicellus d'Aly et Herenhaeffvius; circa 7^{am} abierunt.

Mane cum equo ivit Helmondam Balthazar et composuit cum receptore de censu, quem Kelst....^(a) a fratre meo Cornelio. Vesperi rediit.

5 Julii. Nihil occurrit.

6 Julii. Ivit Silvam Bartholomeus cum Petro et curru, ut ferat videlicet vinum et alia necessaria.

7 Julii. Recepti litteras a Meerwyck cum attestazione contra drossardum.

8 Julii. Misi iterum (fr.) Zomers Silvam cum carruca, ut ferat vinum et caseum.

9 Julii. Per apostillam scabinorum de Heeswyck, heri datam extra diem judicii, ordinatum est Petro Adriani, ut diminuat expensas^(b), taxatas in causa contra drossardum prima instantia, propter appellationem male factam; quod audiens misi (f. 93_r) Folcoldum cum dicta apostilla ad advocatum Breugelium circa undecimam.

Invisit nos domicellus Bever cum pastore de Berlickem.

(Dom^{ca}) 10 Julii. Prandio facto venit D^{us} Joachimus (Keyzers) de Middelrode, qui hic cenavit et postea abiit.

11 Julii. Fuit hic Herenhovius cum uxore pro indulgentiis lucrandis propter S. Norbertum et hic pransi sunt; abierunt post 7^{am}.

12 Julii. Profectus sum Bernam cum pastore de Berlickem. Silvae inveni Horenbeekium. Pransus sum cum utroque apud advocatum van Herlaer. Salutarunt ibi nos Scindelii et alii. In foro salutavit nos Gansius.

's Bosch

Vesperi circa septimam veni prospere Bernam ibique inveni Lentium et Walterum (Meynarts).

Berne

13 Julii. Mane invitavit nos secretarius de Oudheusden, apud quem pransi sumus cum Horenbeeck. Interea abierunt Lentius et Walterus.

Oudheusden

14 Julii. Iterum pransi sunt pastor de Berlickem et Horenbeeck apud dictum secretarium; mansi ego Bernae, ubi nobiscum pransi sunt pastor in Bochoven et fr. Augustinus.

Berne

(a) Werkwoord onleesbaar.

(b) Hs. *diminuat contra expensas*; Moors zal verzuimd hebben het woord *contra* door te strepen; of zou men moeten lezen *contra-expensas*?

1639

15 Julii. Venit fr. Cornelius cum litteris a Balthasare, quibus scribit de tegulis et cuprario Oisterwicano. fr. Cornelius Bernae pransus est.

(f. 93^v) 16 Julii. Mane discessi Berna et veni vesperi in Heeswyck cum equis Horenbeeckii. Pransus sum in Wyntmolenberch cum pastore de Berlickem, Folcoldo et Horenbeec. Postea salutarunt nos van Herlaer et Gerardus Horenbeec et Nieuhoff, cui injunxi, ut solvat tegulas, de pannen.

(Dom^{ca}) 17 Julii. Fui hodie invitatus ad crastinum prandium apud Herenhovium, sed excusavi me propter indispositionem meam. Vesperi comitatus est fr. Bartholomeum, venientem ex Dynter, domisellus Daniel Ter Herenhoven, qui sumpto vitro (uno) aut altero rediit in Dynter.

18 Julii. Nihil occurrit et fuimus soli.

19 Julii. Accepi litteras ab avvocato Broehoven, quibus scribit de decimis Littoyensibus, quod pro illis hoc anno oblatis sunt 500 floreni. Item misit litteras, a D^a de Bergeyck ipsi scriptas, in quibus mentionem facit de precariis et impositis nostris.

Misi hodie sororem et (fr.) Bartholomeum Silvam cum caruca, ut emant pannum secularem pro vestibus fr. Walteri et alia varia pro^oculina necessaria.

20 Julii. Fuit hic pastor de Berlickem, cui injunxi profectionem in Lier, Antwerpen, Brussel et dedi ei informationem cum diversis scriptis. Vesperi rediit cum Folcoldo.

(f. 94^r) 21 Julii. Rediit mane Folcoldus ex Berlickem. Per diem nihil occurrit.

22 Julii. Hodie conduximus famulum Josephum Johannis de Berlickem, ut serviat ad omnia, in quibus requiretur ipsius servitium. Dedi ei pro arrha 8 schellingos.

23 Julii. Nihil occurrit.

(Dom^{ca}) 24 Julii. Hodie dimisit Jensma famulatum et deseruit nos; cui dedimus attestationem sui regiminis et servitii sui.

25 Julii. Mutavit sententiam suam soror nostra et mansit (Jensema) hic.

Profectus est hodie pastor Berlicomiensis Liram et Antverpnam.

26 Julii. Misi in Uden fr. Folcoldum pro sartore laico fratre Christiano adducendo, quem vesperi adduxit. Ipse Folcoldus nec edit, nec bibit.

27 Julii. Mansit in penitentia, quam ipsi Folcoldo injunxeram 25 hujus vesperi in cena ob protervam suam et rebellem responsionem, ministrante Balthasare ipsi necessaria.

28 Julii. Clanculum sub Missa nostra discessit Folcoldus, relicta epistola in cubiculo suo, in qua causas sui discessus (a) et minas multas expressit. Vesperi non rediit.

Hodie nostri iverunt piscatum, sed parum vel nihil ceperunt.

(f. 94^v) 29 Julii. Circa medium octavae vespertinae rediit Folcoldus et porrexit nobis litteras Herlarii, cui aperuit mentem suam, uti scribit Herlarius, quod velit juridice agere contra me pro bonis pastoralibus. Vocatus a me in praesentia Bartholomei et Balthasari mandavi illi sub virtute salutaris obedientiae, ut resignaret pastoratum. Respondit: non teneor, non faciam! Dixi ut se bene deliberaret et resolveret in crastinum. Postea exegi sub obedientia, ut traderet passportum suum. Respondit: non habeo penes me. Interroganti mihi, ubi esset, respondit ambigue: forte est in cubiculo vel Silvae. Quod cum audirem, apprehendi illum et petii ab assistantibus dictis, ut in sacculis ejus inquirerent. Et extraxerunt copiam autenticam, a Boschio signatam. Postea: ubi esset originale? Tunc respondit, quod reliquisset Silvae apud Boschium. Petii ab eodem, ubi comedisset et pernoctasset. Respondit: apud Nieuhoff. Petii, ubi hodie esset pransus. Et respondit: apud Herlarium. Abstuli claves et alia scripta inventa in sacculis suis. Postea mandavi illi sub obedientia, ut ascenderet ad cubiculum, daretur ipsi panis et aqua. Simulavit se ascendere et statim aufugit et per fossam transiit. Ubi de nocte fuerit, ignoramus.

(f. 95^r) 30 Julii. Summo mane discessit Balthasar Silvam, ut inquirat de actis ejus; fuerat enim apud vicarios episcopatus, qui suaserant, ut se curaret manuteneri ab aula in possessione sua. Ivit Petrus cum Balthasaro pro carnibus et aliis necessariis.

Inceptum est vas vini 2 aamarum. (b)

Vesperi rediens Balthasar narravit nobis, quod (Folcoldus) apud Leemputium valde nos diffamaverit et quod multis mendaciis seipsum justificaverit; etiam quod fuerit in Berlickem apud archidiaconum et quod Silvae non esset visus.

(Dom^{ca}) 31 Julii. Nihil occurrit, sed misit suam relationem forestarius, uti apparet a secretario dictatam, de expensis in productione testium, in causa Wilhelmi Wynants facta.

Fuit frater laicus (c) Crucifer post prandium apud Herenhovium ibique cenavit.

(a) Hs. *discessit*.

(b) Deze aantekening (om haar merkwaardigheid) met grootere letters.

(c) Misschien te lezen *fr. Lucas*.

1639

1 Aug. Nihil occurrit.

2 Aug. Mane accepi litteras a pastore de Berlickem, quibus scribit se feliciter venisse Antverpianam. Post prandium invisit nos D^{us} Herenhovius, qui vesperi abiit.

3 Aug. Venit fr. Joachimus et Hermannus Zomers; nobiscum pransi sunt. Retulit fr. Joachimus, Folcoldum Silvae esse et multa moliri contra nos, ut ex Herlario intellexit, ipsumque a Sabbatho, quod erat 30 Julii, ibidem fuisse.

(f. 95^v) 4 Aug. Misi hodie fr. Balthasarem Silvam, ut inquirat, quid Folcoldus ibi agat, et ut informet D^{os} de vicariatu.

Circa sextam vespertinam venit Archidiaconus et multa de Folcoldo locutus est. Ex quo intellexi, calumnias de mea persona per ipsum Folcoldum apud D^{os} de vicariatu sparsas et sua ornasse splendidissimis mendaciis et quod via juris velit se defendere et pastorum manuteneri. D^{us} archidiaconus circa octavam abiit in Middelrode.

Rediit Balthasar Silva, qui omnia conformia retulit de eo et quod ipse discesserit ex civitate 3 hujus in Nuenen⁴³⁵), ut putatur.

5 Aug. Nihil occurrit.

6 Aug. Scripsi ad Rev^{um} D^{um} (abbatem) Antverpiensem factiones Folcoldi. Item curavi scribi pastori Berlicomiensi de eadem materia et ut solveret Antverpiae reditum, domaniis debitum ex pastorum Littoyensi; cum quibus litteris misi fr. Bartholomeum Silvam, ut destinet et ut carnes asportet pro necessitate culinae.

Qui frater retulit se locutum Silvae fr. Folcoldo fugitivo, asserenti se habere confessarium Leemputium et quod litteras haberet paratas ad Vicarium nostrum⁴³⁶) et ad Provinciale Capucinatorum et alia multa.

fr. Bartholomeus a regiis (militibus) captus, dedit duos patacones. Vesperi hic hospitatus est chirurgus (f. 96,) mag. Jacobus, qui cum Bartholomeo fuerat captus et dederat octo patacones.

(Dom^{ca}) 7 Aug. Discessit hinc chirurgus dictus, cui dedi litteras ad Herlarium, quibus petii, ut componeret cum Kelst ratione decimae in villa Gestelii et ut Littoyensem elocaret.

Intellexi hodie, fr. Folcoldum, cum 29 (Julii) a nobis fugisset, ad drossardum nostrum divertisse et pernoctasse; item quod 4 hujus, cum Archidiaconus ad nos venisset, uti supra, illum fuisse hic prope ecclesiam et cum eodem Archidiacono rediisse in Middelrode.⁴³⁷) Haec cum admiratione annoto.

Misi hodie ad secretarium fr. Balthasarum, ut levet copias productionis testimoniorum in causa Wilhelmi Wynants et alia scripta in causa Petri Adriani, ubi sit pro copiis et aliis simul 45 fl. et 8 asses.

8 Aug. Transierunt castra Ordinum (Hollandiae) per Silvam et pernoctarunt op 't Hoochvelt, equites in Vechel et iterum abierunt equites in Uden et Princeps (Auriacus) in Schayck.

Misi Silvam juvenem nostrum, ut videat num litterae a pastore de Berlickem missae sunt, sed nullas invenit. Scripsit Herlarius de decimis in Middelrode et Littoyensibus; (f. 96^v) item quod Folcoldus illi scripserit, ut peteret a me vestes et viaticum, quia vellet ire ad Vicarium.

9 Aug. Scripsi mandatum Folcoldo, quo monetur sub obedientia s(anct)a (?) reddere pasportum infra triduum sub pena ferendae excommunicationis, quod hodie misi per Bartholomeum ipsi insinuandum. Vesperi rediens retulit ex ore Nieuhoffii, ipsum Folcoldum abiisse ad matrem in Nuenen. Sic nihil factum est.

10 Aug. Post prandium invisit nos Herenhovius cum uxore cum rheda, quibus apposuimus banquetum et post 7^{am} abierunt.

Hoc vesperi venit Josephus Joannis van Berlickem huc ad famulatum.

11 Aug. Misi Josephum Silvam, ut destinet litteras Bernam pro ovibus mittendis et alias in Oisterwyck ad Adrianum de Weer pro aheno braxatorio ⁴³⁸); item ut videat, num venerint litterae Bruxella vel Antverpia.

Rediens Silva portavit litteras a pastore de Berlickem ⁴³⁹), quae continebant, quod nostra negotia cum Statibus suam habeant difficultatem. Item quod Folcoldus ternas scripserit Abbati S. Michaëlis, quibus indicat se urgeri conscientiae stimulis, ut pastoratum defendat etc.

Circa prandium invisit nos D^{us} de Laer ⁴⁴⁰) et secutus est Herenhovius; nobiscum pransi post sextam abierunt.

(f. 97^r) 12 Aug. Nihil occurrit.

13 Aug. Ad idem nihil.

(Dom^{c^a}) 14 Aug. Item nihil.

15 Aug. Accipio litteras ab Herlario de elocandis decimis Littoyensibus cum instrumentis elocationum de preteritis annis factis.

Item accipio litteras, per filium Nyehof expresse missas a Rev. D^{is} Antverpiensi et Parcensi de Folcoldo, quibus in-

1639

dicant, ipsum carcerem et alias censuras demeritum, sed tamen propter temporis conjuncturam mitius cum illo agendum. Item misit Antverpiensis copiam litterarum a se Folcoldo scriptarum. Item articulos aliquot, ad quos respondere debet, modo declinet tribunal Vicariatus Silvaeducensis, ad quod confugit.

16 Aug. Remisi hodie instrumenta elocationum decimarum Littoyensium ad Herlarium cum mandato, ut eas elocet.

Vesperi intelligo ex litteris Nijhoff, Folcoldum hodie Silvam rediisse. Item ex Herlario, ahenum braxatorium in Oosterwyck confectum esse.

Post prandium venerunt fr. Joachimus et Herman Zomers. Exposui mentem Vicarii Joachimo, casu quo veniat Folcoldus in Berlickem.

Ivit circa sextam cum iis Balthasar, cras iturus Silvam, qui habet litteras ad (abbatem) Antverpiensem et ad pastorem de Berlickem mittendas. (*f. 97^v*) Item habet litteras destinandas Hagam ad Noordingen, quibus peto novum pasportum pro uno religioso, loco Folcoldi, et pasportum Folcoldi revocandum etc.; habet etiam mandatum nostrum scripto, quo pasportum (Folcoldi) exigo.

17 Aug. Rediens vesperi domum Balthasar refert, Folcoldum venisse in Berlickem ad aedes pastorales, sibi pasportum tradidisse, sed valde in nos debacchatum esse. Idcirco litteras ad Nordingen per me scriptas reportavit.

Circa 3^{am} invisit nos Herenhovius, qui circa 7^{am} abiit.

18 Aug. Venit fr. Joachimus cum Herman Zomers, a Folcoldo missus, pro potestate ipsum absolvendi et ut posset celebrare. Respondi, me non habere potestatem absolvendi ab irregularitate, quam ipsum incurrisse judico cum Vicario. Item petiit vestes mitti et lintea. Respondi me missurum, quando scivero, an seculares vel regulares vestes petat.

Misi cum fr. Joachimo articulos a Vicario missos, super quos debet Folcoldus infra quindenam respondere. Dedi dicto Joachimo litteras nostras ad illum scriptas, ut mandet D^o Folcoldo: mane intra pontem! et ut non scribat vel accipiat litteras, nisi ad Vicarium et ad nos. Dedi item fr. Joachimo copiam litterarum a Vicario ad Folcoldum scriptarum. Pransus hic uterque abiit.

(*f. 98^r*) 19 Aug. Ivit soror nostra Silvam cum carruca, ut advehat oves duas Berna missas et ut alia necessaria pro culina procuret.

Accepi heri litteras a (pastore) Berlicomiensi Bruxella, qui-

bus scribit, primum processum contra comitem de Tilly brevi, forte sequenti septimana, finiendum.

Vesperis accipio a fr. Joachimo litteras, quibus scribit, fr. Folcoldum non velle obedire mandatis nostris, nec teneri, tantum ad litteram se velle servare litteras Vicarii; idcirco non esse articulos illos supra scriptos illi traditos.

Fuit hic cupriarius faber ⁴⁴¹), asserens ahenum braxatorium esse paratum, cui eunti Silvam dedi litteras cum pasporto Folcoldi mutando, ut eas daret Herlario destinandas.

20 Aug. Fuit hic uxor Nieuhoff cum filio, quae hic cenavit et pernoctavit.

Accepi litteras a Folcoldo, quibus valde se excusat, dicens se non ex rebellionem, sed pusillanimitate omnia fecisse; nec se scire, ob quam causam excommunicationem incurrerit et superaddiderit irregularitatem; item Leemputium et alios dicere, quod non incurrerit excommunicationem etc. Item mittit duas copias de Capucinato, unam a Provinciali, alteram a Columbano.

(Dom^{ca}) 21 Aug. Scripsit Balthasar fr. Joachimo, quod ego copiis predictis, nec sententiae Leemptii non credam, nisi videam originales et sententiam in forma datam. Quas misi per famulum Josephum.

(f. 98^v) Misi etiam hesternam die Folcoldo duo indusia, duos pileos nocturnos, quatuor sudaria et quatuor collaria religiosa.

Hodie respondit Folcoldus — ut frater Joachimus scribit — se originales litteras Patris Provincialis et Columbani non missuros et quod a Leemptio nihil acceperit quoad excommunicationem et irregularitatem, cum tamen audacter mihi scribat, Leemputium et alios asserere, sese excommunicationem non incurrisse. Item dixit fr. Joachimo, se non velle mittere inventarium eorum scriptorum et chartarum, quae ex Heeswyck secum abstulit, tam pastoratus quam alia tangentia, sed sibi esse sub bona custodia.

22 Aug. Advexit hodie fr. Balthasar cum nostro curru ahenum braxatorium et comitatus est Adrianus de Weir, qui hic pernoctavit.

Nihil hodie de Folcoldo intellexi.

23 Aug. Pransus est nobiscum de Weir et hic pernoctavit. Nec aliud occurrit.

24 Aug. Misi hodie Balthasarum Silvam, ut curet copiam fieri pasporti mei, quod fecit; item scripsi Abbati Antverpiensi de articulis nostris Folcoldi; item pastori in Berlickem de nostris negotiis. Fuit cum illo famulus Josephus, ut portet carnes. Vesperis uterque rediit, narrans prior, quam contemp-

1639

tibiliter de nobis coram fr. Joachimo loquatur Folcoldus etc.

Pransus hic est Herenhovius cum sua uxore.

(f. 99^r) 25 Aug. Scripsit hodie Balthasar ad Herlarium de decimis Littoyensibus suo nomine elocandis, quas ad illum detulit famulus Josephus, qui attulit litteras, a Braeckelio nobis scriptas de aggeribus et etiam villis nostris in Woert reparandis⁴⁴²).

Etiam litteras ab Abbate S. Michaelis, quibus scribit, Leemputium scripsisse sibi pro Folcoldo, et plura de Folcoldo ad me. Item litteras ad Folcoldum, sed non sunt traditae, imo remissae ad Abbatem.

Item attulit litteras cum apostilla simplici a Noordingen pro Ravesteynensibus.

26 Aug. Inter prandendum venit fr. Joachimus, missus a Folcoldo pro vestibis ejusdem Folcoldi et aliis necessariis ad iter Cortracense cum Patre Columbano pro receptione sua ad Capucinatam. Cui respondi me missurum, modo specificet, quatenam velit. Item attulit litteras Folcoldo scriptas a Patre Columbano, quibus petit consensum nostrum in scripto pro Folcoldo ad iter predictum cum eodem Columbano arripiendum, quem signatum dedi.

27 Aug. Misi mane fr. Joachimus pauperem Thisium cum litteris, quibus scribit, Folcoldum plane mutatum et in omnibus se velle obedire, pastoratum resignare etc., orare veniam pro delicto, velle absolvi ab excommunicatione. Item mittit specificationem vestium et necessariorum et omnium scriptorum, pastoratum Heeswicanum concernentium (f. 99^v). Cum Thisio predicto omnia necessaria statim misi; de reliquis, ubi diem abitus sciverim, tempestive scribi curavi, me illi satisfacturum, modo resignationem pastoratus videam et sinceram ejus emendationem.

(Dom^{ca}) 28 Aug. Nihil occurrit, nisi quod ex terra de de Ravesteyn aliqui hic vocati fuerint, quibus prelegi litteras a Noordingen nobis scriptas de onere contributionis, a quo liberati sunt. Et dedi illis copiam tam litterarum mearum, quam apostillae.

29 Aug. Misi famulum Josephum Silvam, ut videat an aliquae venerint ad nos litterae. Et tulit litteras binas a pastore de Berlickem et alias ab Abbate S. Michaelis, qui scribit de Folcoldo eadem quae superiori vice. Et pastor scribit, procesum nostrum principalem contra D^{um} de Tilly esse brevi finiendum. Item scribit van Herlaer, Folcoldum ibi deposuisse loraceam bursam⁴⁴³) cum aliquot chartis vel scriptis.

30 Aug. Misi custodem ad fr. Joachimum cum litteris, ut

significet nobis, quid Folcoldus egerit de resignatione. Inter prandendum advenit fr. Joachimus cum Zomers; uterque hic pransus est. De resignatione nihil factum, asserit.

Supervenit circa 2^{am} Herenhovius; omnes circa 5^{am} abierunt. (f. 100^r) 31 Aug. Misi Balthasarem Silvam, ut videat, quid deposuit fr. Folcoldus de chartis, concernentibus pastoratum Heeswicanum, et destinet litteras ad pastorem de Berlickem. Interea venit pauper Thisius cum litteris resignationis fr. Folcoldi et scripsi statim Abbati S. Michaelis, ipsum resignasse et ut eum absolvere velit a vinculis excommunicationis et irregularitate etc., illasque litteras misi Folcoldo legendas et claudendas. Item misi illi vestes seculares.

1 Sept. Nihil occurrit. Sumpsi potionem.

2 Sept. Iterum cum carruca ivit Silvam fr. Balthasar et advexit duas oves impinguatas Bernae et alia necessaria pro culina et litteras a Folcoldo depositas apud Herlarium de pastoratu Heeswicano.

Scripsi Leonardo de dicto pastoratu, an eum velit, quia vacat.

Sumpsi potionem.

3 Sept. Sumpsi potionem. Nihil aliud occurrit. Braxavimus 9 aamas communis cerevisiae.

(Dom^{ca}) 4 Sept. Fuerunt hic vidua van der Cammen cum duabus filiabus Maria et Jacoba et filia⁴⁴⁴), vocatae (a) ad prandium, et cum eis fr. Joachimus, cui pro itinere (Folcoldi) dedi, ultra 33 fl. et 14 asses, quos habet Folcoldus, adhuc 18 fl. pro viatico Folcoldi ad Capucinos eundo pro loco. Petiit litteras commendatitias ad eosdem, quas negavi.

(f. 100^r) 5 Sept. Scripsi ad Noordingen et Fockestar, ut Heusdino nos invisant.

Ivit Balthasar Silvam, ut videat an lateres quadratos pro solario frumentario conficiendo accipere possit.

Sumpsi hodie purgationem pro juvando et mundando stomacho meo.

Vesperi rediens Balthasar domum, retulit lateres predictos in via esse.

6 Sept. Accipio litteras a fr. Joachimo, fr. Folcoldum illis in Berlickem valedixisse et abiisse cum veste regulari et seculari.

7 Sept. Circa prandium accipio litteras a Balthasare — — qui iverat Silvam mane pro aliis lateribus procurandis — —, quod Nordingen et Fockestaer hodie cum sodalitia nobis vellent adesse, si mitterem rhedam. Quod statim feci et vesperi

(a) Hs. vocati.

1639

omnes prospere advenerunt, videlicet Noordingen cum uxore et filia Anna, cum damosella Dymer et nepte⁴⁴⁵), item Fockestaer cum uxore, quos vesperi tractavi pro qualitate diei⁴⁴⁶). Noordingen asportavit pasportum pro Balthasare.

8 Sept. Omnes supradicti hic pransi, cum curru nostro iverunt visum hortum domicelli Herenhovii et hic pernotarunt.

(f. 101r) 9 Sept. Sumpto jentaculo omnes supradicti abierunt Silvam et Balthasar cum eis cum curru nostro et etiam equis Herenhovii.

Accipio Bruxellis a pastore de Berlickem litteras, quibus scribit, processum nostrum esse sententionatum inter nos et D^{um} de Heeswyck ad accordandum. In quem finem scripsi procuratorium et sigillavi, quo pastorem et fratrem meum feci procuratores etc.

10 Sept. Misi dictum procuratorium, inclusum aliis litteris, ad pastorem.

Tradidit Nordingen ante discessum suum Balthasari pasportum pro se sine tempore, pro quo solvi 90 fl.

(Dom^{ca}) 11 Sept. Nihil occurrit.

12 Sept. Facto prandio advenerunt huc fr. Joachimus et domicellus de Bever, qui loquebatur de positione terrarum de Berlickem, sed ostendi me parum illa curare. Sumpto haustu vini circa 5^{am} abierunt.

13 Sept. Vesperi accipio litteras a Prelato S. Michaelis, quibus scribit Folcoldum ibi fuisse. Item accipio litteras a pastore de Berlickem, quibus scribit de culinaria non esse apparentiam etc.

14 Sept. Rescripsi Rev. D^o (abbati) Antverpiensi. Item pastori in Berlickem, Bruxellis existenti, ut adhuc instantiam faciat pro culinaria. Item Horenbekio, ut in festo Mathei mittat suos equos Sylvam et duas oves ex nostris.

(f. 101v) 15 Sept. Scripsi Noordingen pro Ravesteynensibus et pro nostro pasporto.

Accipio litteras a Berlicomiensi, quibus scribit de novis retorsionibus fiendis propter bona episcopalia.

Accipio litteras vesperi a fr. Leonardo Berna, quibus scribit, fr. Augustinum captivum detineri in S. Andrea.⁴⁴⁷)

16 Sept. Scripsi Gansio pro liberatione fr. Augustini, per generum suum Soutelant obtinenda; item Herlario, ut liberationem dignetur promovere.

Hodie ivit (fr. Balthasar) cum curru Rhodam pro advehenda cupa braxatoria. Rediens sub prandio, submisi illum Sil-

vam, ut videat, an captivum posset liberare, ibique pernottavit.

Recipio hodie binas litteras ab Herlario ratione hujus captivi.

17 Sept. Rediit Silva Balthasar, sed nihil effecit de liberatione fr. Augustini; commendator Soutelant nihil voluit facere inaudito milite.

(Dom^{ca}) 18 Sept. Sumpsi purgationem. In prandio adfuit domicellus d'Ailly, qui circa 5^{am} abiit.

19 Sept. Mane ivit Balthasar cum Petro in Empel ad emendam bestiam pinguem.

Inviserunt nos duo filii Oetelaar⁴⁴⁸) et hic jentarunt; circa undecimam abierunt.

Balthasar rediens nihil fecit.

(f. 102_r) 20 Sept. Post prandium invisit nos Herenhaeffvius; abiit circa 5^{am}.

21 Sept. Mane discessi cum Balthasare et sorore Silvam, iturus Bernam. Pransi sumus in Wyntmolenberch nos tres predicti et tres famuli. Ibi egi cum Herlario de computu Horenbecii, ipsique reliqui omnes chartas visitandas.

's Bosch

Scripsi Noordingen de capto nostro Augustino; item de drossardo, quod intendat decimas gravare⁴⁴⁹); item litteras ad Abbatem S. Michaelis de Folcoldo retinendo; item pastori in Berlickem, ut nostra curet.

Post prandium ivi Bernam. In platea salutavit nos Tuijl.

22 Sept. Recepti per Fockestaer pasportum prolongatum, qui hic pransus est. Et supervenit pastor in Dreunen⁴⁵⁰) et secretarius de Outheusden, qui omnes pransi Berna discesserunt circa 4^{am}.

Berne

Vesperi advenit fr. Walterus et hic pernottavit.

23 Sept. Sumpsi purgationem. Post prandium abiit Walterus.

24 Sept. Advenit fr. Griensven, qui hic pransus est et abiit.

Scripsi pastori in Berlickem et misi illi copiam passeporti autenticam. Item scripsi heri Noordingen, me passeportum accepisse; addidi de nostro captivo et de drossardo.

(f. 102_v) (Dom^{ca}) 25 Sept. Junior Ipelarius hic pransus est et excusavit parentes a prandio sequentis diei propter infirmitatem sororis.

26 Sept. Celebravit Horenbeec convivium satis sumptuosum, ad quod venerunt Fockestaer cum uxore, Doedyn cum uxore, doctor Gellicum cum uxore⁴⁵¹), Boehoven oenopola

1639

cum uxore ⁴⁵²), pastor in Bochoven et fr. Walterus, qui omnes circa vesperam abierunt, excepto Waltero, qui hic pernoctavit.

Salutarunt nos damosella de Wassenaer ⁴⁵³), D^{us} de Hemert cum tribus sororibus et filio de Mal, qui haustu vini sumpto abierunt.

27 Sept. Iterum ad prandium venerunt Fockestaer cum uxore, Doedyn solus et Bochoven cum uxore et Ewoldus de Wyck et secretarius de Otheusden, qui precedente die etiam adfuit. Omnes vesperi discesserunt, excepto Waltero.

Salutavit nos circa 3^{am} D^a de Hulden.

28 Sept. Accepi a doctore Gellicum pillulas stomachales.

29 Sept. Sumpto jentaculo relinquens Bernam, profectus sum Silvam cum Horenbeec et advexi vasculum butyri 18 pondo.

's Bosch Silvae accepi litteras a pastore de Berlickem, quibus scribit, diem comparitionis ad concordandum indictum 5 Octobris.

Berlicum Salutavi Herlarium, Archidiaconum etc. et abii vesperi in Heeswyc (*f. 103^r*) et mecum fr. Balthasar, qui venerat cum equis nostris. Veniens in Berlickem, obtuli pastorum Heeswicanum fr. Joachimo, qui acceptavit.

Heeswijk 30 Sept. Nihil occurrit.

1 Oct. Scripsi D^o (abbati) Antverpiensi de duobus novitiis recipiendis et Berlicomiensi de iisdem etc.

Hodie contuli pastorum Heeswicanum fr. Joachimo Keyzers et expedi litteras collationis et pransus hic dictus frater abiit.

(Dom^{c^a}) 2 Oct. Nihil occurrit. Accepi litteras a pastore de Bochoven et a Pollio, satrape de Heedel ⁴⁵⁴), de nostro fratre Augustino captivo.

3 Oct. Misi Balthasarem in Bochoven et ulterius ad fortalium S. Andreae, ut videat an captivum liberare queat.

4 Oct. Accipio litteras a D^o Antverpiensi et a Berlicomiensi, qui scribunt, fr. Folcoldum admissum ad ordinem Capucinatorum a capitulo eorum, quod super hoc scripsit Generali. ⁴⁵⁵)

Circa prandium venit fr. Joachimus cum Everardo Zomers, asserens se institutum ab Archidiacono ad pastorum Heeswicanum ⁴⁵⁶). Pransi hic sunt et abierunt.

Hodie (drossardus) mirabiliter dominatus fuit et in nos debachatus in judicio coram scabinis.

(*f. 103^v*) 5 Oct. Rediit vesperi fr. Balthasar ex S. Andreae fortalio referens, quod cum Pollio liberaverit fr. Au-

gustinum, magno lytro persoluto, videlicet 393 fl. Et reliquit illum in Boehoven.

6 Oct. Accepi litteras a pastore de Berlickem, qui scribit, se sperare brevi finem sollicitationis suae et quod spes concordiae de retorsione Majoriae nostrae evanuerit.

Item nuntiavit nobis Martinus Corsten, quod drossardus acceperit contra eum sententiam, quod debeat solvere intra triduum de conductione campi, dicti den Aabeempt, quem ego et Johannes Jacobi anno 1635 per dictum Martinum conduximus et drossardus in recompensam pro pecuniis, ipsi mutuo datis⁴⁵⁷), tunc temporis nobis donaverit.

7 Oct. Misi fr. Balthasarem Silvam, ut consulat Herlarium, quid facto opus sit contra drossardi factiones. Vesperi rediit et Herlarius petit videre sententiam.

Post prandium invisit nos Herenhovius.

8 Oct. Per Marten Corsten missa est copia obtentae sententiae Herlario, qui respondit, pecunias numerandas esse cum protestatione, quod de jure suo nihil velit minui et quod petat ad primum sua dicere.

(f. 104r) (Dom^{ca}) 9 Oct. In prandio adfuit fr. Joachimus, jam factus pastor in Heeswyck, et cum eo Hermannus Zomers. Post prandium advenit vocatus advocatus Bethmer⁴⁵⁸), quem in dicta causa consului, qui idem consulit. Circa quintam abierunt simul.

10 Oct. Hodie cepimus in novo braxatorio coquere ce-revisiam.

Numeravi mane Martino Corsten 69 fl. et 12 asses, quos exigit drossardus, ipsi in judicio numerandos cum predicta protestatione; quos drossardo numeravit, qui uti indignando dicebat ac risorie, se plures nummos ab Abbate desiderare, quia nimis multos haberet.

11 Oct. Ivit fr. Balthasar in Vechel ad notarium vocandum pro conscribendis attestationibus, quod nos impostas cum rusticis Heeswicanis solvamus. Sed notarius impeditus non venit, promittens se sequenti die venturum.

12 Oct. Scripsi Berlicomiensi de Folcoldo, Judoco (Hedickhuysen) et ancilla culinaria.

Scripsit Balthasar ad D^{um} Draeck de bursa Oisterwycana⁴⁵⁹).

Hodie absolvit cementarius braxatorium et accepta mercede dimissus est.

13 Oct. Ivit Balthasar cum Marten Corsten, Claes Willemssen, Freyns Roeffen et Wilbrort Willemsen⁴⁶⁰) Silvam pro attestationibus supradictis curandis⁴⁶¹). Venit hodie no-

1639

tarius de Vechel et coram eo attestationem similem (*f. 104^v*) supradictis dederunt Jan Aerts (Vercuylen) et Henricus Johannis Rovers. Postea transeundo nobis locutus est Betmeer de attestatione facienda contra factiones Judoci (Hedickhuysen) per Johannem Jacobi et Marten Corsten.

Pastor in Dynther ⁴⁶²⁾ cum van Berge hic transierunt 10 hujus.

Hodie item accepi litteras testimoniales scabinorum de Berlickem, quod nostra bona ibidem sita solvant precarias Ducis cum reliquis.

Item accipio litteras a pastore de Berlickem, quibus scribit, de Zeune non habuisse a D^o de Heeswyc commissionem ad accordandum, sed tantum ad audiendum media concordiae.

14 Oct. Venit cum carruca Bernensi uxor Nieuhoff, quae hic pernoctavit et nobiscum computavit. Accepi Berna duo vascula cum butyro et duas oves; famulus hic pernoctavit.

15 Oct. Mane cum jentaculo discessit uxor Nieuhoff cum carruca Bernensi et scripsi litteras Berlicomiensi cum testimoniis, quod solverimus impostas cum incolis Heeswicanis, quas ^(a) dicta uxor destinandas suscepit. Postea venit Herenhovius et invitavit me ad crastinum prandium, sed me excusavi.

(Dom^{c a}) 16 Oct. Mane venit Bethmeer et concepit testimonia scribenda (*f. 105^r*) contra factiones drossardi in causa repetitionis pecuniae semel donatae et jam per executionem acceptae, quae testimonia dabant Jan Jacops et Merten Corsten. In prandio fuit dictus Bethmeer nobiscum; circa 5^{am} abiit.

17 Oct. Nihil occurrit.

18 Oct. Ivit fr. Balthasar in Gaal pro cespitibus et cum equis comitatus eum est Petrus famulus. Vesperi rediit.

19 Oct. Misi fr. Balthasarem Silvam, ut computet cum Nieuhoff de empta siligine. Et scripsi D^o (abbati) Parcensi, cui dedi plenariam potestatem, tam in spiritualibus quam temporalibus, in personam fr. Folcoldi, modo in Parco degentis. Item scripsi pastori de Berlickem, ut dictas litteras curet destinari.

Accepi heri litteras ab Horenbeeck, quibus inclusa erat ordinatio Statuum Hollandiae, ut statum bonorum abbatiae tradam in manus commissarii Theodori Crab, qui regit archiva ecclesiasticorum bonorum Delphis, et maxime ut tradam statum praecisum de Mersbergen. ⁴⁶³⁾

(a) Hs. quae.

20 Oct. Fuit hic fr. Joachimus et Herman Zomers; pransi abierunt. Item fuit hic advocatus Bethmeer et notarius in Vechel et fecerunt testimonia in forma, quae deposuerunt Jan Jacopsen et Merten Corsten in causa conductionis den Aabeempt et (*f. 105^v*) etiam pransus uterque abierunt. Dicti duo Jan Jacopsen et Merten Corsten venerant post prandium.

21 Oct. Nihil notabile occurrit.

Circa vesperam venit huc domicellus Johannes Herenhovius cum canonico Xantensi van den Heuvel⁴⁶⁴), petens num dictus canonicus tuto posset frequentare Majoriam, quod dissuasi, nisi habeat scripto consensum commendatoris Silvaeducensis. Sumpto haustu abierunt.

22 Oct. Post prandium venerunt huc cum rheda cognati et cognatae Dⁱ Herenhovii, quibus aderat D^a Mechtildis de Os⁴⁶⁵), quibus apposui banquetum et circa vesperam abierunt.

(Dom^{ca}) 23 Oct. Hodie nuntiat nobis aedituus Henricus Rovers sibi per forestarium ex petitione vel mandato secretarii juridice inhibitum, ne circumiret pro lupulo ad reparandam ecclesiam. Ivit ob hoc fr. Balthasar cum dicto aedituo et custode ad forestarium pro relatione sua, quam dare recusavit in initio, licet postea addixerit.

In prandio adfuit laicus Dominicanus, qui venit pro eleemosyna colligenda. Item adfuerunt duae moniales Thenenses pro eleemosyna, quibus dedi unum nobilem 10 florenorum cum medio, et abierunt. Laicus hic pernoctavit.

Vesperi valedixit nobis canonicus Xantensis, abiturus ad parentem, quia acceperat consensum a commendatore etc.

(*f. 106^r*) 24 Oct. Mane iverunt Silvam cum carruca pro necessariis culinae procurandis fr. Balthasar et soror nostra.

Venit ludimagister nuntians, forestarium recusare relationem dare, quia secretarius illi suaserat respondere, se non interdixisse abbati vel pastori circuitum pro eleemosyna, sed aedituo, propterea petens ut aedituus exigat relationem, et tunc videbit quid facturus sit. Mandavi ludimagistro, ut aedituo hoc nuntiaret ac relationem urgeret.

25 Oct. Circumiverunt pro eleemosyna et reparatione templi pastor, qui hic pernoctaverat, fr. Balthasar et duo aeditui. Venientes ad secretarium, nihil imprimis fecit quam litigare et male loqui. Pransus est nobiscum pastor et post prandium rediit in Berlickem.

26 Oct. Mane ivit Balthasar Bernam, ut videat, qualem bovem habituri sumus. Dedi illi statum bonorum Mersbergensium conscriptum, tradendum Theodoro Crab, comis van t

1638

comptoir van den geestelycken rentmeester in Hollant tot Delft residerende.

Post prandium invisit (nos) Herenhovius, qui circa 6^{am} abiit. Hodie coximus sex aamas bonae cerevisiae.

27 Oct. Venit vesperi Adrianus de Weir cum aedituo Oisterwicano loquentes de bursa van Oeckel, fundata in edibus Fratrum ⁴⁶⁸), et hic pernoctarunt.

(f. 106^v) Accipio hodie litteras a pastore de Berlickem, quibus scribit, drossardum venisse Bruxellas cum commissione a D^o de Tilly ad accordandum et quod propterea maneat idem pastor ibi.

28 Oct. Mane cum jentaculo discessit aedituus de Oisterwyck, sed de Weir mansit et pernoctavit hic.

Vesperi rediit Balthasar Berna referens, se statum bonorum Mersbergensium non tradidisse, quia dissuadebat Fockestaer, sed eum reliquisse apud Horenbeec custodiendum, donec a nobis aliter ordinaretur.

Ivit hodie Silvam Margareta, culinaria nostra, propter malum digitum. Memoria.

29 Oct. Cum jentaculo abiit de Weir in Vechel, vesperi reversurus, uti fecit et hic pernoctavit.

(Dom^{ca}) 30 Oct. Mane cum jentaculo discessit de Weir in Oosterwyck.

31 Oct. Circa prandium venit advocatus Bethmeer cum concepta scriptura contra drossardum in judicio exhibenda, quantum attinet de pecuniis nuper extortis pro conductione prati, dicti den Aabeempt, et nobiscum pransus est; circa quartam abiit.

Misi hodie litteras commissionis pro pastore de Bochoven et aliis religiosis, Bernae degentibus, quibus datur eis a nobis potestas (f. 107^r) absolvendi omnes Christifideles in territorio Heusdensi et Transmosano degentes et similiter in Hollandia et Provinciis Unitis, uti nobis ^(a) a Rev^{mo} Rovenio et a Vicariis Generalibus episcopatus Buscoducensis concessum est.

1 Nov. Hoc die nihil occurrit.

2 Nov. Circa prandium advenit Bruxellis pastor in Berlickem post tredecim septimanas, quas consumpsit in sollicitatione apud Status Brabantiae ratione impostarum et aliarum exactionum, sine effectu tamen. Fuit cum eo pastor in Heeswyck et cum eo venerunt duo famuli mei Augustinus Kete-

(a) Hs. nos.

laers et Johannes Waterloo.⁴⁶⁷) Pastor fecit negotiorum suorum actorum rapportum et circa quintam abiit.

3 Nov. Ivit fr. Balthasar cum carruca Silvam et adduxit pinguem bovem et tres oves, Berna missas. Scribit Horenbeec, quod gubernator Heusdensis exegerit bovem de preterito et presenti anno et quod heri miserit unum bovem ad ipsum. Item quod Adriaen Jansen van Cuyc fecerit instantiam pro statu bonorum nostrorum habendo.

Invisit nos Herenhovius et pransus est nobiscum: circa sextam abiit.

4 Nov. Nihil per diem occurrit.

5 Nov. Mane accipio litteras ab Horenbeec, quibus petatur consensus noster, quatenus decima de Suytoort posset per testamentum vel aliam dispositionem alienari ab illa, quae modo eam possidet.

(f. 107^v) (Dom^{ca}) 6 Nov. Ivi celebratum apud Herenhovium et ibidem pransus sum. *Dinther*

Ivit Balthasar in Berlickem, ut moneat decimatores de tradendo stramine. Scripsit ad Horenbeec, ut insinuet possessori decimae de Suytoort, ut tradat libellum supplicem.

Vesperis rediens domum accipio litteras ab Horenbeec cum insinuatione, ipsi facta 4^a hujus per Hugonem Harinck, de solvendo millesimo, quingentesimo et ducesimo nummo Ordinibus Hollandiae vi apostillae 12 Octobris impetratae.⁴⁶⁸) Item litteras alias a secretario gubernatoris Heusdensis de tradendo adhuc, preter bovem datum, alium quem exigit, quia anno superiore non habuit, nec tunc erat in residentia. *Heeswijk*

7 Nov. Pransus hic est Bethmeer et dedi illi procuratorium de data 25 Octobris ad prosequendas lites nostras in tribus pagis de Heeswyck, Dynter et Berlickem.

Transivit hic laicus Predicator fr. Godefridus.⁴⁶⁹)

8 Nov. Venit et pransus est pastor de Berlickem, qui fecit rapportum suorum gestorum Bruxellis et abiit.

Pransus hic est Bethmeer, per quem incepti hodie litem contra drossardum, intentatum per eundem contra Martinum Christiani, per medium interventionis.

Advenit hodie cum sarcina sua fr. Joachimus, creatus pastor, cum intentione hic manendi.

9 Nov. Mane venit Bethmeer et visitavit nostra privilegia et acta de nostris libertatibus in Heeswyck en Dynter. Post prandium venit Herenhaeff nuntians, braxatoria cerevisiaria interdicenda ab Hollandis circum civitatem.

(f. 108^r) 10 Nov. Per diem nihil occurrit, soli enim fuimus.

1639

11 Nov. Discessit hinc mane cum carruca villici pastoris de Berlickem fr. Bartholomeus Zomers cum sarcina sua in Berlickem, ibidemque mansurus ad placitum nostrum.

Misi sub prandio carrucam, ut advehat pastorem in Berlickem, cum quo circa vesperam venit licentiatuſ Arnoldus Horenbeec, uterque hic pernoctavit.

Vesperis retulit fr. Balthasar, qui celebravit apud Heren-haeff, drossardum pridie coram scabinis Dynterensibus valde debachatum contra albos istos monachos in Heeswyck propter eleemosynam, quam collegerunt pastor et cappelanus in circumeundo pro lupulo ad reparationem ecclesiae et quod hoc non patietur.

12 Nov. Post prandium discesserunt hinc pastor de Berlickem et Horenbeec.

Scripsit hodie ad receptorem van den Velde Antverpiae pastor in Berlickem et misi eidem quitancias de redditibus nostris, hoc est de anno 1629 quoad reditum matris nostrae ⁴⁷⁰) et de annis 1632 et 1633 quoad redditum nostrum 33 florenorum.

Fuit Balthasar Silvae et tulit ad tabellarium litteras praedictas et alias ad fratrem nostrum advocatum, cui scribo de processu nostro, item de minis a secretario Petro Adriani intentatis, quod caperetur a Procuratore Generali, ut precaveat hoc et ut diligenter advigilet ad advertissementum partis et solide illud solvat.

(f. 108^v) (Dom^{ca}) 13 Nov. Hodie per pulsum campanae publicatum est instinctu drossardi per auctoritatem scabinorum et interdictum aedituis Heeswicanis, ne in posterum circumeant pro reparatione templi pro eleemosyna lupuli, sub poena 25 florenorum; et quidquid factum fuit, hoc factum illis invitis et tota communitate invita. An heresim sapiat et non minus odium in clerum Heeswicanum et ipsam ecclesiam, relinquo iudicio saniorum.

14 Nov. Hodie proficiscitur pastor in Berlickem Hagam ad avertendum mala, nobis cominata ab Hugone Harinck et Scilperoort, receptore bonorum ecclesiasticorum per Hollandiam confiscatorum. Cui dedi tres partes telae Cameracensis, donandas amicis, et adhuc numeravi illi 307 fl. cum medio.

Misi Silvam fr. Balthasarem, ut dictas pecunias numeret et ut necessaria domus procuret, scilicet salpam, sal et smigma. Simul ut numeret 400 fl. D^o van Herlaer, reddendos Petro Cotel, quos pastor accepit mutuos Bruxellis ab van de Gier Drielensi. Et Silvae pernoctavit.

15 Nov. Petrus Adriani retulit, actionem suam contra drossardum resignasse in Herlarium.

Missa et carruca nostra (*f. 109^r*) Silvam pro advehendis necessariis, per Balthasarem emptis, quae vesperi advecta sunt. Et venit cum Balthasare Maria Vloeymans, ut serviat in culina pro Margareta, famula nostra, ex digito vel brachio male valente et absente a festo Apostolorum Symonis et Judae.

Etiam accepi litteras a Wespyn, mercatore Leodiensi, de anticipando cambio pro capitulo S. Johannis Leodii.

16 et 17 Nov. Nihil occurrit, nisi quod 16 (hujus) a drossardo et 17 (hujus) a secretario fr. Joachimus exegerit copiam istius actae, publicatae contra circuitum faciendum pro reparatione ecclesiae. Neuter negavit dare, sed distulit cum frivola excusatione.

18 Nov. Misi Balthasarem Silvam cum equo, ut destinet litteras ad Averbodiensem et Diligemensem Abbates per nos scriptas, alteras pro remissione canonis preciarum, alteras pro susceptione novitiorum. Item ad fratrem meum advocatum, ut advigilet in processu contra Tilly. Item ut procuret scripturam pro Petro Adriani in judicio dandam, et quaedam alia. Vesperi rediens, scripturam litis non asportavit, quia parata non erat.

Transivit hic Bethmeer.

19 Nov. Nihil occurrit.

(Dom^{ca}) 20 Nov. Pransus hic est Bethmeer et circa vesperam abiit; veniebat ex Vechel.

(*f. 109^v*) 21 Nov. Nihil occurrit, sed misi famulum Silvam pro adferendo scripturam pro Petro Adriani, a Breugelio componendam. Vesperi non rediit propter tempestatem.

22 Nov. Pransus hic est Herenhovius et post prandium fuerunt hic fr. Bartholomeus et Hermannus Zomers; et addixi Hermanno nummos ad reditum, dandos pro emptione domus comitis Hermanni van den Berch.

Misi cum equo Balthasarem in Lithoyen ad pastorem pro petenda scedula elocationis decimarum.

Accepi hodie per famulum, venientem Silva, executoriale et litteras a fratre meo advocato. Item litteras ab Herlario de reditu Leodiensi.

23 Nov. Ante prandium iterum protestationem fecit drossardus per forestarium coram scabinis duobus Heeswicanis, Gerardo Dobbelsteyn et Paulo Simonis, et duobus scabinis de Dwynter contra Petrum Adriani, casu quo patiatur expensas a

1639

fiscali Bruxellensi, eo quod debeat se defendere in causa appellationis factae.

Pransi hic sunt Herenhovius et uxor ejus. Circa sextam vespertinam illi abierunt et rediit ex Lith fr. Balthasar, adferens scedulam elocationis decimarum.

(f. 110^r) 24 Nov. Hodie iterum petiit a secretario Heeswicano pastor (fr. Joachimus) copiam actae, publicatae contra circuitum pro eleemosyna ad reparandam ecclesiam, factam, sed excusavit sese, nec principalem nec minutam ejus habere.

25 et 26 Nov. Nihil notatu dignum occurrit.

(Dom^{ca}) 27 Nov. Misi carrucam nostram, ut advehat pastorem de Berlickem, qui heri sero nuntiavit, se venisse Hagacomitis.

Fecit suam primam concionem pastor Heeswicanus in edibus nostris. ⁴⁷¹⁾

In prandio adfuit pastor Berlicomiensis, qui fecit rapportum de felici suo successu contra Hugo Harinck et receptorem Schilperoort ⁴⁷²⁾, et cum carruca abiit.

28 Nov. Nihil.

29 Nov. Post prandium venit Herenhaeff et circa 7^{am} abiit.

Accepi heri litteras a Rev^{mo} nostro (episcopo), quibus significat se potestatem administrandi episcopatum in spiritualibus et temporalibus accepisse. ⁴⁷³⁾ Item a Patre van den Dael, quibus indicat, se venire Bernam, ut nos conveniat.

30 Nov. Misi Balthasarem et sororem cum carruca Silvam pro necessariis et aliquibus litteris advehendis.

Venit Herenhaeff cum uxore et culinaria huc ad Sacrificium cum rheda et hic pransi sunt. Similiter et Bethmeer. Circa vesperam venerunt mag. Laurentius van Loemel et van den Heuvel cum filio suo, (f. 110^v) querentes hic Patrem van den Dael, qui hic pernoctarunt cum auriga.

Redierunt domum fr. Balthasar et soror sine piscibus salsis, qui nondum advenerant.

Ivit pastor in Berlickem Bernam querens fratrem suum.

1 Dec. Mane abierunt mag. Laurentius et van den Heuvel Silvam, ulterius ituri Bernam.

Ivit carruca nostra cum fr. Balthasare Silvam pro butyro et ovibus advehendis; abiit cum eo Maria Vloeimans, quia heri advenerat Margareta sanata. Vesperi rediens advexit duo vascula butyri et quatuor oves.

2 Dec. Nihil occurrit.

3 Dec. Ivit pastor (Heeswicanus) cum Bethmer ad drosardum pro censu levando, sed nihil effecit, quia voluit dros-

sardus, ut precedentes duo pastores, unus mortuus et alter depositus, inscriberentur.

Venit heri fr. Bartholomeus, qui hic mansit.

(Dom^{ca}) 4 Dec. Fuit Balthasar in Berlickem pro levando censu nostro, dicto den ossenchyns.

5 Dec. Dimissus est juvenis Simon Blondel propter suam rebellionem et proterviam.

(f. 111^r) 6 Dec. Vesperi accipio litteras per pastorem, qui heri iverat Silvam et hodie reversus est, a pastore Harensi Kesselio⁴⁷⁴) de registris Harensibus, tam pastoratus quam beneficii — quod habet fr. Balthasar et hic bonus pastor jam alteri contulit, uti scribit — tradendis, sed mandavi eidem Balthasari ad litteras respondendum.

7 Dec. Mane discessit hinc tabellarius iste cum responso ad Harenssem, a Balthasare scripto, cum quo finaliter famulus Simon (Blondel), qui hic hactenus in vicinia hesit, discessit.

Item rediit in Berlickem fr. Bartholomeus Zomers circa vesperam.

8 Dec. Circa vesperam venit pastor de Berlickem vocatus et hic pernoctavit.

9 Dec. Pastor de Berlickem hic mansit.

10 Dec. Summo mane discessit hinc pastor predictus cum carruca nostra in Berlickem et cum eo pastor noster Silvam propter propria. Et destinavi litteras ad Rev^{mum} nostrum (episcopum), quibus illi offero omne possibile servitium. Item ad Patrem van den Dael, quibus petunt nostri a Rev^{mo} auctoritatem, nobis in spiritualibus ab Ophovio communicatam, renovari et ut pro nobis sollicitet remissionem canonis precariarum anni 1629 et subsidiorum extraordinariorum dicti anni. Item destinavi litteras ad Antverpiensem prelatum de novitiis recipiendis.

(f. 111^v) Post prandium venit Herenhaeff cum juniore Oetelaer, qui Oetelaer coram Balthasare petiit recipi in novitium fratrem suum, adhuc juniorem et studiosum. Circa 7^{am} abierunt.

(Dom^{ca}) 11 Dec. Venit huc Bethmeer, qui hic pransus est, et consuluit eum Petrus Bogarts, edituus in Dynter, in causa reddendi computus ecclesiae jussu drossardi et circa vesperam abierunt.

12 Dec. Scriptum est fr. Cornelio (v. Griensven) de ancilla culinaria conducenda; eidem missum est seculare vestimentum. Fuit item soror cum carruca Silvae propter sua propria.

Fuerunt hic villici de Gaal et quasi renuntiarunt contractui de habitatione ulteriori.

1639

13 Dec. Fuerunt hic in prandio advocatus Bethmeer et Wilhelmus Wynants, ludimagister in Uden, quia dies juridica fuit, et pernoctavit hic dictus advocatus. Exegit drossardus per Craenven, ut scripturam interventionis signarem. Discessit ludimagister praedictus.

14 Dec. Ivit Bethmeer ad iudicium Dinterense pro aedituis Dinterensibus. Vesperi rediens hic pernoctavit.

15 Dec. Mane idem Bethmeer discessit cum fr. Balthasare, qui ivit Silvam pro vino adferendo et ibi pernoctavit,

(f. 112^r) 16 Dec. Intellexi, secretarium Heeswicanum ab aedituis Dinterensibus cum rigore accepisse manualia computus vel administrationis bonorum ecclesiae ab eis.

Rediit Balthasar post prandium cum uno vase vini, et rediit in Berlikem alterum allaturus. Adspertavit litteras ab Abbate Averbodiensi, quibus scribit, se duos novitios suscepturum. Item litteras a fr. Griensven de ancilla culinaria conducta. Item litteras a Fockestaer, quibus scribit, se venturum in festis Natalitiis in Heeswyck.

Heri accepi litteras cum 5 maldris tritici et duobus porcellis ab Horenbeeck, cui hodie respondi per famulum, qui hic pernoctavit cum equis suis, me illa recepisse.

17 Dec. Nihil.

(Dom^{ca}) 18 Dec. Herenhaeffius hic pransus est. Circa vesperam advenit Bethmeer, qui hic pernoctavit.

19 Dec. Mane cum jentaculo et nostra carruca, Willibrordo auriga, iverunt fr. Balthasar et Bethmeer in Gaal et egerunt cum villicis, qui villas deserere minati erant, sed jam non intendunt. Et egerunt cum pretore Ravesteynensi de executione facienda ratione restantiarum, quas debet antiquus villicus Andreas⁴⁷⁵) tam nobis, quam pago.

Fuit hic fr. Bartholomeus.

20 Dec. Hodie predicti redierunt ex Gaal et hic pransi sunt circa 3^{am}. Mactavimus tres porcos. Pernoctavit hic Bethmeer.

(f. 112^v) 21 Dec. Hodie hic pransi sunt Herenhaeff et Bethmeer. Abiit hodie frater laicus Christianus Crucifer, qui hic sarcivit a Dominica prima Adventus usque nunc et solvi illi.

22 Dec. Nihil occurrit.

23 Dec. Misi fr. Balthasarem Silvam, ut destinet litteras ad Abbatem Parcensem, etiam ad fr. Griensven cum caligis et ad Walterum de caputio faciendo. Item curavi donari scabino Outheusden⁴⁷⁶) duos capones cum petasone. Item repetii scedulam elocationis de Berna cum aliis scriptis Ho-

renbecii ab Herlario. Vesperi rediens asportavit scripta ab Herlario petita. Item litteras a fr. Folcoldo scriptas in Vigilia S. Andreae, quibus petit habitum ad Capucinatam.⁴⁷⁷⁾

24 Dec. Nihil. Vesperi huc venit et pernoctavit cum sua conjugē et ancilla Herenhaeffius.⁴⁷⁸⁾

(Dom^{ca}) 25 Dec. Herenhaeffius nobiscum pransus est et vesperi abiit cum sua.

26 Dec. Dedi timpanistis Silvaeducensibus pro strena duos imperiales⁴⁷⁹⁾ per Henricum Rovers.

27 Dec. Venerunt huc Fockestaer, Secretarius de Outheusden et Pastor de Berlickem circa prandium et omnes hic pernoctarunt.

Ivit fr. Joachimus, pastor de Heeswyck, post prandium in Berlickem, ut cras ibi celebret.

(f. 113r) 28 Dec. Hodie conduxerunt Fockestaer et Secretarius de Outheusden omnes terras nostras, in Hedichuysen, Outheusden et Broeck⁴⁸⁰⁾ cum Doveren sitas, ad 7 annos pro 2000 fl. annue, qui omnes aggerum, aquarum et alias reparaciones in sese susceperunt. Hic pernoctarunt.

Fr. Joachimus non rediit ex Berlickem.

29 Dec. Mane cum carruca nostra discesserunt supradicti et pastor in Berlickem cum eis.

Post prandium venit Bethmeer et cum eo Huybert Bosch scabinus, portans scripturam interventionis signandam, quam nuper nostro nomine in iudicio tradidit idem Bethmeer, quam signavi. Pernoctavit hic Bethmeer.

Rediit carruca et cum ea pastor de Heeswyck.

30 Dec. Post prandium abiit Bethmeer.

31 Dec. Ivit fr. Balthasar Silvam, ut curet fieri fuscinos argenteos 12. Item ut deponat 300 pattacones in cistula et aliquot aureos nummos ex ea levet.

Recipio litteras a forestario de Velp — arrestamentum bonorum Andreae Jansen, quondam nostri villici, factum⁴⁸¹⁾ — quibus monemur circa 4^{am} sequentis anni ibidem comparere etc.

NOTEN.

¹⁾ Gerard Fockesta(e)r(t), Staatsch rentmeester der domeinen van de Grafelijkheid van Holland over stad en land van Heusden; J. v. Oudenhoven, *Geschiedenis en Beschrijving der stad Heusden*, (A'dam 1794) p. 185.

²⁾ Graaf Willem van Nassau—Siegen, militair gouverneur van Heusden; *N. N. Biogr. Wdb.* I 1572.

³⁾ Cornelis van Gellicom(-cum), stadsgeneesheer van Heusden: *Tax* XI 78.

4) Antonius Cuypers, abdijsheer van Tongerlo, pastoor van Haaren (bij Oisterwijk); Schutjes IV 10, 11.

5) Paulus van (den) Dael(e), pastoor van Berlicum en deken van de drie dekenaten Orthen, Heusden en Zalt-Bommel; Schutjes III 254.

6) Aert (Arnoldus) van Ho(o)renbeek, weduwnaar van Josina van Broekhoven, wonend op de abdij en ammodiateur der abdijsgoederen; *Tax* VI 37, 38, XX 264, 265.

7) Melchior v. d. Waterfort van de abdij Tongerlo, pastoor van Drunen, bediende zijn parochie in een kapel te Nieuwkuik, behoorend tot het land van Luik; Schutjes III 498, V 185, 186.

8) Josina van Varick, gehuwd met Adriaan van Malsen, heer van Onse-noort en Nieuwkuik; *Tax* VII 285, 286.

9) Joachim Keyzers, abdijsheer van Berne en kapelaan van Berlicum; Schutjes III 256.

10) Maximiliaan Moors, advocaat te Brussel.

10a) Christina, gravin van Erbach, echtg. van Willem van Nassau.

11) Jan Renard te 's Hage.

12) Johanna Moors, huishoudster van den abt.

13) Arnoldus van Lent, abdijsheer van Berne en sinds eenige dagen pastoor van Lithoyen; op 8 Juni 1637 was hij als zoodanig door Moors te Berne beëdigd; vgl. Schutjes IV 732.

14) Pieter Schuyl te 's Bosch, rentmeester over de geconfisceerde geestelijke goederen der stad en Meierij van 's Bosch.

15) Een der Bossche advocaten, die den abt van Berne en den pastoor van Berlicum dienden in hun processen.

16) Folcoldus van Riel, abdijsheer van Berne; Schutjes IV 92, 93.

17) Godefroy (Goyaert) van Herlaer, advocaat te 's Bosch; *Tax*. XLVI 113,

18) Rodolphus Seegers van de abdij Berne; Schutjes III 306.

19) Engelbrecht van Immerseel, heer van Loon-op-Zand en Bokhoven, gehuwd met Helena de Montmorency; *Tax* VIII 38, 39.

20) Mr. Jacob van der Cammen J. U. L. te Berlicum, rentmeester der abdijsgoederen in Brabant en het land van Ravenstein, gehuwd met Maria v. Vechel; *Tax* XIV 195, noot 1.

21) Johan Becx.

22) Cornelius Moors, seculier priester en pastoor van het begijnhof te Dendermonde, was tevens rector van het beneficie der St. Antoniuskapel van het kasteel te Heeswijk en bezat wellicht ook nog een beneficie in de Bossche St. Jan, dat hij omstreeks 1625 ontvangen had; Schutjes IV 341, *Tax* IX 7, 40, 41 XLII 292.

22a) Dirk (Theodorus) Bruynseels te 's Hage.

23) Militair commandant te Heusden.

24) De familie Ter Herenhoven, alias Ter Herenhaeff, was eigenaar van de dicht bij elkaar staande huizen Avestein en Ten Bogaarde onder Dinther; Bruno Ter Herenhoven, de vriend van Moors, schijnt het huis Ten Bogaarde bewoond te hebben; hij was gehuwd met Anna van Thill; *Tax* V 284 v. v., VI 287, 288, XVII 289.

25) Een Antwerpsche godvruchtige jonge dame, die er steeds op uit was om den Bosschen bisschop Ophovius, die toentertijd in Lier verbleef, behulpzaam te zijn; B. B. XV 43 v. v.

26) Dat Remigius Jensenma als abdijsknecht was aangenomen.

27) Catharina en Maria van Breugel (dochters van mr. Jan en Joanna van de Water), wier broer mr. Simon van Breugel, mede-ammodiateur der abdijsgoederen, toen reeds overleden, gehuwd was geweest met Catharina, dochter van den vermelden ammodiateur Aert van Horenbeek; zie noot 6.

^{27a)} Deze betaling (over drie jaren) geschiedde namens Cornelis Moors *Arch. Berne, Rekening van Aert v. Hoorebeek 1634—'41*.

²⁸⁾ Men onderscheidde in het land van Heusden 10 beneden- en 7 bovendorpen; deze laatste, gelegen aan den linker Maasoever, waren Baardwijk, Engelen, Hedikhuizen, Herpt, Onsenoort, Oudheusden (waaronder Elshout en Hulten) en Vlijmen.

²⁹⁾ De Katholieke advocaat Dirk van Noordingen te 's Hage was agent-solliciteur van prelaat Moors.

³⁰⁾ Bartholomeus Zomers (of Somers), abdijsheer van Berne, schijnt toentertijd in Heeswijk en Dinther dienst gedaan te hebben; hij was afkomstig van 's Bosch; *Schutjes IV 92, 93*.

^{30a)} Catharina v. Horenbeek, weduwe van Simon van Breugel.

³¹⁾ Catharina, weduwe van Simon van Breugel.

³²⁾ Franciscus van (den) Dael(e) O. F. M. te Brussel, afkomstig van 's Bosch, een groot ijveraar voor de Katholieke zaak in het Bossche bisdom, broer van Paulus, pastoor van Berlicum.

³³⁾ Daniel van Haren te Waalwijk, met wien Moors in proces lag, waarschijnlijk over vast goed in het land van Heusden.

³⁴⁾ Joost van Hedikhuizen (Judocus Anthonii of Joost Anthonissen), drossaard van Heeswijk, Dinther en Berlicum, woonde op het slotje Seldensat te Middelrode onder Berlicum (eertijds was hij drossaard van Kranendonk en Eindhoven geweest) *Tax III 238, 239, V 169, 170, XXXVII 220, 221*.

³⁵⁾ Het kasteel van Bokhoven.

³⁶⁾ Nicolaas Havens, als pastoor van Lithoyen, 2 Juni 1637 overleden, was abdijsheer van Berne en afkomstig van Oisterwijk; *Schutjes IV 732* (waar zijn sterfdag onjuist op 2 Juli gesteld wordt), *Arch. Aartsb. XIV 423, noot*.

^{36a)} Roeland van Kerkwijk te Heusden.

³⁷⁾ Mr. Johan Gans, stadspensionaris te 's Bosch en ontvanger der gemeene middelen; hij was gehuwd met Catharina van der Wolf en woonde in het Rijke Fraterhuis te 's Bosch; Jhr. A. v. Sasse v. Ijsselt, *De voorname Huizen en Gebouwen te 's Hertogenbosch III 111, 115, Tax XLII 217 v. v.*

³⁸⁾ Franciscus Ny(e)hof(fs) (Nieuhof), graanhandelaar te 's Bosch.

³⁹⁾ Ferdinand van Oostenrijk, gouverneur-generaal van de Nederlanden.

⁴⁰⁾ Van Dielegem.

⁴¹⁾ Jhr. Jacob de Jong(h)e, heer van Baardwijk.

⁴²⁾ Petrus de Huyter, alias de Hulten, zoon van Jan de Huyter van Bruheze en Anna de Voocht van Rijnevelt; *B. B. III 192*.

⁴³⁾ Johan 't Serclaes van Tilly, heer van Heeswijk, Dinther en Berlicum, gehuwd met Maria Françoise de Montmorency; *Tax V 167, 168*.

⁴⁴⁾ Joannes Chrysostomus van der Sterre, abt der Norbertijnerabdij St. Michiel te Antwerpen; *N. N. Biogr. Wdb. IX 1075*.

⁴⁵⁾ Leonardus Frank, abt van Oberzell, bood aan de Belgische Norbertijnen-kloosters het klooster Schäfersheim te koop voor 12000 daalder (30.000 gulden), zie Bijlage VIII.

⁴⁶⁾ Hendrik Casimir, zoon van Ernest Casimir graaf van Nassau—Dietz; *N. N. Biogr. Wdb. I 833, '34*.

⁴⁷⁾ Dien dag werd Breda omsingeld door de troepen van Hendrik Casimir van Nassau; prins Frederik Hendrik van Oranje kwam twee dagen later.

⁴⁸⁾ Zie *Diarium 10 en 14 Aug. 1637*.

⁴⁹⁾ Gerard van Oudheusden, heer van Oudheusden, Elshout en Hulten, wiens vrouw Huberta van Wijk van Onsenoort in 1628 stierf; *Hand. v. h. Prov. Gen. v. K. en W. in N.Br. 1891—'93 p. 115, Bijdr. Prov. Gen. III 20, 21*.

- ⁵⁰⁾ Den heer van Heeswijk.
- ⁵¹⁾ Willem Stout van Bommel (Zaltbommel), hiervoren p. 53, noot 1, als secretaris van Moors vermeld, was gehuwd met Isabella Moliaert; hij was waarschijnlijk verwant aan den abdijbewoner Aert v. Horenbeek, wiens broer Martinus gehuwd was met Agnes Moliaert van Bommel; *Tax* II 87, VI 40, 41, XX 265, 266.
- ⁵²⁾ Mr. Jan van Craenven, secretaris van Heeswijk en Dinther.
- ⁵³⁾ De van Ipelaer's behoorden tot de voornaamste Katholieke familiën van Heusden; mr. Johan van Ipelaer was in dezen tijd rentmeester van de abdij van St. Truiden en had van de abdij van Berne goederen onder Genderen in pacht.
- ⁵⁴⁾ Goyart van Eyck, heer van Blaarthem, gehuwd met Mechteld van Broekhoven (*Tax* XXI 135), en Everard van Eyck, heer van het huis Op Strijp te Aarle, gehuwd met Josina van Grevenbroeck; *Bijdr. Prov. Gen.* IV 12, 13.
- ⁵⁵⁾ De Bossche Karthuizers, die sinds 1629 in Boxel hadden gewoond, waren na het plakaat van 2 Dec. 1636 naar Bokhoven uitgeweken.
- ⁵⁶⁾ J. v. Hedickhuysen.
- ⁵⁷⁾ Cornelius van Griensven, abdijsheer van Berne; *Arch. Aartsb.* XV 260 v. v.
- ⁵⁸⁾ Staatsch kolonel, die in 1629 aan het beleg van 's Bosch had deel genomen; J. v. Heurn, *Hist. der Stad en Meyerye v. 's Hertogenbosch* II 406.
- ⁵⁹⁾ Nieuwkuik.
- ⁶⁰⁾ Adriaan van Malsen, heer van Onsenoort en Nieuwkuik.
- ⁶¹⁾ Petrus de Huyter zou erlang in het huwelijk treden met Maria, dochter van Gerard van Oudheusden en Huberta van Wijk van Onsenoort.
- ⁶²⁾ De kardinaal lag met zijn leger te Rijsbergen op een paar mijlen afstand van Breda.
- ^{62a)} Maximiliaan Moors wilde die 2000 gl. leenen tot betaling van een huis, staande te Brussel tegenover de Hoogeschool, dat hij toen pas gekocht had; *Abdijgoederen I*.
- ^{62b)} Moors verzoekt den Abt van St. Michiel de 2000 gl. aan zijn broer Maximiliaan te overhandigen; *Abdijgoederen I*.
- ⁶³⁾ 15 Augustus, feest van Maria-Hemelvaart.
- ⁶⁴⁾ Willem van Nassau was een der bevelvoerders over de troepen, die Breda belegerden.
- ⁶⁵⁾ Jan van Nassau—Siegen, hoofd-officier in Spaanschen dienst; *N. N. Biog. Wdb.* I 1221.
- ⁶⁵⁾ Wij vinden geen enkele reden, waarom de kloosterlingen van Berne op den vierdag van St. Arnulf (van Metz) een bijzonderen titel tot feestvreugde zouden gehad hebben. Wellicht vierde Moors op 16 Augustus (St. Arnulf) zijn verjaar-, professie- of priesterwijdingsdag.
- ⁶⁷⁾ Vgl. L. v. Miert S.J., *Verhaal van . . . de belegering en inneming van Breda* (1917) p. 44.
- ⁶⁸⁾ Leon. Bosch, prior van Berne, die in België vertoefde.
- ⁶⁹⁾ Voor de regulieren in het algemeen bestond een groot aantal casus reservati; Lentius wilde blijkbaar op alles voorbereid zijn; van af 1634 tot in 1637 heerschte de pest in Heusden.
- ⁷⁰⁾ Wegens het proces van Daniel van Haren; genoemde Heyman Damen had land van de abdij in huur.
- ⁷¹⁾ Van der Does.
- ⁷²⁾ Mr. Albertus van Breugel te Bosch.
- ⁷³⁾ De hoeven Klein en Groot Gaal en Moenlo onder Schaik, zie hiervoren p. 33.
- ⁷⁴⁾ Mathijs Delissen van Goch, in 1635 gezworene te Heeswijk.

⁷⁵⁾ Een der klampen tienden, welke de abdij bezat onder Berlicum, heette de Houtartsche of Nonnenbossche tiende; *Arch. Berne, Pachtceelen Brabant*.

⁷⁶⁾ Waarschijnlijk een der drie portretten, door Abraham van Diepenbeek geschilderd, zie *Diarium* 12 Sept. 1637. Over dezen schilder, zie *Tax* VII 173 v. v.

⁷⁷⁾ Joannes van de Wiel O.P., deservitor te Nieuwkuik; Schutjes V 188, *Arch. Aartsb.* XVII 199.

⁷⁸⁾ Jan van Weert, beroemd veldheer in keizerlijken dienst.

⁷⁹⁾ Mr. Gerard v. Horenbeek, een broer van Aert te Berne, was gehuwd met Josina, dochter van Jacob Bex en Catharina van de Water; *Tax* VI 39, XX 265.

⁸⁰⁾ Willem van Cuyck, rentmeester der domeinen in het land van Heusden, die als zoodanig door Gerard Fockestaer was opgevolgd.

⁸¹⁾ Karel Otto van Haestrecht, heer van Drunen, Gansoyen en Halewijnde, drossaard van stad en land van Breda, was gehuwd met Johanna van Wassenaer.

⁸²⁾ Waarschijnlijk R. Seegers, pastoor van Bokhoven.

⁸³⁾ Augustinus Jansen, abtjheer van Berne.

⁸⁴⁾ Johanna Moors zou bedoeld kistje uit het huis van Splinter van Voorn overbrengen naar dat van den graankooper Franciscus Nyhoffs.

⁸⁵⁾ Deze Rogier van Broekhoven was waarschijnlijk gehuwd met Johanna v. Horenbeek, zuster van Aert te Berne; *Tax* VI 39, 40, XX 265.

⁸⁶⁾ Jhr. Jacob de Jonge, heer van Baardwijk, was gehuwd met Maria de Bever; *Tax* VII 204.

⁸⁷⁾ Petrus en Maria de Hutter, kinderen van Jan en Anna de Voocht van Rijneveld, vgl. *B. B.* III 192 v. v.

⁸⁸⁾ Moors was lid van de Illustre Broederschap van O. L. Vrouw te 's Bosch; *Corr. Moors—Vercuylen*.

⁸⁹⁾ Een der Gecommitteerde Raden van Staten van Holland en Westfriesland.

⁹⁰⁾ Cornelis Musch, griffier der Staten-Generaal; *N. N. Biogr. Wdb.* I 1351 v. v.

⁹¹⁾ Bethanië of het klooster op den Windmolenberg (reguliere kanunnikessen van St. Augustinus).

⁹²⁾ Jhr. Hendrik van Tuyll van Bulkenstein, ondercommandant van 's Bosch.

⁹³⁾ Franciscus van Gestel, aartsdiaken van het Bossche bisdom.

⁹⁴⁾ De koopman Mathias Loosen had het refugiehuis in de St. Jorisstraat te 's Bosch van de Bernerabdij gekocht.

⁹⁵⁾ Karel van Vladeraken, heer van den Nemelaer (Eemelaer, Eemer) te Haaren, gehuwd met Maria van Doerne; *Sassens Tijdschr.* I 163.

⁹⁶⁾ Agnes van Pollaert, priorin van Hooidonk, en waarschijnlijk de Hooidonksche non Catharina van Pollaert.

⁹⁷⁾ Een stuk Kamerijksch linnen.

⁹⁸⁾ Waarschijnlijk een der drie portretten, door Abraham van Diepenbeek geschilderd, zie volgende alinea.

⁹⁹⁾ Cornelius Pallas van der Sterre, vicaris-generaal van het Bossche bisdom.

¹⁰⁰⁾ Jan Pels, heer van Milheeze en van het huis ter Aa te Berlicum; *Tax* XX 124.

¹⁰¹⁾ Johannes van der Meulen, seculier priester, rector van het klooster op den Windmolenberg; Schutjes IV 505, *B. B.* IX 187.

¹⁰²⁾ Een der drie portretten hangt nog in de abdij te Heeswijk. De betaling geschiedde aan Gysbert Janssen van Diepenbeek, die navolgende kwitantie schreef en ondertekende: Ick onderschreven bekenne ontfangen te hebben uyt handen Arnoudt van Horenbeek de som van vyff ende seventich gulden,

dat van wegen mijn Eerwerdige Heer, mijn Heer den Prelaet van Bern, dat ten behoeve van Abram mijnen broeder, vor drie conterfeytsels voor mijn Eerw. Heer vorschr. Actem den 12^{en} September 1637 (*Arch. Berne, Kwitanties*).

¹⁰³) Gijsbertus Bosch.

¹⁰⁴) Zie *diarium* 22 Aug. 1637.

¹⁰⁵) De voornaamste zaken, welke Moors aan zijn agent ter bevordering opdroeg, waren: 1° verlof om te Berne te mogen bouwen, 2° om nieuwe religieuzen te mogen aannemen, 3° dat de pastoriegoederen te Lithoyen niet aangeslagen zouden worden, 4° een paspoort voor hem zelf en een zijner religieuzen; zie Bijlage IX.

¹⁰⁶) De eene helft der tienden te Lithoyen, de z.g. pastorie-tiende, behoorde aan de pastorie aldaar; de andere helft was in 1628 namens de erfgenamen van Johan van Dadenborch te Meerssen (zie Schutjes IV 729) door Nicolaas Olieslagers te Maastricht, schout en rentmeester van den proost van Meerssen, verkocht ten behoeve der abdij van Berne aan mr. Arnoldus (Aert) van Broekhoven, ten wiens name zij jaren lang bleef staan; *Arch. Berne. Tienden, Kerkgoederen en Beneficieën te Lithoyen*.

¹⁰⁷) Assuerus van Brakel te Utrecht, rentmeester van de abdijgoederen in Maas en Waal.

¹⁰⁸) Walterus Jansen Meynarts van Groeningen, abdijsheer van Berne.

¹⁰⁹) Philips van Ophem, schout te Heesbeen.

¹¹⁰) Jhr. Gijsbert van Renesse van Baer en van Zuidoort, zoon van Jacob Frederik, heer van Grijskerke, en van Marie van Parijs van Zuidoort, bezat de helft der tienden te Oudheusden, Hulten en in 't Herpterbroek, leenroerig aan de abdij van Berne. Hij stierf 25 Nov. 1636 en na zijn dood kwam dat bezit aan de zuster zijner moeder Jacomine van Parijs van Zuidoort; *Abdijgoederen II*.

¹¹¹) Den 27 ditto (Sept. 1637) betaelt aen Mr. Herman den schurgijn (chirurgijn te Hemert) van Heer Augustijn gelaten te hebben, 8 st.; voor twee reyssen voor Veneetsse driackel (= tegengif) 6 st., is XIII st.; *Arch. Berne, Rekening v. A. v. Horenbeek en S. v. Breugel 1634 en volgende jaren*.

¹¹²) Vgl. *Tax XV* 33, 34.

¹¹³) Eversdyck.

¹¹⁴) Hij was in 1615—'33 ammodiateur der abdij geweest.

¹¹⁵) Mr. Theodorus van de Water bezat landerijen onder Herpt, Hedikhuizen en Luttelherpt (*Arch. Berne, proces wed^e. Vercuylen*); hij was een oom van mr. Simon van Breugel, den overleden ammodiateur der abdijgoederen (*Sassens Tijdschr.* I 96). Schutjes III 309 vermeldt een Theod. v. d. Water, die in 1629 bedankte als kapelaan van Bokhoven.

¹¹⁶) Joachim Keyzers.

¹¹⁷) Seb. Beelaerts, burgemeester van Heusden.

¹¹⁸) Vier oude-vrouwen-huisjes te Heusden, een stichting van den kastelein-drossaard Gerard Spierinck van Wel (1568), waren een leen van de abdij Berne; *Hand. v. h. Prov. Gen. v. K. en W. in N. Br.*, 1891—'93, p. 117.

¹¹⁹) Jasper v. Eyck, drossaard van stad en land van Heusden; *Bijdr. Prov. Gen.* IV 41.

¹²⁰) Petrus de Huijter en Maria van Oudheusden.

¹²¹) Jacomine van Parijs van Zuidoort.

¹²²) Jan Huyberts van Andel hield twee hont lands onder Andel van de abdij Berne in leen; *Abdijgoederen I*.

¹²³) Zie het leenverhef in Bijlage X.

¹²⁴) De acte van leenverhef, d.d. 19 Oct. 1637, betreffende de helft der tienden te Oudheusden, Hulten en in 't Herpterbroek, is nog in copie aan-

wezig; dit leen moest „verhergeweyd” worden met een halven aam rijschen wijn, „behoudelijck oock ons ende onse godtshuysse van Berne drije ende vijftich stalven (= 52^{1/2}) schillingen tsaers uutter heelder thiende, alsoo als die heergewajiden van Asperen toebehooren plach”; *Abdijgoederen* II.

¹²⁵⁾ Moors verlangde dus, dat de rentmeester Pieter Schuyt zou zorgen voor den trompetter, die den prior L. Bosch te Hechtel (bij Hasselt) zou gaan afhalen, opdat hij veilig (niet gemolesteerd door Staatsch soldatenvolk) zou kunnen overkomen.

¹²⁶⁾ Het geschil betrof eene som van 200 gl., welke door Petrus Adriaens, kerkmeester te Heeswijk, aan den drossaard Joost van Hedikhuizen beloofd waren; zie *Diarium* 5 Dec. 1637.

¹²⁷⁾ Pierre Wespín te Luik, rentmeester van het kapittel van St. Jan te Luik, waaraan de abdij van Berne een jaarlijksche erfpacht moest betalen wegens de goederen (de kerken van Engelen, Vlijmen, Hedikhuizen en Oudheusden), welke zij in de 13^e eeuw van dat kapittel in leen had ontvangen; *Berneb.* p. 31.

¹²⁸⁾ Jacob Suerius te 's Bosch ontvanger der beden in Brabant.

¹²⁹⁾ Een der Bossche predikheeren, die in 1629 uit 's Bosch en na de inneming van Breda op 7 Oct. 1637 ook uit deze stad verdreven waren.

¹³⁰⁾ Maximiliaan van Horne, heer van Lokeren, gouverneur van Heusden 1599—1613; *N.N. Biogr. Wdb.* II 603.

¹³¹⁾ Hendrik Janssen Rovers, kerkmeester te Heeswijk.

¹³²⁾ Jan van Craenvén, secretaris van Heeswijk.

¹³³⁾ Aert v. Horenbeek zond dien dag van wege Moors aan Willem van van Nassau een vetten os; *Rekening van v. Horenbeek.*

¹³⁴⁾ Mr. Godefridus Typoets, advocaat te Brussel, zal de gewone sollicitateur van de abdij Tongerlo geweest zijn.

¹³⁵⁾ Uit kracht van schepenvonniss van Heeswijk van 21 April 1637 en ter instantie van Jan Peters Dobbelsteen als pachter van den houtschat te Heeswijk, deed Peter Joosten, vorster in Dinther, geauthoriseerd door den drossaard Joost v. Hedikhuizen, op 10 November executie wegens eikenboomen der kerk, welke door de Heeswijksche kerkmeesters Hendrik Janssen Rovers en Peter Adriaens verkocht waren zonder houtschat te betalen *Abdijgoederen* I.

¹³⁶⁾ Wellicht Henricus Vos S. Th. L., pastoor van St. Cathrien te 's Bosch en kanunnik aldaar; *Schutjes* IV 351, 352.

¹³⁷⁾ Jan Willems Bosch, schepen van Heeswijk.

¹³⁸⁾ Mr. Willem Wijnants geraakte als koster te Heeswijk in proces met den Graaf de Tilly over het klokluiden; *Processen tegen den Heer van Heeswijk.*

¹³⁹⁾ Het Statenlid Hendrik Nobel; *N.N. Biogr. Wdb.* I 1384.

¹⁴⁰⁾ C. van der Wolff, griffier bij den Raad van State te s'Hage.

¹⁴¹⁾ Hij wilde Ophovius' bisschopsring (met saffier) koopen.

¹⁴²⁾ Adriaan Bruistens te Herpt, pachter van landerijen nabij Berne.

¹⁴³⁾ Adriaan Jansen, pachter der abdijhoeve Groot Gaal te Schaik.

¹⁴⁴⁾ Andries Jansen van Uden had de hoeve in 1636 verlaten.

¹⁴⁵⁾ Luitenant Po(ose) wordt nog vermeld in *Diarium* 23 Jan. 1638.

¹⁴⁶⁾ Zie *Diarium* 21 Juli 1637.

¹⁴⁷⁾ Silvester Lintermans, medicus te 's Bosch *Tax.* XXI 59, 60.

¹⁴⁸⁾ De vendrig Hans Adolf Quitter, afkomstig van Arnhem, die weldra in het huwelijk zou treden met Petronella, dochter van Gerard Fockestaer te Heusden; Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland, *Gegevens omtrent den burgerlijken stand van officieren in de 17^e eeuw te Heusden in garnizoen en hunne huisgezinnen* (overdruk 1900) p. 6.

¹⁴⁹⁾ Ook den brief aan Folcoldus over de nalatenschap van Nic. Havens liet Moors door den Pastoor van Berlicum schrijven; beide brieven werden tegelijk naar Den Bosch gebracht, zie Bijlage XI.

¹⁵⁰⁾ Tijdens zijn proces met den drossaard Joost van Hedikhuisen had Petrus Adriaens op 15 Sept. 1636 beloofd, dat hij den drossaard 200 gld. zou betalen. Op voorstel van Folcoldus had Adriaens kort daarop de 200 gl. aan Folcoldus gegeven, die dan op kosten der abdij het proces van Adriaens zou doen voortzetten. Toen nu de drossaard wegens de beloofde 200 gl. een stuk vee van Adriaens op 21 Oct. 1636 deed uitpanden, gaf Folcoldus de 200 gl. weer terug aan Adriaens, die het geld dienzelfden dag den drossaard ter hand stelde. Op 3 Dec. 1637 liet de drossaard aangaande een en ander een beëdigd getuigenis door Adriaens afleggen; *Processen tegen den Heer van Heeswijk*.

¹⁵¹⁾ Een Sint Nicolaasgift.

¹⁵²⁾ Den reeds vermelden ondercommandant H. v. Tuyll v. Bulkenstein en den hoogschout Hendrik van Bergaigne te 's Bosch.

¹⁵³⁾ Ophovius' bisschopsring met saffier.

¹⁵⁴⁾ Cornelis Denen, alias Cornelis Daniels of Daendels, abdijsheveenaar te Dinther (Bernheze), had geweigerd één dag met paard en wagen hofdienst voor den Heer van Heeswijk te doen; hij had immers 's Heeren hout niet naar den watermolen te Middelrode (onder Berlicum) willen vervoeren. Ten verzoeken van den drossaard J. v. Hedikhuisen was hij daarom op 2 Dec. 1637 door schepenen van Dinther beboet; de boete bedroeg 21 stuiver elken dag, dat hij in gebreke zou blijven; *Processen tegen den Heer van Heeswijk*.

¹⁵⁵⁾ 17 Dec. (1637) betaalt aen seeckeren bontwercker tot Huesden voor 14 duynsse (duum = wild) cattevelen tott 18 st. tstück ende 4 tamme cattevelen tott 12 st. tstück ende van voors. 14 vellen in mijn Eerw. Heers casack te setten 30 st. ende voer naysyde 5 st., comt samen XVI gl. XV st.; *Rekening Aert v. Horenbeek*:

¹⁵⁶⁾ De dorpsregenten in de Meierij gingen dikwijls naar de Staatsche ontvangers te Heusden in verband met de dorpscontributieën.

¹⁵⁷⁾ De retorsies.

¹⁵⁸⁾ Een der abdijsheven te Berlicum.

¹⁵⁹⁾ Den bisschopsring van Ophovius.

¹⁶⁰⁾ Firi architriclinus, zie *Diarium* 23 Jan. 1638.

¹⁶¹⁾ De abdij Tongerlo.

¹⁶²⁾ Ophovius' rentmeester Laurentius Hubrechts van Lommel.

¹⁶³⁾ Ophovius' uitvaart zou gehouden worden 5 Jan. 1638.

¹⁶⁴⁾ Het fort Crèvecoeur aan de Maas bij de monding der Dieze.

¹⁶⁵⁾ De abdij van Berne had 25 Oct. 1632 twee kampen, genaamd de Abtskampen in het Empelsveld onder Empel, van het bisdom gehuurd; *Arch. Berne, Pachtceelen Brabant*.

¹⁶⁶⁾ Benedictus van Kessel, pastoor van Loon-op-Zand, was toen met de Staten-Generaal in onderhandeling getreden over het staken der retorsieën, zie *B.B. XVI 286 v.v.*

¹⁶⁷⁾ Marius Ambrosius Capello O. P., vriend van Ophovius.

¹⁶⁸⁾ Den Bosschenaar Gaspar Nemius; *N.N. Biogr. Wdb. VIII 1205, IX 711*.

¹⁶⁹⁾ In Gelderland volgde men nog het kalenderjaar van vóór 1582.

¹⁷⁰⁾ Waarschijnlijk was deze tot aan de inneming van Breda aldaar rentmeester der Staten van Brabant geweest.

¹⁷¹⁾ Pisces „à la dobbe" of, gelijk het dagboek verder- op nog heeft, „à la doubbe" = à la daube (ingelegde visch),

¹⁷²⁾ De Wilhelmieten van het klooster Baseldonk te 's Bosch, die een hoeve hadden op Coll onder Nuenen (waarvan Folcoldus afkomstig was).

¹⁷³⁾ De Abtskampen in het Empelsveld.

¹⁷⁴⁾ Cornelius van Boesdonk, abt van Postel; *Schutjes I* 325, '26, Welvaarts, *Postels Biogr. Wdb.* p. 24 v.v.

¹⁷⁵⁾ Graaf Maurits, eenige zoon van Graaf Willem van Nassau; hij sneuvelde 20 juni 1638 en werd 1 juli d.a.v. in het hoogkoor der kerk van Heusden begraven; *N.N. Biogr. Wdb.* I 1572, Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland, a. w. p. 26.

¹⁷⁶⁾ Geertruida van Engelen; *Tax.* XI 78.

¹⁷⁷⁾ Vermoedelijk fr. Augustinus Jansen.

¹⁷⁸⁾ Jacobus d'Ailly, heer van Laer te St. Oedenrode; *Tax.* XXIV 284, XXV 78, 79.

¹⁷⁹⁾ Behalve de processen met die van Herpt en Daniel v. Haren, zal P. v. d. Dael voor Moors in 's Hage dezelfde zaken te bevorderen hebben gehad als Dirk v. Noordingen, zie noot 105.

¹⁸⁰⁾ Bij accoord van 4 Sept. 1635 tusschen den abt en de dorpsregeering van Heeswijk over den verkoop van „de gemeijnte” was o.a. bepaald, dat de abdijhoevenaars te Heeswijk 15 jaren lang vrij zouden blijven van alle dorpsbedieningen, zooals het ambt van burgemeester, collecteur en kommerbeurder. De regeerders van Dinther hadden 17 Nov. 1634 beloofd, dat de abdijhoevenaars aldaar 20 jaren lang van alle „onereuze dorpsdiensten” vrij zouden blijven, wijl de Abt hun verlof gaf om 6 bunder der „gemeijnte” te verkoopen; *Processen tegen den Heer van Heeswijk.*

¹⁸¹⁾ Huibert Vijverssen, burgemeester van Babiloniënbroek in 1638, een der pachters van de abdij.

¹⁸²⁾ Zie *Diarium* 17 Nov. 1637.

¹⁸³⁾ Kamerijksch doek.

¹⁸⁴⁾ De sergeant Pierre Cotel te 's Bosch, handelaar in visch en drank.

¹⁸⁵⁾ Moors beweerde, dat het derde gedeelte der visscherij op de rivier de Aa onder Heeswijk aan de abdij toebehoorde, terwijl de Heer van Heeswijk de geheele visscherij aldaar voor zich opeischte.

¹⁸⁶⁾ Waarschijnlijk zond Moors aan P. v. d. Dael een verzoekschrift, dat deze bij de Staten moest indienen en waarvan de inhoud was: Hij betuigt zijn dank voor de resolutie van 3 Jan. 1637 (zie Bijlage VII) en twijfelt niet, of het is de meening der Staten, dat hij of een zijner religieuzen uit kracht dier resolutie vrij in de Meierij of elders ten plattenlande zal mogen gaan om toezicht te houden op zijn abdijgoederen; hij verzoekt nochtans favorabele verklaring, opdat „tselve bij de officieren ofte soldaten niet en werde gedisputeert”; *Moors en Staten.*

¹⁸⁷⁾ Den Bisschopsring van Ophovius.

¹⁸⁸⁾ Den procureur A. van Meerwijk.

¹⁸⁹⁾ Adriaan van Haren.

¹⁹⁰⁾ Arnoud van Strijp, boterhandelaar te 's Bosch.

¹⁹¹⁾ Romboud Rombouts te 's Bosch.

¹⁹²⁾ De Kardinaal-Infant schreef 8 April 1638 aan Koning Philips IV, dat hij Joseph Bergaigne O. F. M. als bisschop van 's Hertogenbosch had aangewezen; *Corresp.* III N° 666.

¹⁹³⁾ mr. Robbert, kok te 's Bosch; *B.B.* XV 29.

¹⁹⁴⁾ Jhr. Assuerus v. Brakel schreef 22 Febr. 1638 uit Utrecht aan den Abt van Berne, dat hij met diens goedvinden het door hem verschuldigd pachtgeld zal medegeven aan zijn neef van Hulden (Petrus de Huyter), zoodra deze derwaarts zal gaan; *Arch. Berne, De abdijgoederen in Maas-en-Waal.*

¹⁹⁵⁾ 's Gravezandsche kazen waren anders meestal „groen kasen.”

- ¹⁹⁶⁾ In Berlicum.
- ¹⁹⁷⁾ Te 's Bosch.
- ¹⁹⁸⁾ Jan van Tulden, geb. te 's Bosch, lid van den Raad van Brabant, *Tax.* XVIII 121.
- ¹⁹⁹⁾ Moors zal in 1631 te Heeswijk dien brouwketel van den Graaf de Tilly ontvangen hebben, want 19 Juli van dat jaar schreef hij uit Antwerpen aan zijn rentmeester Vercuylen, dat deze moest „voorderen bij den heer drossaert, dat het brouwgetouwe ons mach volgen van 't casteel van Heeswyck"; *Corr. Moors-Vercuylen.*
- ²⁰⁰⁾ De Bosschenaar Jan van den Velde, lid van den Raad van Brabant; *N.N. Biogr. Wdb.* IX 1167.
- ²⁰¹⁾ Leonardus Schindelius, pastoor van St. Cathrien tot 1635; *Schutjes* IV 351, 352.
- ²⁰²⁾ Joannes Havens, pastoor van het gasthuis te 's Bosch, *Schutjes* IV 377.
- ²⁰³⁾ Konstabel.
- ²⁰⁴⁾ Cornelis van Grevenbroek, gehuwd met Anna van Eyck; *Tax.* VIII 163, 164.
- ²⁰⁵⁾ In zijn diarium noemt Moors hem gewoonlijk „juvenis", in andere stukken „dienaar".
- ²⁰⁶⁾ Amelie Ulgers, weduwe van Joris van Kuyck; J. v. Oudenhoven, *Beschrijvinghe van het Landt van Heusden* (1651) p. 12.
- ²⁰⁷⁾ Ass. v. Brakel schreef 14 Maart, dat hij van de gelegenheid gebruik maakt, om aan den Heer van Baardwijk 1400 gl. pachtgeld mede te geven; *De abdijgoederen in Maas- en- Waal.*
- ²⁰⁸⁾ Op den 31 Meert (1638) door last van mijn Eerw. Heer ten Bosch gecoft van Geraerd Lievens $2\frac{3}{4}$ ellen coleurlaecken om een cleet aff te maecken voer Sijmon, sijn Eerw. dinaer, bedragende X gl. VI st. Ende voer een paer coussens van denselven Sijmon betaelt II gl. II st.; *Rekening A. v. Horenbeek.*
- ²⁰⁹⁾ Zoon van Gerardus v. Horenbeek.
- ²¹⁰⁾ De proostdij Marienschoot te Zennewijnen bij Ophemert, afhankelijk van de abdij Marienwaard; in de tweede helft der 14^e eeuw was Arnoldus de Gier pastoor van Marienschoot; *Schutjes* I 388, 389, *Arch. Aartsb.* XIV 417 v.v., XV 75 v.v. 239 v.v., *Tax.* XXII 255 v.v.
- ²¹¹⁾ Vermoedelijk op de na-bruifloft zijner dochter Petronella, die 11 April gehuwd was met H. A. Quitter.
- ²¹²⁾ De abdij van Berne gaf ieder jaar een maaltijd aan den heemraad van den Maasdijk.
- ²¹³⁾ Hans Adolf Quitter en Petronella Fockestaer.
- ²¹⁴⁾ Benedictus van Kessel, pastoor van Loon-op-Zand.
- ²¹⁵⁾ Andries Jansen van Uden.
- ²¹⁶⁾ Jacob Boonen; *Biogr. Nat.* II 700 v.v.
- ²¹⁷⁾ Goyaert v. Eyck, heer van Blaarthem, en Everard v. Eyck, heer van het huis op Strijp te Aarle.
- ²¹⁸⁾ Franciscus v. d. Dael O. F. M.
- ²¹⁹⁾ Johan v. d. Leenen, ontvanger te Antwerpen.
- ²²⁰⁾ Haar schoonvader mr. Jan van Breugel, die stierf in 1640.
- ²²¹⁾ Zij woonde te Bokhoven.
- ²²²⁾ Martinus v. Horenbeek, broer van Aert te Berne, woonde te Antwerpen, waar hij in 1639 stierf; *Tax.* VI 40.
- ²²³⁾ fr. Folcoldus van Riel.
- ²²⁴⁾ Het Hel-eind lag onder Hedikhuizen.
- ²²⁵⁾ Dezen dag ontving Moors een brief van den aartsbisschop J. Boonen met het verzoek om naar Brussel te komen in zake der retorsieën.

²²⁶⁾ Waarschijnlijk een zoon van Thomas van Thiennes, baron van Heukelum en Broeke, heer van Kaster, Rumbek, Bertem, Claeroud. Ouderhem, Oekene enz. die 17 Oct. 1636 door Moors beleend was met de korenen smal-tienden onder de parochie Hedikhuizen; *Abdijgoederen* I.

²²⁷⁾ Waarschijnlijk mr. Johan v. Afferden.

²²⁸⁾ Bedoeld zal zijn het accoord van 4 Sept. 1635, zie noot 180.

²²⁹⁾ Zie Bijlage XII.

²³⁰⁾ Adriaan de Weer komt in dien tijd voor als rentmeester van den Graaf de Tilly en als notaris te Oisterwijk.

²³¹⁾ Adriaan Jansen.

²³²⁾ Robbert de Bever te Berlicum, heer van Milheeze, *Bijdr. Prov. Gen.* II 70, 71, *Tax.* XIV 194.

²³³⁾ Zie Bijlage XII.

²³⁴⁾ Dirk Spierinck van Wel, abt van Berne 1552—'84.

²³⁵⁾ Marten Corsten van Goch, gehuwd met Moors' zuster Maria, was pachter van Loeffhoeve, toebehoorend aan de kasteelkapel van Heeswijk; Jan Aerts(sen) Vercuylen komt in 1634 voor als president-schepen te Heeswijk en Hendrik Jan(ssen) Rovers hebben wij reeds vermeld als kerkmeester en burgemeester te Heeswijk; alle drie hielden landerijen of tienden van de Heeswijksche pastorie in pacht.

²³⁶⁾ Namens de Staten-Generaal vorderde de ontvanger te Grave een achterstallige contributieschuld van 36000 gl. wegens de kosten der fortificatiewerken in Ravenstein. Wilhelm Wolfgang, hertog van Neuburg, heer van het land van Ravenstein, wilde, dat deze schuld betaald zou worden door de regeerders in het land van Ravenstein, die echter van meening waren, dat de schuld niet hun gemeente, maar den Hertog als heer van Ravenstein aanging. Vandaar hun bezoek aan den prelaat der abdij Berne, welke immers onder Schaik (land van Ravenstein) drie hoeven had; *De abdijgoederen in het land van Ravenstein*; vgl. Dr. Hermans, *Charters en Geschiedk. Bescheiden betr. het Land van Ravenstein* II N° 144.

²³⁷⁾ Den hoogschout Hendrik van Bergaigne.

²³⁸⁾ De Hoogmogenden verleenden hem 12 Juni paspoort, om te gaan in de Meierij van 's Hertogenbosch ten plattenlande, ook in dezerzijdsche en neutrale streken, tot beheer der abdijgoederen; „van onse placcaten van retorsie ende contreretorsie” dispenseeren zij hem derhalve; „des sal hij hem in egeender manieren ergens anders met vierden directelijck oft indirectelijck bemoyen op pene van te verliesen 't effect van desen” enz.; *Bijl. Diar.*

²³⁹⁾ Moors had een paspoort voor Brussel gevraagd wegens zijn eventueel onderhandelingen over de retorsieën. Men wilde echter, dat hij een schriftelijk bewijs zou overleggen, dat hem die onderhandelingen zouden worden opgedragen, dan zou men dit uitdrukkelijk in zijn paspoort vermelden; zie Bijlage XII.

²⁴⁰⁾ Jacob van Balveren, gehuwd met Catelijm van Cuyck; Beelaerts v. Blokland a. w. p. 14.

²⁴¹⁾ J. Bergaigne O. F. M.

²⁴²⁾ Het fort St. Marie te Kallo aan de Schelde.

²⁴³⁾ Van 2—6 Juli bereidde hij zich te Heeswijk voor op de reis naar Brussel, zie Bijlage XII.

²⁴⁴⁾ Petrus van Dunne, abdijsheer van Tongerlo; *Schutjes* V 137.

²⁴⁵⁾ Merksplas.

²⁴⁶⁾ Michael Andriessen, kanunnik van Hilvarenbeek; *Schutjes* IV 616.

²⁴⁷⁾ Tot hiertoe loopt Moors' „specificatie,” medegedeeld hierachter in Bijlage XII.

- ²⁴⁸⁾ Norbertus Nelstius O. Praem.: J. B. Krüger, *Kerkel. Gesch. v. h. bisd. v. Breda* IV 31.
- ²⁴⁹⁾ Theodorus Verbraken, abt van Tongerlo 1629—'44: *N.N. Biogr. Wdb.* V. 1000.
- ²⁵⁰⁾ Ferdinand van Boisschot, kanselier van Brabant; *Biogr. Nat.*, II 621.
- ²⁵¹⁾ Maximiliaan Moors was dus gehuwd met eene Langritius.
- ²⁵²⁾ Waarschijnlijk Louis François Vereycken, audiencier en staatssecretaris te Brussel.
- ²⁵³⁾ Henricus Calenus, vicaris-generaal van het aartsbisdom Mechelen. Petrus Coens, secretaris van het bisdom Antwerpen, en de bekende Aubertus le Mire (Miraeus), kapitteldeken van Antwerpen.
- ²⁵⁴⁾ Den kardinaal-infant Ferdinand van Oostenrijk.
- ²⁵⁵⁾ Waarschijnlijk Jacobus Cassyer, oud-plebaan van 's Bosch; Schutjes IV 315.
- ²⁵⁶⁾ Theod. Zegers, kannunnik van St. Oedenrode; Schutjes V 322, '23.
- ²⁵⁷⁾ J. Cools, secretaris van den Raad van Brabant.
- ²⁵⁸⁾ Moors en Paulus v. d. Daël zetten alsdan schriftelijk in een uitspraak hun meening uiteen, op welke wijze met de Staten-Generaal over de retorsieën onderhandeld zou kunnen worden; zie *B.B.* XVI 300 v.v.
- ²⁵⁹⁾ Abt Verbraken.
- ²⁶⁰⁾ Don Miguel de Salamanca, secretaris van den Kardinaal-Infant.
- ²⁶¹⁾ Johannes van Sint Augustinus O. Carm., biechtvader van den Kardinaal-Infant en lid van den Raad van State.
- ²⁶²⁾ Commissie, om met de Staten-Generaal te gaan onderhandelen.
- ²⁶³⁾ Waarschijnlijk Jacobus d'Ailly, die met genoemden kanunnik van St. Oedenrode zich te Antwerpen zal opgehouden hebben.
- ²⁶⁴⁾ Jan Maes, abt van Park 1634—'47; *Analecta Praemonstratensia* XII 25.
- ²⁶⁵⁾ Johanna van Eyll, abdis van Binderen te Helmond 1632—'51; *B.B.* XI 138.
- ²⁶⁶⁾ Hij presenteerde om novicen der abdij Berne op te nemen in de abdij Park.
- ²⁶⁷⁾ Balthasar Janssen, abt van Berne, die in 1632—'36 vicarius te Haaren was geweest.
- ²⁶⁸⁾ De abt C. v. Boesdonk.
- ²⁶⁹⁾ fr. Bartholomeus Zomers.
- ²⁷⁰⁾ Gehuwd met Marten Corsten van Goch.
- ²⁷¹⁾ Vermeld in *Diarium* van Ophovius, *B.B.* XV 47.
- ²⁷²⁾ Christianus Cauthals, bekend uit de conferenties te Tilburg over het bestuur der Meierij; *B.B.* XV 50 v.v.
- ²⁷³⁾ De abdij Tongerlo had in Mechelen een refugiehuis.
- ²⁷⁴⁾ Antonius Triest, *Biogr. Nat.* XXV 614 v.v.
- ²⁷⁵⁾ Benedictus van Kessel, pastoor van Loon-op-Zand, vgl. *B.B.* XVI 292, 293.
- ²⁷⁶⁾ Den vroegeren gouverneur van 's Bosch Antonie Schets baron van Grobbendonk, wiens zoon geweest zal zijn heer van Wesemael.
- ²⁷⁷⁾ Petrus Roose, president van den Raad van State te Brussel.
- ²⁷⁸⁾ Volgens het voorstel, dat B. v. Kessel in de maand Juni of Juli uit 's Hage had medegebracht, zouden de retorsieën gestaakt worden, alleen niet in de Meierij van 's Bosch, zie *B.B.* XVI 299, 300.
- ²⁷⁹⁾ Assuerus Engelgrave O. P.; *Biogr. Nat.* VI 582.
- ²⁸⁰⁾ De president Roose rapporteerde 11 Maart 1638 aan Philips IV, dat hij in zake der onderhandelingen over de retorsieën zich genoodzaakt had gezien, om zich daaruit heelemaal terug te trekken, want anders zou

hij alles wat dienaangaande was geschied, hebben moeten publiceeren; „sans cela il eût encouru toute la haine comme ce fut le cas à propos de la trêve.” *Corresp.* VI N° 1078, vgl. III N° 659.

²⁸¹⁾ Willem v. Taterbeek, koopman te Antwerpen, vriend van Ophovius; *B.B.* XV 49 v.v.

²⁸²⁾ Zie den commissiebrief, d.d. Antwerpen 3 Aug. 1638, in *B.B.* XVI 303, 304.

²⁸³⁾ Ten noord-oosten van Kalmphout.

²⁸⁴⁾ Nicolaas van Bouchorst, heer van Noordwijk, lid der Staten-Generaal.

²⁸⁵⁾ François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, lid der Staten en voornaam diplomaat; *N.N. Biogr. Wdb.* III 10 v.v.

²⁸⁶⁾ De heer van Goudriaen was Katholiek en een man van invloed te 's Gravenhage, zie *B.B.* XVI 302.

²⁸⁷⁾ Een pater-missionaris te Orthen bij 's Bosch en Joanna Daniels, mater van het Bossche klooster op den Uilenburg; *Schutjes* IV 495.

²⁸⁸⁾ Mr. Cornelis de Nobelaer, *Tax.* VII 76, 77.

²⁸⁹⁾ De tienden van Lithoyen werden in 1638 verpacht door Nic. Olie-slagers „als hebbende recht van jus patronatus van de pastorye te Lithoyen om deselve te confereeren”; de opbrengst zou voor den toekomstigen pastoor zijn; *Tienden, Kerkgoederen en Beneficieën te Lithoyen*, vgl. noot 106.

²⁹⁰⁾ Jhr. Willem Dimmer, rentmeester van Yselstein, *Tax.* VII 79.

²⁹¹⁾ Over het voorstel, dat zij toen deden, zie *B.B.* XVI 308.

²⁹²⁾ Willem Goetgebuer S. J., missionaris te 's Hage, *Arch. Aartsb.* VI 227.

²⁹³⁾ Le Zagie (Saggie) was griffier van Prins Frederik Hendrik; *B.B.* XV 209.

²⁹⁴⁾ Cornelis van Teresteyn, bewindvoerder der W. I. Comp., gecommitteerd ter Staten-Generaal 1637—'39, *N.N. Biogr. Wdb.* V 897.

²⁹⁵⁾ Pieter de Casembroot, solliciteur te 's Hage, *N.N. Biogr. Wdb.* VIII 261.

²⁹⁶⁾ Maria de Medicis.

²⁹⁷⁾ Floris van Pallandt, graaf van Culemborg, lid der Staten-Generaal, *N.N. Biogr. Wdb.* V 427 v.v.

²⁹⁸⁾ Benschop.

²⁹⁹⁾ Ook had Moors bij rekest aan de Staten-Generaal verzocht, dat een zijner religieuzen in Heeswijk en Berlicum zou mogen verblijven; zie Bijlage XIII. Vermoedelijk werd dit verzoek afgewezen.

³⁰⁰⁾ Kales (calèche).

³⁰¹⁾ Willem Absalons.

³⁰²⁾ F. v. Gestel.

³⁰³⁾ J. v. d. Meulen.

³⁰⁴⁾ Nicolaas Willemsen van Driel, pachter van een der abdijhoeven te Bernheze onder Heeswijk.

³⁰⁵⁾ Vermoedelijk om getuigenis af te leggen aangaande een cijns, welken de rector der St. Antoniuskapel van het Heeswijksch kasteel betalen moest en waarover de toenmalige rector Corn. Moors met Kelstius (waarschijnlijk ambtenaar op het kantoor van Pieter Schuy!) in geschil lag; *Brieven*.

³⁰⁶⁾ Pachter der abdijhoeve aan 't Belver onder Middelrode (Berlicum) aan de Koningstraat; *Arch. Berne, Pachtboeken*.

³⁰⁷⁾ Waarschijnlijk Herman Frederik graaf van den Berg, die voor de helft gegoed was in een kasteeltje te Berlicum; *Tax.* XVI 237.

³⁰⁸⁾ De abdis van Marienwater (Koudewater onder Rosmalen).

³⁰⁹⁾ Klarissenklooster.

- 310) Antonius de Roy; Schutjes III 349.
- 311) Waarschijnlijk Columbanus O. Cap., missionaris te 's Bosch; *Tax.* XVIII 229 v.v., *B.B.* XIII 137 v.v.
- 312) Ulric van Hoensbroek; Schutjes III 705.
- 313) Walem.
- 314) De abdij Averbode had te Brussel een refugiehuis; haar rentmeester aldaar was de kanunnik J. v. Hove.
- 315) De Kardinaal-Infant had Bergaigne naar Duitschland gezonden om met den Hertog van Neuburg en de Keurvorsten van Keulen en Mentz in onderhandeling te treden over de plunderingen, door de militairen in hun Staten aangericht. Ook had hij hem opgedragen, om een wapenstilstand met de Nederlandsche Vereenigde Provincieën te bevorderen. Op 13 Oct. 1638 schreef de Kardinaal-Infant aan Philips IV, dat hij Bergaigne gelast had naar Keulen terug te keeren; *Corresp.* III N° 656, 698, 738, 801.
- 316) Bedoeld rapport en voorstel zijn uitgegeven in *B.B.* XVI 304—314.
- 317) Waarschijnlijk Guilielmus Donckanus O. P. van het Bossche klooster; G. A. Meyer, *Chron. Conv. Buscod. Ord. Præd.* p. 212 en *De Predikheeren te 's Hertogenbosch* p. 93.
- 318) J. B. de Haseler O. Praem., abt van Dilegem 1623—'45; *Anal. Praem.* XII 129.
- 319) Joannes Boucquet O. P.; B. de Jonghe, *Belgium Dominicanum* p. 229, 230, *Ons Geestelijk Erf.* VII 270.
- 320) *Lupulus* (van *lupus*) = hop.
- 321) Vermoedelijk Maria van Breugel, wede van mr. Jan Costerius, advocaat te 's Bosch.
- 322) De tesaurier-generaal Frans van Kinschot; *Biogr. Nat.* X 769 v.v.
- 323) Loon-op-Zand.
- 324) Willem van Steenhuisen; *Biogr. Nat.* XXIII 756 v.v.
- 325) Herman Liesens O. F. M., provinciaal der Vlaamsche provincie.
- 326) De Bossche predikheer Nic. Georgii, die sinds de overgave van 's Bosch te Brussel verbleef; *B.B.* XV 155.
- 327) Volgens een stuk uit 1628 was Elisabeth van (den) Dael, dochter van Aert en Lucia v. den Leemput, gehuwd met mr. Marten van Wermont, raadsheer en auditeur te 's Bosch; *Arch. bisd. 's Bosch*, coll. *Ophovius 1625—1637*.
- 328) Om wereldlijke kleederen te halen.
- 329) Waarschijnlijk Arnoldus Godefr. v. Aken, *B.B.* XV 192.
- 330) Henri van der Heijden, abt van Villers 1619—1647; G. Boulmont, *Descriptions comparatives des abbayes de Villers, Aulne et Maredsous* (Namur 1896) p. 40.
- 331) Philip Taye, baron van Wemmel; *Tax.* V 40.
- 332) Frans Fierlants, rentmeester der domeinen.
- 333) Benedictus van Kessel.
- 334) Henricus v. d. Leemputte, plebaan van St. Jan. te 's Bosch.
- 335) Waarschijnlijk den pastoor van Merchtem, wiens familienaam Van Hulsel zal geweest zijn.
- 336) Corn. Moors.
- 337) Moors had aan zijn broer Maximiliaan gezegd, dat deze hem te Dendermonde „advertentie” moest komen doen, „indyen datter yet passeerde in de saecke, daerom hij (de abt) doen bij den Heere Aertsbisschop ende Staten van den Lande (te Brussel) ontboden was”. Blijkens zijn specificatie van 29 Mei 1642 bracht Maximiliaan de kosten zijner twee reizen naar Dendermonde op rekening der abdij van Berne; *Bijl. Diar.*

- 338) Van bier, dat buiten Heeswijk gebrouwen daar werd ingevoerd, moest gruitgeld aan den Heer betaald worden.
- 339) De Norbertijnerabdij van Drongen bij Gent.
- 340) Bedoeld zal zijn Loenhout.
- 341) Dominicus Strick O. P. missionaris te 's Bosch.
- 342) Waarschijnlijk Leonardus Schindelius, die pastoor van St. Cathrien te 's Bosch was geweest; Schutjes IV 351, '52.
- 343) Nicolaas van Zeunen, de procureur van den Graaf de Tilly.
- 344) Jos. Geld. v. Rijckel, abt van St. Geertruide te Leuven 1626—1641, *N.N. Biogr. Wdb.* V 634, 635.
- 345) Jan Hermans, die toen deken van St. Jacob te Leuven was; Schutjes IV 278.
- 346) De rector magnificus der Leuvensche Universiteit was Frederik Havens, vroeger kapittel-deken van Oirschot; Reusens, *Documents relatifs à l'Hist. de l'Univ. de Louvain* I 279, *B.B.* XV 142.
- 347) Guilielmus ab Angelis, professor aan de abdij Park; *Biogr. Nat.* VI 577 v.v.
- 348) Waarschijnlijk B. v. Kessel, pastoor van Loon-op-Zand.
- 349) Waarschijnlijk een zoon van den Bosschen schepen Jan Vloots.
- 350) De president van het college van Praemonstret te Leuven was waarschijnlijk Jacobus Petit.
- 351) Het klooster der Celestijnen te Heverlee.
- 352) Joannes Schenckelius, prof. Theol. te Leuven.
- 353) Philippus van Zoerendonk, kanunnik te 's Bosch, president van het St. Anna-college te Leuven; Schutjes IV 277.
- 354) Prins Thomas van Savoye, militair gouverneur der Nederlanden onder de leiding van den Kardinaal-Infant.
- 355) Den secretaris van Prins Frederik Hendrik.
- 356) Twee dagen later zond Aert v. Horenbeek uit Berne een os naar Heeswijk.
- 357) Jan Koenraad van Aubermon, baron van Ribaucourt; *B.B.* XV 17.
- 358) Vgl. *Corresp.* III N°. 1028.
- 359) Aug. Wichmans O. Praem.; Schutjes V 713.
- 360) Evenals de abdij van Berne, hadden ook het Groot Gasthuis, de Zusters van Orthen en van den Windmolenberg te 's Bosch goederen in het land van Ravenstein; *De Abdijgoederen in het land van Ravenstein*.
- 361) Pachter der abdijhoeve aan 't Braakven te Berlicum.
- 362) De landmeting.
- 363) De Kardinaal-Infant wilde Bergaigne doen deelnemen aan de onderhandelingen over de retorsieën en hem aldus tevens een goede gelegenheid verschaffen, om dan verder met de Hollanders over een algemeenen vrede te confereeren. Op 13 Oct. 1638 schreef hij aan Philips IV, dat hij voornemens was, Bergaigne met den pastoor van Loon-op-Zand (dus niet met Moors) naar Holland te zenden; *Corresp.* III N° 738, 801.
- 365) Dat zij dezen omslag niet zouden verhoogen.
- 364) De vrouw van Peter Bogarts, in 1634 schepen en in 1639 kerkmeester te Dinther.
- 366) Vgl. *B.B.* XVI 293.
- 367) Pachter eener abdijhoeve te Bernheeze onder Dinther.
- 368) Aert v. Empel, kanunnik van 's Bosch en kapitteldeken van Geertruidenberg; Schutjes III 656, IV 281, 341.
- 369) Waarschijnlijk de kanunnik Henricus Vos.
- 370) Joseph Bergaigne, benoemd bisschop van 's Bosch.
- 371) Johan v. d. Velde, schout te Geldrop en rentmeester der abdij van Tongerlo; *Tax.* XXVII 34, 35.

- 372) Voor de schepenbank te 's Bosch.
- 373) Nicolaas en mr. Arnoldus v. Broekhoven.
- 374) Non op den Uilenburg; Schutjes IV 496.
- 375) Zes schepenen van Heeswijk hadden op 29 December verklaard, dat al de hoevenaars der abdij onder Heeswijk steeds de dorpslasten, speciaal de koningsbeden betaalden. Drie schepenen van Dinther verklaarden daags daarna hetzelfde met betrekking tot de abdijhoevenaars onder Dinther; *Processen tegen den Heer van Heeswijk*.
- 376) De aartsdiaken F. v. Gestel was vermoedelijk bevriend met den drossaard Joost v. Hedikhuisen, wiens dochter gehuwd was met Hendrik van Gestel; *Tax. V* 220.
- 377) Waarschijnlijk Jan Vloots, schepen te 's Bosch.
- 378) Drossaard van Megen.
- 379) Anthonis van Oudheusden, schepen te 's Bosch.
- 380) Isabella van Broekhoven, dochter van Rogier en Johanna v. Horenbek. *Tax. VI* 195.
- 381) Petronella van Broekhoven, wede Aertssen, wonende in de Postelstraat te 's Bosch.
- 382) Philips, baron van Merode; C. Stroobant, *Notice Gênéal. sur les Vicomtes de Montfoort* p. 71 v.v.
- 383) C. v. d. Camp.
- 384) Henricus v. d. Leemputte, kanunnik en plebaan van St. Jan.
- 385) De abdij verhuurde hooilanden onder Berchem, genaamd de Rijt, de Meer en de Geer.
- 386) Johan Oudaert; Jhr. Mr. A. v. Sasse v. Ysselt, *Oorkonden betr. Rixtel* p. 137.
- 387) Thomas van He(y)nsberch, notaris te 's Bosch.
- 388) Peter Mutsarts was rentmeester geweest van de abdij Tongerlo en van het Groot Begijnhof te 's Bosch; IX 9, 10, XXVII 35.
- 389) Erasmus (Raes) Bo(u)vier, koopman te Luik, door wiens bemiddeling Moors aan den rentmeester Wespín de pacht liet betalen, welke de abdij van Berne aan het kapittel van St. Jan te Luik schuldig was. Een zoon van Raes Bo(u)vier was gehuwd met Anneke Verheyen uit 's Bosch; *Corr. Moors-Vercuylén*.
- 390) Zie Bijlage XIV.
- 391) C. v. d. Camp.
- 392) Nicolaas Ambrosii (Brosis), abt van Averbode 1635—'47.
- 393) De ontvanger Jacob Suerius en waarschijnlijk de inwoners van het dorp Someren.
- 394) De abdij had een harer huizen te 's Bosch in de Hinthamerstraat (staande naast de poort van het Fraterhuis) aan Willem van Bladel verkocht.
- 395) Zie noot 138.
- 396) Door de heide.
- 397) Den graaf van Horne, heer van Kessel, militair gouverneur van Ravenstein.
- 398) Jacob van Wassenaer, heer van Obdam; *N.N. Biogr. Wdb.* II 1523, '24.
- 399) Joannes van Geldrop; Schutjes III 88.
- 400) J. v. d. Meulen, rector van Windmolenberg.
- 401) Nobels (muntstukken).
- 402) Men denke aan de retorsie-plakaten.
- 403) Leet- of leitschouw = buurtschouw (schouwvoering over een buurt).
- 404) Joost van Hedikhuisen had te Hedikhuisen een sloot doen graven; Moors liet ze dicht maken; *Abdijgoederen I*.

- 405) Maria Hovelmans, *Tax.* III 238, '39, XXXVII 219, '20.
- 406) Folcoldus, pastoor van Heeswijk en tevens provisor der abdij, voerde het finantieel beheer over de huishouding te Heeswijk en was ook belast met de boekhouding aangaande de abdijgoederen onder Heeswijk, Dinther, Berlicum, Schaik, Heesch en Berchem.
- 407) Columbanus Lovaniensis O. Cap., missionaris te 's Bosch; *B.B. XV* 39.
- 408) Valentinus van Leuven.
- 409) Assuerus v. Brakel was gehuwd met Anna Mom.
- 410) Wouter Joosten, vorster te Berlicum.
- 411) In opdracht van Moors en andere geërfden te Heeswijk protesteerde Gijsb. Bosch dien dag tegen de regeerders van het dorp, wijl zij een hooger en omslag hadden gemaakt dan feitelijk noodig was; *Processen tegen den Heer van Heeswijk*.
- 412) Vermoedelijk Jhr. Adriaan Vos, drossaard van Hedel en het land van Ravenstein, die een kasteeltje onder Berlicum bezat; *Bijdr. Prov. Gen.* II 77, 91, 92.
- 413) Men denke aan de retorsie-plakaten.
- 414) Zie *Diarium* 11 Maart en 18 Sept. 1638.
- 415) De koperslager Hendrik van Dommelen.
- 416) Zie hiervoren p. 24, noot 1.
- 417) Van Brakel had 18 April aan den abt geschreven, dat hij gebruik zou maken van „seeckere commoditeyt van vertreck van neeff van Hulten” om hem 1000 gl. (wegens verschuldigde pacht) te bezorgen; *De abdijgoederen in Maas en Waal*.
- 418) Fockestaer ontving 2 Sept 1639 van Aert v. Horenbeek 168 Carolusgulden voor „een brouwgetouw,” door hem aan Moors verkocht.
- 419) De studieburzen, gesticht door Adriaan Appels.
- 420) Catharina Maas, weduwe van Gerard van Broekhoven, heer van Bergeik, rentmeester der Staten van Brabant in het kwartier van 's Bosch, eischte van de abdij Berne betaling eener achterstallige extraordinaire bede van het jaar 1629, doch Moors beweerde, dat zijn abdij van alle extraordinaire subsidiën van Brabant vrij was. Gedeputeerden der Staten van Brabant verleenden hem 2 April 1640 surcheantie van betaling; *Moors en Staten*.
- 421) De molenaar van Heeswijk moest jaarlijks een pacht van vier mud rogge aan den rector van het Lieve-Vrouw-altaar in de kerk van Heeswijk betalen; *Processen tegen den Heer van Heeswijk*.
- 422) Hendrik Michiels(en) v. d. Sanden, pachter der hoeve Moenlo, en Aert (Arnoldus) Jacopsen, pachter der abdijshoeve te Heesch.
- 423) Catharina Maas.
- 424) Zie hiervoren p. 36.
- 425) Andreas v. den Bogaert, pastoor van Schijndel, overleden 4 Sept. 1636; *Schutjes V* 642.
- 426) Revelaers of ravelaers = binten.
- 427) In zake de confiscatie der abdijgoederen, zie hiervoren p. 34.
- 428) Mathijs Martens Verveerdonk, pachter der abdijshoeve Noddevelt te Middelrode (Berlicum) in de Zandstraat; *Pachtboeken*.
- 429) Het getuigenis van Hendrik v. Dommelen, zie *Diarium* 26 April.
- 430) De Hoogmogenden verleenden 23 Mei 1639 aan den Prelaat van Berne en den Pastoor van Berlicum paspoort voor een geheel jaar „omme soo dickwils als noodich sal wesen met twee dienaers ende noodighe bagagie” naar Brussel en elders te reizen „tot verrichtinghe van haere particuliere affairen” en deze verricht hebbende, weder naar deze Vereenigde

Landen terug te keeren, niettegenstaande „onse placcaten van retorsie ende contreretorsie,” onder voorbehoud „dat onder deccxsel van desen niets en werde geattenteert, dat tot naedeel deser landen eenichssins soude mogen strecken;” *Bijl. Diar.*

⁴³¹⁾ Willem van Boschhuizen, wonende op het huis Ter Weer te Dintther; *Bijdr. Prov. Gen.* II 76, 91, *Sassens Jaarb.* 1892 p. 759, '60.

⁴³²⁾ Goosen Peters van Romen, pachter te Berchem, overleden in 1637.

⁴³³⁾ De koperslager H. v. Dommelen te Oisterwijk moest van twee brouwketelkens te Berne één grooten ketel maken en dezen dan naar Berne terugzenden.

⁴³⁴⁾ Zie noot 305.

⁴³⁵⁾ Folcoldus was van Nuenen afkomstig.

⁴³⁶⁾ J. C. v. d. Sterre, abt van St. Michiel te Antwerpen en vicarius van den Orde-generaal voor de circarieën van Brabant en Friesland.

⁴³⁷⁾ Naar de woning van Joost v. Hedikhuizen (het slotje Seldensat).

⁴³⁸⁾ Moors had de Weer als notaris een acte laten opmaken aangaande de twee brouwketelkens, die hij naar Oisterwijk had laten vervoeren.

⁴³⁹⁾ Die toen in Brussel was.

⁴⁴⁰⁾ Jacobus d'Ailly.

⁴⁴¹⁾ H. v. Dommelen.

⁴⁴²⁾ In Woerd onder Altforst had de abdij van Berne oudtijds een proostdij; Schutjes I 306 v.v.

⁴⁴³⁾ Een beurs met leeren riem.

⁴⁴⁴⁾ Jacoba v. d. Cammen was gehuwd met Rogier van Broekhoven; *Tax.* XIV 195, noot.

⁴⁴⁵⁾ Anna v. Noordingen was gehuwd met Cornelis zoon van Willem Dimmer, rentmeester van Yselstein, en Elis. v. Lambroek; *Tax.* XIII 63, XXVIII 20.

⁴⁴⁶⁾ Het was gewoonte om de dagen, voorafgaand aan een verplicht Mariafeest (8 September Maria-Geboorte), als vastendagen te onderhouden; *Statuta Synodi Busc.* 1612, Tit. 12, Cap. X.

⁴⁴⁷⁾ Het fort St. Andries.

⁴⁴⁸⁾ Uit St. Oedenroede; *Tax.* V 284, '85, VII 18 v.v.

⁴⁴⁹⁾ Op een rekest van Moors hadden de Staten-Generaal bij resolutie van 14 Aug. 1636 gelast, dat Gans, ontvanger der gemeene middelen, de abbatiale en pastorale tienden onder Heeswijk en Berlicum exempt moest laten van de redemptie der gemeene middelen. De ingezetenen beider dorpen zonden een rekest aan de Staten-Generaal, om die resolutie te doen intrekken; *Moors en Staten.*

⁴⁵⁰⁾ Adr. v. Schaluynen O. Praem; Schutjes III 499.

⁴⁵¹⁾ Geertruda v. Engelen, *Tax.* XI 78.

⁴⁵²⁾ Goyert v. Bokhoven, wijnhandelaar te Heusden, geh. met Adriana Verhagen; *Tax.* XIV 297.

⁴⁵³⁾ Waarschijnlijk Agnes van Renesse van der Aa, echtgen. van Jacob v. Wassenaer.

⁴⁵⁴⁾ Jhr. v. d. Poll, heer van Hedel.

⁴⁵⁵⁾ Joannes van Moncalieri.

⁴⁵⁶⁾ De origineele institutiebrief van 3 Oct. 1639 in *Arch. Berne, Paroch.*

⁴⁵⁷⁾ Joost v. Hedikhuysen had van den Abt 5000 gl. geleend tot betaling van de heerlijkheid Eckart, die hij in 1633 gekocht had; *Tax.* V 170.

⁴⁵⁸⁾ Waarschijnlijk mr. Johan van Bethmeer.

⁴⁵⁹⁾ Vermoedelijk schreef hij aan Reinerus Draeck, die in 1638 als pastoor van Oisterwijk afstand had gedaan (Schutjes V 389), over de studebeurzen, gesticht door Jan van Oeckel; *Hand. v. h. Prov. Gen. v. K. en*

W. in N. Br. 1891—'93 p. 214 v.v., *Jhr. A. v d. Does de Willebois, Studiebeurzen* III Kap. 22.

⁴⁶⁰⁾ Deze laatste had de hoeve der pastorie van Heeswijk in pacht.

⁴⁶¹⁾ Voor notaris Thomas v. Hynsberch verklaarden zij alsdan, dat de Abt van zijn goederen te Heeswijk en Dinther altijd betaald heeft in alle beden, contributieën en dorpslasten; en vervolgens dat de Abt, volgens overeenkomst met schepenen van Heeswijk aangegaan in 1630, toen hij zijn residentie te Heeswijk zou komen nemen, voor alle dorpslasten in ieder maanboek of dorpsceel twee schillingen zou betalen, gelijk hij ook altijd gedaan heeft; *Processen tegen den Heer van Heeswijk*.

⁴⁶²⁾ Willem van Zomeren, Schutjes III 460.

⁴⁶³⁾ Dirk Crab, commies ten kantore van Dirk van Schilperoort, ontvanger der kerkelijke goederen te Delft, had bedoelde lastgeving van Gecommitteerde Staten van Holland op 8 October ontvangen; *Moors en Staten*.

⁴⁶⁴⁾ Jan van den Heuvel, zoon van Jan v. d. Heuvel, schout te Hoogeloom en rentmeester van het bisdom 's Bosch, *B.B.* XV 74, 268.

⁴⁶⁵⁾ Zij woonde te Dinther en huwde in 1643 met Zegewald Jan Ter Herenhaeff; *Tax.* VI 288.

⁴⁶⁶⁾ Het Fraterhuis te 's Bosch.

⁴⁶⁷⁾ Deze twee abdijknechten vindt men onder de kapelanen(!) van Bokhoven gerangschikt bij Schutjes III 309.

⁴⁶⁸⁾ Hugo Harinck, notaris te 's Hage, was belast om de goederen in de provincie Holland, waarvan de eigenaars buiten die provincie woonden, de extraordinaire lasten van den 1000sten, 500sten en 200sten penning te doen betalen. Gecommitteerde Raden van Holland hadden hem 12 October geordonneerd, ook betaling in te vorderen van den Abt van Berne, die echter binnen zes weken „redenen ter contrarie” kon indienen. Hij eischte van Moors 8400 gl., welke deze over de jaren 1621—1631 zou schuldig zijn; *Moors en Staten*.

⁴⁶⁹⁾ Vermoedelijk Godefridus Christophori van Cham van het Bossche klooster; *B.B.* XV 122.

⁴⁷⁰⁾ Zij had een rente op de Staten van Brabant.

⁴⁷¹⁾ Hieruit blijkt wel, dat de kerk van Heeswijk gesloten was.

⁴⁷²⁾ Gecommitteerde Raden van Holland hadden op 21 November beslist, dat Hugo Harinck den Abt van Berne ongemolesteerd moest laten „ter tijt en wijle toe generalyck opte extraordinaris consenten van den lande van Heusden sal sijn gedisponeert”; *Moors en Staten*.

⁴⁷³⁾ Wijl de aanwijzing van Bergaigne als bisschop van 's Bosch niet door den Koning van Spanje, den souverain, maar door den Kardinaal-Infant, den gouverneur der Nederlanden, was geschied, ondervond zijn aanstelling te Rome moeilijkheden en dientengevolge veel vertraging; *Corresp.* III N° 952, 953.

⁴⁷⁴⁾ Joannes van Kessel, abdijsheer van Tongerlo; Schutjes IV 11.

⁴⁷⁵⁾ Andreas Jansen van Uden, die in 1636 Groot Gaal verlaten had.

⁴⁷⁶⁾ Anthonis van Outheusden, schepenen te 's Bosch.

⁴⁷⁷⁾ Folcoldus (Arnoldus van Riel) nam bij zijn intrede in de Capucijnenorde den naam van Columbanus aan, zeker uit vereering voor den Bosschen missionaris, schrijft Pater Gerlachus O Cap. in zijn boekje *De Minderbr.-Cap. in 's Hertogenb. 1611—1935* p. 69.

⁴⁷⁸⁾ Ter bijwoning van de Nachtmis.

⁴⁷⁹⁾ Keizersguldens.

⁴⁸⁰⁾ Babiloniënbroek.

⁴⁸¹⁾ Die toen in Velp zal gewoond hebben.

BIJLAGEN.

I.

1629 Oct. 3.

Ophovius stelt Moors aan tot zijn vicaris-generaal met be-
trekking tot de personen, die aan hem als abt onderhoorig zijn.

Michael Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Bus-
coducensis Reverendo admodum ac nobis dilecto in Christo
Patri ac Domino D. Joanni Moors, abbati Bernensi, salutem
in Domino. Cum dioecesis nostrae negotiis difficilioribus solus
ubique intendere non possumus, ideo de tuis prudentia, fide
ac bono zelo in Domino confisi, te in spiritualibus vicarium
nostrum generalem respectu clericorum ac personarum, tibi
ratione abbatialis tuae dignitatis subjectarum, fecimus, con-
stituimus, prout per presentes facimus ac constituimus; dantes
tibi facultatem in clericis ac pastores aliosque abbatiae
subditos ac singulas eorum quaestiones ac causas audiendi
ac fine debito terminandi; excessus illorum ac alia negotia,
ad forum nostrum spectantia, inquirendi ac corrigendi; ab
officiis et beneficiis ad tempus suspendendi; in casibus nobis
de jure permissis ac tribus proclamationibus matrimonialibus
dispensandi; commissarios ac poenitentarios cum potestate
absolvendi a casibus nobis reservatis deputandi ac revocandi;
pastores ac curarum deservitores examinandi ac approbandi
illosque ad concionandi munus admittendi, ad curam anima-
rum seu alia beneficia ecclesiastica instituendi, commissionem
pastoralia omnia exercendi illis tribuendi omniaque alia fa-
ciendi in ordine ad religiosos tibi subditos aliasque personas
subjectas, prout Sacri Concilii Tridentini permittit autoritas
et vicarii generalis dioecesis nostrae praedictae requirit facultas.

Datum Silvaeducis anno Domini millesimo sexcentesimo
vigesimo nono mensis Octobris die tertia.

De mandato Reverendissimi Domini praefati.

Ludo. Smeijers, secr.

Paroch. (origineel).

II A.

1630 Jan. 30.

Resolutie der Staten van Holland en West-Friesland, waarbij
op verzoek van prelaat Moors en op advies van Prins Frederik
Hendrik de goederen der abdij Berne onder bepaalde voor-
waarden bij provisie uit de confiscatie ontslagen worden.

De Gecommitteerde Raden van den Staten van Hollant

ende West-Vrieslant bevindende, dat de Ho. Mo. Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden met de reductie van de stadt van 's Hertogenbosch van meyninge waren aen te slaen ende te saiseren alle de geestelycke goederen in de Meijerie ende daer omtrent gelegen, met het overgaen der voors. stadt onder 't gebiet van Hare Ho. Mo. gebracht, ende dat Hare Ho. Mo. oick daeronder souden mogen begripen de goederen van de abdije van Bern, voortijts gefondeert in den lande van Heusden ende notoirlyck behorende onder het resort ende gebiet van de hoochgemelte Heeren Staten van den voors. Lande, hadden gelast aen Gerard Fockestaert, rentmeester van de domeynen van Heusden voornoemt, omme sonder uytstel ten behouwe van de Provincie van Hollant ende West-Vrieslant voorn. te saiseren de voors. goederen van de abdie van Bern ende te doen interdictie aen alle de bruyckers van de landen ende huysen ende oick de debiteurs van de renten, chynsen, tienden ende andere schulden ende goederen van aen nyemants handen te betalen als aen handen van den voorn. rentmeester, — dan alsoo Hare Ed. Mo. by den Heere Prelaet der voors. abdie van Bern is verthoont, dat soo in de oirloge vóór den tresves, by tijde van tresves, als in de jegenwoordige oirloge hy ende syne voorsaten altoos syn gebleven in de possessie ende administratie der voors. goederen, versouckende dat hy nyet soude werden gemaect van arger conditie als hy altoos soo by tyde van oirloge als tresves is geweest ende dat den voors. rentmeester Fockestaert soude werden geordonneert hem te laten ongemolesteert, — Soo ist dat Hare Ed. Mo., hierop gehadt het advys van zyne furstelycke deurluchticheyt den Heere Prince van Orangien ende in consideratie van de goede genegentheyt, die den Heere Prelaet althoes heeft gethoont tot faveur van de ingesetenen deser landen, die van d'andere syde in haer recht ende goederen gemolesteert syn geweest, verclaren dat — soo wanneer Hare Ed. Mo. sullen hebben gesien wat de Ho. Mo. Heeren Staten Generaal sullen doen ten regarde van de geestelycke goederen, nyet behorende onder de Provincie van Hollandt ende West-Vrieslant ende hoe die saecke sal uytvallen, ende mits by den Heere Prelaet voorn. aen Hare Ed. Mo. pertinentelycken overgelevert synde de namen van alle de monincken ende andere religieusen, jegenwoordich in de voorn. abdie wesende, met haeren ouderdom ende geboortenplaetse, alsmede van alle de goederen ende

innecommen tot de voors. abdije specterende, met specificatie van de namen der pachteren ende wat elcx jaerlijcx betaelt, oick een register ofte inventaris van alle de brieven ende documenten, ende Sorge dragende dat die in weesen blijven, daervan hij des vermaent synde sal gehouden wesen te verantwoorden — dat den voorn. Heere Prelaet sal blijven in de possessie ende vrije administratie, oick in de dispositie van 't innecommen der voors. goederen, gelijk hy tot noch toe geweest es. Lastende den rentmeester Fockestaert voorn. onder de quitancie van den voors. Heere Prelaet hem te restitueren alle de penningen, pampieren ende andere documenten, tot de voors. abdije behoorende, by hem ontfangen ende overgenomen, ende hem der voors. goederen nyet meer te bemoeien sonder naerder last van Hare Ed. Mo. Ende dit alles by provisie ende totdat anders by de Groot Mo. Heeren Staten van den voors. lande ofte Hare Ed. Mo. sal wesen geordonneert.

Gedaen in den Hage den XXX^{en} Jan. anno XVI^c dertich.
Ter ordonnantie van de Gecommitteerde Raden voorn.

C. van der Wolff, secr.

Moors en Staten (origineel).

B.

1630 Jan. 31.

Missive van den Raad van State aan Gerard Fockestaert, rentmeester van de domeinen in het land van Heusden, waarbij deze gelast wordt om de begonnen confiscatie der goederen van Berne ongedaan te maken, maar een naamlijst der kloosterlingen met een inventaris der abdijs-goederen op te vorderen.

Eersamen goeden vrundt.

Wij hebben omme goede consideratijen ende bij advijse van Zijne Exc. den Prince van Orangijen goet gevonden den Prelaet van de abdije van Bern te laten in de administratie sijner goederen volgende d'acte, daervan copije hierbij is gaende. Begerende dat UE. hem de penningen van de goederen der voorschr. abdije ontfangen ende de brieven ende documenten UE. overgelevert, sult restitueren. Ende dat gij van hem sult overnemen de specificatie van de namen der monicken, haren ouderdom ende geboortplaetsen, van de goederen ende incomen der voorschr. abdije met de namen van de bruijckers ende wat elc betalen; ende oock eenen

staet oft inventaris van alle de brieven ende documenten der voorschr. abdije ende van de goederen daertoe specterende. Ende 't selve gedaen den voorschr. Prelaet vorder te laten ongemolesteert, waertoe wij ons sullen verlaten. ¹⁾

Hiermede, eersamen goeden vrundt, Godt bevolen.

Hage den lesten Januari 1630.

Onder stont:

Ter ordonnantie van de Gecommitteerde Raden van Staten
C. van der Wolff.

Brieven (copie).

III A.

1633. Mei. 26.

De Raad van State te 's Hage legt aan de Meierijsche geestelijkheid een jaarlijksche contributie van 4200 gl. op tot onderhoud van de zes predikanten, die in de Meerij beroepen zijn.

Extract uyt zekere missive van de Heeren Raeden van State, geschreven aen den rendtmeester van de geestelijcke goederen van 's Hertogenbosch Pieter Schuyt.

Den Raedt van State der Vereenichde Nederlanden.

Eerzaeme etc.

Die van den Kerckenraedt der stadt 's Hertogenbosch hebben naer voorgaende autorisatie beroepen zes predicanten omme in de Meyerije van den Bossch de waere gereformeerde religie in te voeren etc. Ende naedemael dezelve predicanten van tractementen tot hun onderhoudt zullen moeten versien zyn, soe hebben de Ho. Mo. Heeren Staeten Generael geresolveert, dat de saementlycke geestelyckheyt van de voors. Meyerye daertoe aen uwe handen sullen opbrengen jaerlix een zomme van vier duysent tweehondert gulden omme de voors. tractementen ende de voordere onkosten, die daer by zullen comen, daeruyt te betalen. Welken volgens wy u bij desen lasten, dat ghij terstont aen de canonicken van den Bossch, alsmede hunne goederen in de Meyerye noch besittende, ende voorts aen die van collegiale kercken in de Meyerye, tzij van mannen ofte vrouwen, ende

¹⁾ Nadat Fockestaer bij schrijven van 22 Febr. 1630 had gevraagd om inlevering van bedoelde lijsten en inventaris, liet de Abt deze door Paulus v. d. Dael, pastoor van Berlicum, naar Heusden brengen (*Brieven*). De lijst met de namen der „monniken“ (!) schijnt den Heeren niet goed aangestaan te hebben, want dat de abt zoovele jonge religieuzen had, konden ze niet toestaan, schreef Vercuylen later (*Corr. Moors-Vercuylen*, brief van 2 April 1632).

eenighe van de principaelste andere Roomsche priesters, die 't malcanderen mogen voortsseggen, zult doen weten, dat zij tot opbrenginge van de voors. zomme van 4200 gl. zullen hebben prompte ordre te stellen ende dye by verdeelinge onder malcanderen mogen vinden, dewelcke ghij zonder uytstel zult moeten vorderen, alzoo tot de voors. tractementen ende oncosten haest gelt zal noodich zijn. Ende by naelaetichheit ofte onwillichheit van de voorn. geestelickheit sult ghij de voors. zomme aen gereetste goederen van de voornaemste paratelyck verhaelen, daervan zij malcanderen in zulcken cas zullen mogen guaranderen. Ende zal hierinne zoolanghe gecontinueert werden, totdat by versterff van de Roomsche priesters in de Meijerije tot de goederen, dye zy trecken, dese tractementen ende andere, die men naemaels noch zal mogen goet vinden, zullen gevonden werden, synde oock vast gestelt de uytstervinghe van de voors. Roomssche priesters oft pastoors etc.

Eersaeme etc. In den Hage desen 26^{en} Maii 1633.

Ende was geparapheert: J. van Raesvelt.

Onder stont: Ter ordonnantie van den Raedt van State in absentie van den Secretaris.

Geteeckent: J. Eyckberch.

B.

1633. Juni. 9.

Insinuatie van wege den rentmeester der geestelijke goederen te 's Bosch aan Paulus van den Dael, deken-pastoor te Berlicum: Deze heeft te zorgen, dat de 4200 gl. voor het onderhoud der zes predikanten promptelyk aan den rentmeester betaald worden.

Achtervolgende den voors. last van de Ed. Mo. Heeren Raeden van Staten der Vereenichde Nederlanden wort bij desen geautoriseert den vorster van Berlicom te insinueren den pastoor aldaer, die 'tselve zal mogen voortsseggen aen de andere pastoors, dat hy neffens de andere geestelyckheit van de Meyerye van den Bossch sal hebben ordre te stellen, ten eynde de voors. vier duysent twee hondert guldens aen mijne handen als rentmeester van de geestelycke goederen van 's Hertogenbossch promptelyk mogen werden getelt, om daermede te vervullen de betaelinghe van de tractementen van de ses predicanten in de voors. Meijerije beroepen ende van de oncosten, dye daerby zullen comen. Ende dese

insinuatie alsoo behoorlycken gedaen zynde, zal hij, vorster, zyn relaes hieronder stellen ende mij 'tselfe in een besloten missive daedelycken wederomme toeschicken alhier op den Papenhulst.

Actum in den Bossch desen 9^{en} Junii 1633.

Ende was onderteeckent:

Pieter Schuijl.

Moors en Staten (copie).

IV.

1634. Juni. 21.

Brief van Moors (waarschijnlijk aan Richard Paul Stravius, Pauselijken internuntius te Brussel) verzoekend, dat zijn abdijgoederen en pachters in het land van Heusden van Koningszijde, bijzonder door het garnizoen van Breda, vrij gelaten zullen worden van de retorsiën en dat hem daarom een private sauvegarde zal verleend worden.

Perillustris ac Amplissime Domine.

Ad deosculandum manus V. Ill. Amplitudinis tertio misi confratrem nostrum, pastorem in Berlickem, Bruxellas, qui favorem erga nos vestrum abunde testatur, et quod omnem tutelam ac defensionem bonorum nostrorum, in territorio Heusdensi precipue et alibi existentium, V. Ill. Ampl. suscipere dignata sit. Unde certe non potui, quin nobis congratularer maxime et de tali assecuto patrocínio gaudeam, agamque Ill. D^o gratias quas possum maximas, et obligatos nos Ill. Ampl. V. tanquam vero patrono abbatiæ nostræ Bernensis fateamur et cognoscamus. Verum cum jam a parte Suae Majestatis Catholice per publicum diploma omnibus sub contributionibus habitantibus — — inter quos incolæ territorii Heusdani numerantur et nostra præcipua (bona) sub eodem territorio sita sunt — — injunctum sit sub privatione gratiæ salvogardiæ hanc tempestatem per rebelles Suae Majestatis concitatam curare sedari, hinc est quod nullus conductorum bonorum nostrorum Bernensium domi manere audeat et bona nostra deserta relinquere omnes cogantur, aedes etiam furiis militum expositæ maneant, nisi gubernatoribus Bredano aliisque mandetur patrocinari bonis et conductoribus abbatiæ Bernensis, et simul provideatur nobis de privata salvogardia, quam exhibere militibus, in necessitate ad executionem a suis gubernatoribus emissis, possemus. Et cum Sua Majestas Catholica tutor ac protector

abbatiae nostrae semper fuerit specialis, ad eandem tutelam jam etiam suspirabit omnium prelatorum desolatissimus abbas. Non enim est coenobium in Belgio adhuc erigens caput tot expertum onerosis ac ambiguis periculis atque nostrum miserissimum Bernense, anno millesimo quingentesimo septuagesimo nono totaliter combustum de mandato Ordinum rebellium, aliquot privatis aedibus exceptis, de quarum conservatione jam sumus solliciti. Ac ab illo tempore ex loco fundationis exulare coacti, in ipso itidem exilio quotidiana discrimina experti sumus, maxima etiam pars bonorum fisco Hollandiae addicta est. Ego tamen optimo Deo adjutore iterum ante paucos annos in ipsa civitate Silvaeducensi emeram et aedificaram novum coenobium, de quo expulsi per traditionem civitatis praedictae derelinquere coacti sumus. Modo humilis nostra postulatio est, ne nobis oriatur a primario nostro protectore, Majestate videlicet Catholica, periculum extremae nostrae ruinae, quae gravis ac certa esset, etiamsi foret contra mentem Regiae suae Majestatis ejusque fidelium ministrorum — — qui non nisi patrocínio, defensioní et cónservationi student ecclesiasticorum ac de nullo aequae atque de eorum profectu gaudent — —, nisi essemus jam de cónservatione aedium et libertate conductorum solliciti. Quare eandem ab Ill. Ampl. V. juxta pmissíonem, confratri nostro van den Dael factam, expectabimus, pro cujus longaeva incolumitaté ac conatum successu pias Altissimo Domino preces semper offeremus, meque lubens Ill. V. Ampl. servitio dedicabo eroque aeternum uti subsigno, Ill. ac Ampl. D^e,

Ill. V. Ampl. servus

Joannes Moors, abbas Bernensis

Antverpiae, 21 Junii 1634.

Brieven (copie).

V.

1636.

Moors verzoekt aan de Staten-Generaal, dat het plakkaat van 2 Febr. 1636 tegen de Meierijsche geestelijkheid niet van kracht zal zijn voor hem en zijn religieuzen.

1636. Maart. 12. Dit verzoek wordt onder zekere voorwaarden ingewilligd.

Aen de H. Mog. Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Geeft oitmoedelijck te kennen de prelaet van de abdije

van Beren in de landen van Heusden, dat deselve bij Uwe H. Mo. ende de Ed. Mo. Heeren Staten van Hollant altoos gehouden ende geprotegeert es geweest ende noch wert in den staet, daerin hij jegenwoordich es ende voordesen geweest heeft. Ende alsoo hij uijt consideratien met kennisse van Syne Excellentie ¹⁾ ende de Heeren Gecommitteerde van Uwe H. M. sijne residentie genomen heeft tot Heeswijck in de Meijerie van 's Hertogenbosch ende vertrouut, dat Uwe H. M. niet en verstaen, dat de placcaten, die jegens de geestelicheijt van de Meijerie werden geemaneert, oock souden raecken hem, suppliant, ofte de religeusen onder sijn gehoorsaemheijt staende, versouckt om daer van verseeckert te wesen Uwe H. M. verclaringe ende acte bij apostille op de marge van desen. Dit doende etc.

Appostille marginaal:

De staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden, doorgesien ende overwoogen hebbende de redenen ende motiven in text van dese requeste verhaelt, hebben na voorgaende deliberatie goetgevonden ende verstaen midts desen te verclaren, dat het placcaet, den II^{en} Febr. lestleden geemaneert jegens de geestelicheit van de Meyerie van 's Hertogenbosch ende andere, jegens den suppliant ende syne religeusen, als weesende een prelaet uyt Hollant, waervan het principaelste corpus in die provincie is gelegen, niet en disponeert. Lastende ende bevelende Haer Hoochmoogenden diesniettemin, dat de suppliant ende syne religeusen sich in alle stilicheit ende modestie sullen moeten dragen, oock haer onthouden van alle publycke exercitie der Roomsche religie ofte den gevolge vandien. Ordonerende ende bevelende dienvolgens expresselick alle onse justiciers ende officiers, soewel politycke als militaire ende alle anderen, die dat soude moogen aengaen, onder onse gehoorsaemheit ofte in onsen dienst wesende, dat sy den meergenoemden prelaet ende syne religeusen respectivelick den inhoud deses rustelick ende vredelick sullen laten genieten.

Heeden ter vergaderinge van de Hoochgemelte Staten-Generael den 12 Martii 1636

Nicolaes van den Bouchorst Vt.
Ter ordonnantie van denselve
Corn. Musch.

Moors en Staten (origineel).

¹⁾ Prins Frederik Hendrik.

VI.

1636. Nov. 12.

Ophovius stelt Moors aan tot zijn vicarius foraneus voor het district Heeswijck, Dinther en Berlicum.

In Nomine Domini Amen.

Nos fr. Michael Ophovius, Episcopus Buscoducensis, attempta temporum mutatione et malitia et quod variis negotiis et itineribus distineri ac distrahi nos contingat, tibi Rev^{do} ac Dig^{mo} D^o Joanni Moors, abbati ac prelato Bernensi Ord. Praem., qui domicilium habes in Heeswijck, damus auctoritatem tanquam vicario nostro foraneo, ut si aliquae difficultates in districtu de Heeswijck, Dinter et Berlicom suboriri contingat, aut aliquod ordinandum, statuendum ac dispensandum sit, quod nostram auctoritatem requirit, pro tua prudentia et discretione id vi auctoritatis nostrae et commissionis, quam in hoc scripto damus, exequi et facere possis, declarantes hanc auctoritatem duraturam usque ad nostram revocationem et praecipientes omnibus nobis subditis, ut voluntati nostro ac dispositioni acquiescant. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen.

Actum in Heeswijck hac 12 Nov. a^o 1636

fr. Michael, episc. qui supra.

Paroch. (eigenhandig).

VII.

1637. Jan. 3.

Op verzoek van Moors verklaren de Staten-Generaal, dat het plakkaat van 2 Dec. 1636 tegen de Meierijsche geestelijkheid niet van kracht zal zijn voor hem en zijn geproteste religieuzen en dat dezen onder zekere voorwaarden hun verblijf zullen mogen nemen op de abdij van Berne.

Extract uyt het register der resolutien van de Ho. Mo. Heeren Staten-Generael der Vereenigde Nederlanden.

Sabbathi den 3^{en} Januarii 1637.

Sijnde ter vergaderinge van haer Mo. Mo. voor de tweede mael voortgebracht de requeste van den Abt van Bern, den lesten December lestleden aen haer Ho. Mo. overgelevert, is na voorgaende deliberatie goedgevonden ende ver-

staen mits desen te verklaren, dat het placcaet, den 2^{en} December lestleden geemaneert jegens de geestelijkheid van de Meijerije van 's Hertogenbosch ende andere buyten deselve Meyerije, niet en disponeert jegens den suppliant ende sijne monnicken, daeronder begrijpende de pastoren ende cappellanen, wesende alle gefrofesseerde religieusen van de voors. abdijs ende dat ten aensien dat de voors. suppliant is een prelaet uijt Hollandt, waervan het principaelste corpus in die Provincie uyt verscheiden pregnante redenen ende consideratien is geconserveert. Consenterende ende accordeerende haer Ho. Mo. dienvolgens, dat de suppliant ende sijne voors. religieusen, pastoren ende cappellanen sich sullen mogen retireeren op de voors. abdijs van Bern, met last ende bevel van sich aldaer in alle stilligheid ende moderatie¹⁾ te gedragen, sonder enige andere geestelijke personen onder hun te mogen admitteeren ofte laten schuylen ende voorts haer t'onthouden van alle publike exercitie der Roomsche religie of den gevolge vandien. Ordonneerende ende beveelende dienvolgens expresselijk den commandant over 't garnisoen tot Heusden ende voorts alle andere haer Ho. Mo. officieren ende justicierien, soowel politique als militaire, ende wijders eenenygelijk, die dit soude mogen aengaen, onder haer Ho. Mo. gehoorsaemheid of in derselver dienst wesende, dat sij den meergenoemde prelaet ende sijne voors. religieusen respectieve den inhoud deses rustelijk ende vredelijk sullen laten genieten.

Accordeert met 't voors. register
F. Fagel.

Moors en Staten (copie).

VIII.

1637. Juni. 2.

Brief van Leonardus Frank, abt van Oberzell bij Würzburg, aan J. Chr. van der Sterre, abt van S. Michiel te Antwerpen en vicaris-generaal der circarieën van Brabant, waarbij hij wegens den benarden toestand zijner abdijs het klooster Schäffersheim (aan den Tauber) aan de Belgische Norbertijnerkloosters voor 12000 daalders te koop biedt.

Salutem plurimam.

Reverendissime et amplissime Domine Vicarie.

Cum essem annis proxime superioribus, divina misericor-

¹⁾ In de apostille op het rekest van den abt staat niet *moderatie*, maar *modestie*.

dia sic benigne dispensante in triennali exsilio, ad meam ecclesiam Cellensem regressus, tametsi repererim omnia domi forisque, qua sacra qua prophana, adeo misere ab armata impietate violata, attrita, pessumdata et deformata, ut pronum fuerit vereri fore, ut vel numquam vel sane sero, idque maximis tum sudoribus tum etiam expensis, tam immedicabile — — ut videbatur — — vulnus perseveraret, ¹⁾ maxime tam crudo tempore, quo nec fortunam experiebar propitiam, nec ullae supererant, quibus inniti spe mea possem, humanae suppetiae, — coepi nihilominus, divino fretus auxilio, quantocius illuc omnes meas vires conferre, ut primum rei domesticae jacturam aliquatenus resarcirem, deinde etiam cultui divino resuscitando me totum impenderem. Verumtamen audaces meos conatus elisit et retardavit longum istud belli syrma, quod etiamnum per multas imperii provincias serpit admodum perniciose, quo fit ut a nobis alio translata belli sede, nos tamen vicini belli contagia non leviter adflent, maneantque ubique ea impressa vestigia, quae post se relinquere solet sanguinolentus Mars. Accedebat eodem malum quoddam intestinum, quod me hactenus urit ceteris longe molestius, debita scilicet non mediocria, quae quondam in recuperatione et bina occupatione ecclesiae Scheffersheymensis, consentientibus Ordinis Superioribus, contraximus, quae — — uti unice sunt iniqua tempora — — nec deponi ullo modo, nec tamen ultra sustineri sine utriusque Cellae nostrae ²⁾ manifesto exitio possunt. Quamobrem cum sentiam etiam et me sub onere paulatim fatiscere et tamen totius Ordinis honori magnopere interesse, ut patrimonium Sanctissimi Patris Nostri integrum conservetur, operae me pretium facturum maximum sum arbitratus, si nonnullis cordatioribus Praelatis hujus rei statum aperirem, inter quos, cum Belgae omni retro memoria zelum suum non tantum in propagando, verum etiam in tuendo decore Ordinis egregie probaverint atque imprimis Amplitudinis Vestrae dexteritate in agendo et in S. Patris Nostri patrimonio strenue propagando inflammatum animum partim fama, partim, meorum relatione luculente cognoverim, non potui non polliceri mihi in tam necessaria et pia caussa certissimum Rev^{mae} Vestrae Dominationis auxilium et consilium. Communicato itaque cum Rev. Domino Supe-

¹⁾ Dit woord geeft hier een verkeerden zin; misschien heeft in het oorspronkelijk stuk in plaats van *perseveraret* een ander woord gestaan, b.v. *sanesceret*.

²⁾ Oberzell en Unterzell.

rioris Cellae Praeposito, utrimque visum est rei communi expedire, si Ampl. Dom. Vestrae totius negotii nostri seriem cursim perscriberemus.

Anno 1629 urgente piissimo Caesare nostro severissimis edictis, ut abalienata bona ecclesiastica legitimis suis possessoribus restituerentur, mihi quoque a diversis Ordinis visitatoribus serio imperabatur, ut conarer tam Scheffershemium quam Cellam Inferiorem postliminio iterum sub ditionem Ordinis subjugare. Parui libens aequissimae Superiorum voluntati, tametsi facile subodorarer, quantae mihi in eo spinoso negotio difficultates sorbendae essent.

Inferiorem Cellam non magno emimus, eo quod ab Illustrissimo nostro Principe detineretur; Scheffershemium vero tantis sudoribus et sumptibus fuit redimendum, ut facile coepti laboris etiam constantissimum pectus potuisset poenitere. Georgius Fredericus comes Hohenlojus, veteranus vulpo, tum tenebat monasterium, cujus majores annis 80 ejusce loci iniquissimi incubi fuerant. Is ergo, ubi sensit me clam aliquid moliri, tantum mihi negotii coepit ubique facessere, ut apud Cesarios commissarios aureis armis mihi fore pugnandum animadverterim. Contraximus ergo debitum duodecim circiter millium dalerorum imperialium, tam ante quam post Suedicum bellum, quae tota summa a nobis, ut jus nostrum tueremur, in ejusdem monasterii necessitates ipsosque imprimis commissarios expensa est. Tempestate Suedica deinde transversim interveniente, nostri iterum depulsi et haereticus Comes armato jure restitutus est, donec a prelio Nordlingano Caesarianus miles rursus Franconia potiretur, quo tempore Scheffershemium ab Hungarorum Rege una cum toto Comitatu Hohenloensi attributum est Principi Teutonico. Ergo ne priverer meis laboribus et sumptibus, nuperis Comitibus Ratisponam misi Rev. D^{um} Prepositum nostrum, qui multorum mensium precibus et ingentibus sumptibus tandem a Caesare p(iae) m(emoriae)¹ extersit, ut peremptorio decreto ipsius Caesaris mihi Scheffershemium adjudicaretur. Itaque ante paucos menses ab Illustrissimo Ordinis Teutonici Principe immissus sum in quietam, pacificam, firmam et stabilem ejusce monasterii possessionem, instrumentis eā super re publicis confectis publicisque et consuetis testibus et solemnitatibus adhibitis, subditis etiam ab omni alieno homagio absolutis ac meae jurisdictioni commissis ab ipso regio sequestro.

¹) Keizer Ferdinand was 15 Febr. 1637 overleden.

Esset profecto cur mihi magnopere gratularer expedito feliciter hoc arduo et ab omnibus conclamato negotio, dummodo etiam tempora meo voto responderent. Jam vero tam intollerabilibus et assiduis contributionibus atque exactionibus premor, ut creditoribus, qui me vellicant quotidie, satisfacere nullatenus possim. Interim Superior juxta ac Inferior Cella dehauritur annua pensione, quae ad 600 daleros excrescit, cum tamen multorum annorum spatio ex Scheffershemio vix ad nos teruncius unus sit rediturus. Adde penuriam personarum, quae tanta est, ut nuper Tungerloenses Romipetae¹⁾ in stuporem dederit monasterium vastum, vix a tribus quatuorve incolis habitatum. Unde cum domi vix sint qui usui mihi esse possint ad disciplinae restaurationem, qui potero Scheffershemio necessarias personas submittere?

In hac ergo difficultate non habeo quo me vertam, nisi ad Praelatos Belgicos, quibus et animum juvandi suppetere puto et facultatem. Si itaque vel Rev^{ma} Dominatio Vestra, vel quispiam alius Prelatus paratus fuerit praedicta debita 12 milium dalerorum dissolvere, ego sine mora eidem traderem Sceffershemium cum omnibus censibus, juribus, subditis, redditibus, latifundiis, usu et usufructibus, idque integre et germana fide, hoc est candide et absque dolo malo. Non hoc ago emolumentum proprii causa, sed intuitu communis boni, ne tam nobile patrimonium exigui debiti causa pessum iret²⁾, aut ego utrique monasterio instaurando intentus cogar utrimque manus subtrahere. Debita quamvis videantur magna, magni tamen non estimarem, si presenti pecunia expungere possem; ipsique ejusce monasterii redditus sunt ejusmodi, ut iis consideratis facile cuivis patere possit, me invitum ad id alienandum descendere.

Situm est enim amenissimo loco inter prata et arboreta, fluvio instar insulae circumdatum. Vicinas habet urbes non incelebres Rothingam, Mergenthalium et Weiherhemium. Alluitur Tubera³⁾, piscoso fluvio, cujus piscandi jus penes monasterium est. Situm loci Amplitudini Vestrae licebit e geographicis tabulis petere. Subsunt monasterio vel ex toto vel ex parte pagi tredecim. Vivarium habet unum et intra septa monasterii molendinum praeclarum in ipso Tubera. Circundatur hortis et pomariis amoenissimis, quae facile conficiant 4 jugera — — sunt autem nostratia jugera vestris

¹⁾ Zal moeten zijn Romipetas (Romereizigers).

²⁾ Hs. erit.

³⁾ De Tauber.

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL
VAN „BOSSCHE BIJDAGEN”

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 'S-HERTOGENBOSCH

DL. XVII, AFLEV. 2, DECEMBER 1940

Boekhandel W. BERGMANS

MARKT 35

TILBURG

Groote sorteering lectuur
op elk gebied

Zichtzending en prijsopgaaf zonder verplichting

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr. Dr. TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

Onontgonnen Brabant

Prijs f 0.70

Van den „Wolwerck” in Den Bosch

Prijs f 0.70

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaatsen en verhandelen van leeningen ten laste van Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K. Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest voordeelige voorwaarden.

De Sint Janskerk te 's-Hertogenbosch, Nieuwe Geschiedenis door Jan Mosmans, archivaris van de Kathedrale Basiliek van St. Jan; 550 blz. met 400 illustr. In artistieke prachtband f 17.50

Wegwijzers voor Bezoekers der St. Janskerk te 's-Hertogenbosch met 12 platen en 2 plattegronden, door Jan Mosmans f 0.50

Handboek der Kerkgeschiedenis, door P. Goorts, Rector der Bissch. Kweek-school 's Bosch. 4e druk; in linnen band f 3.50

Beknopte Handleiding der Liturgie, door P. Goorts Rector Bissch. Kweek-school, 14e druk, geïllustr., ingen. f 0.60

Bijbelsche Geschiedenis voor school, patronaat en huisgezin, groote gell. uitgave door H. H. Stroy, leeraar. Eerste deel Oude Testament ingenaaid f 0.90

Tweede deel Nieuwe Testament ingenaaid f 1.10
Compleet in één linnen prachtband f 2.75

Beknopt overzicht der Bijbelsche Geschiedenis, door P. Goorts, Rector Biss. Kweek-school, tweede druk, ingenaaid f 0.75

Officia assistentium in Missa Sollemni Pontificali nec non in Missa de Re-que Pontificata, celebratis in throno, ordinatim proposita cura Ph. M. van den Heuvel, olim in Sem. Busc. S. Lit. Prof., ingenaaid f 2.—

Formularium Precum in functionibus sacris, ad usum cleri Buscoducensis. Op prima Hollandsch papier, in linnen band f 1.10

Franciscus Sonnius in de Pamfletten, bijdragen tot zijne biografie door Dr. Th. Goossens; ingenaaid f 1.75

Kerkelijke voorschriften over het Altaar, door A. Vincent, Rector, ingen. f 0.20

Verkrijgbaar in den Boekhandel en bij den uitgever

G. MOSMANS ZOON, 'S-HERTOGENBOSCH

Uitgever van den H. Stoel

Ferdinand G. J. van den Cerenbeemt

Fabrikant van Kerksaarsen,

Hollerevaniers van
Z. N. Paus Benedictus XV

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

's-Hertogenbosch.

Hinthamerinde 53

Vacant

Oude en Nieuwe Boekhandel

UITGEVERIJ

DEKKER & v. d. VEGT N.V.

Oranjesingel 4, NIJMEGEN

Oude Gracht, UTRECHT

Verzendt op aanvraag gratis
Catalogen.

Koopt oude Boeken.

Vacant

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

J. A. VERBUNT

WIJNHANDEL OPGERICHT 1848

TILBURG

INTÉRESSÉ DE LA MAISON

SCHRÖDER & DE CONSTANS

BORDEAUX

SPÉCIALITÉ VINS FINS ET

VINS CACHET DU CHÂTEAU ET

ÉTAMPÉ

PROPRIÉTAIRE DE LA RÉCOLTE ENTIÈRE 1928 ET
1929 DU **DOMAINE MOULIN DE SOUBEYRAN**

BOSSCHE BIJDRAGEN

BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISKOP 'S-HERTOGENBOSCH

ONDER REDACTIE VAN FERD. FRANSSSEN

A. FRENKEN EN DR TH. GOOSSENS

DEEL XVII

AFLEVERING 3

MEI 1941

INHOUD:

Het Dagboek van Jan Moors 24 Juni 1637— einde 1639, door A. M. Frenken, Pr.	blz. 225
Register op het Dagboek van Jan Moors 24 Juni 1637—einde 1639	blz. 234
Verhoor van Pastoor van Cuijck op 22 Mei 1812 door den prefect Frémin de Beaumont, door Jan Mosmans	blz. 244
De naasting van de kerk te Zevenbergen, door Isfr. de Groot, Ord. Praem.	blz. 247
Uit de oudste Kerkgeschiedenis van Den Bosch, door Dr. Th. Goossens	blz. 258
Geestelijken te Oss en Berchem, door J. Cunen	blz. 260
Het Dienstwerk in de St. Jan te 's-Hertogenbosch in het laatst der XVIIe eeuw, door Jan Mosmans	blz. 261
Gegevens over de geschiedens van eenige parochies in het tegenwoordige bisdom Den Bosch, door H. L. Driessen	blz. 276
O. L. Vrouw van Nazareth te Waalwijk, door fr. R. Allard m.b.	blz. 284
De opvolging van Mgr. Grooff in 1847, door J. Kleijntjens, S. J.	blz. 315
Register van personen	blz. 324
Register van plaatsnamen	blz. 329
Register van zaken	blz. 331

VOORWAARDEN:

De „**Bossche Bijdragen**” verschijnen minstens éénmaal en hoogstens driemaal in het jaar op niet vast bepaalde tijden.

Drie afleveringen vormen één deel.

De prijs van één deel bedraagt fr. p. post f 5.—.

Telkens bij het verschijnen van een tweede aflevering van een deel zal over het bedrag van het geheele deel worden beschikt.

De inteekening staat open bij de Administratie te Tilburg, Bosscheweg 339, en bij den Boekhandel.

Brieven, boeken of bijdragen voor dit tijdschrift te adresseeren aan den Redactie-Secretaris, Dr Th. GOOSSENS, Tilburg, Bosscheweg 339, Postgirorekening n. 50174.

Belgicis multo ampliora — —; silvarum insuper mille et centena aliquot jugera possidet; pratorum jugera centum; agrorum fertilissimorum trecenta quadraginta. Census frumentarius annue facit quingenta quinquaginta quatuor malora, exceptis proventibus ex agricultura monasterii. Census vini et decimae pro annorum diversitate vel ubertate faciunt 8, 9 aut 10 plaustra; plaustra vero nostratia continent, ut opinor, 14 amas brabanticas. Census altilium stabilis est, ut numerentur quotannis 422 anseres, gallinae et cappones; casei 256. Nolo minut(i)us esse in singulis, poterit enim vel ex recensitis Rev^{ma} Dom V. ominari, quanto meo dolore sinam e manibus elabi praeclaram istam praeposituram, quae Cellam nostram adequat facile. Elabetur autem ob unicum personarum et pecuniarum inopiam, nisi e Belgio aliquis mihi jam fesso in illo onere succedat; quod profecto quisquis fecerit, rem faciet numquam penitendam, meque ingenti sarcina exonerabit ac demum praeclare de Ordine merebitur. Quod si tamen cuipiam Prelatorum debitum videretur aliquanto gravius, possent fortasse plures Abbates junctim expensas facere, ut haberent quo se in isto Batavorum turbine reciperent; ac si olim vel loci eos vel patriae taederet, refunderet Cella nostra expensas hic effusas et Sceffershemium denuo assumeret. Optarem igitur mihi viros aliquos gnaros et peritos, qui et locum et loci qualitatem contemplarentur; quodsi fieret, scio paucos fore qui non aequissimum istum contractum utrisque manibus sint amplexuri. Quid ergo vetat B. Waltmannum denuo in Germaniam remigrare ¹⁾ sub Rev^{mae} Dom V. auspiciis? Sin vero ad hoc Amplitudini Vestrae vel animus desit vel facultas, magno tamen me sibi beneficio devinciet, si meam mentem nonnullis ex potentioribus Praelatis insinaverit, mihiq;ue cis 4 aut 6 septimanas quid sperari possit, quidque decretum sit renuntiaverit.

Interim maneo Rev^{mae} Dom. Vestrae obaeratissimus ob illa preclara, quae in meos exules contulit beneficia; quibus utinam paria vel majora reipsa rependere possem! Certe gratificandi voluntatem obsidem trado atque interea Deum precor, ut Ampl. Dominationi beatam aeternitatem, sed sero pro suis erga meos meritis rependat.

Dabam ex Cella nostra Superiore feria 3^a Pentecostes 1637.

Rev^{mae} et Ampl^{mae} Dom. Vestrae
Confrater paratissimus

¹⁾ De zalige Waltman, eerste Abt van St. Michiel, was door S. Norbertus van uit Duitschland naar Antwerpen gezonden.

Et erat subsignatum: fr. Leonardus Abbas Cellensis..

In dorso van het stuk leest men: „Nihil factum est, aut subsecutum.”

Berne en Orde (Copie).

IX.

1637. September. 16.

Memorie, behelzende verschillende zaken, welke de agent Dirk van Noordingen te 's Hage voor Moors te bevorderen had,

Memorie voer mijn Heer den Agent Noordinghen om op synen bequampsten tydt voer te stellen ende te verrichten voer mijn Eerw, Heer den Prelaet van Berne.

Ten irsten overmets de engicheydt van huysinghe alhier tot Berne, ende terwyljen ons geconsenteert is op deselve platsche te woonen, consent te mogen hebben om tot Berne te moghen soperlyck tot nootdurf te timmeren.

Ten tweeden sal mijn Heer den Agent daarop gelive te letten, wanneer het best vallen sal, om te moghen versoecken acte van de Gecommitteerde Raden om te moghen ontfangen religieusen ende dat deselve, ontfanghen wesende, sullen moghen oft tot Berne ofte tot Heeswyck woonen. Dat in deselve acte mach wesen gementioneert, dat de abdije sal moghen versien worden van (eenen) successuer — nae gewoonte derselver abdye eenen geprofessijde religieus — als Godt sal gelieven den tegenwoordichen Prelaet uyt dese werelt haelen.

Sal gelieven daerop te letten, oft tot dien eynde niet en sal connen gebruyckt worden de sauvegarde van den Coninck van Francryck, aen 't Ordere van Praemonstreyt gegeven.

Can dienen, dat noydt den Prelaet, tegenwoordich in 't leven, verboeden is religieusen te ontfanghen; wel dat de Gecommitteerde Raeden hebben willen hebben de naemen ende den ouderdom van de religieusen, maer noydt verboeden meer te ontfanghen.

Ten derden. Alsoo onlangs gestorven is Heer Nicolaes Havens, religieus van de abdije van Berne ende pastoor van Littoyen, soo ist dat Peter Schuyt de pastorije van Littoyen aenslaet ende confiscueert de goederen der pastorije van Littoyen. Wordt versocht, dat den Heer Agent Noordinghe gelieft te effectueeren, dat die pastorije mach geraecken uyt

confiscatie. Hiertoe can dienen, dat hem gheen provincie en moije eenichsins met de abdije van Berne oft iet daarvan dependeerende, ende dat de pastorije van Littoyen onlangs, oft de collatie derselver, aen den Prelaet van Berne gegeven is doer den Hartoch ende Ertsbischoep van Remensis, gelyck blyckt bij de acte hierbij gaende. ¹⁾)

Noch sal geliven te sien, oft tot dien eynde niet can helpen de sauvegarde van den Coninck van Francryck aen het Ordere van Praemonstreit gegeven, die oick van de pastori- en mentie maakt.

Ten vierde te vercrijgen paspoort voer den Eerw. Heer Prelaet, ende notanter „ende een” van sijn religieusen, niet „met een” van sijn religieusen, in forma gelyck die vercregen heeft den Biscop van den Bosche.

Ist mogelyck, oick een voer fr. Paulus van den Dael.

Ten vijfden voer den Pastoor van Haeren vryheydt van sijn thiende; is maer een clijnicheydt, want hij heeft maer het sesde deel der thienden in 't dorp van Haeren, de reste heeft den Prelaet van Tongerloo, ende het deel des Pastoors is ontrent uytbrengende 24 oft 25 mudden. Can dienen, dat sijn ondersaeten van Haren hem gerne vryheydt sagen hebben, gelyck sij hetselve aen den rentmeester Gans getuycht hebben; oick dat hij andere lasten heeft, als het onderhouden van Predicanten; oick dat hij impotent is ende het geheel vandoen heeft.

Bijl. Diar. (geschreven door Paulus v. d. Dael).

X.

1637. Oct. 19.

J. Moors, abt van Berne, beleent Sebastiaan Beelaerts ten behoeve der stad Heusden met een huizing en zekere appendente huisjes te Heusden, door de stad gekocht van de erfgenamen van Jhr. Gerard Spierinck van Wel.

Wij Johan Moors, bijder gratien Godts abt des Godtshuys van Berne der Oordre van Premonstreit, doen condt dat voor Arnoult van Horenbeek, stadhouder van onse leenen, ende den leenmannen naergenoemt gecomen is den eerentfeesten Jo^r Sebastiaan Beelaerts, borgemeester der stede

¹⁾ Lodevicus van Lotharingen, aartsbisschop van Reims, droeg 16 Oct. 1613 het collatierecht van Lithoyen over aan den abt van Berne; Schutjes IV 730.

van Heusden, diewelcken, uut speciaellen last van de Heeren Burgemeesters ende Regeerders derselver stede aen hem gegeven, versocht ten behoeve van de voors. steede ¹⁾ alsulcken huysinghe ende erve, staende ende geleghen binnen dezelve stadt achter de kerck aldaer, mit de gifte van seeckere huijskens daeraen behoorende, de Demercade oostwaerts, de stadsstraet gaende lanckx het kerckhoff westwaerts, streckende van de cloosterstraet tot erve van Godschalick van Kuijck, gelijk Jo^r Geeraerd Spierinck van Wel, in zijnen leven casteleijn der voors. stadt Heusden, 't voors. huijs ende appenditije van ons ende van onsse Godtshuijsse van Berne te leen plach te houden ende bij de voors. Burgemeesters ende Regeerders ten behoeve van de voors. stadt bij coope verkregen van de erffgenamen des voorn. Jo^r Geraerd Spierinck van Wel, — soo ist dat wij ten versuecke desselfs — — behoudens ons ende eenigelijck sijns rechts — — verlijt ende verleent hebben, verlijen ende verleenen midts deessen den voorn. Jo^r Sebastiaen Beelaerts tot behoeff der voors. stadt Heusden, deselve huissinghe mit d'appenditijen ende allen haere rechten ende toebehoorten te houden van ons ende onsse naecomelingen, Abten ende Prelaetten van Bern, tot een onversterffelijck erffleen ende bij afflijvicheyt des voors. Beelaerts eenen anderen sterffelijcken leenman te stellen ende te verhergeweijden, altijd als 't verval, mit een ame Rijnsschen wijn; van allen welcken den voors. Jo^r Sebastiaen Beelaerts uut crachten van sijnen voors. last, den stadthouder ende leenmannen ondergeschreven gebleecken, ons hulde, eedt ende manschap van trouwen heeft gedaen aen handen van den stadthouder van onsse leenen, Arnoult van Horenbeeck voors.

Hier waeren aen en over den eerentfeesten Jo^r Geraerd Fockestaer, rentmeester van de Graffelijckheijt van Hollant in de stadt ende landen van Heusden, als leenman van de voors. Graffelijckheijt in absentie van onssen leenman, ende Jan Huijberts van Andel, onsen leenman, als getuijghen.

't Oorconden hebben wij, Johan Moors, Abt ende Prelaet van Berne voors., onssen zegel hieraen doen hangen.

Gegeven in 't jaer ons Heeren duijsent sees hondert seven ende dartich op den negentienden dach October.

Abdijgoederen I (copie).

¹⁾ Waarschijnlijk heeft de copist hier bij vergissing laten uitvallen: *hem te verlijen ende verleenen.*

XI.

1637. Dec. 3.

Brief van Paulus van den Dael aan Folcoldus van Riel, pastoor van Heeswijk, over de nalatenschap van Nicolaus Havens, overleden pastoor van Lithoyen.

Venerande Domine Confrater

Als gisteren, wesende den 2 Decembris, crycht Mijn Eerw. Heer insinuatie van de vanden van den Pastoor zaliger van Littoijen, dat sij possessie hebben genoemen op sijn patrimonial goedt tot Druenen¹⁾ ende mets enen hebben aen den huerder verbodt gedaen, aen niemanden als aen haer te betaelen. Soo is het begeeren van Mijn Eerw. Heer, dat Mijn Heer van Herlaer wel wil examineren bejide testamenten, waervan hier copie neffens gaedt, principaelyck het irste, waermet vader ende moder, Corst Claessen ende Jutken Cornelissen, langstlevende malcanderen maecken, overmets den pastoor schrijft in hetselve, dat „neffens getuygen onderteekent is ondergeschreven” ende daer en staen gheen getuygen noch boven genoempt, noch onder geteekent. Mijn Eerw. Heer wil weeten sijn actie hoe die gefundeert is, daerom begeert, dat Mijn Heer Herlaer met noch twee ofte drie advocaten wil examineeren de saecke ende het advies van haer laet onderteekenen. Ist Mijn Eerw. Heer gefundeert is, soo is hij schuldich den piusen wille van de moder te defendeeren en het goedt tot dien eijnde te bewaeren, waertoe het gelegateert is. In het tweede testament, overmets daer octroye is, daer is de minste swaerheyt. Ist oick dat Mijn Eerw. Heer niet gefundeert en is om invaliditeijt van het irste testament, daer sal mijn Eerw. Heer cleyn swaarheydt macken, als hij advies sal hebben, dat hij soude wesen ongefundeert. Het schijndt dat de vanden oick willen pretendeeren op sijn conquesten tot Littoyen, maer daertegen sal Mijn Eerw. Heer sijn selven opponeeren usque ad extremum et defendere, quod quidquid acquirit religiosus, acquirit suo monasterio. Wilt niet falieeren dese saecke te vervorderen, dat het advies genoemen mach sijn, want Mijn Eerw. Heer daer gerne met UE. overcompste antwoord soude hebben. Ende ick schrijve²⁾ op te brecken in UE.

¹⁾ De ouders van Nic. Havens hadden te Drunen gewoond.

²⁾ T. w. op het adres van den brief, dat luidde: Werdigher Heer Folcoldus van Riel, pastoor tot Heeswyck, oft in sijn abstentie Mijn Heer Godefroy van Herlaer advocaat, om op te brecken, tot Hertogenbosche,

absentie desen brief van Mons. van Herlaer te worden, vertrouwende op hem, dat hy in gevalle van U absentie evenwel sal hetselve avanceren ende Mijn Eerw. Heer hierin satisfactie doen hebben. Hiermede eijndend begeere onse gebiedenis te willen doen aan Mons. van Herlaer, Joffrou sijn huysvrouwe ende Mijn Heer de Decem¹⁾, niet verge-tende Patrem vestrum hospitem²⁾.

A tuo

1637, 3 Dec.

Fr. P. van den Dael

Dat desen bijgevoegde aen Joffrou Vranxs den Saterdach besteldt wordt, want daer gebreck bij is.

Brieven (origineel).

XII.

1638. Mei. 18 — Juli 8.

Specificatie van de kosten, gedaen door den SeerEerw. Heer Moors in de saecke van de Retorsie³⁾.

Memorie van onse reyse, soo naer Brussel als naer den Haghe ende daernaer wederom naer Brussel, door versoucke van den Hoochwerdichsten Heere den Aerts-bischop van Mechelen ende oock den bichtvader van Sijne Conincklycke Hoocheyt, den Prince Cardinael, ende andere etc.

Ierstelyck ontfangen hebbende een brieff van Sijne Hoochwerdicheyt voors., den twaelfften Mey gedateert deses jaers 1638, op den 17 derselver maendt, waerby deselve van mij versouckt, om personeelyck te willen comen tot Brussel, dwelck my nyet en soude berouwen, doerdat myn kosten om de reyse te doen souden wel betaelt worden etc. Ende alsoo wy van egheen paspoort versien waren, om te mogen door de Kempen te gaen, hebben op den 18^{en} daernaevolgende gesonden onsen dienaer⁴⁾ met voorschryvens aen myn Heer den agent Noordingen, omme pasport te vercrygen; maer alsoo die nyet te becomen en was, sonder expresselyck te allegeren redenen, waeromme wy ontboden waren, is den

1) Philips van T(h)ienen (decem = tien).

2) Johan van der Meulen, rector van het klooster op den windmolenberg, waar Folcoldus gelogeed was,

3) Alleen het begin-fragment is aanwezig, de rest ontbreekt.

4) Remigius Jensma.

dienaer op den 21 dito wederom tot Berne gecomen ende heeft 'tselve gerelateert, ende heeft verteert in 't gaen en keeren t'samen VII L(ibras).

Op den 22^{en} dito is den pastoir van Berlickem om deselve oirsaeck naer den Hage cito verreyt, met nemende 't schryven van Syne Hoochwerdicheyt, maer overmits daerinne nyet en was met claere woorden geexprimeert de oorsaecke, waeromme men begeerde dat wy souden tot Brussel comen, en heeft nyet connen de paspoort obtineeren, maer heeft voor antwoord gecregen, dat men gerne ons paspoort verleenen soude, soo haest de redenen expresselyck werdden uitgedrukt. Ende is alsoo wederom tot Berne gecomen op den 28 dito ende heef verteert XXXI L.

Op den 29 dito hebben wy sulcx voorschreven staet by schryvens aen Syne voorgemelte Hoochwerdicheyt te kennen gegeven ende daerop egheen antwoord ontfangen vóór op den 24 Junii, als wanneer Syne meergemelte Hoochw. ons heef gesonden openen brieven aen Noordingen te schicken in den Hage met expresse woorden, dat men ons soude employeeren in 't affdoen van de retorsien. Ende hebben alsdoen op den 25 dito wederom gesonden onsen dienaer, diewelcke de paspoort vercregen hebbende, is tot Berne gekeert op den lesten Junii ende heef verteert VII L. VI st.

Voor de expeditie van de voors. paspoort hebben wy betaelt ¹⁾.

Den 2^{en} July vertrocken van Berne ende tot 's Hertogenbosch den noenmael gehouden ende verteert met vyf personen ende twee peerden VI L.

Item van den 2^{en} July totten 6^{en} tot Heeswyck gebleven ende ondertusschen ons geprepareert totte reyse naer Brusselse. Ende syn van Heeswyck 'smorgens ten vier uren vertrocken metten pastoir van Berlickem, ²⁾ twee dienaers ende drye peerden; 'snoenens comende tot Hilvarenbeeck, hebben aldaer verteert VIII L.

Des avonts gecomen tot Turnhout ende aldaer vernacht met ses personen ende drye peerden, verteert XII L. XVIII st.

Item den 7^{en} July 'snoenens tot Westmal verteert V L. XV st.

Item aldaer aen een partije van soldaten gegeven XX st.

Denselven daege 'savonts tot Antwerpen gecomen synde, hebben de drye peerden mette eenen knecht aldaer gelaten,

¹⁾ Niet ingevuld.

²⁾ In margine: „Jo^r Herenhoven voir geselschap met syn dienaer”.

om mette ordonnaris kerren des saterdaechs, wesende den 10 dito, wederom naer Heeswyck te kerren, ende alsoo drye nachten ende twee geheel dagen in de herberge gebleven ende daer verteert XV L. VIII st.

Ende voor teergelt om te kerren naar Heeswyck gegeven aen den knecht voor hem ende drye peerden IX L.

Den 8^{en} dito vertrocken naer Brussel ende den coetsier van den Eerw. Heer Prelaet van St. Michiels, die ons aen 't schip bracht, ende een arbeider, die ons coffers op 't schip droech, t'samen gegeven XXI st. II oort.

Voor vracht van drye personen ende 't coffer t'samen II L. XV st., dico 15 st.

Voor den roeff in 't schip ende op vijf sassen voor twee personen gegeven XXX st.

Voor 't coffer over te dragen in alle de sassen XXVIII st.

Aen den koetsier, die ons op de vaerte verwachtte ende ons ende ons bagagie voerde tot ons logiment, gegeven II L.

Aen een arme student, die ginck Minderbroeder werden, ons bekent, een aelmoesse II L. XIII st.

.
Arch. Berne, Rekeningen (eigenhandig).

XIII.

1638. Augustus.

Moors verzoekt aan de Staten-Generaal, dat een zijner religieuzen vrij in de Meierij zal mogen verkeerren en zijn residentie houden in Heeswijk en Berlicum.

Aen de Hoochmog. Heeren Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden.

Geeft reverentelyck te kennen de Heere Prelaet van Beren in den lande van Heusden, dat Syne Eerw. ende den Pastoir van Berlicum, religieus van deselve abdije, jegenwoordich geemployeert werdende over de accommodatie van de placcaten van retorsie, ter saecke van dien soo alhier als tot Brussel moetende vaceren, geen opsicht kunnen nemen op der abdije goederen tot Heeswyck, Berlicum ende anderen plaetsen van de Meyerye, nocte deselve bevrijden van de foulen der soldaten, versouct derhalven, dat Uwe Ho. Mo. gelieven te consenteren ende te verleenen acte, dat een van de religieusen der voors. abdye ten fine voors.

vrijelijck in de voors Meyerije mach verkeerē ende syne residentie houden tot Heeswyck ende Berlicum voors. Dit doende etc.

Moors en Staten.

XIV.

1639. Jan. 31.

Bergaigne betuigt zijn dank aan Moors voor de toegenegenheid, welke deze hem steeds betoont.

Admodum Reverende et sincerissime mihi dilecte Domine et Pater.

Ex continuis litteris fratris nostri Domini P. Pauli van Dael fio indies certior de constanti Rev. Adm. Dom. V. erga me affectu. Spero quod aliquando se offeret occasio, qua ego possim meum effectibus demonstrare, quod commodius fiet, quando Deus clementer dignabitur nos reddere viciniore.

Dominus pastor in Loon redivit in Hollandiam. Quid egerit ibi, jam mundo constat¹⁾; quid acturus rediverit eo, adhuc secretum est. Ego jam rarius hic rogor²⁾. Forte sic misericors Deus ad quietem et salutem meam providet, quem in dies oro, ut dignetur me aula extricare.³⁾

Rogo Rev. Adm. Paternitatem V., ut suis et suorum precibus velit idem pro me divinam Bonitatem orare. Orabimus etiam hic pro salute et prosperitate vestra. Valete.

Bruxellis 1639, die 31 Jan.

Rev. Adm. Dom. V., addictissimus servus
fr. Joseph Bergaigne,
Salutes affectuose Rev. D^{um} D. Decanum.

Paroch. (eigenhandig).

¹⁾ Over het succes van den pastoor van Loon-op-Zand met zijn onderhandelingen over de retorsieën, zie *B.B.* XVI 294.

²⁾ Voor de vervulling van diplomatieke opdrachten.

³⁾ Toch zou Bergaigne nog langen tijd met diplomatieke onderhandelingen belast blijven; zie *Corresp.* III N° 920, 948, 966, 987, 1056, 1084 enz.

Register op het Dagboek van Jan Moors

24 Juni 1637—einde 1639.

Register van Personen.

- Absalo(o)ns, 128, 145, 148, 156, 163, 164
Ackersloot, Auwel, 49
Adriaens, P., 80, 82, 85, 86, 89, 99, 104—200 passim
Adriaensen, kan., 135
Aelbertsen, J. P., 128, 143
Aerssen, F. v., heer v. Sommelsdijk, 125—127, 205
Afferden, J. v., mr., 113, 203
Ailly, Jac. d., heer v. Laer, 97, 121, 128, 141, 162, 171, 175, 181, 201, 204
Aken, A. G. v., pr., 133, 135, 206
Albertus O. Carm., 138
Ambrosii (Brosis) O. Praem., N., abt v. Averbode, 153, 189, 192, 208.
Amelius (-ilius), mr., 61, 64, 81.
Andriessen, Mich., kan., 119, 141, 203
Angelis, G. ab, 137, 138, 207
Anholt, graaf v., 40
Anthonii, J., 64, 65, 87
Appels, A., pr., 24, 164, 209
—, Clara, 24
Asperen, v., 148, 199
Aubermont, J. K. v., baron v. Ribaucourt, 140, 207
Augustinus O. Praem., zie: Jansen
Balthasar O. Praem., zie: Jansen
Balveren, J. v., 117, 203
Barentsen, W., 52
Bartholomeus O. Praem., zie: Zomers
Beccx, J., schout v. Gemert, 61, 194
—, Josina, echtg. v. G. v. Horenbeek, 197
Bedbur(?), V., 54
Be(e)larts, S., 79, 80, 95, 128, 198, 227, 228
Berg, Hendr., graaf v. d., 35, 36, 56
—, Herm. Fred. v. d., 128, 165, 168, 189, 205
Bergaigne, H. v., 90, 116, 200
Bergaigne, O. F. M., Jos., biss. v. 's Bosch, 27, 101, 109, 114, 117, 120—125, 130—158 passim, 190, 191, 201, 206, 207, 211, 233
Berge v., 184
Berlickem, J. de, 95
— J. Joes de, 172, 175
Bernaertssen, J., 55
Bethmeer, J. v., mr., 183—193, 210
Bever, Maria de, echtg. v. J. de Jonghe, heer v. Baardwijk, 74, 197
—, R. de, 113, 142, 143—180 passim, 203
Bitter, H. de, 143
Bladel, W. v., 40, 153, 208
Block, N., 165
Blondel, S., 104—191 passim.
Bo(e)choven, G. v., 181, 182, 210
Boesdonk O. Praem., C. v., abt v. Postel, 96, 121, 122, 201
Bogaert, A. v. d., past. v. Schijn-
del, 209.
Bogaerts, Marg., 143
—, P., 143, 191, 207
Boisschot, F. v., kanselier v. Brabant, 120—140 passim, 204
Boonen, Jac., aartsbiss. v. Mechelen, 109—140 passim, 202, 230, 231
Boot, 127
Borchgraeff, 122
Borcht, G. v. d., 163
Bosch (Bos(s)chius, Bossius) Gijsb., mr., 75, 85, 89, 91, 134, 144—173 passim, 209
—, H., 193
—, J. (Willems), 85, 141, 146—148, 151, 199
— O. Praem., Leon., 26, 41, 43, 47—180 passim, 196, 199
Boschhuysen, W. v., 210
Boschhuysius, 168
Bouchorst, N. v. d., heer v. Noord-
wijk, 32, 125—127, 205, 219

- Boucquet P. O., J., 131, 206
 Boulieu O. Praem., H., 29
 Bo(u)vier, R., 152, 208
 Brakel. Ass. (Zweder) v., Jhr., 32,
 33, 53, 76, 82, 105, 164, 178, 198,
 201
 Brand O. Praem., P. v. d., 19
 Brederode, Job. v., 127
 Breugel, Alb. v., mr., 71, 81, 84—
 189 passim, 196
 — Cath^a. v., 62, 63 v.v., 194
 —, J. v., 106
 —, J. v., mr., 202
 —, Maria v., 62, 64, v. v. 194
 —, Maria v., wed. v. J. Costerius,
 131, 136, 206
 —, Simon v., mr., 30, 54, 194
 Broecke, J. v. d., 34
 Broe(c)khoven, A. v., Mr., 40, 146—
 172 passim
 —, G. v., 209
 —, Isabella v., echtg. v. W. Absalons,
 149, 208
 —, Josina v., echtg. v. A. v. Hooren-
 beek, 194
 —, N. v., kan., 146, 148, 150
 —, Petronella v., wed. Aertssen, 149,
 208
 —, R. v., 74, 197, 210
 Brouwerds, A., 35, 36, 45
 Bruistens, A., 87, 199
 Bruynseels, Th., 61, 63, 65, 77, 86, 194
 Buys, Jo^a, echtg. v. J. Vercuylen, 30

 Calendries, 135
 Calenus, H., 120, 134, 204
 Camerlinck, 110
 Cammen, Hildeg. v. d., 118, 161
 —, J. v. d., mr., 32, 53, 61, 71—158
 passim, 194
 —, Jacoba v. d., echtg. v. R. v. Broek-
 hoven, 179, 210
 —, Maria v. d., 179
 Camp, C. v. d., drost v. Megen, 148,
 150, 153
 Cannaers, 62, 75
 Canters, 126
 Capello O. P., M. A., 93, 119, 124,
 125, 130, 200
 Casembroot, P., 127, 205
 Cassyer, J., plebaan, 204
 Cauthals, Chr., kap.-dek. v. Hilvaren-
 beek, 123, 130, 132, 136, 137, 204
 Cham O. P., G. Ch. v., 187, 211

 Chesne O. Praem., J. du, abt v. Postel,
 42
 Christiaens (Christiani, Corstens)
 v. Goch, M., 25, 116, 128, 141,
 183—185, 187, 203
 Christianus, O. S. C., fr., 172, 192
 Claessen, C., 229
 Cock, J., 130
 Cocx, mr., 129
 Co(e)lberts, C., 118, 119, 149, 151—
 153
 Coens, P., 120, 204
 Colen, P. Aerts, 108
 Columbanus O. Cap., 129, 132, 160—
 178 passim, 206, 209
 Cools, J., 120, 121, 132, 204
 Coppen, A., 142
 Cornelissen, Jutken, 229
 Corselius, 136
 Corsten, J., 25
 —, (s), M., zie: Christiaens
 —, W., 71
 Coster(i)us, J., mr., 206
 Cotel, P., 99, 145, 188, 201
 Crab, Th., 184, 185, 211
 Craenvens, J. v., 66, 134, 147, 149,
 157, 192, 196, 199
 Cremers, Jo^a, 133, 135, 136
 Cressy de, 74
 Cuyc(k), 146, 148
 —, A. Jansen v., 187
 —, Cath. v., echtg. J. v. Balveren,
 117, 203
 —, W. v. 72, 73, 197
 Cuyppers O. Praem., Ant., past. v.
 Haaren, 28, 29, 41, 60—136 pas-
 sim, 194

 Dadenborch, J. v., 198
 Dael, A. v. (d.), 206
 —, Elis. v. (d.), 206
 — O. F. M., F. v. (d.), 63, 64, 67,
 100, 102, 114—195 passim.
 — O. Praem. P. v. (d.), past. v. Ber-
 licum, 29, 41, 50, 51, 57, 60—194
 passim, 216, 229, 230, 232, 233
 Damen, H., 71, 196
 Daniels, C.: zie Denen
 —, Jo^a, relig., 205
 David O. P., J., 81
 Delissen v. Goch, M., 71, 75, 134, 196
 —, W. J., 134
 Denen (Daniels), C., 90, 91, 92, 97,
 141, 200

- Denen, Gosen, 145
 Diepenbeek, Abrah. v., 75, 197
 — G. Janssen v., 197
 Dimmer, 126, 180, 205, 210
 Dobbelsesteen, G., 189
 —, J., 129
 —, J. Peters, 199
 Doedijn, 181, 182
 Doerne, Maria v., echtg. v. K. v.
 Vladeracken, 74, 197
 Does, v. d., kapitein, 71
 Dommelen, H. v., 209, 210
 Donc, P., 155
 Donckanus O.P., G., 131, 136, 206
 Donckers, 102
 —, E., 106, 107
 —, J., 115
 Dooms, 73
 Doyenbraeck, Joanna, 88
 Draeck, R., past. v. Oisterwijk, 183,
 210
 Druys (Drusius) O. Praem., J., abt v.
 Park, 26, 45
 Dunne O. Praem., P. v., past. v.
 Moergestel, 119, 129, 203
 Duren, v., 69
 Dymer: zie Dimmer
 Dystelberch O. Praem., G. Peters (v.),
 40, 41

 Eck Jhr., H. v., 36
 Elsfort, Maria v. d., 123
 Elshout v. d., 123
 Emberts, J., 102
 Emmerick, Jasp. v., 158
 Empel(ius), A. (v.), kan., 145, 147,
 148, 151, 207
 —, N. v., 139
 Engelbrechts(-berchs), L., 38, 72
 Engelen, Geert. v., echtg. v. C. v.
 Gellicum, 97, 201, 210
 Engelgrave O.P., A., 124, 204
 Erbach, Chr., gravin v., echtg. v.
 W. v. Nassau, 60, 123, 194
 Eversdyck, 65, 66, 67, 70, 77, 78, 149
 Eyck, Anna v., echtg. v. C. v. Greven-
 broek, 104, 202.
 —, E. v., 66, 67, 109, 196
 —, Gasp. v., 38, 39, 79, 108, 198
 —, Goyart v. 66, 67, 109, 196
 Eyckberch, J., 216
 Eyll, Jo^a. v., abdis v. Binderen, 122,
 204
 Eynnden, v. d., 94

 Fabri, J., mr., 158
 Fagel, F., 221
 Fi(e)ri, 92, 96, 97, 200
 Fierlan(t)s, 85, 134, 206
 Fladderaccus, zie: v. Vladeracken
 Fockesta(e)r(t) (Focquestar), G., 35,
 36, 38, 44, 47, 60—193 passim, 199,
 213, 228
 —, Petronella, 199, 202
 Folcoldus O. Praem, zie: v. Riel
 Francken, 119
 Franck O. Praem., L., abt. v. Ober-
 zell, 64, 195, 221, 226

 Gans(ius), J., mr., 48, 49, 64, 74—
 210 passim
 Gaudriaen v., zie Goudriaen
 Geerlinx(s), G., 81
 Geldrop, J. v., past. v. Alem, 155, 208
 Gellicom(-cum), C. v., 60, 66—193
 passim
 Georgii O.P., N., 206
 Gestel, Fr. v., aartsdiaken, 74, 75, 91,
 128, 145, 147, 153, 174, 182, 197, 208
 Gestelius, 123
 Geysteranus Ds., H., 37
 Gier, v. de, 188
 —, A. de, past., 202
 —, C. de, 107
 Godefridus O.P., fr., zie: v. Cham
 Goetgebuer S.J., W., 126, 205
 Gommarus mag., 80
 Goudriaen, v., 125—127, 133, 139,
 205
 Grevenbroek, C. v., 104, 202
 Gri(e)nsven O. Praem., Cornelius v.,
 42, 67, 77, 78, 83—192 passim
 Gryp(ius), 69, 111, 117
 Gryph Jhr., J., 29

 Haestrecht, K. O. v., heer v. Drunen,
 136, 197
 Hallinck, 146
 Halling, 104
 Haren, A. v., 100, 201
 —, D. v., 63, 65, 66, 69 v. v., 195
 Harinck, H., 187, 188, 190, 211
 Haseler O. Praem., J. B. de, abt. v.
 Dielegem, 131, 132, 133, 189, 206
 Havens, Fred., rector-magnif., 207
 —, J., past. 103, 202
 — O. Praem., N., past. v. Lithoyen,
 29, 41, 57, 63, 66, 71 v. v., 195,
 226, 229.

- Hedikhuisen, Jud. Anth. (v.), 46, 57, 63—200 passim, 210
- He(e)zius, 140
- Heeswijk, G. v., 141
- Henrici, P., 102
- He(y)nsberch(-bergius), Th. (v.), 152, 208, 211
- Herenhoven (Herenhaeff) Ter, 62, 64, 93, 113—194 passim, 231
- , B., 194
- , D., 172
- , J., 185
- , Z. J., 211
- Herlaer Mr., G. v., 61, 67, 70, 75—194 passim, 229, 230
- Herlen, A. v., 129
- Hermann, J., 71
- Hermans, H., 149
- , J., kap.-deken v. 's Bosch, 137, 138, 140, 207
- Heukelum v., 133
- Heureux l', mr., 19
- Heuvel, J. v. d., 185, 190, 211
- Heyden O. Cist., H. v. d., abt v. Vilers, 133, 206
- Heymans O. Praem., A., 41, 43
- Heymanssen, A., 55
- Hoensbroek, Ulr. v., comm. v. Gemert, 129, 131, 206
- Hohenlohe, G. F. graaf v., 223
- Ho(o)renbee(c)(k), Arn. (Aert) v., 30, 31, 53, 54, 60—194 passim, 227, 228
- Arn. v., 72, 73, 106, 107, 188, 202
- Catha v., wed. v. S. v. Breugel, 30, 63, 69, v.v., 194
- , G. v., mr., 72, 75, 82, 83, 172, 197
- , M. v., 112, 121, 125, 130, 140, 196, 202
- Horne(s), graaf v., 49, 154, 208
- , Max v., 81, 199
- , W. A. v., 38
- Houbraken J., vic., 28
- Hove, J. v., kan., 130, 133, 135, 138, 140, 206
- Hovelmans, Maria, echtg. van J. v. Hedikhuisen, 209
- Hoybrouck, 114
- Huysel, v., past., 134, 206
- Hulten, de, zie: de Huyter
- Huyberts v. Andel, J., 80, 198, 228
- Huygens, A., 141
- Huyter (Hulten) de, 86, 114, 118, 128, 164, 182
- , Jac. de, 82
- , Margar. de, 118
- , Maria de, 74, 76, 80, 197
- P. de, 64, 68, 74, 76, 80—82, 102, 195, 196, 201
- Hynsberch, v., zie: He(y)nsberch
- Immerseel, E. v., heer v. Loon-op-Zand en Bokhoven, 61, 63, 65 v.v., 194
- Ipelaer, v., 66, 72, 87, 95—99, 108, 181, 196
- , S., 93, 117
- Isabella, aartshert., 26, 35, 36, 38, 166
- Jacopsen, A., 209
- (Jacobi) J., 183—185
- Jans(s)en, A., 170, 199, 203
- O. Praem., Augustinus, 41, 44, 73—183 passim, 197
- O. Praem., Balthasar, 42, 44, 122, 132—193 passim, 204
- , P., 152
- v. Uden, A., 87, 113, 171, 192, 193, 199, 211
- Jens(e)ma Remig., 62, 63—172 passim, 194, 230
- Joachimus O. Praem., zie: Keyzers Johannes van St. Augustinus O. Carm., biechtv. v. Ferd. v. Oostenrijk, 121—124, 132, 133, 139, 204, 230
- Jonas, Ds., 127
- Jonge, P. de, 35
- , Th. de, 115, 116
- Jong(h)e, Jac. de, heer v. Baardwijk, 64, 68, 69, 74, 76 v.v., 195
- Joosten, Adr. J., 143, 159
- , P., 199
- , W., 209
- Jordaens, 136
- Jorissen, J., 94
- Junius, 139
- Kelders, P., 165
- Kelst(ius), 128, 171, 174, 205
- Kerkwijk, R. v., 63, 195
- Kessel O. Praem., J. v., past., v. Haaren, 191, 211
- (-ius), Bened. (v.), past. v. Loon-op-Zand, 93, 94, 108, 124, 132, 134, 136, 138, 139, 144, 146, 200, 204, 233
- Kesselaer, J., 45

- Ketelaers, Aug., 186, 187
 Keyzers, 111
 — O. Praem, Joachim, kap. v. Berlicum, past. v. Heeswijk, 41, 58, 60, 65, 66, 68—194 passim.
 —, J., 69
 Kieboom, 52
 Kinschot, F. v., 132—134, 206
 Kuyck, J. v., 202

 Laer, v. d., 121, 123, 165
 Lambroek, Elis., echtg. v. W. Dimmer, 210
 Lang(e)r(e)yt (Langritius), 120, 121, 136, 139
 Leemputte (-putius), H. (v. d.), vic., 28, 134, 150, 154, 173, 174, 177, 178, 206
 —, Lucia, v. d., echtg. v. A. v. (d.) Dael, 206
 Le(e)nen, J. v. d., 111, 112, 202
 Lent(ius) (v.) O. Praem., Arn., past. v. Lithoyen, 42, 61, 70, 96—171 passim, 194
 Leonardus O Praem., zie: Bosch
 Liefertz., J., 24
 Liesens, O. F. M., Herman, 206
 Lievens, G., 142, 145, 202
 Lintermans, S., Dr., 87, 88, 128, 145, 199
 Lith, A. de, 107
 Loeff, Ant., sr., 30, 68, 78, 79, 81, 91, 93, 94
 —, Ant., jr., 100
 —, Barth., 103
 —, Nic., 100
 Lommel, L. Hubrechts v., 105, 109, 110, 113, 117, 119, 133, 170, 190, 200
 Lotharingen, Lodevicus v., aartsb. v. Reims, 227
 Londerik de, 82
 Lo(o)sen, Math., 40, 74, 113, 152, 154, 197
 Lus, 169
 Luw de, kapitein, 73

 Maas, Cath., echtg. v. G. v. Broekhoven, 165, 209
 Maes O. Praem., J., abt. v. Park, 59, 122, 135, 138, 175, 184, 189, 192, 204
 Mal de, 182

 Malsen, Adr. v., heer v. Onsenoort en Nieuwkuik, 68, 194
 — O Praem., Koenr. v., abt v. Berne, 43
 Martens(en) (Mertens), M., zie Verveerdonk
 Masius, Gijsb., biss., 28
 Medicis, Maria de, 127
 Meerwijk, A. v., 100, 122, 133, 136, 148, 171
 Melis(sen), J., mr., 74, 82, 83—85, 88, 89, 91, 92
 Merode, Philips v., 149, 208
 Mertens(sen) (Martini), H., 129, 134, 147
 Meulen, J. v. d., rector, 75, 128, 155, 197
 Meulenhof O. Praem., P. v. d., 41
 Meynarts v. Groeningen O. Praem., Walterus Jansen, 42, 76, 82, 157—192 passim, 198
 Meystraten, 133
 Michielen, H., zie: v. d. Sanden
 Mire(Miraeus), (le), Aub., 120, 204.
 Moliaert, Agnes, echtg. v. M. v. Horenbeek, 196
 —, Isabella, echtg. v. W. Stout, 196
 Mom, Anna, echtg. v. A. v. Brakel, 209
 Moncada, Fr. de, markies v. Aytóna, 52
 Moncalieri O. Cap., J. v., generaal, 182, 210
 Monnicourt(?), 73
 Montmorency, Helena de, echtg. v. E. v. Immerseel, 61, 194
 Moock, B. v., 138
 Moors, Anna, echtg. v. J. Corsten, 25
 —, Clara, echtg. v. J. P. Rombouts, 25
 —, Corn., past., 24, 25, 41, 44, 61—171 passim, 194
 —, Johanna, 25, 61—191 passim 194
 — O. Praem., J., abt v. Berne, 19—233 passim
 —, Maria, echtg. v. M. Christiaens v. Goch, 25, 123, 150, 203
 —, Max, mr., 24, 25, 42, 59, 60, 64—189 passim, 194
 — O. Praem., Paulus, 24, 25
 —, Reinier sr., 24
 —, Reinier jr., 24, 25
 Musch (Muss(ch)ius), C., 74, 75, 126, 127, 197, 219
 Mutsarts, P., 152, 208

 Nassau, Maurits v., prins, 35, 36, 48, 166

- Nassau-Dietz, Hendr. Cas. v. 65, 195
 Nassau-Siegen, Jan v., 69, 196
 — — —, Willem v., gouv. v. Heusden,
 55, 60, 61, 69, 70, 83, 110, 114,
 193, 196, 201
 — — —, Maurits v., 96, 201
 Nelstius O. Praem., N., past. v.
 Nispen, 120, 204
 Nemius, Caspar, biss. v. Antwerpen,
 94, 120, 121, 124, 125, 130, 200
 Neuburg, Wilh. Wolfg., hertog. v.,
 116, 130, 141, 203
 Nicolai, Nic., 94
 Nicolaus O. Praem., zie: Havens
 Nieu(w)hof(fs), 64, 73, 100, 112,
 116—184 passim, 195
 Nobel, H., 51, 86, 127, 199
 Nobelaer, C. de, mr., 126, 205
 No(o)rding(h)en, Anna v. echtg. v.
 C. Dimmer, 180, 210
 —, Dirk v., mr. 62, 64, 65, 69, 72—
 181 passim, 195, 226, 230
 Nyhof(fs), zie: Nieu(w)hof(fs).
- Oeckel, J. v., pr., 210
 Oetelaer, v., 181, 191
 Olieslagers, N., 126, 198, 205
 Oostenrijk, Ferd. v., Kard.-Inf., 53,
 64, 67, 68, 94, 120—123, 138, 230
 Ophem, Ph. v., 76, 79, 80, 198
 Ophovius O.P., Michael, biss. v.
 's-Bosch, 21, 27, 40, 42, 50, 51,
 53, 58, 62, 63, 69, 85, 86, 92,
 212, 220
 Oranje, Fred. Hendr. v., prins, 37,
 40, 42, 45, 46, 48, 52, 65, 69, 79,
 116, 175
 Os, Mechtild, v., 185
 —, Theod. v., 144
 Oudaert, Johan, heer v. Rixtel, 151, 208
 Oudheusden, v., 69, 76, 114
 —, Anth. v., 148, 149, 150, 192, 211
 —, Ger. v., 65, 66, 81, 82, 195
 —, Maria v., echtg. v. P. de Huyter,
 68, 80—82, 196
- Pallandt, Fl. v., graaf v. Culemborg,
 127, 205
 Parijs, 133
 Parijs v. Zuidoort, 76
 — — —, Maria v., echtg. v. J. Fr. v.
 Renesse v. Baer, 198
 — — —, Jacomine v., 80, 198
 Pauwelssen, Joach., 157
- Pels Jhr., J., 75, 197
 Pennincx, D. J., 141
 Peti J., 207
 Philips IV, koning, 40
 Picolomini, 67
 Piermans, 125
 Pinsen, 67, 68
 Poll Jhr., v. d., (Pollius), 182, 210
 Pollaert, Agnes v., priorin v. Hooi-
 donk, 74, 197
 —, Cath. v., relig., 74, 197
 Po(o)sere, 87, 96
- Quitter, H. A., 88, 123, 125, 165,
 199, 202
- Raesvelt, J. v., 216
 Renard, J., 61, 194
 Renesse, v. d. Aa, Agnes v., echtg.
 v. J. v. Wassenaer, 210
 Renesse-v. Baer, G. v., 198
 — — —, J. Fr. v., 198
 R(e)ynevelt, kan., 82
 —, Margar. de, relig., 147
 —, Maria v., 118
 Riel O. Praem., Folcoldus v., past. v.
 Heeswijk, 21, 42, 44, 57, 61—
 194 passim, 209, 211, 229
 —, Th. v., 95
 Ripparda, 87
 Roberti O. Praem., J.; abt v. Floreffe, 32
 Roeffen, Fr., 183
 Roeloffsen, J. 89, 90
 Rombautius, 136
 Rombouts, J. P., 25
 —, Dr., R., 101, 102, 145, 154, 160
 Roman, G. Petr. v., 168, 210
 Roose, P., pres. v. d. Raad v. State,
 124, 204
 Rovenius, Ph., vic. ap., 29, 186
 Rovers, H. (Jo^{is}), 81, 91, 116, 128,
 163, 167, 184, 185, 193, 199, 203
 —, Maria, 170
 — O. Praem., P., 41
 Roy, A. de, past. v. Boxtel, 129, 206
 —, Th. v., 152
 Ryckel, J. G. v., abt v. S. Geertruide,
 137, 145, 149, 207
 Rynevelt, zie: Reynevelt
- Salamanca, M. de, 121, 122, 124, 204.
 Sanden, H. Michiels(en), v. d., 165,
 209
 Savoye, Thomas v., prins, 138, 207

- Schaluynen O. Praem., Adr. v., past.
 v. Drunen, 181, 210
 Scheers, J., 64
 Sc(h)enckelius, J., prof., 138, 207
 —, kan., 126
 Schetz, Ant., baron v. Grobbendonk,
 124, 204
 Scheurbroot, 133
 Schilders, V., 110
 Sc(h)ilperoort, D. v., 188, 190, 211
 Sc(h)indelius, L., past., 103, 135, 202,
 207
 Sc(h)out(t)en, J., 114, 115
 Schueren, P., 90
 Schuyl(ius), P., 56, 57, 61, 62, 80,
 109, 151, 155, 168, 194, 199, 215,
 217, 226
 Seegers O. Praem., R., past. v. Bok-
 hoven, 28, 29, 41, 61—63, 73—186
 passim, 194
 Simonis, P., 189
 Slav(v)ata, 108
 Smeijers, L., secr. bisd., 212
 Smits, O. F. M., 138
 Snijders, G. P., 134
 Soldau, 127
 Somers, zie: Zomers
 Sonnemans, S., 156, 159
 Sophie, past. v. Oostmalle, 126, 127
 Soutelant, 180, 181
 Sperren, 139
 Spi(e)rin(c)k v. Wel O. Praem., Dirk,
 abt v. Berne, 48, 115, 203
 — —, G., 198, 228
 Spirinx, W., 142
 Splinter v. Voorn, 73, 77, 88, 150, 156
 Sta(e)kenbroeck, Th. v., 51
 Stappen, A. v. d., 78, 87
 Steenhuysen, 170
 —, W. v., 132, 139, 206
 Sterre(n) O. Praem., J. Chr. v. d., abt
 v. St. Michiel, 42, 64, 65, 69, 94,
 119—191 passim, 195, 210
 —, C. Pallas v. d., vic.-gen., 75, 145, 197
 Stout, W., 53, 65, 67, 75, 83, 110,
 114, 154, 196
 Stravius, R. P., internuntius, 217
 Strick(ius) O. P., D., 135, 136, 207
 Strijp v., 83, 101, 115, 150, 201
 Suerius, J., 80, 153, 199
 Swinich, 108

 Taterbeek, W. v., 124, 205
 Taye, Ph., baron v. Wemmel, 133, 206

 Teresteyn, C. v., 127, 205
 T(h)ienen, Ph. v., comm., 44, 49, 104,
 128, 156, 230
 Thiennes, Th. v., baron v. Heukelum
 enz., 113, 203
 Thill, Anna v., echtg. v. B. Ter He-
 renhoven, 194
 Tilly, J. Tserclaes de, 57, 58, 64—
 189 passim, 195
 Timmermans, J., 24
 —, Marg. J., 24
 Tipoets Mr., G., 43, 45, 84, 86, 89,
 94, 199
 Tolinx, Maria, 152
 Triest, Antonius, biss. v. Gent, 124,
 130, 134, 135, 204
 Trompet, J., 87
 Tuelinx, 155
 Tulden, J. v., 103, 120, 139, 140, 202
 Tuldenus, 127
 T(h)uyl(l) v. Bulkenstein, H. v., 74,
 75, 80, 90, 150, 181, 197, 200
 Typoets, zie: Tipoets

 Ulgers Amelie, wed. v. J. v. Kuyck,
 vrouwe v. Herpt, 105, 111, 116,
 117, 202

 Vaack (Vaeck) 87, 103
 Valentinus v. Leuven O. Cap., pro-
 vinciaal, 161
 Varick, Josina v., echtg. v. A. v. Mal-
 sen, heer v. Onsenoort en Nieuw-
 kuik, 60, 194
 Vechel, Maria v., echtg. J. v. d. Cam-
 men, 75, 153, 161, 170, 179, 194
 Veken, v. d., 126
 Velde, v. d., 137, 140, 146, 188
 —, O. Carm., Alex. v. d., 138
 —, J. v. d., lid v. d. Raad v. Brab.
 103, 120, 130, 134, 139, 142, 202
 —, J., schout v. Geldrop, 146, 148,
 150, 151, 207
 Ven, Mr., J. v. d., 40
 Verbraeckcn O Praem., Th., abt v.
 Tongerlo, 120—123, 136, 204
 Vercuylen, Jac., mr. 30, 37, 48, 50,
 51, 215
 —, Jan Aerts, 116, 117, 184, 203
 —, O. Praem., Joes, abt v. Berne, 25,
 34, 81, 148
 —, O. Praem., N., 41, 44
 Verdussen, G., 129, 142
 Vereycken, L. F., 120, 204

- Verhagen, Adriana, echtg. v. G. v. Bokhoven, 210
- Verheyen, Anneke, 208
- , Joris, 74
- Verstegen, J., 145, 155
- Verveerdonk, M. Martens, 167, 169, 209
- Vladeracken, K. v., 74, 75, 167, 197
- Vloeimans, Maria, 189, 190
- Vloets (Vloots), J., 138, 147, 207
- Vordenus, H., dek., 36
- Vos(sius). (Vosch) H., kan., 85, 145, 147, 149, 150, 153, 199
- Vos(sius) Jhr., A., 162, 169, 209
- Vran(c)x(s), Maria, 62, 63, 86, 89, 90, 92, 98—140 passim, 230
- , Petr^a, 130, 140
- Vyverssen, H., 98, 201
- Waesdorp de**, 74, 75
- Walterus O. Praem., zie: Meynarts
- Waltman O. Praem., abt, 225
- Wassenaer, Jac. v., gouv. v. Heusden, 154, 155, 208
- , Johanna v., echtg. v. K. O. v. Haestrecht, heer v. Drunen, 72, 197
- Water, Th. v. d., 78, 102, 118, 198
- Waterfort O. Praem., M. v. d., past. v. Drunen, 60—77 passim, 194
- Waterloo, J., 187
- Weer, de, 143, 144
- , Adr. de, 113, 162, 175, 177, 186, 203
- , Eg. de, 162
- We(e)r(i)mont(ius), 137, 147, 148, 160
- , Mart., 132, 139, 206
- Weert, J. v., 72, 197
- Wespyn (-pin), P., 80, 99, 152, 153, 156, 189, 199
- Westerhout, 84
- Wichmans O. Praem., Aug., 140, 207
- Wiel O. P., J. v. d., 71, 81, 197
- Wilge Dr., v. d., 138
- Willemsen, Cl., 128, 183, 205
- , W., 183
- Winants, zie: Wynants
- Wolff, Cath. v. d., echtg. v. J. Gans, 195
- , C. v. d., 86, 126, 127, 199, 214, 215
- Wyck, Ew. v., 68, 96, 182
- Wyck v. Onsenoort, Huberta v., echtg. v. G. v. Oudheusden, 195
- Wyckentoren, J., Ds., 37
- Wynants, W., 85, 154, 173, 175, 192, 199
- Ijpelaer**, zie: Ipelaer.
- Zagie, Le, 126, 205
- Zegers, Th., kan., 120, 121, 204
- Zeune(n), N. v., 136, 184, 207
- Zoerendonck, Ph., kan., 138, 207
- Zoësius, Nic., biss. v. 's Bosch, 27, 39
- Zomeren, W. v., past. v. Dinther, 184, 211
- Zomers, 96, 170
- O. Praem., Bartholomeus, 42, 46, 63, 64, 67, 77—192 passim, 195
- , E., 118, 169, 182
- , H., 118, 141, 145, 162—189 passim
- , J., 150
- , Mechtildis, 63

Register van Plaatsnamen

- Almkerk, 52
Alphen, 32, 82
Altforst, 32
—, Woerd (proostdij), 178, 210
Appeltern, 32
Averbode, abdij, 24, 146, 153
Baardwijk, 29, 68, 69
Babiloniënbroek, 30, 32, 98, 155, 193
Berchem, 151, 208
Berlicum, 24, 25, 29, 33, 57, 58, 74,
93, 100, 102, 142, 143, 159, 161,
162, 191, 197
—, kerk, 103
Berne, abdij, 19—233 passim
Blaarthem, 28
Bokhoven, 24, 25, 29, 44, 54
—, Karthuizers, 66, 78, 80, 196
Boxtel, 44, 121
Dendermonde, 24
Dinther, 24, 29, 33, 57, 58, 192, 201
Doveren, 30, 32, 37, 193
Drunen, 51, 60
Dungen, Den, 169
Dussen, 52
Engelen, 28, 32
Geertruidenberg, karthuizers, 35
Genderen, 30, 32, 37, 154, 155
Haaren, 28, 29, 44, 105, 191, 227
Hechtel, 44, 80
Hedel, 35
Hedikhuizen, 30, 32, 159, 193, 203
Heesbeen, 76, 80
Heesch, 33, 165
Heeswijk, 24, 33, 57, 58, 84, 85, 90,
99, 103, 158, 163, 164, 168, 182, 201
—, abdij, passim
—, kerk en school, 65, 83, 87, 109,
165, 185, 188—190, 199, 209
Herpt, 30, 32, 57, 60, 87, 92, 116
's-Hertogenbosch, latijnsche school, 25
—, Fraterhuis, 25, 39
—, Nobertijnen v. Berne, 25, 39—43,
49
—, Wilhelmiëten, 27, 95
—, Zwartzusters, 84, 99
Heusden, 62, 79, 80, 89, 92, 95, 107,
196, 198, 227, 228
Kranendonk, 46
Leeuwen, 32
Lithoyen, 29, 57, 61, 91, 111, 126,
152, 198, 205, 226, 227
Loon-op-Zand, 33
Luik, kapittel v. St. Jan., 152, 153,
199
Maarsbergen, 32, 184—186
Maasbommel, 32
Maeseik, 167
Merkspas, 119
Michielsgestel, St., 57
Moll, 134
Nuenen, 44, 201
Nijmegen, 70
Oosterwijk, 24
Oldenzaal, 36
Oostmalle, 126, 127
Oudheusden, 25, 28, 30, 32, 118,
158, 193, 198, 199
Postel, abdij, 28, 43, 44
Ravenstein, 24
—, land, v., 116, 141, 153
154, 203
Roermond, 71, 72
Rijswijk, 31
Schäftersheim, klooster, 64, 221—225
Schayk, 33, 71, 87
Schijndel, 24, 44
Terheyden, 125
Tilburg, 50
Tongerlo, abdij, 28, 43, 62, 146
Uden, 50
Venlo, 71, 72
Vlijmen, 28, 30, 32, 81
Waalwijk, 28, 29
Wel, 104
Werkendam, 35—37
Woensel, 28
Woudrichem, 31, 70
Wijk, 60, 70, 71, 83, 106
Zennewijnen, proostdij, 107, 202
Zevenbergen, 125

Register van Zaken

- Abdij van Berne a°. 1621—1641,
19—233 passim
- Beleg en inneming van Breda (a°. 1637), 65, 67, 68, 79
- Confiscatie van kerkelijke goederen, 91, 109, 110, 150, 151, 155, 158, 166, 175, 180
- Kerkvervolging in Bossche Meierij, 42, 50, 54
— in Holland, 100
- Krijgsbedrijf in laatst stadium v. d. 80-j. oorlog, 65, 67, 69, 70, 116, 117, 169
- Norbertijnerorde, 123, 146, 226, 227
- Onderhandelingen (te Tilburg) over bestuur der Meierij, 45, 50
— over de retorsieën, 56, 91, 93, 94, 96, 98, 99, 101, 104, 108, 117, 120—127, 130—134, 136, 137, 139, 144, 183, 230—233
— (te Roosendaal) over uitwisseling van krijgsgevangenen (a°. 1638), 140
- Onderhoud der gereformeerde predikanten in de Meierij, 51, 56, 57, 215—217
-

Verhoor van Pastoor van Cuijck op 22 Mei 1812 door den prefect Frémin de Beaumont

mee gedeeld door
JAN MOSMANS

Volgens *H. J. Allard, Antonius van Gils*, blz. 203 vertrok van Gils in den vroegen morgen van 20 Mei naar 's-Hertogenbosch, verscheen, na een lang gesprek gevoerd te hebben met J. van Cuijck, tegen negen uur voor den hoogen ambtenaar Frémin de Beaumont, die hem met alle hoffelijkheid ontving, doch een 5-tal grieven tegen hem inbracht.

Luidens *De Troebelen in het Bossche Vicariaat*, enz. door *Ferd. Franssen* in B. B. I. blz. 362, noot 2 (Hs. Moser), moesten den 28^{en} Mei 1812 compareeren voor den Prefect van den Bosch o.m. de heer van Cuijck wiens kerk gesloten was, doch die nog dienst mocht doen in huis en de zieken bezoeken. Hem werd toen alle pastoreele en priesterlijke functie hoegenaamd door den Prefect verboden.

Het hierachter volgend door van Cuijck zelf opgeteekend verhoor, dat ik vond in de portefeuille „Het Apostolisch Vicariaat onder van Alphen—Varia” in het Bisschoppelijk archief van 's-Hertogenbosch, moge hier als eenvoudige aanvulling op het boven aangehaalde eene plaats vinden.

MEMORIE.

Aujourd'hui 22 Mai 1812 à 9 heures du matin cité chez M^r. le Préfet Fremin de Beaumont dans son cabinet je subissois l'interrogation suivant:

— Comment vous appelez vous?

R. Van Cuijck.

— Qui êtes vous?, curé?

R. Oui, Mr. le P., un des trois dont les églises sont supprimées.

— Mr. vous êtes dénoncé de dire la Messe dans une maison particulière, ce qui est défendu par les loix.

R. Cela est vrai Mr. le P., mais sans qu'il y soit venu personne. La défense je l'ai ignorée.

— Mais personne n'y est venu?

R. Jamais personne.

— Pourquoi n'allez vous pas à la grande église?

R. Le pouvoir spirituel, qui nous a placés dans nos églises, doit nous en replacer. et la grande église n'a pas l'autorisation ecclésiastique pour le culte public.

— Mais la lettre de Mr. le Doyen?

R. Elle n'est pas suffisante.

— L'avez vous vue?

R. Non, mais j'en ai souvent entendu.

— Il paraît que vous ne vous accommodez pas bien ensemble?

R. Pour les conversations familières, cela est vrai, mais pour les choses de nécessité qui surviennent, nous nous fréquentons. Moi-même, par ex. il y a neuf jours, je me suis rendu chez Mr. le Doyen pour m'excuser d'une petite faute, commise par mégarde, d'avoir administré un Prêtre sans connoître Mr. le Doyen, et il a reçu mon excuse. Et pour les conversations familières c'est tout naturel: puisque nous sommes dans des sentiments différens touchant les affaires du jour, cela s'observe dans toutes les classes d'hommes, militaires, politiques et toutes autres.

23 Mai. ¹⁾)

— Vous entendez aussi les confessions.

R. Dans ma maison propre, et voici Mr. le P. notre manière de penser. Nous sommes placés dans cette église pour y exercer le ministère, l'église fermée, nous avons reculé autant que nous devons, mais pas davantage. Et ainsi moi, j'ai été dire la Messe chez un Prêtre, qui n'est pas dans le ministère à présent et j'ai continué à entendre les confessions dans ma maison.

— Et vous refusez l'absolution à ceux qui vont à la grande église.

¹⁾) Blijkbaar voortzetting, 's anderendaags, van de notities

R. Parceque la grande église n'a pas l'autorisation ecclésiastique pour le culte public. Et cette grande église Mr. le P. qui se dit Cathédrale, avec le rapprochement de Mr. Camp, évêque nommé par sa majesté. et tout cet ensemble là, annonce un nouvel ordre de choses, où nous ne pouvons pas entrer.

(Ici la tournure de l'entretien m'est échappée. Mais je sais bien que j'ai dit, ou à la fois ou à reprises ce qui suit). Il y a deux ans que Mr. le P. est ici; il est bien convaincu que jamais nous n'avons troublé la tranquillité publique, tout alloit paisiblement avant la suppression de nos églises. Si depuis le peuple a été un peu allarmé, nous avons continué à tenir la même conduite tranquille, aussi bien après qu'avant la suppression. S'il m'est permis Mr. le P. de dire mon sentiment libre sans prétendre donner des corrections, on auroit du laisser les églises ouvertes jusqu' à ce que les choses eussent obtenu leur forme légitime. Tout le monde eut resté content, le peuple n'eut pas été attristé, tout eut resté dans la même tranquille situation.

(Après avoir pensé un moment, Mr. le P. dit:).

Allons (et se leva pour me conduire à la porte de son cabinet. Me levant aussi, je dis:) Mr. le P. je me recommande bien humblement à votre humanité, en général, mais je ne pense pas dementir mes principes. (Au sortir Mr. le P. me dit:) Allons, ne dites la Messe chez personne: car cela est defendu.

N. B. La mine favorable de Mr. le P. me tentoit à dire encore un mot pour apprendre s'il ne laisseroit entrevoir quelque petite connivence; mais je me tus, pour ne pas rendre la defense plus spéciale, considéré Mr. le P. dans sa qualité.

De naasting van de kerk te Zevenbergen

door

ISFR. DE GROOT, Ord. Praem.

Den 18^{en} Juli 1798 begon men in de municipaliteit van Zevenbergen de behandeling van het 6e der additioneele artikelen bij de Staatsregeling voor het Bataafsche volk gevoegd, over de naasting van de kerken (van 23 April 1798). Dit artikel luidde:

„Alle kerkgebouwen en pastoriehuizen der voormaals heerschende kerk voor zooverre zij, door aanbouw uit de afzonderlijke kas der gemeente, geen bijzondere en wettige eigendommen zijn, worden overgelaten aan de beschikking van ieder plaatselijk bewind, om deswege tusschen alle kerkgenootschappen eenig vergelijk te treffen en wel binnen de eerstkomende zes maanden na de aanneming der staatsregeling. De grondslag van dit vergelijk is, in iedere plaats, het grootste getal van leden der onderscheidene kerkelijke genootschappen, hetgeen alzoo de relative meerderheid van zielen zal uitmaken. Het zal de voorkeur hebben omtrent de naasting eener plaatselijke kerk en pastorie, onder bepaling echter, na de gedane begrooting van de waarde dier gebouwen, van een matige uitkeering, hetzij in eens of bij termijnen aan de andere kerkgemeenten, naar evenredigheid van derzelver leden, welke allen door deze bepaling worden gehouden, voor altijd afstand te hebben gedaan van de gemeene aanspraak”.

In Zevenbergen was de stand van zaken aldus: In 1610 was op last van de Staten-Generaal de Katholieke

geestelijke verdreven en een Hervormd predikant in zijn plaats gesteld, zoodat kerk en pastorie gewelddadig den Katholieken ontnomen werden. De katholieke Heer van Zevenbergen, de graaf van Aremberg, werd zelfs gedwongen den predikant een jaarlijksch subsidie toe te kennen.

Sinds dien tijd hadden de Katholieken zich tevreden moeten stellen met een schuurkerk, waarin zij zelfs nog dikwijls lastig werden gevallen, terwijl zij ook in het politiek en openbaar leven uit de ambten werden geweerd. Zij konden b.v. geen deel uitmaken van het college van burgemeester en schepenen (resol. Staten van Holl. 30 Juni 1648).

In den z.g. Franschen tijd kwam er een merkwaardige ommekeer van zaken. De groote meerderheid Katholieken nam de rechtmatige plaats in, zoodat in 1798 bijna geheel de municipaliteit uit Roomsch-Katholieken bestond.

Toen nu het genoemde 6^e artikel verscheen, maakte men van de gunstige gelegenheid gebruik om kerk en pastorie terug te bekomen. Dit gelukte echter niet — zooals we zullen zien — om verschillende omstandigheden.

De gemeenteraad begint met aan de respectieve kerkgenootschappen opgave te eischen van het aantal leden tegen den 28^{en} Juli a.s. ten einde de relatieve meerderheid der zielen van de onderscheidene kerkgenootschappen te kunnen opmaken en vervolgens te beproeven om tusschen dezelve eenig vergelijk te treffen aangaande het kerkgebouw en pastoriehuis der voormaals heerschende kerk, tenzij de hervormden het wettig eigendom van kerkgebouw en pastoriehuis kunnen bewijzen.

In deze quaestie gaat de gemeenteraad met voortvarendheid te werk, terwijl de hervormden de zaak trachten te rekken. Eerstens waren de hervormden op den bepaalden dag (28 Juli) niet klaar met hun stukken, en toen zij vervolgens den 6^{en} Augustus de lijsten inzonden, waren deze niet in orde: er stonden personen op welke niet in de gemeente woonden, en er kwamen eenigen niet op voor, welke wel in de gemeente huisden.

De municipaliteit begon intusschen al met de kerk en pastorie te laten taxeeren. Tot taxateurs werden benoemd twee katholieke en twee protestantsche deskundigen uit Breda. Den 4^{en} Augustus kwamen de taxateurs hier aan: het waren Johannes Hoffen, houtkooper en timmerman, en Reijnier Reijke metselaar, beiden van den Katholieken godsdienst; Adriaan van Seters, timmerman, en Reijnier Molenberg, metselaar, beiden van den hervormden godsdienst.

Cornelis van Beek, Antony Hogendijk en Cornelis den Reijer, leden van de municipaliteit, assisteerden bij deze taxatie.

Den 6^{en} Augustus dienden zij hun rapport in: kerkgebouw, ringmuur en kerkhof werden gewaardeerd op 12750 gulden, pastorie 2850 gulden, orgel cum annexis 550 gld., predikstoel met omheining, stoelen tafels, banken 650 gld., de renten, die aan de kerk behooren, à 5°/_o 's jaars, bedragen een som van 268 gld. 8 st. 12 penn.

De reparatie van den toren en de kerk te zamen bedragen (voor zoover zulks is nagegaan kunnen worden) over de tien laatste jaren een som van 5626 gld. 14 st. 8 penn.

De reparatie van de pastorie over de tien laatste jaren is onbekend, omdat de hervormden geweigerd hebben opgave te doen.

De hervormden brachten de lijsten van de leden van hun kerkgenootschap den 9^{en} Augustus binnen en verzochten tegelijkertijd inzage in de archieven van de secretarie om hun wettig eigendom te kunnen bewijzen. Dit werd hun welwillend toegestaan.

Het getal der zielen van de kerkgenootschappen is bij gerequireerde opgave gebleken te zijn: Rooms-Katholieken 2281 zielen, Hervormden 834 zielen.

De burgers Michiel Smolders en Frans van Hooff, die belast zijn met de regeling der zaken betreffende de kerk, stellen een reglement samen voor de naasting, welk reglement uit 18 artikelen bestaat, en alles tot in de kleinste bijzonderheden regelt.

We geven hier slechts de twee eerste en voornaamste:

- Art. 1: Het roomsgezinde kerkgenootschap zal in cas van naasting aan het gereformeert kerkgenootschap uitkeeren eene somme van vier duizend vijf hondert negen en zestig guldens zeventhien stuivers in eens bij het aanvaarden oftewel in drie gelijke termijnen namentlijk den eersten contant bij de naasting, de tweede een jaar nadien en de derde wederom een jaar daar na; echter in het laatste geval met 5 procento interest van de nog te betalen somme jaarlijks op den verschijndag op te leggen blijvende deze twee manieren van betaling aan de goedkeuring van het naastend kerkgenootschap.
- Art. 2: Bij non acceptatie van het roomsgezind kerkgenootschap zal het gereformeert kerkgenootschap dezelve gebouwen kunnen aanvaarden voor de somme van twaalf duizend vier hondert acht en negentig guldens elf stuivers en twaalf penningen te betaalen in zes gelijke termijnen op dezelve wijze en onder dezelve voorwaarden als art. 1 ten opzichte van de roomschgezinden is gesteld oftewel in eens contant bij de naasting na goedvinden.

De andere zestien artikelen, welke na deze twee volgen, hebben o.a. betrekking op effecten van de kerk, op taxatiekosten, op het kerkhof en op het begraven van lijken in en buiten de kerk door de beide gezindten.

Deze achttien artikelen werden naar de beide kerkgenootschappen gezonden met het bericht, om daarover te onderhandelen en binnen drie weken uitslag te geven van de gevoerde onderhandelingen (27 Sept.).

Den 8^{en} October kwam het bericht binnen van de Rooms-Katholicken, waarin vermeld was, dat de parochianen opgeroepen waren om over de voorn. artikelen te beraadslagen. Van de twee hondert en een opgekomenen had er slechts één tegengestemd, en de andere twee hondert hadden eenstemmig besloten tot het aanvaarden van de gebouwen op de voorwaarde door de municipaliteit voorgesteld.

Van de Hervormden kwam het antwoord den 17^{en} October.

Het was, zooals te verwachten viel, niet gunstig gestemd jegens de voorstellen van den gemeenteraad.

Over de kerk weten zij nog niet veel te zeggen, maar wat betreft het orgel, predikstoel enz., meenen zij te moeten verklaren, dat deze toch zeker eigendom zijn van de gereformeerde gemeente, want zij zijn voor de gereformeerden gemaakt en door de gereformeerden betaald; ook de predikantswoning is door wettig transport in 1708 eigendom geworden van de geref. gemeente. Overigens hebben zij de bewijsstukken nog niet voldoende bijeen en vragen om uitstel.

De municipaliteit antwoordt denzelfden dag, dat zij maar meer haast moeten maken, dat het allemaal nuttelooze onkosten meebrengt, en dat zij uiterlijk den 25^{en} dezer maand ermee klaar moeten zijn.

Den 25^{en} October worden acht verschillende stukken ingeleverd door de Hervormden als bewijs van wettig eigendom van kerk en pastorie:

1° Extract acten gepasseerd 31 Mei 1649.

2° Extract uit het Chijnsboek der Stede en Landen van Zevenbergen betreffende het pastoriehuis.

3° Extract uit het register van acten betreffende hetzelfde huis.

4°, 5°, 6°, 7° en 8° Extracten uit de consecutive staten van den secretaris April 1708 — Sept. 1710.

Al deze documenten, behalve n° 1, hadden betrekking op het predikantshuis.

De acten van n° 1 gaven het verdrag weer, waardoor de heerlijkheid Zevenbergen overging uit het huis van Aremborg in dat van Oranje-Nassau.

Nu redeneerde de hervormde gemeente aldus: De kerk van Zevenbergen was van den Heer van Zevenbergen. De heerlijkheid was in 1649 overgegaan in de handen van een hervormde familie. Dus werd de kerk hervormd.

De Roomsche-Katholieken stelden daartegenover de volgende argumenten (29 October):

1° Als de kerk in 1649 hervormd werd, omdat de Vrouwe

van Zevenbergen, Amalia van Solms, prinsesse van Oranje-Nassau, hervormd was, dan bewijzen zij daardoor, dat zij van 1610 tot 1649 de kerk ten onrechte in bezit hebben gehouden, want toen was de Heer van Zevenbergen, de graaf van Aremberg, katholiek.

2° Volgens de redeneering der protestanten konden de Heeren van Zevenbergen dus de kerk overgeven aan alle mogelijke gezindten.

3° Volgens dezelfde redeneering kan de Staat tegenwoordig de kerk toestaan aan de gezindte, welke hij verkiest, want nu er geen Heer van Zevenbergen meer is, neemt de Staat de plaats in van den Heer.

Nadat voor en tegen door bovengenoemde heeren Smolders en Van Hooff rijp is overwogen, worden de commissarissen van beide kerkgenootschappen den 5^{en} Januari 1799 in de vergadering van de municipaliteit bijeen geroepen, om daar tot een vergelijk te komen. Op den bepaalden dag verschenen dan voor de Hervormden: Bernard van Helden predikant, Pieter Anemaet, Joh. Timmers, Jacob Anemaet en Frans Hoogerwerff Buijs.

Door de Katholieken werden afgevaardigd: Louis Jan Gerolt, Laurens Dijkers, Pieter van Santen en Adriaan de Gouw.

Bij deze vergadering was niet veel succes te verwachten. Men twistte wat ondereen zonder dat men tot een bepaald voorstel kon geraken. De Hervormden verlangden ten slotte om nog eens het betoog van de Katholieken voor eenigen tijd te mogen inzien; doch deze laatsten begrepen, dat het hun weder te doen was om de zaak te rekken en tijd te winnen, en verzochten daarom aan de municipaliteit om de stukken betreffende het kerkgebouw en het pastoriehuis der voormaals heerschende kerk zoo spoedig mogelijk naar 'sHage te zenden.

Den 9^{en} Januari werden deze documenten, met een begeleidend schrijven van de municipaliteit, verzonden naar de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks.

De gemeenteraad en in het bijzonder de heeren Smolders en van Hooff hadden werkelijk in deze zaak veel ijver getoond, doch, ons inziens, schulde er een groote fout in hun handelingen, doordat zij niet genoeg onderscheid maakten tusschen pastorie en kerk. Van deze laatste konden de Hervormden geen eigendomsrecht bewijzen, wel van de eerste. De gemeenteraad had dit terstond moeten erkennen, en rechtstreeks doorwerken op de naasting van de kerk alleen. Dit deden zij niet en daardoor werd de quaestie er niet gemakkelijker op. Doch zij zullen wel van de gedachte zijn uitgegaan, dat in 1610 kerk en pastorie beide den Katholieken waren ontnomen; de oude pastorie bestond echter niet meer.

Onder al deze bedrijven werd de verhouding tusschen Katholieken en Protestanten slechter, zoodat de municipaliteit het noodig achtte een publicatie ¹⁾ te laten aflezen en aanplakken (22 Juli 1799) om de daden te veroordeelen van die personen, welke met schreeuwen, roepen en geraas maken den dienst in de kerken stoorden. (Er was zelfs een steen door de ruiten geworpen van de hervormde kerk tijdens den dienst.) —

— Wat deed men intusschen in 's Hage met de quaestie van de naasting?

De stukken, welke den 9^{en} Januari uit Zevenbergen waren verzonden, werden (blijkens de minuut-notulen van het Uitvoerend Bewind van 15 Jan. 1799 n. 34) met de bijlagen in originali in handen gesteld van de gecommiteerden tot de kerkelijke zaken om te dienen van advies. Deze documenten werden echter nooit door het Staatsbestuur behandeld. Het is bekend, dat de regeering in dien tijd met werk was overladen wegens te sterke centralisatie van het bestuur. Zoo gebeurde het, dat zulke belangrijke stukken onbehandeld bleven liggen. Dit lot ondergingen ook vele requesten en

¹⁾ Zie bijlage I.

missiven van andere gemeenten in betrekking tot de naasting van de kerken, zoodat deze niet plaats vond¹⁾.

De grondwet van 1801 bracht weer andere politiek. Art. 13 van deze grondwet zegt: „Ieder kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen, met den aanvang dezer eeuw, door hetzelfde wierd bezeten”.

De municipaliteit van Zevenbergen, die de zaak begonnen was volgens een wettelijke verordening, had alle moeite en zorgen vergeefs aangewend. Bovendien moest zij zelf de kosten van taxatie en beschrijvingen lijden.²⁾ Dit alles door een schuldige nalatigheid van de regeering.

De gemeente heeft daarna nog getracht den toren en het kerkhof in eigendom te nemen, doch de Hervormden zochten hiertegen steun in Den Haag en ook dien behielden zij. Bovendien verlangden de Hervormden de charters en documenten terug (21 Nov. 1801). Deze waren in handen van de municipaliteit om ze ten geschikten tijde aan het naastend kerkgenootschap uit te reiken. Toen de municipaliteit niet bereid was, terstond aan hun verlangen te voldoen, namen de protestanten wederom hun toevlucht tot de regeering. Doch ook de Katholieken zonden een request (Jan. 1802). Het Staatsbewind besloot op advies van den Agent van Inwendige Politie (15 Jan. 1802 n. 11) het verzoek van het Hervormd kerkgenootschap in te willigen en de municipaliteit te gelasten alle charters, documenten en papieren af te geven. Het request van de Katholieken werd afgewezen. De Katholieken zonden daarover een protest aan de municipaliteit (20 Febr.), waarin zij verklaarden, dat zij nu ter bewaring van de openbare rust lijdelijk berustten, maar dat zij bij guns-

¹⁾ In het boek van A. Commissaris „Van toen wij vrij werden” (deel I, blz. 43 vlg.) zijn verschillende oorzaken aangegeven (aangehaald uit Nuijens), waarom in zoo weinige plaatsen de kerken terugkwamen aan de Katholieken. Er is daar echter niet gesproken over bovenstaande oorzaak, welke ongetwijfeld in vele gemeenten de groote reden van mislukking is geweest.

²⁾ Er was bepaald dat de kerkgenootschappen naar evenredigheid der zielen bij de naasting deze onkosten zouden betalen. Daar nu de naasting niet plaats vond, wilde men de Hervormden laten betalen als zijnde in het bezit van de kerk, doch dezen weigerden.

tiger oogenblikken wederom stappen zouden doen om de eenmaal verkregen rechten te herstellen. ¹⁾)

Nog eenmaal herleeftde de kans voor de Katholieken toen koning Lodewijk Napoleon in 1808 decreeteerde, dat ten opzichte van kerkgebouwen schikkingen zouden worden getroffen in overeenstemming met de gesteldheid der onderscheidene kerkelijke gezindten in iedere plaats.

Den 10^{en} October 1808 liet de Landdrost van Noord-Brabant aan den gemeenteraad vragen, of er binnen deze gemeente geschillen bestonden over het bezit der kerken.

De gemeenteraad, die toen niet door het volk was gekozen, doch van hoogerhand volgens de grondwet van 1803 aangesteld, bestond alsdan voor het grootste deel uit Hervormden.

Hij antwoordde, dat volgens zijn weten geen geschillen bestonden over het bezit der kerken (2 Nov.).

En zoo was voor de Katholieken de laatste kans verkeken en bleef de kerk in handen van de Hervormden.

BIJLAGE I.

Publicatie over het storen van Godsdienstoefeningen en het verontrusten van de bedienaren.

De municipaliteit der Stad en Lande van Zevenbergen in ervaring gekomen zijnde dat zommige kwaadwilligen zig niet ontzien hebben om bij of omtrent de kerkgebouwen der onderscheiden kerkgenootschappen binnen deeze stad gedurende dat daarin eenige Godsdienstoeffening gehouden werd te roepen en schreeuwen of eenig ander zoo voor de bedienaren als leden derzelve kerkgenootschappen gansch hinderlijk geraas te maaken, ja zelfs dat bij zodanige gelegenheid een steen door de glaasen van het kerkgebouw der voormaals heerschende kerk zoude geworpen zijn zodanig dat maar bij toeval een van desselvs daardoor niet is getroffen geworden — dat door dergelijke daaden van de zodanigen aan of nabij de wooningen van bedienaaren der meergemelde kerkgenootschappen hun de nodige rust en stilte tot dezelve studien word benoomen —

¹⁾) Zie bijlage II.

dat deeze ongeoorloofde daaden wel niet gepleegd worden door bejaarde lieden, maar nogthans dikwerf door de zoodaanigen welke kunnen geagt worden reeds tot jaaren van onderscheid te zijn gekoomen —

en hierop bij voorn. municipaliteit in overweging zijnde genomen dat hoe zeer ook bij de Staatsregeling van het Bataafsche volk de kerk van den Staat gescheiden is geworden volgens die zelve Staatsregeling nogthans elk burger vrijheid heeft om god te dienen naar de overtuiging van zijn hart niet alleen, maar dat ook ter dezen opzigte aan allen door de maatschappij gelijke zekerheid en bescherming word verleend, — als mede dat de wetten, de politie en goede orden in deezen betreffende steeds zijn in volle kracht en werking. —

Zoo is 't dat dezelve Municipaliteit heeft goedgevonden haare hoogste verontwaardiging bij deeze openbaarlijk te betuigen aan de plegers der voormelde strafbare ongeregelheden, gelastende den officier der Justitie binnen deeze Stad en Lande om na de geene die de steen door de glazen van het kerkgebouw der voormaals heerschende kerk zoude geworpen hebben het strengste onderzoek te doen en tegen denzelve volgens de wetten van den Lande te procedeeeren met waarschouwing en aanmaning aan elk en een iegelijk om de vrijheid van Godsdienstoeffening aan allen onverlet te laten en alzoo ook alle verstoorende bewegingen zoo aan de kerkgebouwen als wooningen der bedienaren van de onderscheiden kerkgenootschappen te vermeiden ten einde de ongenaamheden hier door soms in de samenleving kunvende worden veroorzaakt worden voorgekomen, — zullende de ouderen vooral verpligt zijn voor het gedrag hunner kinderen in deeze te zorgen, — dewijl de strengheid der wet niet missen zal den schuldigen te treffen.

En opdat niemand hier van onkundig zij, zal deeze ter piije van den Stadhuijze alhier gepubliceert en geaffigeert worden na behooren.

Aldus gedaan en gearresteerd ter vergadering van de Municipaliteit der Stad en Lande van Zevenbergen voorn^t den 22 Julij 1799. Het 5de jaar der Bataafsche Vrijheid.

BIJLAGE II.

De Katholieken teekenen protest aan, dat zij de kerk
niet terugbekomen.

De Commissarissen van het R. C. kerkgenootschap der Stad
en Lande van Zevenbergen aan de Municipaliteit aldaer.

Burgers Municipalen!

Uit de openbaare resumptie der Notulen van uwl. vergadering op Maendag 11. gehouden ontwaer geworden zijnde dat uwl. vergadering bij extract uit het register der besluiten van het Staatsbewind der Bataafsche republiek van den 15 Januarij 1802 n° 11 aengeschreeven en gelast is geworden om aan de Hervomde gemeente ter dezer steede ofte haare gecommitteerden af te geven alle chartres, documenten en papieren tot het plaatselijk kerkgebouw alhier eenigszins specterende en uit het extract van het register der besluiten van het gem. bewind ten zelve dagen op onse requeste genomen consteerende dat het door ons kerkgenootschap krachtens de vorige staatsregeling verkregen recht op het plaatselijk kerkgebouw en pastoriehuis dezer gemeente, uit hoofde van het 13^e artikel der tegenwoordige Staatsregeling bij het gez. bewind word beschouwt als te zijn vervallen, —

zoo is het dat wij in aanmerking nemende dat door alle tijden heen de ondervinding geleert heeft en nog dagelijks leert dat in het ondermaansche niets bestendiger is dan de onbestendigheid zelve, voorgenomen hebben uwl. te verzoeken gelijk wij doen bij deze om in uwl. notulen te willen insereeren, dat wij in ons bovengemelde qualiteit tot bewaring der openbaare Rust lijdelijk voor als nu berusten in de executie welke door uwl. vergadering aan het bovengemelde besluit zoude mogen gegeven worden, dogh teffens voor ons kerkgenootschap reserveeren de macht om bij gunstigere oogenblikken zodanige demarches te doen, als het tot bewaring van zijn eenmaal verkreegen rechten zal vermeenen te moeten en te kunnen daerstellen,

In vertrouwen uwl. vergadering aan dit ons regtmatig verzoek wel zal gelieven te voldoen, blijven wij met toewensching van Heil en verzekering van Eerbied

Uwl. Medeburgers

(onderst.) De Commissarissen bovengemeld
en namens dezelve

(was get.) P. V. Santen, secretaris.

Uit de oudste Kerkgeschiedenis van Den Bosch

door

Dr. Th. GOOSSENS.

De oudste kerkgeschiedenis van Den Bosch kan slechts uit zeer spaarzame gegevens worden opgebouwd: directe bronnen zijn vrijwel niet meer aanwezig, en elk indirect gegeven is daarom van bijzondere waarde. De hieronder afgedrukte schepenakte van 1304 is op zich zelf niet van zoo'n groot belang, tenzij haar ouderdom haar reeds een zeldzaam document doet zijn in de Bossche geschiedenis. De inhoud behelst de vestiging van een erfrente op een huis aan den Weverhuls, een juridische handeling, welke ook in die jaren niet tot de zeldzaamheden behoorde.

Van historisch belang zijn echter thans nog twee personen, die daarbij optraden.

Als eigenaar van het huis en hof, waarop de rente gevestigd werd, wordt genoemd Johannes, kapelaan der leprozen in Den Bosch. Het bestaan van een leprozerij, een woning met kerk voor lijders aan melaatschheid, is bekend uit het testament van Wilhelmus van Gent uit 1273, die een jaarlijksche uitkeering vermaakte aan den priester der leprozen ¹⁾. Namen van priesters, die in de 13e en 14e eeuw aan dit bijzonder ziekenhuis waren verbonden, zijn niet bekend, zoodat de bovengenoemde Johannes een belangrijke aanwinst beteekent.

Een tweede aanwinst is de vermelding van Arnoldus

¹⁾ L. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch*. D1. 4 ('s-Bosch, 1873), blz. 186, noot; 511 vlg.

Stempel, kapelaan van het H. Kruis-altaar in de Kerk van Den Bosch. Dit altaar in de tweede St. Janskerk vindt in dit charter zijn oudste vermelding, gelijk men zien kan in het monumentale werk van Jan Mosmans, *De St. Janskerk*, blz. 73; de naam van den kapelaan kon daar nog niet worden medegedeeld. Wel komt die naam in genoemd werk voor, nl. op blz. 66, waar vermeld wordt, dat heer Arnold Stempel in 1329 een cijns op zijn huis en erf aan de St. Jan verkoopt. Deze zal wel dezelfde zijn als de kapelaan van het H. Kruis-altaar in 1304.

Margareta de Ghorijchem, een begijn, werd in 1304 de cijnshefster. Aannemend, dat deze in het bossche begijnhof woonde, leeren wij uit deze akte den naam van een begijn uit het begin der 14e eeuw, terwijl Schutjes eerst uit 1397 een begijn met name weet te vermelden²⁾. Zoo levert een simpele burgerlijke akte eenige bouwsteentjes voor de oudste kerkgeschiedenis van Den Bosch.

1304, December 2.

Nos, Henricus de Sonne et Johannes Lysscep, scabini in Buscho Ducis, notum facimus universis, quod coram nobis dominus Johannes cappellanus leprosum in Buscho Ducis, annum et hereditarium censum viginti solidorum monete, qua burgenses in Buscho Ducis aliis eorum comburgensibus annuos et hereditarios census suos solvent annuatim de hereditatibus infra Buschum Ducis sitis, solvendum anno quolibet in festo Nativitatis Domini, et pro prima solutione primi termini a festo Nativitatis Domini proximo futuro ad annum, de domo et area dicti domini Johannis, sita in Buscho Ducis in vico dicto Weverhuls, in qua idem manet ad presens, et de qua idem dominus Johannes annum et hereditarium censum viginti solidorum ante solvendum esse dicebat, legitime et hereditarie vendidit Margarete de Ghorijchem begine, supportavit ad opus ejusdem Margarete et effestucando resignavit, ipsamque Margaretam in hoc imposuit et heredavit per curiam modo in talibus consueto. Et promiserunt coram nobis dictus dominus Johannes venditor dicti census et cum

²⁾ L. Schutjes, *a.w.*, blz. 361.

ipso dominus Arnoldus Stempel cappellanus altaris sancte Crucis in ecclesia de Buscho ut debitores principales indivisi se dicte Margarete de dicto annuo et hereditario censu viginti solidorum ei vendito et de supradicta domo et area annuatim ut dictum est solvendo warandiam ad jus oppidi de Buscho Ducis prestituros et se omnem questionem proximitatis in hoc et omnem aliam obligationem si qua existat in dicta domo et area, exceptis tantummodo censibus antedictis eidem emptrici deposituros. In quorum testimonium nostra sigilla presentibus litteris sunt appensa. Datum anno Domini millesimo tricentesimo quarto feria quarta post festum beate Katerine virginis.

Met twee uithangende zegels, gedeeltelijk beschadigd, in bruine was.

Geestelijken te Oss en Berchem

medegedeeld door

J. CUNEN †

In de doopboeken van Oss teekent, in 1613 en volgende jaren (onder het pastoraat van Jos. Brouwers), Nicolaus Spirinx, pastor in Oss. Deze Nic. Spirinx wordt door Schutjes niet genoemd. Wel maakt hij melding van een Adr. Spierinx, die na den dood van pastoor Brouwers recht meende te hebben op de benoeming tot pastoor van Oss.

In het huwelijksregister van 1628 wordt genoemd Joannis Mangelaer, vice-capellanus et custos te Berchem.

Het Dienstwerk in de St. Jan te 's-Hertogenbosch in het laatst der XVIe eeuw

door

JAN MOSMANS

De 's-Hertogenbossche archivaris, R. A. van Zuijlen Jr. vond indertijd ('n drie-kwart-eeuw geleden) ten stadhuize in het oude trouwboek van St. Jan, beginnende 13 Januari 1593, een geschreven registertje liggen, bevattende al hetgeen pastoor en kapelanen van St. Jan aan bijzondere missen, preeken, loven, processies binnen de kerk, enz. en betreffende het in die processies meevoeren van het H. Sacrament en van den H. Doorn uit de lijdenskroon, gedurende den loop van het jaar te onderhouden hadden.

Hij heeft dat memoriaaltje den 17^{en} Januari 1862 overhandigd aan het kerkbestuur der Cathedraal „om in het archief der kerk te worden bewaard.” Het bevindt zich thans onder de oude stukken en bescheiden, welke in het bisschoppelijk archief zijn opgeborgen, in eene portefeuille getiteld „Varia”.

Het memoriaaltje is geschreven op papier, in rood en zwart, met kleine letter, veel afkortingen en dikwijls zonder de minste interpunctie. Het telt 18 bladen. Het langwerpig formaat haalt $31\frac{1}{2} \times 10$ c.M.

Er komt op 13 Mei een notitie in voor, dat het afkondigen van den vastendag daags voor Pinksteren in het jaar (15)71 is voorgeschreven geworden.

Dit is een latere bijvoeging. Het geschriftje-zelf moet dus ouder zijn.

Mij dunkt, men zou het jaar van zijn ontstaan voorloopig op 1570 mogen vaststellen.

In dat jaar toch viel Paschen op 26 Maart, ¹⁾ welke dag ook in het memoriaaltje als hoogfeest staat aangegeven. Andere jaren met 26 Maart tot Paaschdag, n.l. 1581, 1595 en 1606 komen m.i. minder in aanmerking.

De dienstrooster was niet voor een enkel jaar, niet voor eventueel 1570 alleen geschreven, maar was ook voor volgende jaren bestemd. ²⁾

Het is waar, Paschen en Pinksteren zouden dan telkens op een onjuisten datum komen te staan, maar dat vond de samensteller blijkbaar geen bezwaar. Het had zijne goede zijde. Het kon niet anders dan den gebruiker van dezen aide-mémoire tijdig waarschuwen voor het te verrichten dienstwerk.

Om tijdig de aandacht op ambtsverrichtingen te vestigen, zijn andere notities soms ook een of twee dagen te vroeg op het kalendertje gesteld, ³⁾ weer andere zijn, voor 1570, een paar dagen te laat geboekt, ⁴⁾ maar voor een volgende Paschen flink op tijd!

Met toestemming van Zijne Hoogw. Excellentie Mgr. A. F. Diepen heb ik eenigen tijd geleden van het geheel een afschrift genomen, hetwelk ik hierbij publiceer, om den aard van het memoriaaltje aan historici, die eventueel in de oude zielzorg enz. belangstellen, te doen kennen.

Zoo men den inhoud nog zou willen aanvullen, o.a. met een drietal „tabulae” of kerkdienstlijsten, die zich in het St. Jansarchief bevinden, met de tien „tabulae”, welke in de handschriften-bibliotheek van het Genootschap v. K. en W. te 's-Hertogenbosch worden bewaard en met nog tal van in de

¹⁾ A. Stokvis, Manuel d'Histoire II, blz. XLI.

²⁾ Dit schijnt te blijken o.a. uit de clausules op 15 Jan., 2 Juli, 26 Juli, 4 Dec. en 28 Dec.

³⁾ Zie o.a. 18 Maart, Dominica palmarum. — 't Was practisch, dat de hebdomadarius reeds daags te voren kon lezen, wat hij op Palmzondag „in sermone” af te kondigen had.

⁴⁾ Zie bijv. 1 April in verband met 26 Maart:

Bossche archieven geheel verspreid voorkomende gegevens, zou men zich een volledig beeld kunnen vormen van het dienstwerk, dat in en buiten de kerk te verrichten was, en van de devoties die in de St. Jan leefden. Ik heb uit dit historisch materiaal vroeger reeds iets geput. ¹⁾

Wat de zooëven genoemde tien tabulae betreft, thans op het Genootschap berustende, deze behooren klaarblijkelijk in het oud-archief der Kathedrale Basiliek thuis.

Zij zijn vroeger ooit uitgeleend of meegenomen en dan veel later via de familie Gast, laatstelijk door de uitvoerders der wilsbeschikking van wijlen Mr. van Cooth, met een aantal andere St. Jans-archivalia, op het Genootschap van K. en W. terecht gekomen. Wijlen Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt heeft mij dat bij herhaling meegedeeld. De hier nu zijdelings ter sprake gebrachte oude schrifturen van de St. Jan vinden er op het oogenblik eene zeer goed verzorgde — en daarom blijve het voorloopig maar zoo — maar m.i. eene niet geheel en al rechtmatige bewaarplaats.

Om het memoriaaltje (of de dienstrooster) dat nu in extenso volgt en in het Latijn is geschreven, dus voor sommige lezers minder genietbaar is, niet geheel en al onbewerkt hier af te drukken, veroorloof ik mij aan het einde daarvan, eenige wetenswaardigheden uit den inhoud die bijzonder naar voren komen, even aan te stippen.

JANUARIUS

1. *Circumcisio Domini*. Non est processio nisi dominico die vel sexta feria cum spina et sacramento, et fiunt duo sermones in templo et tertius in S. Jacobo fundatus.
2. *Octava Stephani*.
3. „ *Johannis Ev. — Genofeve virginis*.
4. „ *Innocentium*.
5. *Vigilia*.
6. *Epiphania Domini*. Semper est processio cum spina nisi die veneris cum venerabili Sacramento, mane sermo ex

¹⁾ De St. Janskerk te 's-Hertogenbosch, blz. 346 en v.v.

parte cure, solet etiam sermo fieri post vespervas, tertius fundatus in S. Jacobo.

Dominica post Epiphanie et lune sequentis generalis commemoratio animarum sicut altera Omnium Sanctorum cum tribus sermonibus. Primus erit die dominico post vespervas, secundus die lune post matutinas et tertius eodem die post meridiem hora 4a. Solvit fraternitas venerabilis Sacramenti III ₞.

8. *Gudule virginis*.
13. *Octava Epiphanie*.
15. *Dulcissimi Nominis Jhesu*. Celeberrimum festum in templo et non in foro cum processione venerabilis Sacramenti in minori transparente cum tribus sermonibus, quorum duo fiunt ipso die, primus post matutinas, secundus post vespervas, tertius dominica proxima ante et post festum predictum. Solvit fraternitas nominis Jesu III lib. Si predictum festum in dominica venerit primus sermo fiet sabbato in ejus profesto post completorium.
17. *Anthonii abbatis*. Missa et sermo in capella sancti S. Anthonii ¹⁾.
20. *Fabiani et Sebastiani*. Sermo et missa in capella S. Anthonii.
21. *Agnētis virginis et martiris*. Fit aliquando in ejus altari missa.
25. *Conversio Pauli apostoli*. Solet fieri sermo in templo; fitque in capella S. Petri, et est fundatus in S. Jacobo.

FEBRUARIUS

2. *Purificatio b. Marie virginis*. Benedicende sunt candelæ fitque aspersio aque benedictæ per templum more dominicali, mane sermo ex parte cure. Solet et sermo fieri post vespervas.
3. *Blasii episcopi et martiris*. Missa in altari calcificum. Dominica quinquagesime intimetur populo preceptum jejunii quadragesimarum, etc.
5. *Agathe virginis et martiris*. Cantatur missa in ejus altari et solet fieri sermo mane post matutinas.
Feria secunda et tertia dominice quinquagesime fiunt tres sermones de passione Domini incipientes ab horto usque in finem. Solvit fraternitas venerabilis Sacramenti 24 st. et cuilibet vicecurato unum album panem. Ante diem cinerum hortetur populus ad sui humiliationem in cineribus accipiendis.

¹⁾ De Sint Antoniuskapel op het Hinthammereind.

9. *Appollonia virginis et martiris*. Cantatur missa in altari textorum lineorum.
10. Feria 4a, 6a et sabbato post diem cinerum jejunium quatuor temporum.
12. *Dominica die post jejunium quatuor temporum*, immediate sermone finita canitur missa de passione Domini in altari Marie magdalene, Marthe et Lazari.
13. *Omnibus diebus dominicis quadragesime*, post vespervas in templo fit sermo. In omni sexta feria quadragesime non portatur crux argentea in processione.
22. *Cathedra Petri*. Canitur missa in altari ejus post chorum, matutinis finitis, et est fundatus sermo in Divo Jacobo.
23. *Vigilia*.
24. *Mathie apostoli*. Est fundatus sermo in S. Jacobo.

MARTIUS

7. *Thomi Aquinati*.
12. *Dominica in passione*, fit sermo de Septem verbis Domini in cruce prolatis post vespervas. Solvit feretrum. Dantur etiam panes albi.
17. *Gertrudis virginis*. Fundavit sermonem dominus Helsius.
18. *Dominica palmarum*. Benedicende sunt palme per vice-curatum hebdomadarium. Post vespervas fit sermo de preparatione sacramentali, solvit feretrum, dantur panes albi. Fit communis administratio venerabilis sacramenti pro senibus, juvenibus, famulis sicut in die Cene Domini et pridiano Pasche. Et dicet hebdomadarius in sermone quod feria quarta, quinta et sabbatho visitabuntur suis plateis puerpere et infirmi, et quod circa festum instans omnes tenentur communicare. Senior visitabit feria quarta, secundus feria quinta, tertius sabbatho pasche et omnia provenientia ex visitationibus illis erit.
19. *Joseph Nutritii Domini*. Canitur missa in altari S. Johannis evangeliste.
25. *Annuntiatio Dominica*.
26. *Festum Pasche* est primum ex quatuor principalioribus festivitatibus. Sermo matutinus ex parte cure, fit processio cum parvo transparento sacro empto (?) Omnis homo tenetur communicare sub precepto et ideo vice-curati sepius hoc die et sabbato precedenti et etiam feria quinta in cena Domini ac die palmarum secundum exigentiam temporis debent ascendere ambonem, inter cetera admonentes po-

pulum ut digne et cum sincera reverentia ac devotione communicarent, semper predicendo generales confessiones. Et super solutione pastoralium jurium ac legatorum fabrice et Mense S. Spiritus et Hospitalis magni, ac aliorum piorum donorum.

APRILIS

1. *Feriis 2. 3. 4a Pasche.* In templo fient duo sermones. Et in sancto Jacobo sunt fundati duo sermones, videlicet 2a et 3a feriis prescriptis.
2. *Dominica in octava Pasche.* Post vespervas et feria 2a sequenti fit generalis commemoratio omnium Christi fidelium animarum cum vigiliis, stationibus et 3^{bus} sermonibus statutis horis sicut in dominica post epiphanie sed sermo qui fit dominica die post vespervas inchoatur statione minorum¹⁾ completa. Solvit fraternitas venerabilis Sacramenti III lib.
9. *Marie Aegyptiace.*
23. *Georgii martiris.* Fit sermo in ejus capella, cantatur missa cum pridianis vespervis.
25. *Marci evangeliste.* Est fundatus sermo in S. Jacobo. Letanie majores.
29. *Dominica quinta post pascha.* Est dedicatio S. Petri et fit ibidem sermo.
30. *Quirini martiris.* Feria secunda Rogationum, itur ad S. Jacobum. Habet stationem senior vicecuratorum, feria tertia ad Minores sequens habet stationem, feria quarta itur in Orten, facit *postremus*.

MAIUS

1. *Philippi et Jacobi.* Est fundatus sermo in S. Jacobo de sancto Quirino et ibidem solet cantari missa in ejus altari.
3. *Inventio crucis.* Sermo fit post vespervas. Solvit feretrum.
4. *In festo ascensionis Domini.* Celeberrimum. Fit sermo mane ex parte cure, solet etiam fieri sermo post vespervas, processio cum spina, et est fundatus sermo in S. Jacobo.
6. *Joannis ante portam latinam.* Solet fieri sermo post vespervas in templo, est solemnis processio per oppidum cum

¹⁾ der Heeren van het Kapittel.

magno transparente et mane rōē (?) cure pastoralium et festi patroni celeberrimi.

10. *Job. prophete.* Fit sermo de mane in templo fundatus. Solvitur per scriptorem tabule.
13. *Servatii episcopi et confessoris.* Fit sermo matutinalis ex fundatione venerabilis domini Philippi de Spina. Processio cum transparente minore. Vigilia seu indictus jejunii est ordinatus Anno 71.
14. *Festum Pentecostes,* unum ex quatuor principalioribus festis, fit sermo mane ex parte cure, processio cum transparente minore. Pro communicationes vicecurati ascendent ambonem sicut in Pascha. Solet etiam sermo fieri post vespervas, et fundatus sermo in S. Jacobo.
15. *Dimpne virginis et martiris.*
16. *Feria 2 3 et 4 pentecostes.* Qualibet feria in templo sunt duo sermones quorum matutinalis solvitur ex fraternitate nominis Jhesu Feria...? pentecostes est fundatus in S. Jacobo.
17. *Feria 4, 6 et Sabbatho post pentecostes* est jejunium quatuor temporum.
18. *Dominica in Octavis Pentecostes* est celeberrimum festum in templo S. individue Trinitatis. Sermo matutinalis ex parte cure et fit processio cum spina et est fundatus sermo post vespervas. Solvit feretrum.
30. *In festo Venerabilis Sacramenti.* In primis vespervis aptet vicecuratus hostiam sanctam in minori transparente et deponat ante inchoationem vesperarum cum decantatione chori „Tantum ergo” cum veneratione in summo altari. Et sic communiter singulis diebus ante inchoationem vesperarum et perseveranter usque ad completionem Nonnarum et tunc iterum reponitur. Et fit solemniss processio per oppidum sicut in die Johannis ante portam. Sermo matutinus ex parte cure, aspersio aque per chorum, et vicecurati cantabunt quinque missas in octava in altari venerabilis sacramenti sub salario. Sabbatho, diebus lune, mercurii, infra octavam fit sermo matutinalis de venerabili Sacramento. Solvit feretrum. Sunt fundati isti sermones.

JUNIUS

12. *Cunere virginis et martiris.*
23. *Vigilia.*
24. *Nativitas Johannis baptiste.* Processio cum spina. Fun-

datum sermo matutinalis in templo. Et est fundatus sermo in S. Jacobo.

26. *Dormitio Johannis evangeliste.*
27. *Johannis et Pauli martirum.*
28. *Vigilia.*
29. *Petri et Pauli apostolorum.* Fundatus sermo in templo. Solvit feretrum. Est fundatus sermo in S. Jacobo et Petro, et semper canitur missa in altari eorum post chorum.
30. *Commemoratio Sancti Pauli.*

JULIUS

1. *Octava Johannis baptiste.* Dominica post nativitatis Johannis baptiste est dedicatio S. Anne. Fit ibidem sermo.
2. *Visitatio b. Marie virginis.* Sermo matutinus ex parte cure. Solet etiam post vespervas fieri. Item in S. Jacobo. Est processio cum spina nisi sit dies veneris.
3. *Dominica post Visitationis b. Marie virginis.* Est deportatio Deipare Virginis Marie. Curet tunc vicecuratus in transparente minoris monstrantie imponere sacr(atissim)am etc.
6. *Octava Petri et Pauli apostolorum.*
9. *Octava Visitationis b. Marie Virginis.*
13. *Margarete Virginis et Martiris.*
15. *Divisio apostolorum.*
16. *Ante Magdalena* debet fieri Rescriptio beneficiorum et in ea mittuntur viginti unus stuferi.
22. *Magdelene.* Solet fieri sermo post vespervas et est fundatus in S. Jacobo. Solet etiam fieri sermo in S. Petro. Processio cum spina.
24. *Vigilia.*
25. *Jacobi apostoli, Cristophori martiris.* Fit sermo in S. Jacobo, est unus ex 21 sermonibus, et canitur ibidem missa.
26. *Anne matris virginis Marie.* Fit sermo in ejus capella et canitur ibidem missa. Processio cum spina nisi sit in dominica, tunc cum venerabili sacramento in minori transparente. Est fundatus sermo in S. Jacobo. Et est fundatus sermo in Capella S. Barbare ex fundatione Elizabeth Brussen et canitur missa.
29. *Anniversarium Jacobi Colen.*

AUGUSTUS

1. *Petri ad Vincula.* Missa canitur in ejus altari post chorum statim post matutinas. Fit sermo mane in S. Petro,

4. *Dominici confessoris.*
5. *Transfiguratio Domini.* Hoc die servatur apud Predicatores festum Dominici.
9. *Vigilia.*
10. *Laurentii martiris,* est fundatus sermo in S. Jacobo.
12. *Clare virginis.*
14. *Vigilia sine lacticiniis.*
15. *Assumptio b. Marie virginis.* Fit sermo ex parte cure. Processio cum transparente sacramento. Et est unum ex 4 principalioribus festis anni. Ut in die Pasche est fundatus sermo post vespervas. Solvit fraternitas venerabilis sacramenti. Est fundatus sermo in S. Jacobo.
16. *Rochi confessoris.*
17. *Octava Laurentii.* Dominica die post Assumptionis et feria 2 sequenti est generalis memoria omnium Christifidelium animarum cum 3^{bus} sermonibus solitis. Solvit fraternitas venerabilis sacramenti sicuti Dominica post Pascha.
18. *Helene imperatoris (!)*
20. *Bernardi abbatis.*
22. *Octava Assumptionis b. Marie.*
23. *Vigilia.*
24. *Bartholomei apostoli.* Solet fieri sermo post vespervas. Est fundatus in S. Jacobo.
25. *Dominica die post Bartholomei* semper est dedicatio ecclesiae S. Joannis evangeliste. Fit processio cum venerabili sacramento in minori transparente, et est fundatus sermo post vespervas.
28. *Augustini episcopi et confessoris.* Fit sermo et missa apud zwesterss. ¹⁾
29. *Decollatio Joannis baptiste* est fundatus sermo in S. Joanne. Solvit feretrum.

SEPTEMBER

1. *Egidii abbatis.*
2. *Dominica 2^a post Bartholomei* est dedicatio Capelle S. Georgii. Ibidem fit sermo et missa decantatur.
8. *Natiuitas b. Marie virginis.* Sermo post vespervas fit sermo etiam in S. Jacobo.
9. *Dominica 3^a post Bartholomei,* dedicatio Capelle Barbare. Fit sermo et canitur missa.

¹⁾ De Zwartzusters op den Papenhulst.

14. *Exaltatio S. Crucis. Cornelii et Cypriani* martirum. Est processio per navem ecclesie et ponitur crux argentea in summo altari. Sermo fundatus, fit aliquando in S. Jacobo, fitque sermo et missa in S. Cornelii.
16. *Dominica post Cornelii*, dedicatio Capelle S. Cornelii, fit sermo et missa.
17. *Lamberti episcopi et martiris*. Feria 4, 6 et sabbatho jejunium quatuor temporum.
18. *Dominica post jejunium quatuor temporum* semper cantatur missa in altari Magdalene Marthe ac Lazari.
20. *Vigilia*.
21. *Mathei apostoli et evangeliste*. Sermo fundatus.
24. *Octava Lamberti*.
27. *Cosme et Damiani*.
28. *Dominica die ante Bavonis*, dedicatio Capelle S. Anthonii fit sermo et cantatur missa.
29. *Michaëlis archangeli* solet fieri sermo, est fundatus in S. Jacobo.
30. *Hyeronimi presbiteris et doctoris*. Est processio cum spina Domini.

OCTOBER

1. *Remigii episcopi et confessoris*.
4. *Francisci confessoris*.
8. *Wilgefortis Oncummer*.
9. *Dionisii episcopi et martiris*. Fit sermo. Solvit feretrum, et est fundatus sermo in S. Jacobo.
10. *Dominica post Dionisii*, dedicatio capelle S. Jacobi, fit sermo et canitur missa. Translata est in dominicam post Jacobi.
18. *Luce evangeliste*.
21. *Undecim millium virginum*.
22. *Severi episcopi et confessoris*. Canitur missa in ejus altari.
23. *Severini episcopi et confessoris*.
25. *Crispini et Crispiniani*.
27. *Vigilia*.
28. *Simonis et Jude apostolorum*. Fit sermo.
31. *Vigilia sine lactiniis*.

NOVEMBER

1. *Omnium Sanctorum*. Hoc die, sicut in die Pasche, post vespervas fit sermo de animabus ex parte cure et nihil datur.

2. *Commemoratio animarum.* Hoc die fiunt duo sermones de mane. Solvit fraternitas venerabilis sacramenti.
3. *Huberti episcopi et confessoris.* Fit sermo in S. Jacobo.
6. *Leonardi abbatis.* Sermo in capella S. Barbare et post concionem canitur missa.
7. *Willibrordi episcopi et confessoris.*
8. *Quatuor coronatorum.*
11. *Martini episcopi et confessoris.* Fit sermo in templo. Est fundatus in S. Jacobo. Ab hac die inclusive usque Catharine cantant vicecurati in dies missam in altari Catharine post matutinas.
13. *Dominica post Martini.* Dedicatio Capelle S. Eligii. Fit ibidem sermo et cantatur missa.
18. *Octava Martini.*
19. *Elizabethæ viduæ.* sermo fundatus. Solvit feretrum.
21. *Presentatio beate Mariæ.* Processio sicut in aliis festis, fit sermo.
25. *Catharinæ virginis et martiris.* Fit sermo matutinus ex parte cure quia Domini¹⁾ onus susceperunt. Fit processio cum spina.
27. *Ode virginis,* fundatus sermo. Solvit feretrum.
28. *Anniversarium Catharinæ Nijles uxoris Jacobi Colen.*
29. *Vigilia.*
30. *Andree apostoli* solet fieri sermo est fundatus in S. Jacobo.

DECEMBER

1. *Eligii episcopi et confessoris.* Canitur missa in ejus altari.
2. *Singulis diebus Dominicis adventus* fit sermo post vespas ex dispositione honeste virginis Ide, filie Joannis Wolfs, que disposuit ut post ejus mortem perpetuis temporibus solvet magister hospitalis majoris in Buscoducis ex certis legatis, ut sepius asseruit et longo tempore solvit.
3. *Reversio S. Joannis ab exitu.*
4. *Barbare virginis et martiris,* fit sermo et missa canitur in ejus altari. Processio solemnitas in templo cum spina nisi sit dies veneris.
6. *Nicolai episcopi et confessoris* est fundatus sermo in S. Jacobo.
8. *Conceptio beate Mariæ virginis.* Sermo ex cura. Fit processio cum spina. Solet fieri sermo post vespas.

¹⁾ De Heeren van het Kapittel.

13. *Lucie virginis et martiris*. Feria 4, 6 et sabatho post Lucie est semper jejunium quatuor temporum et ipsa feria 4^a, matutinis completis, fit solemnis missa de Annunciatione Dominica, que dicitur Aurea missa, que die dominico predecti(o) intimanda sunt.
17. *Dominica post quatuor temporum* canitur missa de passione Domini in altari Magdalene inferiori.
20. *Vigilia*.
21. *Thome apostoli*. Fundatus sermo matutinus in templo.
24. *Vigilia sine lacticiniis*.
25. *Nativitatis Christi*. Est summum festum ex quatuor. Ideo vicecurati curent ut in die Pasche cum processione solet fieri sermo post vespas.
26. *Stephani prothomartiris* est fundatus sermo in S. Jacobo.
27. *Joannis evangeliste* fit sermo mane ex parte cure. Processio cum minori transparente, ut in nativitatis solet fieri sermo post vespas. Est etiam fundatus in S. Jacobo.
28. *Sanctorum Innocentium*. Si sit Dominica, in sermone et aqua benedicta, sicut in aliis Dominicis. Solet fieri sermo post vespas.

Wordt slechts een elftal malen *uitdrukkelijk* voor de processies het meevoeren van het H. Sacrament „in minori transparente”¹⁾ voorgeschreven, (het H. Sacrament zal toch wel veelvuldiger in de processies het hoogtepunt hebben uitgemaakt,) daarentegen vind ik niet minder dan 12 processies opgesomd waarin de H. Doorn uit de lijdenskroon moest worden rondgedragen. De Bosschenaars stelden blijkbaar deze kostbare relik dus wel op prijs.

Het groote zilveren kruis, dat waarschijnlijk de aanzienlijke partikel van het ware kruishout omsloten zal hebben²⁾, opende vermoedelijk de verschillende processies. Maar op de Vrijdagen in de Vasten liet men het achterwege. Op Kruisverheffing, 14 Sept. werd het op het hoog-altaar geplaatst.

Bij de festa mobilia, zooals Paschen en Pinksteren, en bij andere groote feest- en vierdagen vindt men belangrijke

¹⁾ Op St. Jan voor de Latijnsche poort, (6 Mei) werd in de stadsprocessie het „magnum transparentum” gebruikt.

²⁾ Zie Frenken, Het Dagboek van Michaël Ophovius, in B. B. deel XV, blz. 90.

notities over den dienst, die overigens veel met de tegenwoordige praxis overeenkomt.

Opmerkenswaardig zijn de vele H. Diensten, Missen, preeken en loven, die van de St. Jan uit door den pastoor en de drie kapelanen werden verricht, zoowel in de parochiekerken, (St. Catharina blijkbaar uitgezonderd), als in de vele kapellen overal in de stad verspreid.

Zoo tel ik tusschen de 30 of 40 diensten, meest preeken, die in de St. Jacob moesten plaatsvinden en gehouden werden.¹⁾

Verder drie diensten in de St. Antoniuskapel op het Hinthammereind.

Vier diensten op St. Peter, (d.i. in de St. Peter- en Pauluskapel op het Ortheneind, ongeveer tusschen de voormalige „Esplanade” en de tegenwoordige Citadel).

Een in de St. Eloy-kapel op het Ortheneind, ter plaatse waar thans het Commissariaat van Politie is gevestigd.

Twee in de St. Anna-kapel, eens gelegen hebbende vooraan in de Hinthammerstraat ter plaatse ongeveer van thans de firma's Weck en Nouwens.

Drie in de St. Barbara-kapel, op den hoek van de Beurdsche straat en Kemelsharenhoek, een punt nog terug te vinden, ook omdat er met het oog op den „Omgang” een beeldje van O. L. Vrouw aan den gevel is gehecht.

Twee in de St. Joriskapel, in de naar St. Joris genoemde straat, thans omgebouwd tot industriëel pakhuis en kantoor.²⁾

Twee in de St. Corneliskapel op den Vuchterdijk, Zuidzijde, geheel achter de rooilijn der huizen. Lang verdwenen.

Een bij de „Schwestern” of Zwartzusters op den Papenhulst, ter plaatse ongeveer van thans de R. K. Kweekschool Concordia.

Een in Orthen op Kruisdag in Mei, waar ook alsdan de Ill. L. Vr. Broederschap henen toog, zooals o.a. uit vrij ge-

¹⁾ Zie ook mijn artikel: Stichting van Twaalf Sermoenen in de Sint Jacobskerk te 's-Hertogenbosch, Tax. 39 Jaarg. blz. 31.

²⁾ Leder import-maatschappij Kogel en Kalf, Nos. 38 en 40.

lijktijdige rekeningposten. o.a. van 1567/68 blijkt. ¹⁾

Een bij de Minderbroeders op St. Quirinus, 30 April, en

Een bij de Paters Predikheeren, als zij op 5 Aug. het feest van hunnen grooten stichter vierden.

Bij dit alles aansluitend, wijs ik er op, dat het memoriaaltje ook de volgende kerkwijding-datums bevat, nl.

Dominica quinta post Pascha, St. Pieterskapel, (geheel in 't Noorden der stad gelegen. Zie hiervoor.)

Dominica post Nativitatis Joannis Baptiste, 1 Juli, St. Annakapel in de Hinthammerstraat.

„ post Bartholomei, 25 Aug., St. Jan. Ev..

„ secunda post Bartholomei, 2 Sept., St. Joriskapel.

„ tertia post Bartholomei, 9 Sept., St. Barbarakapel.

„ post Cornelii, 16 Sept., St. Corneliskapel.

„ ante Bavonis, 28 Sept., St. Antoniuskapel, aan het einde van de Hinthammerstraat.

„ post Dionisii, 10 Oct., St. Jacob op het Hinthammereind, thans aan de Hinthammerstraat.

„ post Martini, 13 Nov., St. Eloykapel op het Orthen-eind, thans aan de Orthenstraat.

De missen — en loven en preeken vooral — waren door verschillende personen en godsdienstige gilden gesticht of werden bij voortduring door hen bekostigd.

Waar men bij het lezen van het memoriaaltje tegenkomt: „Solvit feretrum”. wil dit zeggen, dat de corporatie genaamd „De Bare van de geloovige zielen” het stipendium gaf. De uitdrukkingen „solvit fraternitas venerabilis Sacramenti” en „solvit fraternitas Nominis Jhesu”, die er in voorkomen, zijn op zich zelf duidelijk genoeg. Dat de „scriptor tabule” op 10 Mei, St. Job, echter de vroegpreek in de St. Jan betaalde, is een bijzondere geste.

De loodjes of plumbi, die hier en daar en overal in de middeleeuwsche kerken werden uitgedeeld, aan hen die een bepaalden kerkelijken dienst verricht of bijgewoond hadden,

¹⁾ Item den choralen, als men in de crujsdaghen processie tot Orthen gaat. — In 1383, 1387 enz. gaat men op 22 Juli, Magdalenadag naar Orthen.

loodjes die dan tegen geld of naturalia (witbrood en wijn) konden ingewisseld worden, zijn te bekend om er hier op te wijzen, temeer omdat er, toevallig, van het woord loodjes geen melding wordt gemaakt en alleen maar een enkele maal „witte broodjes”, panes albi of „schoonbrood”, (12 Maart) en geld, stuivers, op 16 Juli, als belooning staat genoteerd. In de tabulae komt dienaangaande veel meer voor.

Vermeldenswaard is het misschien, om hiermede te besluiten, dat binnen de St. Jan zich een geheel steenen vertrek bevindt, van het Zuidertranssept uit te bereiken en in gebruik bij den Suisse der kerk, boven welks ingang deur een ezeltje is gebeeldhouwd, dat een zak met geld in zijn achterpoot vasthoudt. ¹⁾ Het ezeltje . . . uit het bekende spreekwoord, hier gecastigeerd voorgesteld!

Het is naar mijn meening daar de plaats, waar de loodjes en de broodjes en de wijn-quantums, maar vooral ook de klinkende muntstukjes na den dienst werden uitgereikt. ²⁾

¹⁾ Het is, (door den tijd?), geschonden.

²⁾ Denkelyk had de „pay-camer”, zegge „la chambre du trésorier” in de kathedraal van St. Rombout te Mechelen ongeveer dezelfde bestemming. Laenen, l'Eglise Métropolitaine, II, blz. 98.

Gegevens over de geschiedenis van eenige parochies in het tegenwoordige bisdom Den Bosch.

medegedeeld door

H. L. DRIESSEN.

BEGIFTIGING VAN DE KERK TE DREUMEL

1547 Feb. 14.

Wy Gijsbert van den Poll, richter tusschen Maze ind Waell, tuygen, dat voer ons gecomen in den gericht van Dromell ind voer gerichtsluyde, die hier nae bescreven staen, joffrou Johanna van Merten, naegelaten weduwe zaliger Johans van den Poll, mit oeren gecoren momber, die oer mit oerdell ind mit recht dairtoe gegeven wert. Ind heeft mit haren vryen moetwille voer haer ind oeren erven mit gueden ryphen raede, vernuefft ende verstande, ende tott eynen ewygen testamente gemaect, voer opgedragen ind nae vertegen Cornelis Ffoyerdt in ende tott behoeff der heylicher kercken tott Dromell hondert Philippes gulden off die gerechte weerde daer voer, daervan die kerckmeysteren in der tijtt jaerlix ind alle jaer aff boren, inforderen ende manen sullen mogen erffelick und ewelyck ses derselver Phs. gulden tho rente *omb die vursz. kercke daermede tho onderhalden ende tho repareren*. Welcke ses Phs. gulden jaerlix die vursz. kerckmeysters sullen inforderen ind manen uyt den huysse ind hoffstadt aen den kerckhoff, tho Dromell gelegen, daer sy nu ter tijt op woenaftich is. Item noch heeft Joffrau Johanna weduwe vursz. gemaect in alle der formen, vorwarden ende maniren, gelijk vursz. uyt den vursz. huys ende hoffstadt *den rechten armen* ses Phs. gulden jaerlix erfelycke renten, diewelcke die kerckmeysteren in der tijt inforderen ende boren, ende den vursz. rechten armen wederom uytreycken sullen alle jaer op dat heylyge hoechtijt van Korssmisse. Item noch heeft sy gemaect alle jaer ses derselver Phs. gulden uter vursz. huysse ende hoffstadt opten vursz. termijn ende betaell-

dach, om t'doen singen die soven getyden, alle tijt op dat heylyge hoechtijtt van Paesschen, die geheell octava lanck uyt, ende ellick priester alle dage misse t'doen ind te bidden voer hoer ende haer alders inde susteren ind voer Jan van den Poll z. inde synen alders alst men doet in die octava van den Heylygen Sacrament ende die hoe[ch]misse to dienen ende op den organen tho spolen, etc. Ende weert saeck, dat ymant van den priesteren off coster daer niet toe en hulp, dat sullen die anderen dan mit em deylen diegene den dienst als dan gedaen hebben. Noch heeft sy gemaect, voer opgedragen ende nae vertegen den vursz. Cornelis Foyert tot behoeff des vicarius in der tijt van Suncte Anthonius' altaer tho Dromell ende synen naecomelingen eenen kamp lants, gelegen in den korsspell van Dromell vursz. omtrent ter gueder mathen vier merghen lants groot wesende, geheyten Den Vorenschen Camp, opten Ray gelegen, daer oestwaert naest gelegen is Derrick de Haes'erven, zuytwardt die gemeyn weteringe, westen Warner Jacopsz. ende noerden Aert Hollen erven, off wie daer myt rechte naest gelegen mach sijn. Des sall die vicarius in der tijt ofte sijn naekomelinge verbonden ende gehalden wesen erffelick ende ewelick alle weken, nementlick des Guenssdachs een misse to singen van die heylyge moeder Suncte Anna ende bidden alsdan onder der missen voer hoer ende voer alle haer alders ende susteren ende voer Johan van der Poll z. ende voer alle synen alderen. Ende des sall die vicarius in der tijt wederom gehalden wesen, den coster van Dromell jaerlixs ende alle jaer uyt tho richten vijff ende dartich stuver voer die mis tho singen ende wijn ende broot tho der misse tho bestellen, ende die vicarius sall die waskerssen, in derselver missen tho gebuycken, bestellen, des sall oick noch die vicarius in der tijt ende sijn naekomelinge gehalden wesen te laten doen vur memorien alle jaer totten jaergetyde ende sall ellycken priester ende den coster tot elcker vigili geven enen stuver, ende van die miss te singen off te lesen oeck enen stuver. Ende weert saecke, dat het op den Guenssdach heylyge dach weer, off ter hoemissetijtt enyge mis tho singen waer in 't choer, soe sall die vicarius dese misse tho voren singen, then weer saeck, datter een eerlicke uytfuert weer mytt een lijck ther eerden tho bringen, soe sal men die misse mogen lesen onder die hoemisse. Beheltelick dies ende mit alsullycker vorwarden toe gedaen: oft saeck weer, dat die vicarius in der tijtt ofte syne naecomelinge allet gelijck vursz. sulxs alsoe niet en vollen-

togen noch achtervolgende, soe sall mogen joffer van den Poll vursz. off oeren erffg. den vursz. camp lants altijd, want daer enichsins missbruyck in geschiet, wederom mogen ainvangen ende tot eynen anderen altaer geven, daer 't hoer off horen erffg. dat alssdan geliefft ende den dienst beter gedaen wert. Ende want dan joffer Johanna weduwe vursz. myt haren vryen moettwille voer hoer ende oeren erven dese vursz. achttien Phs. gulden jaerlixs mytten vursz. camp lants gemaect, voer opgedragen ende daernae myt handt, halm ende mondt daerop vertegen heeft, soe hevet 't vonnis gewijst, dat sy, noch oer erven, daer gheen recht noch toesseffen daer meer aen behalden ende hebben, ende daeraff sijn met recht ontrechticht, onterfft ende ontguedt erffelyck ende ewelick. Ende dat Cornelis Foyert tot behoeff der kercken, den rechten armen ende des pastoers, priesteren ende coster vursz. ende oick des vicarius van Suncte Anthonisaltaer vursz. daeraen gerechticht, geërfft ende geguedt is nu ende then ewygen dagen. Nae geschiedenis des vursz. vorwarden, rechte voert soe gaff Cornelis vursz. dese vursz. jaerrent ende den vursz. camp lants wederom in enen rechten erffpacht oir leve lanck om een alt moorken, t'betalen alle jaer op Suncte Martijn in den wynter, daer den yersten betaeldach aff verschynen sall als nu op Suncte Martijn allernaest komende nae datum 's brieffs. Sonder argelist. Hier waren over ende aen als gerichtsluyde Adryaen van Balveren ende Jan van Balveren. In oerkonde der waerheyt soe hebben wy richter ende gerichtsluyde vursz. desen brieff besegelt myt onsse zegelen. Gegeven in den jaer ons Heeren duyssent vijffhondert soven ende veertich den veertienden dach der maent Februarii.

Gewaarmedte copie d.d. 1571, door den notaris Nicolaus Cornelis de Strynn in het huisarchief Hoekelum, Rijksarchief Arnhem.

1554 Jan. 4.

Gijsbert vann den Poll, richter tusschen Maes en Waal, oorkondt, dat in den gerichte en kerspel van Dreumel voor nabeschreven gerichtsluiden verschenen is juffrouw Elisabeth van Meertenn, die bekent te hebben opgedragen aan Cornelis Arryenss., koster, en zijn nakomelingen, *en dat ten behoeve van de rechte armen*, tot een eeuwige „almisse offte spydinge” drie malder weits, gaande uit haar huis en hofstad te Dreumel.

Voorts bevestigt zij als erfgename van haar zuster, zal.

Johanna van Meertenn, het door deze gemaakte testament. (Zie akte 1574 Feb. 14).

Voorzoover het daarin als onderpand genoemde huis niet voldoende mocht zijn voor de daarin vermelde jaarrenten, wijst zij aan een kamp lands, gelegen in Dreumel, genaamd den Engelschen Kamp.

O. P. G. met 2 uithangende zegels in groene was in het huis-archief Hoekelum, Rijksarchief Arnhem.

DREUMEL.

Ciborium argenteum, emptum anno salutis Domini 1742, benedictum tantum (et non consecratum) fuit eodem anno festo S. Andreae sacro.

Reliquiae S. Barbarae solemniter a me introductae in oratorium nostrum de Dreumel atque ibidem exaltatae et fidelium venerationi expositae fuerunt anno Salutis 1742, die 3 Decembris, in primis vesperis ejusdem Sanctae, assistentibus RR. Dominis Joanne Francisco Lemmers et Gerardo van Hurwen, sacerdotibus saecularibus, juxta facultatem datam 19 Octobris 1742 à Reverendissimo Domino Dispa, sede vacante, vicario generali Ruremundensi.

Reliquias S. Barbaræ virg. et martyris, S. Bernulphi, S. Machuli et S. Huberti, in reliquiario rotundo aereo in parte anteriori vitreo separatim positas, ergo M. v. Nouhuys, pastor in Dreumel, Silva-Ducis huc in parochiam meam asportavi die 4 Maii anno Domini 1743.

Instrumenta separationis earum reliquiarum legitime factae jacent in parte posteriori praedicti reliquiarii.

quod attestor

(S.) (w.g.) G. N. ? A. Snelle.

Protonotarius apostolicus.

Magna campana anno 1761 refusa et 24 Novembr. in campanili suspensa, non est benedicta, etc.

Alzo de Eerwaarde en Wijtluftigen Heer Matthias van (Nou)huys, overledene pastoor van Dreumel en landdeeken van 't district van Nimweegen veel onkosten, zo tot verbeetering van de kerk en kerkenhuys, kerkelijke ornamenten

enzovoorts aangewend heeft, heeft Zijn Eerw. in onze praesentie verklaart, deswegens van de gemeente niets te praetendeeren, mits dat in 't vervolg ten eewigen daage door zijn opvolgers in de pastorye een gezongen jaargetyde op de verjaardag van Zijn Eerws. sterfdag, dat den 5. Maart 1762 voorgevallen is, zoude gehouden worden, of op den eersten daarop volgende opendag, willende en begeerende, dat dit jaargetyde tot een eewige last van desselfs opvolger zoude weezen, alsmede, dat dezelve gehouden zal zijn, de recommandatie op 't zielboek te houden en af te leezen, wien het mits deezen op desselfs conscientie gesteld word.

In waarheids oirconde hebben wy deezen eigenhandig geteekend binnen Dreumel den 2. April 1762.

(w.g.) Johan Eduard Wittert.

Jan Gerits Koymans, kerckmester.

Gerit Yansen Koymans, kerckmester.

Ego Henricus van Aelst, sui successor est, hanc executionem suscipere nolui. (opm. Hij heeft de akte dan ook doorgestreept).

Aanteekeningen, voor en achter in het doopboek der R. Kath. statie van Dreumel, nu in bet Rijksarchief te Arnhem.

(Inv. n°. 528).

DRIEL (Bommelerwaard).

Die 29 Julii 1767 ego Joannes Luypen, pastor in Driel, posui primum lapidem pro fabrica novae domus ecclesiae etc.

Die quarta Decembris 1767 celebravi primum sacrum in ea.

Nota Bene. Den silveren communicokop, die de kuyp van binnen vergult is, en van buyten soo verre als hy (n. l. den vergulder?) gelast is, die is gewijd tot een kelck door de HoogWaerde Heer Andreas Haerte, vicarius generalis et apostolicus. Accepi die 13 Septembris 1768.

Den 22. Maii 1776 eenen autaarsteen geleent aen d. H. W. Gb. Heer Wittert tot Thiel.

Aanteekening in het doop- en trouwboek der Roomsche Katholieke Statie te Driel (Bommelerwaard), nu in het Rijksarchief te Arnhem. (Inv. n° 535).

KEKERDOM.

Anno 1788 die 31 mensis Augusti hora 4ta matutina e vivis discessit R(everen)dus D. Joannes Bernardus Robbers, per annos 36 pastor zelosissimus in Keekerdom, et missionarius in Millingen, Erlecom, et Zeeland. Annus gratiae durabat usque ad primas vespervas Sti. Nicolai, quapropter etiam in vigilia Sti. Nicolai pastoratus possessionem sumpsi. Gratis pro anima d(e)f(unc)ti antecessoris mei diebus Dominicis petii suffragia; peto, ut meus successor idem pro me sit facturus.

N.B. In adventu meo in ecclesia inveni unam albam, duo humeralia, unum cingulum, tres altaris mappas, duo purificatoria, et tot corporalia, tria antipendia, duo pro altaribus minoribus, et unum pro majori altari; nullum altare habebat flores, nec altaria mutari poterant, q(uan)do erant exequiae. Inveni insuper levem calicem argenteum, ut et bonam monstrantiam argenteam, ciborium, et duas ampullas ex argento, sicut et quaedam cruces argenteae et aureae, pertinentes ad imaginem B. M. Virginis.

Et pro tribus altaribus inveni tres tabellas, quarum litterae ita vetustate detritae erant, ut vix legi possent. Rem v(er)bo: o(mn)is apparatus ad s(anc)t(issi)mum et tremendum missae sacrificium pertinens erat in statu miserrimo, et ipsa ecclesia tam intra parietes quam in tecto et turri indiget maxima reparatione, et futuro anno modo debebimus incipere reparare tectum ecclesiae.

Deus ter optimus assistat mihi, nam omnia ruinae sunt proxima, ut in futuro apparebit.

Akte in: Liber parochialis ecclesiae Sti. Laurentii te Keekerdom, nu in het Rijksarchief te Arnhem. (Inv. n°. 1494).

N.B. De akte is van de hand van den pastoor Casparus Leenhoff, die in 1788 te Keekerdom optrad.

MALDEN.

Post revolutionem fuit primus pastor in Malden J. de Groot ex Wichem ord. s[ancti]s[si]mi Salvatoris Calcariae.

Et. 9 Junii Dom. 4ta post Pent. anno 1799 fuit prima missa in camera Wilhelmi Geurts cum licentia Amplissimi D.D. Vicarii Generalis A. M. Sijben.

Et eodem anno 14 Julii Dom. 9 post Pent. fuit prima missa cum maximo concursu populi in nostra noviter erecta ecclesia.

Aanteekening voor in het doópboek der Statie te Malden, nu in het Rijksarchief te Arnhem. (Inv. n°. 965).

WAMEL.

1422 September 7.

Condt ende kenlic sy allen dengenem, die desen tegenwordigen apenen brief sullen sien of horen lesen, dat wy Heymeric van Kattenborch ende Herman die Haze Gheritssoen als buermeyster des kerspels van Wamel in der tiit, Lambert die Haze ende Jan die Smyt als kirckmeyster desselven kerspels voersz. in der tiit vercoft ende sameliken overgegeven hebben by rade der gebuer ende myt enen gemeynen overdrach des gehelen kerspels van Wamel Herman van Delft ende Rutger van Delft, Uden kynderen van Delft waren zeliger gedechten of haren erven al alsulke aentale ¹⁾ ende crone ²⁾ als wy ende onse gemeyn kerspel van Wamel voersz., tot Herman ende Rutger voersz. hebben ruerende van onsen erven onser gemeynen onses kerspels voersz., liggende beneden der hofsteden Hermans ende Rutgers voerss. ende aen den voerss. hofsteden gepaert ende aengegraven mach wesen, dat weer te dwers ofte langes, dat nu ter tiit Die Hofstede geheyt is ende begrepen hevet; mede al alsulke restant van verschot als Ude van Delft voerss. ende joncfrouwe Geertruyt, siin echte wiif, tot desen dage toe van haren erve jaerlix sculdich mochten wesen ende die buermeyster in der tiit om croenden, dat hem jaerlix nyet betaelt en weer. Waeraf als van deser aentalen ende cronen voerss. ons ende onser geheelre kerspelslude voerss. wy myt enen gemeynen genuegen ende gehelen gevolch onses kerspels voerg., alle recht ende toeseggen, soe wes wy ende onse gemeyn kerspel van Wamel daertoe hebben Herman van Delft ende Rutger van Delft voerss. ende joncfrouwe Geertruyt, haerre beider moeder voerss. sameliken vercoft hebben voer een summe gelts, welke summe gelts wy voerg. buermeysteren ende kerckmeysteren mit allen anders onsen kerspelsluden sameliken kennen voer ons ende voer onsen nacomelingen, dat ons vol ende al

¹⁾ aentale = aanspraak in rechte.

²⁾ crone = beklag, klacht.

wael betaelt is van joncfrouwe Geertruden ende Herman ende Rutger, haren kinderen voerss. of haren erven. Ende voert mit wil ende consent onser alre voerss. ende onser gemeynre gebuer tot Wamel dese voerg. summe gelts alincliken ende algeheel gekeert ende gegeven hebben ter eren Gods als totter *tymmeringen onser kerspelkercken tot Wamel*. Ende want wy Heymeric van Kattenborch ende Herman die Haze Gheritssoen als buermeyster in der tiit des kerspels van Wamel, Lambert die Haze ende Jan die Smyt als kerckmeyster des-selven kersspels voerss. in der tiit willen, dat alle dese voerg. voerwaerden ende punten voer ons ende voer onsen nacomelingen tot ewige dagen stede ende vaste sullen bliven soe hebben wy sameliken mit onsen vrien wille ende mede van geheyte ende bevele onses gehelen kerspels van Wamel desen brief bezegelt mit onsen zegelen, mer want ic Herman die Haze voersz. op dese tiit gheen zegel en hebbe soe hebbe ic gebeden Willem van Huesden dat hy desen brief na allen manieren voersz. mede over my bezegelen wille, dat ic Willem van Huesden om beden wille Hermans Hazen voerss. gherne gedaen hebbe. Gegeven int jaer ons Heren dusent vierhondert ende twee ende twintich op Onser Lieve Vrouwenavont die men scriift te laetin Nativitas.

O. P. G. Met vier uithangende zegels in groene was, berustende in het huisarchief Hoekelum, Rijksarchief Arnhem.

O. L. Vrouw van Nazareth te Waalwijk

. Eenige nadere gegevens betreffende dit klooster

medegedeeld door
fr. R. ALLARD m. b.

In den tweeden jaargang van de „*Bossche Bijdragen*” wijdt de Heer J. van der Hammen Nicz. een interessant opstel aan dit convent. Hij begint met te zeggen dat een volledige geschiedenis van het klooster nog niet te schrijven valt omdat de noodige gegevens daartoe ontbreken; zolang het klooster-archief van Nazareth niet terug gevonden is, zal iedere poging in die richting slechts een zeer onvolledig resultaat opleveren.

We weten thans dat de hoop om dit archief nog ooit terug te vinden wel zeer gering moet heeten. Immers in de tweede helft der 16^e eeuw hadden de Zusters een kist met haar beste misgewaden en kostbaarheden en daarenboven met al haar brieven binnen de muren van 's-Hertogenbosch in het klooster der Predikheeren in bewaring gegeven. Acht dagen vóór Allerheiligen 1575 kwam daar een man van buiten die voorgaf door het klooster van Waalwijk gezonden te zijn om de kist weer terug te halen. De broeder portier had het juist erg druk en zonder verder iets te zeggen, of te vragen wees hij den boodschapper eenvoudig de kist. Deze liet haar op een wagen zetten en verdween er mee buiten de stad. Toen een paar dagen later een Zuster van Nazareth bij de Predikbroeders kwam om eenige papieren uit de kist te halen bleek het dat men bedrogen was. ¹⁾

Moeten wij er dus in berusten dat het onmogelijk zal zijn

¹⁾ A. van Alfen, „*Kroniek van een Kloosterzuster*”, 's Bosch 1931, blz. 63.

de geschiedenis van dit klooster uit het eigen archief te reconstrueeren, dan kan men toch nog trachten het reeds door den Heer van der Hammen bekende gemaakte uit allerlei verspreide bronnen aan te vullen om aldus een zoo goed mogelijk beeld te krijgen van de lotgevallen der Zusters.

Jhr. Mr. van Sasse van Ysselst publiceerde reeds in den derden jaargang van dit tijdschrift het verhaal, dat Anneke Wouters, procuratesse van Nazareth in 1650 over het ontstaan van haar klooster op schrift stelde.

Een ander — eveneens gedrukt — fragment van de oudste geschiedenis van „Nazareth”, echter minder gemakkelijk toegankelijk voor den Nederlandschen lezer dan het artikel van Jhr. Mr. van Sasse, mag hier wel even opgehaald worden. Het betreft het aandeel dat dit klooster mocht hebben in de stichting van O. L. Vr. Presentatie te Oostmalle. ¹⁾

Een Jan van der Schueren te Oostmalle huwde omstreeks 1450 Johanna de Bye, erfdochter van Hendrik de Bye, welke zijn halve-heerlijkheid Oostmalle reeds bij zijn leven aan zijn schoonzoon overdroeg. Het huwelijk werd gezegend met twee zoons en drie dochters, de laatste verkozen alle drie den religieuzen staat: Johanna en Georgia te Waalwijk en Magarita in het klooster van St. Catharinadal buiten Breda. Prims vermeldt daarbij, dat Nazareth onder de obediëntie van Windesheim stond, doch geeft niet aan waar hij deze bijzonderheid, die aan Acquoy niet bekend was, geput heeft.

Het echtpaar van der Schueren nu besloot na eenmaal zijne dochters aan God geschonken te hebben, Hem ook zijn bezitting Oostmalle op te dragen en deze te bestemmen tot de stichting van een klooster voor Zusters van de orde van den H. Augustinus.

De noodige kerkelijke toestemming werd door paus Innocentius VIII verleend bij bulle van 1 Januari 1490. Hij bepaalde, dat de Zusters onder gehoorzaamheid zouden staan

¹⁾ Floris Prims: „O. L. Vr. Presenteering-in-Templo te Oostmalle”, deel V van „Campinia Sacra”, pp. 15 en 16; 24 en 25.

van de congregatie van het kapittel van Windesheim.¹⁾ Uit een van de kloosters dezer congregatie moest een visitator aangewezen worden en deze zou de Zusters Johanna en Georgia uit het klooster van Waalwijk, tezamen met nog enkele andere Zusters van dezelfde orde, die hij geschikt zal beoordeelen, om het nieuwe klooster te beginnen en de novicen te vormen, samen ook met Zuster Margareta uit het Norbertinessenklooster van St. Catharinadal bij Breda, die dan het ordeskleed der Augustinessen krijgen zal, naar het nieuwe huis overplaatsen.²⁾

Nog drie jaar gingen voorbij met allerlei regelingen en eindelijk in 1493 kreeg alles zijn beslag. In dien tusschentijd waren uit Waalwijk aangekomen behalve Jorijn (Georgia) en Johanna van der Schueren de gezusters Heilwigis en Catharina Jacobs geboortig uit het nabij Oostmalle gelegen Gierle.

Zuster Catharina Jacobs, die in 1476 te Waalwijk geprofest was, werd de eerste priorin en zij zou dit ambt 48 jaar blijven bekleeden. Na al de lasten van de nieuwe stichting gedragen te hebben gaf zij in 1540 het bestuur in jongere handen over en mocht na 70 jaar kloosterleven den 12 Maart 1546 naar het eeuwige leven overgaan.

Als eerstesubpriorin werd aangesteld Zuster Jorijn van der Schueren. Geboren in 1470 was zij in 1486 te Waalwijk ingetreden. Zij zou degene zijn die als eerste in het Obituarium van O. L. Vr. Presentatie werd ingeschreven, den 5 Juli 1520 overleed zij aan de toen heerschende pest.

Haar zuster Johanna van der Schueren werd de eerste

¹⁾ Over de eenigszins gecompliceerde vraag of Oostmalle inderdaad van den aanvang af onder de obediënte van Windesheim gestaan heeft, zie men Prims o.c. pp. 19 en 63-65; Acquoy. „*Het Klooster te Windesheim en zijn invloed*“, III, 227.

²⁾ Aan het voornemen om Zuster Margareta van der Schueren eveneens naar Oostmalle te verplaatsen werd geen gevolg gegeven. In 1496 schenkt haar vader nog een roggerente aan het Bredasche klooster „daer syn dochter Margriet in es.“ Wel werd er in deze acte met de mogelijkheid harer overplaatsing nog rekening gehouden, de rente zal haar dan volgen. Erens. „*De oorkonden van het Norbertinessenklooster St. Catharinadal*“, blz. 385.

„procuratersse” van het nieuwe klooster. Zij overleed 10 Augustus 1539 in het 50^e jaar harer professie.

De vierde der stichteressen, Zuster Heilwigis Jacobs, die na Georgia van der Schueren subpriorin geworden was, stierf eveneens in het 50^e jaar na hare te Waalwijk afgelegde professie, den 15 Juni 1532.

Tot zoover het door Prims gepubliceerde over een der hoogtepunten in den bloeitijd van Nazareth. Het zal helaas spoedig anders worden. Om ook het tijdperk der haast onafgebroken elkaar opvolgende rampen nog wat duidelijker voor oogen te krijgen, strekten we ons onderzoek uit tot het bisschoppelijk archief te 's-Hertogenbosch.

Aldaar wordt een bundel bewaard met het opschrift „Vrouwenklooster te Waalwijk”. Schutjes maakte er reeds gebruik van en met de zoo welwillend verleende toestemming van Zijne Hoogwaardige Excellentie Mgr. Diepen hebben wij hem opnieuw mogen doorwerken om te zien of er nog eenige aanvullingen op het reeds bekende uit te putten zouden zijn.

Het oudste stuk uit dit pak dateert van vóór de instelling van het Bisdom van den Bosch. Het ziet er uit als een memorandum van een „procuratersse”, en is een in de lengte dubbel gevouwen blad papier waarvan de eerste der aldus gevormde bladzijden blanco bleef, en de drie andere beschreven zijn in een hand uit de eerste helft van de zestiende eeuw. De tekst volgt hier achter als Bijlage I. Het stuk bevat een opsomming van de schade die het klooster geleden heeft door de benden van Maarten van Rossum en moet dateeren uit een jaar dat Magdalena-dag — 22 Juli — op een Zaterdag viel. Zulks was in 1542 het geval, het jaar waarin de beroemde en beruchte geldersche aanvoerder op 16 Juli bij Grave over de Maas trok om zijn plundertocht door Brabant te beginnen. Vier dagen later zijn reeds achthonderd landlieden als vluchtelingen in en om het klooster gelegerd en spoedig daarna komen en gaan de geldersche

troepenonderdeelen, elk met zijn eigen eischen en afpersingen. Het is slechts een begin van de oorlogsellende die het bestaan van het klooster ondermijnen zal.

De rest van den bovengenoemden bundel bestaat uit een groot aantal brieven door de Zusters aan den bisschop gericht en waarin vaak weinig wordt medegedeeld dat thans nog van belang is. Wij zullen er slechts enkele bijzonderheden aan ontleenen, die het door Schutjes en van der Hammen medegedeelde aanvullen.

Dertig jaar na de plunderingen door de soldaten van Maarten van Rossum, den 24 October 1571, schreven de Zusters aan den bisschop, dat zij „doer groote schaden van wateren, heercrachten en generalicken doer deze quade tijden gevallen zijn in groote schulden, bedragende die somme van acht hondert guldens eens.” Haar inkomen bedraagt niet meer dan 500 gulden 's jaars en daarvan moeten 36 personen leven, zij vragen om een vestbrief te mogen verkoopen.¹⁾

In 1575 berichtten de Zusters dat hare schulden tot meer dan 1000 R. gl. waren opgelopen, „binnen desen tijde van den trouble, met die spoliatie ende plonderinge van den holsteynschen ruyteren, die welcke hun perden, beesten ende andere meublen hun scamele conventualen genomen sijn geweest, ende oick dat sijlieden scamele conventualen van huere chijnsen ende rente (die welcke nyet veel en sijn) tot geen betalige en connen geraken, dwelck meestendeel sijn diverse lijfrenten daer nou sommighe van de principale conventualen aff gestorve sijn, ende nou geen vervallen oft zeer weinigh van lijfrenten meer incomende hebben.” Opdat er geen beslag gelegd zou worden op de paarden en koeien die zij voor haar landbouwbedrijf noodig hebben, willen zij zich van een huisje en een paar stukken land ontdoen.

¹⁾ In het najaar 1575 werd Nazareth nog eens geplunderd: „Item daerna ontrent S. Merten (11 Nov.) soe quamen tot Waelewijck int cloester des nachts een deel rabbauwen ende nament al, datter was ende dat sij krijgen consten ende hebben aldus jamerlijck dat cloester beroeft ende waer sij gaen oft vragen ofte zoeken, sij en connen niet weder gecrygen. Och dit mosten al bekende diefs syn, want sy waren gemoumt, dat men se niet int aensicht sien en mochten.” H. van Alfen, „Kroniek eener Kloosterzuster”, blz. 64.

In een volgend schrijven verklaarden de Zusters, dat zij aan de Clarissen „olim in Boxtel, et nunc in civitate Buscoducensi” verblijvende een jaarlijkschen erfcijns schuldig zijn van twintig gulden. Deze cijns wilden de nonnen gaarne aan de Clarissen verkoopen, welke laatste het geld zouden gebruiken: „ad pretium domus ab eis infra paucos dies empta et ad quam habitandi causa migrarunt persolvendum”, Nazareth had daartoe echter niet de middelen en verzocht derhalve twee jaarlijksche erfcijnsen te mogen verkoopen.

In een apostille gedateerd 27 November 1598 teekent Mart. Bardoul de gunstige beschikking van den Bisschop aan.

Hare armoede is voor de Zusters reden of voorwendsel om den 3 Augustus 1615 aan den bisschop te verzoeken geen afzonderlijken rector voor het klooster te benoemen.

„Onsen Eerwaardigen Heer (de pastoor) dient ons int geestelyck ende int tijtelijck soe getrou als wij enigen Pater soudén moegen hebben. Verhope daerom dat mijn Eerwerdichste Heer ons niet weijgeren en sal het gene dat hij die Susteren van Oisterwijck heeft vergonnen.”

Pastoor van Waalwijk was toen Hadrianus Eyndhoudts, een briefje aan den bisschop zegelt hij met een cachet dat zijn wapenschild vertoont: drie vogels 2-1 geplaatst. Boven het schildje de letters A. E. Hij heeft met zijn broeder, eveneens geestelijke, in het klooster ingewoond. Elisabeth Coenen schrijft omstreeks dien tijd aan den bisschop „de kosten van mijn Eerw. Heer den Pastoir met zijnen Eerw. Broeder ben daer alle jaer te vollen af betaelt. Maer meer te geven als hondert daelders soude gans onredelijck wesen aengesien den dienst die sij ons doen. Ende sij en hebben daer niet voer dan enen gemenen tafel.”

Voor het bijwonen der H. Mis zullen de Zusters wel op de parochie-diensten aangewezen zijn geweest. Zij hadden in ieder geval een tijd lang niet de beschikking over haar eigen kerk, want zij beklagen zich, dat de burgemeesters wegens contributieschuld twee van haar koeien hebben laten

weghalen, en dat niettegenstaande de belofte „ons te vergonnen jaerlijcks XXXVI gl. voer het gebruyck van onser kercken. Ende het selve drie jaer gepassert is dat sij ons niet eenen fl. en hebben laeten genieten.”

In dien zelfden brief schrijft Moeder E. Coenen: „Ock soe bedancke ick mijn Eerwerdichste Heer seer hartelijcken van die dochters die hem belieft heeft ons te schicken, die welcke mij seer wel aenstaen, ende verhope dat goede Religieusen sullen worden. ” . . . „ Ock soe hadde ick mijn Eerwerdichste Heer geseet hoe dat ick gescreven hadde nae Herentals ende versocht om een Bagijntken hier te krijgen die onse Susteren den sanck soude leeren, het welcke ons geconsentert is van haer oversten ende van haeren persooone dat wij haer soude laeten haelen alst ons beliefden soe dat ick wel van meijninge soude sijn die selve te doen halen oft te ontbieden tegen Paeschen op dat dese jonge dochters daer en binnen haer Latijn wat mochten leeren en sal daerom mijn Eerwerdichste Heer gheen noot sijn een nonne van Lueven hier te doen comen.”

Blijkens het concept voor een brief, van de hand van den bisschop Nic. Zoes, en gedateerd 25 Sept. 1616, hadden de Zusters toen weer een „pater”. Ook pater Arnoldus Biler van de Sociëteit van Jezus, uit 's-Hertogenboch, gaf zich dit en volgende jaren moeite voor het klooster, blijkbaar als vertrouwensman van den bisschop.

De bisschop zelf trachtte het klooster door het zenden van geschikte postulanten en door het in goeden staat brengen der gebouwen te hulp te komen. ¹⁾ Hij betaalde eenige metselaarsrekeningetjes en onder het bestek voor het bouwen van een nieuw portaalhuisje met wenteltrap schreef hij: „Voer dit

¹⁾ In het verslag dat Bisschop Nicolaas van Zoes in 1619 bij paus Paulus V indient, schrijft hij: „In hoc decanatu (Montis S. Gertrudis) est monasterium de Nazareth canonicarum regularium, quod episcopo subest. Et cum valde imminutus esset religiosarum numerus, nulla superesset nonna in illo loco professa, dedi operam, ut novae virgines assumerentur, eaque jam sunt justo numero, quibus praeest sacerdos S. Theologiae licentiatus, sub quo ordo monasticus Deo cooperante restituetur.” „*Bossche Bijdragen*”, IX, 161.

wercke zal ick betaelen twe hondert guldens ende een tonne biers. Item leveren de calk die van node is mits dat het werck geleevert wordt voer 't eynd van de maendt Augustus XVI^c sesthien."

In het jaar 1619 deden twee Zusters uit Brussel afkomstig hare professie in Nazareth: Zacharia van Tol, dochter van doctor Rodolphus van Tol, en Elisabeth Ruffijn. Zij kwamen met zeer goede getuigschriften, o.a. van Joannes de Maelder, biechtvader van het Begijnhof te Brussel. Zij waren blijkbaar wat meer ontwikkeld dan de Waalwijksche Zusters en de bisschop zal door middel van haar het niveau wat hebben willen verhoogen. Vooral Zuster Elisabeth kende goed Latijn. De assimilatie ging echter moeilijk en Zuster Zacharia werd zelfs voor haar professie geweigerd. Den 29 Juli maakte de bisschop een getuigschrift voor haar gereed, waarin hij zeide, dat er niets op haar aan te merken viel en dat hij haar eenieder, die het testimonium zou zien, aanbeval. Zoover dat zij dit getuigschrift bij een terugkeer in de wereld noodig zou hebben is het echter niet gekomen, want in November werd zij na eenigen aandrang van de zijde des bisschops alsnog toegelaten. Iets gewrongens heeft echter, ook jaren daarna, de positie der beide Brusselsche nonnen gehouden.

Na het einde van het twaalfjarig bestand bereikte — zooals ook Schutjes opmerkt — de verwarring zoowel in de parochie als in het klooster van Waalwijk haar hoogtepunt.

In den nazomer van 1624 was de oude mater Elisabeth Coenen overleden (een brief van 24 Augustus spreekt voor het eerst over de benoeming van haar opvolgster). 3 September d.a.v. bevestigt bisschop Zoës de keuze van Zuster Catharina van Haefften en geeft aan pater Joannes de Ridder, prior van de dominicanen te 's-Hertogenbosch, opdracht om de nieuwe overste te installeeren. Zulks is geschied in tegenwoordigheid van de pastoors van Waalwijk en Drunen en van den biechtvader der Zusters.

Catharina blijkt een vrij jeugdige religieuse van elders

geweest te zijn ¹⁾ en reeds spoedig werd er beweerd dat haar keuze niet wettig zou hebben plaats gehad. Zij schijnt de hervorming ook wel wat bruusk aangepakt te hebben en een der klachten is dat zij de groote getijden, die dus niet meer werden gebeden, wilde invoeren. Wij mogen hier misschien even een ander stuk ter sprake brengen, waarin ook — onder meer — een verandering in den koordienst wordt voorgesteld. Het is een niet gedateerde lijst met hervormings-voorstellen van de hand van Zuster Adriana van Alphen en waarschijnlijk in de laatste jaren van het bestuur van mater Elisabeth Coenen opgemaakt. Zij stelt voor de romeinsche getijden in te voeren „want in de heilige kerck hoort men in sulx over een te komen.” Dat zal misschien niet meevallen, „want het is cort geschreven ofte geprint”, maar „die buiten susteren en behoeven daer niet in gehouden te syn want daer moet iemandt syn diet werck waernemt. Myn dunckt ten waer niet quaedt dat men die buiten susteren liet haer getieden leesen in de cleine kerck want als wy sonnedachs grote getiede leesen so en cunnen wy toch niet by een leesen of dat men haer liet leesen pater noster getieden.” Wat met die „kleine kerk” bedoeld wordt, kan ik niet zeggen. Wellicht een bidplaatsje boven in huis, een winterkoor gelijk gelijk men in sommige kloosters had voor het jaargetijde dat de kerk te koud was.

Doch keeren wij tot het tijdperk van moeder Catharina van Haeften terug.

Behalve door de schommelingen eener bestuursverandering werd het klooster opnieuw door soldaten verontrust. Toen prins Maurits in het najaar van 1624 zijn poging tot ontzet van Breda moest opgeven, zond hij de eene helft van zijn leger naar Rozendaal en legde de andere onder Frederik Hendrik in de Langstraat, waar deze zich bij Sprang verschanste. ²⁾

Men zat weer midden onder het krijgsvolk en de toestand werd haast onhoudbaar. 15 Januari 1625 vroeg Zuster Adriana

¹⁾ Uit het Klooster van St. Geertrui te 's-Hertogenbosch, Schutjes, V 883.

²⁾ Jean le Clerc: „Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden”, II 253.

van Alphen den bisschop verlof. „Om te versoken aen den prins van Orange doer dien wij hier so bedorven worden en sien of hij ons wil gunnen dat sommige van ons mochten gaen wonen in Synte Achten closter (te Amersfoort). So wij dat vercrigen costen so mocht het closter in essen bliven.”

Uit een brief van begin Februari blijkt dat de pastoor zijn huis heeft moeten verlaten en in het klooster gevlucht is. „Wij sijn hier bewalt als in een stat midden een heel leger en ons closter van alle sijden open gelijk een open schuer en boeren herberg, nergens stilte. Hier woonen wel 50 lieden int closter, mannen vrouwen en kinderen slapen boven en beneden ons hoeft, met honderden gaeter uut en dinne.”

Iedereen wilde nu weg, Zuster Catharina de Moor vroeg om zoo lang naar het Begijnhof te Brussel te mogen gaan, waar zij vroeger ook gewoond had, Zuster Geertrui van Alphen wilde naar Amersfoort. De pater was ziek en pastoor Eyndhoudts deed zoo lang den dienst (7 Mei). Zuster Elisabeth Ruffijn zou gaarne eens gaan zien te Breda, of zij daar niet in het klooster een vreedzaam onderdak kon vinden. De boeren-vluchtelingen zetten in het klooster alles naar hun zin en deden of zij thuis waren. De paarden waren weggenomen en de koeien moesten van honger sterven.

Ook in de volgende jaren bleef het bestuur van mater Catharina van Haeften moeilijkheden geven en ten slotte deed zij 12 November 1630 op verzoek van de bisschop afstand, gelijk deze laatste in zijn dagboek aantekende ¹⁾. Wat daar staat over den verjaardag harer aanstelling in Januari klopt niet met hetgeen wij hierboven aan het Bossche archief ontleenden.

Twee jaar later ging er een brief van mater Salome de Cock en enkele andere Zusters naar den bisschop, waaruit blijkt, dat ook dan de rust nog niet volkomen is teruggekeerd en waarin men vraagt, dat „om meerder gerusticheyt” het kloosterslot weer zou ingesteld worden.

¹⁾ „Bossche Bijdragen” deel, XV, p. 156-157.

Daarna zwijgt het Bossche Archief en wij mogen aannemen dat, althans voor wat de interne aangelegenheden betreft, van Nazareth weer met een variant op het bekende spreekwoord is gezegd kunnen worden „gelukkig de kloosters die geen geschiedenis hebben.”

Voor de van buiten komende beproevingen, die de arme Zusters in deze eeuw nog hadden door te maken, verwijzen wij naar de studie van den Heer van der Hammen.

Volledigheidshalve volge hier nog de opsomming der losse stukken uit den bundel welke niet gemakkelijk in het chronologisch verband van het boven verhaalde waren onder te brengen. Het zijn: een lijst van inkomsten van de hand van moeder Elisabeth Coenen; een blad met een in het latijn gesteld verslag over den finantieelen toestand van het klooster; een „specificatie van de reste van hoylant en ackerlant dat men Eerwerdichste Heer niet en heeft” in het handschrift van pastoor Eyndhouts; een brief van Dona Helena de Borsa y Boussu aan Mademoiselle Petronella van Gindertalen, die toen (16 Juli 1627) in het klooster van Nazareth verbleef. Beide dames behoorden tot den kring van het Brusselsche hof. Ten slotte een tweetal brieven van Elisabeth van Niel, waaruit niet blijkt waarom zij in dezen bundel zijn geplaatst.

Als niet on-interessant voorbeeld van een in het Nederlandsch gesteld professie-formulier wordt hier achter onder Bijlage II het charter van Zuster Maria Simons afgedrukt.

De navolgende namen of data van Zusters geven nog eenige aanvulling op hetgeen bij Schutjes, van der Hammen of in bovenstaand opstel te vinden is.

Adriana van Alphen schrijft in 1615 of 1616 voor het eerst aan den bisschop en is dan nog niet geprofest. Haar ouders wonen later in de buurt van het klooster, waar ook haar zuster Geertrui non is. De laatste van haar talrijke brieven werd 19 Juni 1625 blijkens een aantekening in dorso door den bisschop beantwoord.

Anneken Andriessen wordt genoemd in een brief van

1 April 1624. Judith Christiaensen teekent een brief van 7 Augustus 1632. Maria de Cock schrijft 16 April en 20 Juni 1625. Henrica Coelen teekent een brief van 18 Juni 1575 als subpriorin en procurateresse. Maria Cornelis wordt genoemd in een schrijven van 1 April 1624. Helena Donck, dochter van M. Jacob Donck ¹⁾ die voor de professie van zijn dochter op St. Andries-avond (29 Nov.) 1571 een bedrag van vijftig gulden schenkt, te heffen op de stad van 's Hertogenbosch, teekent in November 1598 een brief. Elisabeth van Emmichhoven teekent nog in November 1598 een brief. Anna Gerrits teekent 7 Augustus 1632 een brief. Soeta Moons teekent November 1598 een brief. Catharina de Moor schrijft in het najaar van 1624 aan den bisschop. Elisabeth Ruffijn wordt 7 Augustus 1632 als subpriorin vermeld. Catharina Segers, de keukenzuster, teekent in November 1598 met een kruisje. Geertruid Simons onderteekeent 7 Augustus 1632 een brief. Zacharia van Tol, wordt in een brief van 12 Juni 1625 voor het laatst genoemd. Maria Verjuys teekent nog als mater een brief, die door den bisschop op 18 Juni 1575 beantwoord werd. Van Jenneken van de Wijer is in de jaren 1615—'16 herhaaldelijk sprake, op 7 Augustus 1632 teekent zij nog een brief. Jenneken Wyntkens schrijft een brief, die door den bisschop op 19 Februari 1625 beantwoord is.

En hiermee, geloof ik, dat we wel van de in het Bossche archief bewaarde bescheiden kunnen afstappen en overgaan naar een andere groep, die juist een periode beslaat waarover de gegevens bij van der Hammen schaarsch worden, n.l. den tijd na het vertrek der Zusters uit Waalwijk.

Die tweede groep stukken vond ik verzameld in een handschriftje dat thans onder nummer 21 in de afdeeling „Historische Nota's der Privilegiekamer” van het stedelijk archief van Antwerpen berust. Op de titelpagina leest men: *Het Klooster*

¹⁾ Meester Jacob Donck: zie v. Sasse v. Ijsselt „De voorname Huizen en Gebouwen van 's-Hertogenbosch”, I, 81: 146; etc.

der Religieusen van St. Joseph de Nazareth genaemd de Spinsters, van de orde der Canonikersssen regulieren van den H. Augustinus, voorheen te Waalwijk, nu 1733 te Antwerpen ingerigt door de mildadigheid van den Hoog Edelen Heer Claudius Roelants. Na de oorspronkelijke schriften door Frédéric Verachter, Stads-archivist en oud-Bibliothecaris. Te Antwerpen 1839.

Verachter heeft verzuimd om bij elk van zijn copieën de bron aan te geven waaruit hij geput heeft. Toch meenen wij dat er in dit geval geen bezwaar bestaat zijn tekst — op een enkele inkorting na volledig — als Bijlage III af te drukken.

Zooals de aandachtige lezer bemerken zal, is het klooster van O.L.Vr. van Nazareth van patroon veranderd, dit zal wel zijn oorzaak hebben gehad in het feit, dat de Zusters aan de Vuylruye te Antwerpen een huis zijn gaan bewonen dat van ouds St. Joseph heette. De Heilige Joseph was bovendien sinds de komst der Theresianen in de Zuidelijke Nederlanden een in die gewesten veel vereerde heilige geworden.

Haar bijnaam van „Spinsters” dankten de Zusters aan de verplichting, die zij op zich genomen hadden om aan de Rotterdamsche weesmeisjes het spinnen van fijne garens te leeren, gelijk men uit het door Claudius Roelants in 1732 afgelegde getuigenis zien kan.

Ten gerieve van hen die wellicht verdere nasporingen zouden willen doen, zij hier nog het resultaat vermeld van een navraag in een drietal archieven.

Het bisschoppelijke archief te Luik stelt te leur. Naar de vriendelijke archivaris mij mededeelde, berusten daar in het geheel geen stukken die van het Waalwijksche klooster afkomstig zijn.

In het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen bevinden zich een tiental stukken die alle uit het jaar 1710 dateeren.

Van meer belang is wat het Staatsarchief te Antwerpen

bezit, vooral het Obituarium zal wellicht eenige aandacht waard blijken. Zie hier de opsomming:

- No. 1. Titels van renten, processtukken, 1794-1803, 1 pak.
- No. 2 en 3. Manualen van ontvangsten, 1734-1790, 2 deelen.
- No. 4. Obituarium uit de 16^e eeuw, op 32 perkamenten bladen geschreven, met latere toevoegingen, 1 deel.
- No. 5. 2 acten op perkament, 1522 en 1747.
- No. 6. Farde bevattende: Verklaring van al de goederen aan de Staten van Holland, en 1 acte van 1674.
- No. 7. Boek van fondatiën, 1733-1784, 1 deel.
- No. 8. Staten van huizen, renten, lasten, varia, 1769-1783, 1 pak.
- No. 9. Rekeningen van ontvangsten en uitgaven, 1751-1783, 1 deel.

Voor zoover het de uiterlijke levensomstandigheden van ons convent betreft geven de copieën van Verachter een vrij goed beeld. Maar hoe stond het met het geestelijke leven van de communauteit? Na een bloeiperiode, waarin Nazareth zelfs voorbeeldige religieusen kon leveren om Oostmalle te stichten en te vormen, was het door de ontzettende beproevingen van oorlog en plundering met het daaruit volgende gebrek, in verval geraakt. Men heeft dikwijls gemeend het verval der kloosters aan hun rijkdom te moeten toeschrijven. Vaker dan rijkdom zijn een te groote armoede en onzekerheid de oorzaken geweest van het verval der kloostertucht, en Nazareth heeft helaas een van de gevallen moeten zijn die dat aantoonen. Heeft het zich in de laatste eeuw van zijn bestaan nog uit zijn verval kunnen oprichten? Uit de tot nu toe bekende stukken blijkt daaromtrent niets. Toch mag men zulks wel voor zeker houden, een verwarring als er in het begin der 17^e eeuw heerschte kan onmogelijk langer dan enkele tientallen jaren geduurd hebben, daarop moet noodzakelijk de ondergang van het klooster ofwel zijn herstel gevolgd zijn. Nazareth heeft niet slechts verder geleefd maar wanneer de communauteit een toevlucht in de zuidelijke Neder-

landen moet zoeken, dan pleit het wel voor haar dat zij daar veler sympathie blijkt te hebben.

Het leven van de goede Zusters zal wel geweest zijn als dat in de meeste andere kloosters van dien op geestelijk gebied weinig grootschen tijd: braaf maar burgerlijk. Van de eigenlijke reden van haar bestaan — het koorgebed — hadden zij in haar donkerste periode maar weinig besef meer. Dit zal ook later wel niet veel meer veranderd zijn. Toen de Zusters zich te Antwerpen poogden te vestigen, voerden zij in haar request aan de Magistraat uitsluitend nuttigheids-redenen aan. Men was nu eenmaal practisch geworden en — mag ik zeggen „dus”? — kortzichtig. De Zusters wisten tot wie zij zich richtten en zij waren zelf ook kinderen van haar tijd. Zij zullen daarom een schooltje en een weeshuis houden en voor de Heeren bidden.

Ook in de laatste halve eeuw van haar bestaan hebben de „Spinsters” het arm gehad, een chronische armoede die blijkbaar een zekere continuïteit en regelmaat van leven niet uitsloot. Tot de bekrompen inzichten van Josef II zelfs daaraan een einde kwamen maken. Bij decreet van 17 Maart schafte hij de kloosters: „où l'on ne méne qu'une vie purement contemplative et parfaitement inutile à la religion, à l'Etat et au prochain” af. In hetzelfde jaar vonden reeds eenige opheffingen binnen Antwerpen plaats. De „Spinsters”, die strikt genomen niet onder het decreet vielen, ontkwamen toen nog, maar zij zullen de eersten zijn die het volgende jaar aan de beurt komen. Den 21 Mei 1784 ontvingen zij de met de vernietiging belaste commissarissen; den 2^{en} Augustus werd het huisraad publiek verkocht; de kerkgewaden, de schilderijen en alle steen en marmerwerk dat men uit de kerk sloopen kan volgen spoedig.¹⁾

Nog éénmaal hoort men daarna van de Zusters als zij in Mei 1787 evenals de verjaagde religieusen van zeventien

¹⁾ J. F. en J. B. van der Straelen: „*De Kronijk van Antwerpen, 1770-1819*”, deel I blz. 151, 155, 158, 172, 178, 207, 215; deel II blz. 96, 211, 221, 272 enz.

andere kloosters een smeekschrift teekenen, waarin zij verzoeken weer in haar ouden staat hersteld te worden. Haar klooster vindt men dan verder nog slechts vermeld als kazerneering voor de steeds wisselende troepen die in de stad legeren. Dat was het einde.

Bij alle spijt over de verschrompeling van een ideaal mag men toch met eerbied denken aan de vele Zusters die in ons klooster geleefd hebben en die — ook in uiterst moeilijke en ontmoedigende omstandigheden — eenvoudig het leven hebben doorgezet dat zij aan God beloofd hadden. En dat is voldoende om de opheffing van Nazareth oprecht te betreuren.

BIJLAGE I.

(1542)

„Item doen Merten van Rossym yerst int lant quam Donderdachs voer Magdelenen dach alsoe waren vergadert in ons cloester viij^c lantluyden die wij den coest mosten gheven.

Item 's Vrijdachs daer na soe waren der noch vijf doerpen vergadert in ons cloester ende wij mosten hen ock eten ende dryncken gheven alsoe dat sij ons af aten xxv kesen in den yersten loep.

Item op Magdelenen dach alsoe hadden wij xl perden, ic gaef hen self enen hoet haveren den yersten avent ende sanderdachs soe namen sij ons sacken metter haver mede ende vij broden ende vles dat sij snachs hier ghecoekt hadden ende ick hadt hen ghedaen.

Item die heer van Cruyningen heeft hier ghewest in ons cloester drije dagen met wel lxxx knechten ende wel xv perden alsoe dat wij aen coest ende wijn ende haver mer dan 1 re.gl. schayen hadden.

Item Jan van Raesevelt heeft twemael in ons cloester ghewest met xv perden ende xxij knechten, hi heeft mij ens viij fl. ghegeven, ic had wel vi re.gl. te betalen aen haver.

Item den provest van den Vrijsen metten knechten wel xx of xxv knechten wel viij mael hier ghewest ende ons veel af ghetert ende altoes drye of vier perden die wij haver gaven ende sij hebben somtijden wel twe re.gl. verterden op enen dach.

Item wij hebben noch enen cappeteyn in ons cloester ghehadt ghenoeemt Hanssom (of Hans Som), wij hebben der drye perden af ghehadt vijf weken ende somtijden vier yongen ende somtijden drye ende tot danckerheyt soe quam S. Hanssom met sijn vantken wel met lxxx knechten die wij den coest mosten geven.

Item noch hebben wy in ons cloester ghehadt Kaerel van Gelders knechten ende die aten ons ser veel af ende met twe wagens mosten wy die voeren tot Tylboere.

Item ons wagen ende perden hebben die ruyters soe moeten voeren ende haer hennis soe dat ons coren int velt moest blijven ende ons lant ongetuelt dat wy groten schay daer by ghehadt.

Item Emskerken die heeft hier ock twemael ghewest die een reys soe hadt hi wel xviii knechten by hem.

Item Roevers knechten hebben wy ens ghehadt drye rotten tot opten vijerden dach ende waren Mechgelers sy mackten seer qualick in ons cloester ende die luytenant van Rovers knechten ende syn vvender hadden elck een pert in ons cloester wel vijf weken met drye yongen sy en hebben niet enen fl betaelt.

Item hier en boven soe hebben wy noch wel xxxvij belletten ghehadt ende ons tax was altyt wel twe of drije rotten.

Item sy hebben ons alte met ghedrijcht den helen hoep in te brengen als noch coerts gheboert is. Die luytenant van Rasvelt woude sijn knechten aller gader in ons brengen of hi woude enen penninck gheschenct hebben hi woude twe cronen hebben ende om dat goede vrynden voer ons baden quam ic af met xxiiiij fl.

Item daer na soe quamen hoeftman Wys knechten ende die deden ons seer groten schay, sy vertrocken den tynden dach. Alle byen waren wij op viiiij tonnen, wy hadden altoen wel xxv knechten ende ens wel xl mer. Sij noden al gasten dat onsen hoep al merderden ende drye perden hadden wy te houden.

BIJLAGE II

1610 5 Oct.

Professie charter van zuster Mariken Simons.

„Ick Suster Mariken Simons geloove stedicheyt deser steden, beeteringe mynder seden, eewige reynicheyt, dervinghe der

eygenschappe ende gehoorsamheyt, ende te leven nae den Regel van Sinte Augustinus, voor Godt ende allen Heyligen, U Suster Elisabeth Coenen maeter des convents ende U wettelijke naecomelingen ons convents genoemt Onser Lieven Vrouwen tot Nazareth in tegenwoirdicheyt van U Bruer Pater Willem Janssen predickheere van Schartogenbossche.

† (kruisje als teeken der zuster)

Ita attestor fr. Guilielmus Joannis
a Bell dominicanus Silvaeducensis.¹⁾
A° 1610, 5 Octobris."

BIJLAGE III.

Afschriften uit het Archief der Stad Antwerpen.

1 Oct. 1731.

Brief van de Hoogm. Edele Heeren
Staten der Vereenigde Nederlanden.

„De Heeren gecomitteerden uyt haer Edele Moogende Heeren den Raad van Staten der vereenigde Nederlanden, ordonneren en gelasten hier mede, in kracht van Haar Edl. Moogend. resolutie van den 24 Augusti laatstleden, den Drost van Waalwyck, Anthoni de Sille, ten eynde den selven uyt het Clooster te Waalwyck sal doen vertrecken de Nonnen, ende den Eygenaer van dat huys te waarschouwen dat hy het voorschreven huys nyet wederom aen eenige geestelyke persoonen of tot een Clooster sal verhueren oft doen gebruycken, op pene van arbitraire correctie en verbeurt verklaring van 't selve huys.

Actum t'Hertogen-Bosch, den 24 September 1731, was geteykent, W. H. Pick, ende Willem van Sonsbeeck. Leeger stondt: Het origineel dezer naer syn forme en in handen geinsinueert en dese uytgegeven voor copie ter handt gestelt aen de Nonnen te Waalwyck, door my onderschreven Vorster aldaer, huyden den 1 October 1731; was onderteykent P. H. Verhagen."

1732.

Request aen het Magistraet der Stadt Antwerpen: Ao 1732.

Aen myne Eerw. Heeren Borgermeesteren, schepenen ende Raedt der Stadt Antwerpen.

Verthoonen reverentelyck d'Eerw. Moeder ende religieusen van t orde der Canonickersen regulier binnen der vryheydt

¹⁾ over Joannis a Bell zie Meyer „*Chronicon Buscoducensis*” p. 88.

van Waalwyck resorterende onder de Heeren Staeten van Hollandt, hoe dat sy aldaer om de religie verjaeght syn ende hunnen clooster hebben moeten verlaeten, als door de selve Heeren Staten verzocht synde, nievers geene domicilie oft residentie en connen bekomen, ende dat alhier seeckeren persoon is die hun tot eenen woon ende approprieren tot eenen clooster op sekeren voordelige conditien van godvruchtige wercken presenteert te geven eene groote huysinge met twee cleyne huysen daer nevens, gestaen ende gelegen op de Herentalse vaert, nu genaemt de Vuylruye alhier, mits U^Eerw. sulx souden willen permitteeren, ende de supplianten aenveerden binnen dese stadt, waer doore, onder ootmoedige correctie, dese stadt niet sal comen in 't minstens te leyden vermits den selven pant veeltyts onbewoont is, gelycker noch veele andere syn, ende dat sy suppl^a. oock presenteren ende bereet syn, ist dat U^Eerw. sulcx goetvinden en believen te ordonneren aldaer publique schole te houden omme voor niet te leeren lesen, schryven, cantwercken etc. de kinderen der inwoonders dezer stadt, die aldaer ter scholen sullen willen comen, ende de selve te onderwysen in de christelycke religie ende eerbaerheyt, ende dat sy supplianten geene vrydomme en pretenderen, maer beneffens de andere inwoonders te contribueren in alle borgerlycke lasten, ende vervolgens deze stadt oock noch sal profiteren in consumptie-rechten, die noch meerder sullen comen te wesen, uyt dien den selven persoon die hun het voornoemt huys cum annexis presenteert te geven, ook presenteert ende van intentie is aldaer, in hunne convente, te fonderen het onderhout, alimentatie, cost, dranck, leeren ende voorts opbrengen, tot hunne 20 jaren, twelf oft 15 arme weesen-dochterkens, geboren van Catholicke roomsche obediende ouders der stadt Rotterdam, die de Heeren Pastores der Catholiken aldaer, daer toe van tydt tot tydt sullen comen te seynden, om alhier in de Catholicke religie opgebracht te worden, welke anderssints genootsaecht souden syn omme te gaen wonen in het gereformeert Weeshuys te Rotterdam, ende opgebracht te worden in de soo genoemde gereformeerde religie, alsoo daer geen catholiek armweeshuys en is voor de arme catholicke weesen, ende door het leeren alhier, hennen cost daer naer te connen winnen, waerdoor dese stadt alsdan weder in syne consumptien meer sal comen te profiteren, ende oock door het alhier blyvenwoonen der selve dochters, hennen ouderdom als boven, bereyckt hebbende tsy met tot staet te comen oft andersints

gepeupleert te worden, soodaeniglyk dat uyt allen tgene voorscreven, evidentelyck consteert dat dese stadt door hun alhier te admitteren geenen den minsten last sal hebben, maer ter contrarie alle voordeel ende beneficie sal genieten, redenen de supplianten hun betrouwende op Ueerweerde goede gratie hun keeren tot de selve,

Seer ootmoedelyck biddende UE. gelieven gedient te syn hun supplianten uyt medoogentheyt alhier op den voet voorscreven, ende henne gedaene presentatien t'admitteren in de voorscrevene huuse alhier, mits dat sy becomen van Syne Majesteyt het noodig octrooi ende permissie om de selve panden te mogen accepteren ende amortiseren soo naer rechte behoort, ende de supplianten sullen van hunnen cant neyt manqueren aen hunnen hier vooren gepresenteerden diensten, ende voor het welvaren deser stadt ende ingesetenen van dien, te bidden etc. (geteekent). Sr. Isabella Hurckmans, mater; Sr. Laurentia Colen, suppriorinne; Sr. Elisabeth de Wit; Sr. Barbara van Kithel, procuraters."

1732

Declaratie van den heer en ridder Claudius Roelants, te Antwerpen. ten voordeele van der verjaegde religieusen van Waelwyck, 1732

„De Heer en ridder Claudius Roelants, sal gratis opdraegen aen de religieusen van het Clooster van Nazareth tot Waelwyck, in de meyerye van 's Hertogenbosch, van waer sy door de Heeren Staeten van de vereenigde Provencien verjaegt zyn, de navolgende goederen, ist dat myn Heeren en raede van de Stadt Antwerpen aen de selve gelieven te verleenen eene plaatse tot een Cloosterken binnen de selve Stadt:

In den eersten, het groot huys met de vier huyskens annex, gestaen aen de Vuyle ruye, genaempt St. Joseph, voor hun Clooster weerd f 4300.—

Item het Heeren-huys, vyvers en Sterrebosch, met hoeve enz. groot 97 gemeten landt, gelegen in Zeelandt, weerd f 9000.—

Item eene Hoeve met 71 gemeten landt, by Collyns-plaetse in Noort-Bevelandt, weerd . . . f 8520.—

Item 4/5 paerten in 52 gemeten en 4/5 in d'Am-bachts Heerlycheyt, in Numans Polder-Cromstryn, weerd f 16000.—

Dogh, de voorschreve Religieusen sullen verpligt syn 12 Mysjens van Rotterdam van den Armen aldaer, alwaer geen arm of Weeshuys is voor de Roomsche Catholiquen, van hun 10 jaeren tot 20. aen te nemen en de selve leeren feyne *garens spinnen*, naeyen, enz. en in godvruchtigheyt opbrengen, volgens naerder Contract daer over met Myne Heeren ende Raede der Stadt Antwerpen, en sijne Hoogweerdigheyt enz., te maecken."

1733

Requete aen de Gouvernante dezer Nederlanden A° 1733.

„A Son Altesse Serenissime :

Remontrent en toute soumission, la mère et religieuses chanoinesses regulieres du Couvent de Nazareth à Waelwyck dans la Mayerie de Bois-le-duc, Jurisdiction des Etats-generaux des Provinces-unies, que les dits Etats leur ayant ordonné par *l'acte authentique ci-joint* de se retirer et partir incessamment de leur Jurisdiction et dans brief terme, elles ont duz obéir et abandonner leur ancien Cloitre à Waelwyck, avec tous leurs Biens situez sous la súsdite Jurisdiction, et s'étant rendues sous la protection du reverendissime Evêque d'Anvers, et ne sachant où elles se pourroient retirer ni où avoir de la place pour 13 religieuses, y compris les soeurs, contre la rigueur du temps, elles ont par provision loué pour un an une petite maison située près d'une cense à Bracht près d'Hoogstraeten sous le Diocèse d'Anvers, où il leur est impossible de pourvoir subsister plus longtemps, à cause que la ditte maison n'est nullement convenable ny propre pour un petit Couvent. Et d'ailleurs les propriétaires ne veulent leur permettre d'y demeurer plus longtemps. Les désolées remontrantes sont contraintes de chercher quelque place ou demeure la quelle elles ont facilement trouvé par l'inspiration de Dieu tout Puissant qui ne veut laisser perdre ses Ouailles qui sont latitantes, en la Personne d'un Bien-Faiteur qui, touché de compassion, leurs offre en aumone, en la ville d'Anvers, une maison où elles pourront demeurer avec plus de repos et vivre, selon leur état spirituel et profession, que sur le Plat pays, ou elles ne seront point exposées aux vexations des guerres, vagabonds et autres. La liberalité du dit Bienfaiteur va si loing qu'il veut encore hypothéquer et transporter differents biens situez sous la Jurisdiction des

dits Etats généraux, outre la Maison destinée pour ce petit Couvent, portant une somme de 15 a 1600 florins, moyennant quoy les Remonstrantes se pourront entretenir honnêtement (joint à cela les petits revenus qu'elles possèdent en ces Pays) sans être obligées de devoir demander quelque aumone ou de devoir quétter par la ville pour leur subsistence, pour lesquels benefices les dites Remonstrantes seront seulement obligées d'élever quinze jeunes filles de la ville de Rotterdam, dans la religion catholique romaine, depuis l'âge de 10 années jusques a 20 inclus, pendant quel temps, ces pauvres filles seront entretenues d'habillement, de boire et de manger, et pour les Dentelles qu'elles travailleront, elles seront obligées de donner à chaque Fille, à l'expiration du terme, un dôte honnête de linges et d'habillements jusques à la concurrence de la somme de cent florins.

Cette oeuvre pieuse est d'autant plus louable, que ces pauvres filles ne seront exposées au peril continuel de changer de religion ou de s'adonner à des vies ignominieuses et malhonnêtes, d'autant plus qu'à Rotterdam il n'y a pas de Maisons d'Orphelins ou de Pauvres comme à Amsterdam où les orphelins et les pauvres peuvent être élevés dans la religion apostolique et romaine, mais au contraire on doit supposer avec douleur, que les orphelins y sont obligés de demeurer dans la maison de la religion reformée et y être élevées au grandissime regrèt des catholiques qui ne les peuvent assister et soulager, mais comme cette oeuvre si pieuse et si louable ne peut sortir son effet sans l'agrération de Votre Altesse Serenissime, c'est pourquoi les desolées suppliantes viennent se prosterner aux pieds de Votre Altesse Serenissime,

La suppliant très respectueusement d'avoir la benignité de permettre aux suppliantes de prendre leur demeure en la ville d'Anvers dans la Maison leur abandonnée pour y former un petit Couvent.

C'est la grace qu'elles espèrent de la charité et bénignité ordinaire de votre Altesse Serenissime parmy l'offre qu'elles font de payer toutes les charges et impositions, droits de ville, accises, Maltotes et autres, de manière qu'elles ne seront en aucune manière à la charge de la ville, mais au contraire, elle en tirera un avantage considerable par leur consommation et ne prejudicieront en rien aux autres Cloîtres qui tiennent des pensionnaires ou apprennent les enfants à faire des dentelles, prennant égard que cette obligation est pour 15 pauvre filles de la ville de Rotterdam qui ne vien-

droient point à l'école à Anvers, mais seroient obligéz de demeurer dans la Maison des Orphelins reformée à Rotterdam, et d'être élevées en cette religion, moins encore aux Maitres et Maitresses d'école.

Les suppliantes ne cesseront de diriger de voeux et prières au Ciel pour la conservation des jours pretieux de votre Altesse Serenissime et la prosperité de sa treste Auguste Maison."

1733 21 Jan.

Lettre de la Gouvernante adressée au Magistrat d'Anvers, 1733.

„MARIE ELISABETH par la grace de Dieu Princesse royale d'Hongrie, de Bohême et des deux Ciciles, archiduchesse d'Autriche etc., Gouvernante generale des Pays-Bas.

CHERS et bien aimez, Nous vous envoyons cy-enclose copie de la requête présentée de la part des Religieuses de Nazareth lez-Hooghstraten, afin de la voir et visiter, et sur ce qui se requiert, nous reservir de votre avis. A tant chers et bien aimez Dieu vous ait en sa sainte garde. De Bruxelles le 21 Janvier 1733. — Steenh. V^t. (signée) Marie Elisabethe. — Plusbas—Par Ordonnance de Son Altesse (signée) J. J. Le Roy. L'adresse porte: A ceux du Magistrat d'Anvers.—apostille: D. Wellens et D. Van Kessel ad. informandum."

1737 21 Oct.

Consent van Zyne Hoogw. den heer Bisschop van Antwerpen, 1737.

„Fr. Carolus ex ordine Capucinatorum, Dei, et apostolicae sedis gratia Episcopus Antverpiensis, salutem in Domino.

Cum Dei sacratae virgines Priorissa et Religiosae Monasterii de Nazareth sub municipio de Waelwyck, diocesis Buscoducensis, ordinis Canoniarum Regularium Si. Augustini, novissimis Decretis Hollandiae Statuum bonis suis Fisco addictis, e praefato conventu turbatae, Dominioque Confoederatorum Ordinum eliminatae forent, variaque hac tempestate et calamitate jactatae, tandem de licentia nostra sub Parochia de Brecht mensibus ferè septemdecim in areto positae substitissent atque deinceps anno 1733 meliorem sortem nactae, in hanc civitatem Antverpiensem Ampliss. eisdem Senatu annuente nostroque, auditis utique R^{dis}. adm. D. Dominis Decano et Capitulo ecclesiae nostrae cathedralis, accedente

consensu, sese transtulissent ad domum nobilis Domⁱ. Claudij Roelans sitam in platea vulgo de Vuylruye nuncupata, a nobis praevisitatam et omnino approbatam, illicque proinde refugium suum provisionaliter obtinuissent et facienda officia divina in oratorio privato a nobis facultatam impetrassent; de illarum statu propius nos informantes per legitima munimenta edocti sumus, quod Rev. Dom. Ludovicus de Bourbon episcopus Leodiensis quibusdam devotis personis, seu sororibus in privato municipio de Waelwyck regulam Sti. Augustini profitentibus, ad piam earumdem instantiam anno 1471 strictiorem observantiam sub perpetua clausura concessit et nonnullas constitutiones particulares praescrispsit, suaeque Jurisdictioni subditas declaravit.

Praeterea exhibitio nobis authentico instrumento, quod contulit suprafatus Nob. D. Claudius Roelants, eiusque contoralis D^a. Theresia Schenaerts, dictam suam domum cum alijs aedibus et fundis adjacentibus profatis religiosis, ex pura eleëmosyna propter Deum et animarum suarum salutem, piã libertate et donatione inter vivos, sub certis expressis conditionibus, cessisse atque donasse in perpetuum ad convertendum in Monasterium erigendum. Attentisque insuper humilibus precibus earumdem Priorissae et monialium instanter nobis factis, quatenus ipsas auctoritate nostra ordinaria admittere earumque admissionem continuare vellemus et dignaremur; Nos omnibus mature perpensis" . . . , etc.

„Quapropter saepe dictis religiosis, ut juxta institum regulae sub perpetua clausura, in loco refugii, ubi modo sunt, auctoritate nostra ordinaria concedimus et elargimur, sine prejudicio tamen jurium ac praeeminentiarum Ecclesiae cathedralis, aut parochialis Sti. Gerorgii, et aliorum quorumcumque interesse habentium, quae quibus libet eorum salva esse volumus.

Datum in Palatio nostro episcopali Antverpiae die 21 Octobris A^o Dⁱ 1737, et erat signatum Fr. Carolus Episcop^o. Anvp^a., et sigillatum in forma . . .

1737 26 Oct.

Concordaet aengegaen met het Capittel van
O. L. Vrouwekerk.

Wij Deken ende Capittel der Cathedrale kercke van Antwerpen ter eenre, ende de Priorinne met conventualen des Cloosters van Nazareth, onlangs uyt Waelwyck binnen Antwerpen gerefugieert ter andere zyden, verclaeren ende getuyghen een onderling concordat aengegaen ende gemaect

te hebben, gelyck sy maecken mits desen, in de maniere naervolgende.

Vooreerst in 't voorscreven Clooster, ofte kercke desselfs, die by teyde mochte opgerecht worden ofte geopent met onse kennisse, niemant (uytgenomen de religieusen oock novitien binnen het slot overleydende) ende sal moghen begraven worden, ten waere aen het Cappittel ofte gedeputeerde desselfs alvorens genoegsaem bleke door legael instrument, immers ingevolge van het Reglement geémaneert op het feyt van de leycken ten jaere 1685 van het vrijwillig verkiesen der sepulture in de gemelde plaetse by den affyvigén gedaen, sonder de minste inductie, allen rechten desaengaende aen ons gereserveert.

Indien wegens de huysen oft erven van nu by de Religieusen geincorporeert of nogh t'incorporeren eenige thienden, renten ofte chynsen van het Cathedrael Capittel, oft subalterne kercke betaelt worden, sal de selve betaelingé blijven geschieden als voren.

Ende voorder tot recognitie der parochiale rechten ten desen uytdruckelyck vergunt, belooven de Eerw. Priorinne ende Religieusen voornoemt, voor hun ende hunne nacomelingen, jaerlyckx op Pinxter avond te sullen betaelen aen het Cathedrael Capittel 10 scellingen Brab^s. mitsgaders aen den heer Pastoor der Parochie onder de welke dit convent sal resorteren 5 scelling, gelycker munte.

Noydt en sal 's morgens sermoon gedaen worden in hare voors. conventuale en publike kercke (ten ware uyt oorsaecke van de cleedinge oft professie) ende in dien gevalle, gelyck oock naer den middagh alleen op de ure dat in de Cathedraele oft parochiale kercken niet gepredickt en wort.

Ende om voordere prejuditie te verhoeden, en sullen sy geene kercke nogh spreekhuys mogen openen omtrent eenige overstaende ofte naergelegene Parochie kercke.

Indyen het gebeurde (t'gene God verhoede) dat het Convent, door uytsterven van religieusen ofte andersints, quam verlaten te worden, sal deze plaetse alsdan wederkeeren als by rechte. Allen welcken articulen van Concordaet soo als vooren staet, wy Priorinne met Religieusen onder agreeatie van Syne Doorl. Hoogw. den Heere Bisschop dezer stadt daer over te versoecken, beloven voor ons en onze nacomelingen te sullen getrouwelyck onderhouden.

In teecken der waerheyt ende vastigheyt hebben wy partyen concordanten twee gelycke instrumenten van desen tenu er

wederseyts met eygen sinaturen ende segels respectivelyck bevestight, te Antwerpen desen 26. October des jaers 1737, Ond^t. B. S. De Neuf Decan^s., laeger: Jo Bapt. Verspilt. canon. et actuar^s., ende besegelt in formâ."

1754 9 Oct.

Depêche van Z. E. Carel Alexander gouverneur generl. dezer Nederlanden aan de Magistraat van Antwerpen.

Charles Alexander duc de Lorraine, etc.

Chers et bien aimez. Nous vous remettons la requête des religieuses du Couvent de St. Joseph de Nazareth, et Nous vous ordonnons de nous y donner votre avis, en nous informant de la valeur des maisons mentionnées dont Elles ont formé leur établissement dans la ville d'Anvers, pour le quel elles demandent l'amortissement. A tant chers et bien aimez Dieu vous ait en sa sainte garde. De Bruxelles le 9 Octobre 1754, Paraph. Steen. V^t., signé Charles de Lorraine—plus bas: Au Magistrat d'anvers."

1754 26 Oct.

Taxaet van de huizen van 't Convent.

„Op heden 26 October 1754 door ons onderschreven hebben geexamineert ende gejudgeert de wooning ende twee cleyne huyskens anex, op de Vuylruye, van het Clooster St Joseph Nazareth, de somme van f 4300. wiss. weerdig. Ady als boven get^t. A. van Houten, timmermⁿ., en J. Belander metser."

1754 27 Dec.

Requeste aen het Magistraet der Stadt Antwerpen.

„Verthoonen reverentelyck die Mater ende religieusen van het Clooster van St. Joseph De Nazareth binnen deze Stadt, dat zy syne Con. Hoogh. hebben gepresenteert requeste ten eynde den selven soude gelieven gediend te zyn aen die verthoonderssen te verleenen de amortisatie over de panden in den acte van transport hier anex vermelt, en waer op Syne Con. Hoogh. is gediend geweest by brieven van 19 8.^{ber} 1754, de zelve toe te senden aen UE. om daer op te geven advies enz., ende hebben UEerw. ten diën eynde gecommitteert

Jonc^r, Carel Berthout, dienende schepene, en Jonc^r. Amatus Du Bois, raedt secretaris dezer Stadt. Dan alsoo de Verthoonderessen tot de versochte amortisatie UEerw. Permissie en consent nood syn, soo ist dat sy hun recours syn nemende tot UEerw. seer ootmoedelyck biddende ende gedient gelieven te wesen, volgens de Blyde Incompste der Princen van Brabant in dato 26 april 1515, te draegen UE. consent en favorabel advies ten fine van de gevraagde amortisatie.

Is gecommitteert Jonc^r. Carel Berthout van Mechelen, schepenen omme etc. Actum in Collegio 27 Decembris 1754, ond^t. J. B. Verpoorten.

Daer naer gehoort het rapport van den voors. heer Commissaris, Myne Heeren verclaeren te consinteren in de amortisatie ten dispositive deser versoght, alles mits hun exactelyck te reguleren naar de conditien van admisatie met deze stadt aengegaen ende gepasseert. Actum 27 September 1755. ond^t. J. J. Vinck."

1755 25 Sept.

Conditien van admisatie met de Stad aengegaen, 1755.

„Wy Petrus Gregorius Cuylen ende Joan. Baptista Nielis, schepenen van Antwerpen maecken condit, dat voor ons quamen de Eerw. Mater Elisabeth Heurckmans, Priorinne, Suster Augustina Maesacker Suppriorinne, Maria Josepha Driessen, Barbara van Rextel, procuratesse, Constantia Pullens, Maria Claessens, Anna Maria Bruynenbaert, novitie-meesterse, Margaretha Pennenburgh, Clara Ververs, Theresia van Lothum, Susanna Copier, Johanna Vischers, Catharina Vischers, Victoria van Lievendael ende Elisabeth van de Sande, alle religieusen van het Clooster Sint-Joseph de Nazareth soo sy hun noemden, actuelyck wesende binnen deze stadt aen de Vuylruye, ieder van hun geassisteert met eenen vremden momboir, te kennen gevende hoe sy comparanten aen myne Eerw. Heeren deser stadt requeste hebben gepresenteert [ten fine van hun voor vast met den woon alhier binnen de stadt te willen admitteren, emmers op soo danige Conditien en voorwaerden als myne voors. Heeren sullen gelieven te ordonneren, en zyn deze als volgt die Sy geloven ende hun obligeren, voor hun ende hunne naercommelingen, stiptelyck t'achtervolgen ende volbrengen als naer rechte,

Eerst dat sy comparanten, ende hunne successeuren, altyd sullen dragen ende betaelen borgerlycke lasten van accysen imposten, enz., sonder pretext van eenige exemptien, privilegien ofte andersints.

Ten tweeden, soo verclaeren ende beloven sy comparanten noyt binnen dese Stadt en sullen mogen omgaen om van eenige borgeren te vraegen aelmoesen ofte levensmiddelen, onder wat pretext het souden mogen wesen.

Ten derden, zoo verobligeren hun de voorg. comparanten, dat sy in hunne wooninge niet en sullen oprechten, noch gebruycken, eene brouwerie, querne ofte andere graen of terf molens.

Ten vierden, verobligeren hun de selve comparanten dat sy aenstonts sullen betaelen de pont-penningen wegens de huysen ende erve, by hun actuelyck bewoont, van de somme van f 4500. wiss., soo als die voors^e. wooninge nu gepriseert is, en dat sy in het toecommende, ten behoeve dezer stadt. eeuwelyck ende altyd durende jaerlyckx sullen betaelen f 4-10 stv. wiis.gelt.

Ten vyfden, beloven Sy Comparanten dat sy aen de gemelde huysinge niet en sullen eenige blinde mueren ofte eenige vensters buyten s'huys straetwaerts toemetsen.

Ten sesden soo verobligeren hun de Mater ende Religieusen comparanten ten desen, dat sy buyten de voorn. erve ende huysinghe noyt eenige andere erven oft huysen meer en sullen coopen ofte aennemen, en dat tot dien eynde sal worden gemaecht twee caerten figuratief der tegenwoordighe gesteltenisse van de selve huysen, om bewaert te worden eene in het clooster der comparanten d'ander op de thresorierscamer deser stadt.

Ende op dat dese voorgeduceerde conditien te beter souden worden onderhouden, soo verclaren sy comparanten tot versekering dier, by desen specialyck te verbinden, eerst twee renten ieder van f 600. capit^l. tot dese laste dezer stadt, Item eene rente, enz.

Synde sy comparanten te vreden, dat ingevalle sy aen eenige van de voorenstaende conditien quamen te manqueren, dat sy uyt deze stadt sullen vertrecken, ende laten ten behoeve der zelve allen de voorgenoemde renten, tsamen in capitael f4600. wiss. Versoekende ende consenterende oversulcx sy comparanten, dat dese ter register der stadt, daer des behoort, wort gestelt ende geannoteert, sonder argelist. Ende des toirconde hebben wy den segel ter saecken onser voorscreve stadt Antwerpen dese letteren doen opdruken in de

jaere ons Heere als men schreef 1755, vyf en twintigh daegen in de maendt September.

geteekt. J. Du Bois dit van den Bossche."

1755 6 Oct.

Lettre du Magistat à S. A. R.

„Monseigneur. Aiant plu a V. A. R. nous envoir la requete lui presentée par les religieuses du Couvent de St. Joseph de Nazareth établies en cette ville, a fin d'amortissement pour quelques maisons repris en la même, nous avons l'honneur d'aviser ce qui suit.

La demande des suppliantes parait trop raisonnable pour s'y opposer, d'autant que ce serait vouloir les chasser hors cette ville, si nous leurs refusions le consentement dans l'amortissement de leur demeure.

Pour ce qui regarde leur état, personne n'ignore, apres les desastres qu'elles ont essuiées, qu'elles sont très-pauvres, et que malgré cela, elles ne sont a charge a personne en cette ville, ne leur etant permis de quêter et vivent de leur ouvrage et des petites dotes qu'elles recoivent de celles qui veulent venir participer de leur misère.

Ce qui est de plus, elles ne jouissent d'aucune exemption mais doivent contribuer et paier tous les droits et charges de la ville ainsi que les bourgeois.

Leur Couvent étant situé dans l'endroit le plus disgracieux de la ville, la déclaration ci-jointe fait voir qu'il est de très-peu d'importance, n'étant taxé qu'a f4300. florins, De sorte que le tout parlant en leur faveur, nous n'avons pû leur refuser notre consentement dans l'amortissement demandé, mais y avons consenti par notre appostile du Sept. dernier, le tout en conformité de l'acte aux conditions de leur admission que nous leurs avons depeché le 25 du même mois.

Parmi quoi, esperant d'avoir satisfait aux ordes de V. A. R., nous avons l'honneur d'être avec la veneration la plus respectueuse, Monseigneur,

De V. A. R., les tres-humbles et tres obeissants Serviteurs,

Les Bourgmaistres et Echevins de la villed'Anvers. (signé) DuBois dit V.D.B.

Anvers, le 6 Octobre 1755."

1756 9 Maart

Goedenis van de huizen van het Clooste
voor de religieusen

„Compareerde Joan. Francois Rossaert notaris ende stoelklerk ter secretarye alhier. de welcke aen ons Presenteerde Cope authentique van de nabeschreve acte van Donatie by wylen M'her Claudius Roelants riddere, ende Vrouwe. Theresia Lucretia Schenaerts syne compagne ten behoeve van de Eerw. Moeder ende Religieusen Canonikerssen regulier des gwesene Clooster van Nazareth tot Waelwyck op 4 Novemb. 1733 voor wylen den Eerw. Heere Jacques De Bruyn, priester, als notaris in präsentie van gethuygen binnen dese stadt gepasseert, en waer van den teneur is als volgt:

In den jaere ons heere als men schreef 1733 den 4 dag der maend November, voor my Jacques De Bruyn, priester, openbaer notaris by den den souverynen raede van Brabant geadmitteert t'Antwerpen residerende, compareerden M'her Claudius Roelants riddere ende Vrouwe Theresia Lucretia Schenaerts syne compagne, my notaris bekent, de welcke van Godt ende saligheyt hunder zielen, tot bystandt ende hulpe van de bedruckte religieusen van Waelwyck, uyt hun clooster aldaer verjaegt synde door de supreme autoriteyt der Staten van de Geunieerde Provincien, nu geplaceert zyn in hun comparanten huysinge op de Vuilruy binnen dese stadt, verclaerden by desen uyt hunnen eygen en vryen wille puere liefde ende affectie, onwederroepelyk overgegeven ende gedonateert te hebben by gifte inter vivos, aen de Eerw. Moeder en Religiesuen Canonikerssen Regulier desgewesen cloosters van Nazareth tot Waelwyck van de orde van den H. Augustinus, hun comparanten huysingen te weten: eerst een huys genaemt den Vliegende Osch, metten hove gronde ende toebehoorten gestaen binnen dese stadt in de Gasthuys-bemde, loopende naer den Witten Poedertoren neffens de Herenthalsche vaart, staende geregistreert ten Wyck boeken deser stadt vol. 13 f°. 268.269; item twee huyskens, d'een gestaen op den hoeck van den Paepenstraete, geheeten de Blauwe-handt, en d'ander, daer neffens aen met een cleyn plaetsken comende tegens den voorscreven Vliegende Osch, ten Wych boeke vol. 13 f°. 266 en f°. 267, gelyck ende in allen den manieren de selve panden staen; item noch een huys metten hove, achter huysse gronde enz. genaemt Sint Joseph, gestaen in de voorscreve Papen straet, vol. 13 f°. 186. 187. et 188 der stads Wyckboeken, allen

volgens de brieven daer van synde, vry ende onbelast, uytgenomen 12 guld. grondschyns, enz., Alle de welcke huysen ende erven de voorscreven Religieusen tegenswoordig syn bewoonende ende gebruyckende. Geschiedende dese donatie om de voorscreve huysingen ende erven geheelyck te approprieren tot hunne vaste wooningen ende cloosterlyck leven ofte refugie, soo ende gelyck dat goedvinden ende oirboirlyck duncken sal, by soo verre sy van den Souvereynen Prince van desen lande Oorlof en amortisatie connen bekomen ende oock permissie van de gheestelijcke overheyt om alhier te blyven, en hunne wooninge tot een clooster oft refugie te mogen gebruycken. Ende de voorschreve gedonateerde Religieusen ende hunne naercomelingen sullen eeuwelyck verobligeert zyn te bidden voor den welstandt van het doorluchtig huys van Oostenryck, ook voor dese stadt als mede voor de donatarissen in desen ende hunne familie, enz.

Ende in dier qualiteit bekende den voors. comparant den geheelen inhoud van desen voorenstaende instrumente voor ons alsoo te vernieuwen, enz., verclaerende voorts dese vernieuwinge is doende in gevolge der consent van amortisatie verleent by S. K. en K. Majesteyt den 11 December 1755, waer van de brieven voor ons schepenen voorgenoemt syn gesien en gelesen, Sonder argelist. ondert^d. I. T. Rassæert. nona Martii 1756."

De opvolging van Mgr. Grooff in 1847

medegedeeld door

J. KLEIJNTJENS, S. J.

Onder dezen titel leverde Dr. J. Witlox in *Bossche Bijdragen* 1921, blz. 280 een bijdrage, waarin hij de aandacht vestigde op Julianus Egidius Bogaers, destijds professor aan het Seminarie te Roermond, die ernstig in aanmerking kwam als opvolger van Mgr. Grooff, apostolisch vicaris van Nederlandsch-Indië.

Mogen de hierna volgende documenten ¹⁾ een aanvulling zijn van bovengenoemd artikel, waaruit tevens zal blijken, dat Bogaers, die oorspronkelijk weigerde een zoo hooge waardigheid te aanvaarden, ten slotte toch genegen was een eventueele benoeming aan te nemen.

Schrijven van Mgr. Zwijsen aan Mgr. Ferrieri aangaande J. Bogaers als opvolger van Mgr. Grooff.

Tilbourg le 22 mars 1847

Monseigneur!

J'avais sondé un certain professeur en Théologie dans le séminaire de Roermond, que je connais, s'il accepterait la nomination d'Evêque Coadjuteur dans l'Est si elle lui serait présentée par Rome. Je vous envoie la lettre que j'ai reçue en réponse sub N. 1. Je lui ai écrit encore répondant à sa lettre, qu'il n'était pas question s'il désirait être nommé, mais que ma lettre avait principalement pour but de savoir s'il accepterait ou refuserait la nomination, quand elle serait

¹⁾ Arch. Nunt. Busta XXIII n° f 1.

faite. Par suite de cette lettre il s'est adressé à son Evêque qui me réponde par une lettre, que Votre Grandeur reçoit sub N. 2. Maintenant je laisse toute cette affaire au jugement de Votre Grandeur. Monsieur *J. E. Bogaerts* est né à Helmond dans le Diocèse de Boisleduc, âgé environ de 40 ans. Il a fait ses études à Rome où il a reçu le grade de Bachelier en Théologie. Il a été plusieurs ans vicaire a Maastricht et depuis l'an 1841 professeur en Théologie dans le Seminaire de Roermond. On dit qu'il a des talents pour prêcher. Votre Grandeur verra dans la lettre de M. Bogaerts quelques renseignements sur M. Heuvels. Ayez la bonté de me faire savoir comment vous pensez sur cette nomination. —

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect

Votre dévoué ami

Mons. J. Ferrieri à la Haye.

† J. Evêque de Gerra

N. 1.

Monseigneur!

Met verbazing heb ik UHw brief van den 14 dezer gelezen en herlezen; en ik zou het voorstel daarin vervat als badinage moeten gehouden hebben, indien de onderhavige zaak zulks toeliet en zoo ik niet van UHw welmeenendheid jegens mij de volle overtuiging hadde. — Volgens UHw^s last heb ik aan niemand hierover gesproken, vandaag heb ik het H. Misoffer ten dien einde, onder de bescherming van den H. Patritius den grooten apostel van het eertijds heidensche Ierland, aan God opgedragen — en zie hier wat ik vermeen UHw te moeten antwoorden.

Wat het eerste punt aangaat, indien ik als zendeling of Pastoor in een overzeesch of vreemd land nuttiger konde zijn dan hier, zoo zou ik hiertoe wel kunnen besluiten, vooral wanneer ik door de overigheid hiertoe aangezocht en dienstig geoordeeld en daarbij door eenige andere medewerkers vergezeld wierd, want alleen zou ik mij nimmer durven wagen. Voor 3 jaren bij het vertrek van Mgr. Grooff heb ik hieraan zelfs ernstig gedacht, doch later vernemende dat in onze Oostersche Colonien door de politieke entraves weinig te doen was, en vooral de verbanning ziende van dien waardigen Kerkvoogd heb ik die gedachte geheel laten varen, te meer daar deze hinderpalen welligt nog zullen bestaan. —

Edoch het tweede punt door UHw. aangestipt, doet mij

verder geheel terugdeinzen; ik, de M(ijter) opkrijgen! dit is een onzin en ik moet ermee lagchen bij mijzelven. — Handelde het zich om daar met eenige confraters te gaan werken, het rijk van Christus uit te breiden, en zoo men het om de luchtgesteltenis, ziekte of andere redenen niet konde uithouden, stilletjes naar het Moederland terug(te)keeren en aldaar zijne betrekking te hernemen, dan was het nog doenlijk maar in den zin waarin UHw. schrijft, moet ik maar geheel er van afzien en niet verder aan denken. —

Wat dien persoon aangaat in de nabijheid van Maastricht, Heuvels, deze is mij zeer goed bekend, en alhoewel op zijn gedrag niets te zeggen valt, en zijne parochie, kerk, school, huis etc. zeer goed in orde is, schijnt hij mij nogtans voor dezen post niet genoegzaam voorzichtig en bescheiden, en ook niet genoeg geverseerd in de theologische kennissen om zooverre van alles afgezonderd als hoofd te fungeeren, op een Eiland waar drie maanden zelfs per over-land-post vereischt worden om eenige tijding van Rome of van Nederland te kunnen erlangen, — die heer heeft zijne studie in korten tijd in Maastricht afgelegd en private, zoo is hij kapellaan in Maastricht geworden, vervolgens in 1832 naar Verviers, van waar hij over circa 6 jaren Pastoor geworden is, waar hij zich thans bevindt, zijn broeder is kapellaan bij hem en de Pastoor zal circa 44 jaren oud zijn.

Zie hier Mgr. wat ik in gemoede vermeend heb UHw. des aangaande te moeten antwoorden, terwijl ik verder de zaak van dat deel van Christus Kerk aan God zal aanbevelen, opdat Oost-Indien spoedig genoegzame en waardige herders erlange.

Na UHw. mijn diepste eerbied te hebben aangeboden heb ik de eer te zijn

Monseigneur

Roermond
Den 17 Maart 1847

Uwer Doorl. Hoogwaardigheid
De onderdanigste dienaar
J. E. Bogaers
Prof^r in het Semin. te Roermond

UHw. vraagt mij of ik geen andere Heeren ken, die hier-toe geschikt en genegen zouden zijn, ik heb mijn gedachten al eens laten rondgaan en mij dunkt dat de Heer Vrancken, Deken van Sittard niet ongeschikt was. Dit is een bezadigd, solide en ijverige man, die zich vooral veel moeite geeft voor de jeugd, de Mijter zou hem ook goed passen, dan of hij

hiertoe genegen is, weet ik niet — ook van der Linden, pastoor van St. Mathias te Maastricht, zou niet kwaad zijn, en die zou nog al wat durven ondernemen, verder weet ik echter niets. —

N. 2

Monseigneur,

De WelEerw. Heer Boogaerts heeft mij heden met de hangende zaak in kennis gebracht. Zijn Eerw. was er geheel uit en kon zelfs UHw. niet eens met een antwoord op uwen geëerden, hedenmorgen, ontvangen, vereeren.

Ik heb derhalve deze taak op mij genomen en neem de vrijheid UHw. met mijn gevoelen nopens gemelden Heer bekend te maken.

Zijn WelEerw. schijnt niet genegen om den post in kwestie aan te nemen, hij kent er zich niet geschikt voor — en verlangt dat er iemand anders voor wordt bestemd — enz. maar of den, zelve zou weigeren wanneer hij door zijne heiligheid werd benoemd — dat is een andere kwestie — ik geloof wel dat hij niet zeer veel met op zou hebben, maar ik ben van meening dat hij niet zou durven weigeren, daarvoor is hij te braaf en te zeer aan den H. Stoel gehecht.

Wat mij betreft, ik zou hem zeker aan den Eerw. Heer Heuvels prefereren, en ik zou er zelfs in Limburg al zeer weinigen vinden, op welken ik meer vertrouwen zou durven stellen, dan wel op hem — maar de zaak is van al te groot belang om er zoo maar los weg over te oordeelen — de roep van God, moet hier alles wezen, en hoe gemakkelijk kan men zich hierin niet bedriegen, bidden wij God, dat de arme catholieken op Java weldra geestelijke hulp en troost mogen erlangen, enz.

Ik zal dezer dagen Mgr. Ferrieri met mijn gevoelen wegens Heuvels en anderen bekend maken en blijve hoogachtend van
UHw. de dw. vriend

20 Maart 1847

J. A. Paredis

**J. Bogaers meent een eventueele benoeming
als ap. vicaris niet te mogen aannemen.**

Tilbourg le 22 Mars 1847

Monseigneur,

Je reçois ce matin une lettre du professeur Bogaers dans laquelle il dit de persister dans sons refus de partir pour

Batavia, de sorte que ce plan parait avoir échoué. Je vous transmette cette lettre. Je crains qu'après ce qui s'est passé avec Mons. Grooff, ainsi qu'après le refus des Rédemptoristes on trouvera difficilement quelqu'un qui, étant digne et propre pour cet emploi, l'acceptera.

Recevez Monseigneur l'assurance de mon devouement et ma considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

Monseigneur

Votre affectionné serviteur
et ami J. Evêque de Gerra

Mons. S. Ferrieri

Monseigneur,

Ik had gemeend op mijn eerst antwoord te zullen kunnen blijven berusten en dat men zich terstond tot iemand anders, beter geschikt en die daartoe meer genegenheid heeft, zoude gewend hebben — dan nu komt UHw^s. tweede brief mij op het lijf vallen, en ditmaal vond ik mij noodgedwongen om zoo Mgr. Paredis als den President (geheel vertrouwelijk) te raadplegen. Geen van beiden durft het op zich te nemen dat ik kategorisch zoude *neen* zeggen, wanneer mij de onderhavige betrekking door den H. Stoel werd opgedragen, edoch durven zij van den anderen kant ook *niet* zeggen dat ik het in hypothesi et omnibus consideratis *moet aannemen*, de zaak is zeer gewichtig en dit besef ik maar altewel, zoo in haar zelve als in de gevolgen. Mgr. heeft mij gezegd zelf te zullen antwoorden, ik heb ZHw. echter verklaard dat ik in het geval mij niet zoogenaamd wilde verbinden en tevens verzocht iemand anders zijner onderhoorige geestelijkheid op te geven: de twee heeren waarover ik UHw. schreef bevielen ook aan Mgr., doch niet de eerste waarna UHw. mij gevraagd heeft.

Overigens dunkt mij kan men zich ook met grond aan het principe houden „waardigheden mag men altijd gerust afslaan.” — Ook durf ik niet er aan denken om Vader en Moeder, die nu stokoud geworden zijn over zulke onderneming en verre reis te spreken. — ik blijf dus bij mijn eerst schrijven en bid UHw. nogmaals *om van mijn persoon te doen afzien en ten dezer niet meer aan mij te denken.*

Blijf met alle eerbied

UHw^s onderdanigste dienaar
J. E. Bogaers

Roermond den 22 Maart 47

Hoe vele Heeren vindt men niet in de Meyerei ook die hiervoor excellent waren en die geene nauwe betrekkingen meer hebben? Ik heb de conventie tusschen Rome en de regering in vertrouwen gezien.

Schrijven van den Eerw. Heer Bogaers aan Mgr. Ferrieri, 2 April 1847, waarin hij verklaart een benoeming te aanvaarden, maar toch nog eens de aandacht vestigt op Vrancken, deken van Sittard en den pastoor van St. Matthias te Maastricht.

Monseigneur,

Je prends la respectueuse liberté de Vous adresser ces quelques lignes au sujet de l'affaire des Indes-Orientales. — Lorsqu'on s'informa il y a quelque temps, si j'en aurais point de penchant pour accepter ce fardeau, dans l'hypothèse qu'il me fut imposé par le S. Père, je reculai devant cette proposition, et j'étais effrayé d'une pareille entreprise. Le principal motif pour lequel je croyais devoir repousser ou décliner la demande qui me fut faite par Mgr. l'Evêque de Gerra, était en premier lieu, parcequ'il s'agissait en même temps d'une dignité pour laquelle je n'ai ni les qualités requises ni la moindre disposition, et en second lieu parceque dans ces contrées on s'expose à maintes difficultés et à toutes sortes d'embarras qu'on ne saurait prévoir et pour ainsi dire inévitables quand même on aurait toutes les précautions possibles avec la meilleure volonté — les faits récents en fournissent les preuves. — Aussi me couterait il beaucoup de quitter à tout jamais mes bons parens, frère et soeurs qui me procurent tant de satisfaction et joie, mais quant à cela on devrait se résigner et faire le sacrifice pour la cause de Dieu et pour le salut du prochain; après donc avoir réfléchi plus murement sur cette affaire et surtout sur le malheureux sort des Catholiques de Java et d'autres possessions hollandaises dans les Indes, voici, Monsgr., ma pensée toute entière et ouverte: Si V. G. ne saurait trouver quelqu'un avec la garantie et les qualités nécessaires pour cette mission (déjà je me suis permis sur la demande de Mgr. de Gerra, de proposer *l'excellent doyen de Sittard Mr. Vrancken*, et le *digne curé de S. Matthias à Maastricht Mr. van der Linden*) et si l'on jugerait trouver les qualités tant morales que physiques dans ma personne insignifiante, *je me mettrai sans réserve à la disposition du S. Père* et de l'autorité compétente

tandis que je prierai le bon Dieu afin qu'il daigne répandre sa lumière et que l'on puisse trouver un homme plus âgé (je n'ai que 39 ans) plus digne et plus zélé pour remplir cette importante mission, — quant à Mr. le Doyen de Sittard je crois être certain qu'il accepterait. —

J'ai gardé le secret sur toute cette affaire seulement ai-je voulu consulter mon supérieur Mgr. Paredis, qui n'a pas osé décider, ne voulant pas dire que je devais accepter ni que je devais refuser. Je ne lui ai donc plus parlé de la présente lettre que je laisse en conséquence à la discrétion de V. G. tout en m'abandonnant à la divine providence.

Agreez, Monseigneur, l'hommage de ma plus profonde vénération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

De Votre grandeur

Le très humble et très obéissant serviteur

J. E. Bogaers

Prof. de Theol. dogm.

Au Seminaire de Ruremonde le 2 avril 1847.

Brief van Eerw. Heer Bogaers
aan Mgr. Zwijsen, 3 April 1847.

Monseigneur!

Zooals UHw. ziet, kom ik nogmaals op die zaak terug met verzoek om dit echter secret te houden, door Mgr. van Roermond raad te plegen heb ik weinig bescheid gevonden, na de zaak wat meer rijpelijk te hebben overwogen heb ik geoordeeld den inliggenden regtstreeks aan Mgr. Ferrieri op te zenden. ik heb hem in 't Fransch geschreven en opengelaten opdat UHw. hem zoude kunnen lezen want ik wil openhartig te werk gaan, en bij aldien UHw. dezen brief overbodig of te laat of op welke wijze ook niet goed mogt oordeelen, durf ik UHw. verzoeken denzelfden te vernietigen, en anders toegemaakt naar 's Hage op te zenden of hem mij desverkiezend onder enveloppe naar Helmond terug te zenden van waar ik hem dan in de vacantie zal expedieren. —

De toestand der Katholijken in de gewesten waarop UHw. in den laatsten brief nog aandringt heeft mij de zaak meer in overweging doen nemen en aangespoord. — wat die waardigheid aangaat die zou ook, dunkt mij, quand même, althans voor als nog kunnen verschoven worden, om te

zien hoe het gaat, te meer daar zij toch niet essentieel is.

Toekomenden dinsdag hoop ik te Helmond te zijn, blijf inmiddels onder vernieuwing mijner meeste hoogachting en eerbied.

Monseigneur,

Ruremonde 3 april

UDHws. onderdanigste dienaar

J. E. Bogaers

Mgr. heeft mij gezegd dat hij Heeren heeft opgegeven doch zegt niet wie. Overigens is de zaak hier ook geheel stil gebleven, alleen weet men dat de Redemptoristen gerefuseerd hebben. Mgr. van Curium had dit ook aan Rutten verteld.

Rutten heeft mij eenen Cracas van 1847 meegebracht of almanak van de geheele hooge geestelijkheid der aarde der Congregatien, ampten, waardigheden etc. te Rome. Zoo UHw. geen heeft is hij tot dispositie ik zal hem voorloopig mee naar Helmond nemen

Schrijven van Mgr. Zwijsen aan Mgr. Ferrieri

Tilbourg le 5 Avril 1847

Monseigneur,

Grâce ma à dernière lettre, Mgr. Bogaers parait revenir de de son refus et *acceptera la nomination quand on le nommera*. J'ai reçu hier au soir la lettre ici incluse a l'adresse de Votre grandeur. Je vous transmets aussi la lettre qu'il m'écrit. Je pense que le coadjuteur doit être évêque; sans cela les protestants crieraient triomphe.

J'ai reçu ce matin vôtre honorée du 4 avril. Je remercie votre grandeur pour les nouvelles qu'elle m'a voulu donner.

Le professeur B. est cousin germain de V.S. et par conséquent tout dévoué à la cause de son neveu: pourtant je ne connais des particularités de ses efforts, quand j'aurai l'honneur de vous voir nous parlerons sur les différentes choses amplement. J'espère que cela sera sous peu, car la rédaction des Règles de la Congregation, avec laquelle je me suis occupé pendant l'hiver, touche à son terme.

Votre affectionné ami

J. Evêque de Gerra

Van Son had aan Den Dubbelden al medegedeeld, dat Bogaers waarschijnlijk naar Batavia zou vertrekken.

Laudatus Dnus van Son communicavit mihi nuncium, spem aliquam existere fore ut D. Bogaers pro Missione Bataviensi se accingat . . . puto quod hisce diebus me conventurus sit; lubenterque casu quo, in quantum opus est, dimissionem suam ex hac dioecesi concedam

(Uit een brief aan Ferrieri van Mgr. Den Dubbelden)

Gestel S. Mich. die 17 Aprilis 1847

Register van Personen¹⁾.

- Acker, P. J. M. v. d., 12
 Adam, S. M., C. H., 14
 Aelen, A. A. D. M., 7
 Aelst, H. v., 280
 Aert, S. M., F. J. v., 14
 Aken, L. H. v., 7
 —, P. C. v., 7
 Allard, F. N. O. B., 12
 Alphen, Adriana v., 292—294
 —, Geertrui v., 293—294
 —, J. A. v., 5, 10
 Amelsfoort, W. J. C. v., 13
 Andriessen, Anneken, 294
 Anemaet, P., 252
 Arnoldus Franciscus Diepen, biss.,
 3, 5, 17—18, 262, 287
 Arnoldy, O. F. M., P. A., 10
 Asten, O. M. C., J. L. v., 15

 Baayens, P. L. C., 8
 Bakker, O. F. M., 16
 Baltussen, A. J. A., 10
 Balveren, Adryaen v., 278
 —, Jan v., 278
 Bannenbergh, O. E. S. A., J. Th., 8
 Bardool, P. A. J., 5, 9
 Bardoul, M., 289
 Bartels, F. A. Th. M., 12
 Beaumont, Frémin de, 244—246
 Beecx, H. A. C., 6, 13
 Beek, C. v., 249
 Beer, K. C. L. M. de, 8
 Beers, J. A. v., 7
 Bekkers, W. M., 14
 Belander, J., 309
 Bell, O. P., Joannis a —, 301
 Berendsen, O. P., J. B. G. M., 15
 Bergh, A. F. G. L. v. d., 5, 10
 —, O. M. C., P. A. v. d., 15
 Berk, F. C. v. d., 11
 Berkelmans, C. F., 11
 Berthout, Jhr. C., 310
 Biler, S. J., A., 290
 Bless, F. J. M., 13
 Blom, O. F. M., J. E., 11, 15
 Boelaers, L. J. P. A., 9
 Boer, Mgr. G. v. d., 7
 —, O. P., J. de, 10
 Bogaers, J. E., 315—323

 Bois, J. A. Du —, 310, 312
 Booms, O. F. M., M. A. P. P., 8
 Borg, A. A. v. d., 17
 Borsa y Boussu, Dona Helena de
 —, 294
 Bouman, J. M. A., 10
 Brandsma, G. M. M., 8
 Brans, M. J. A., 5, 9
 Brocken, C. P. H., 13
 —, P. H. A., 6, 16
 Broek, O. P., J. J. v. d., 15
 Broekman, P. A. J. M., 5, 9, 13
 Brok, Th. A. J., 11
 Brouwer, O. E. S. A., L. J., 12
 Brouwers, Jos., past., 260
 Bruens, O. P., J. M. E., 14
 Bruyn, J. de, 313
 Bruynenbaert, Anna Maria, 310
 Busé, O. S. Cr., J. H., 16
 Bye, Hendrik de, 285
 —, Johanna de, 285—286
 Bijnen, L. J. A. C., 8

 Campen, J. G. M. v., 5, 9
 Carel Alexander, gouv. der Zuid.
 Ned., 309
 Carolus, O. M. C., biss., 306—308
 Christiaensen, Judith, 295
 Claessens, Maria, 310
 Cock, Maria de, 295
 —, Salome de, 293
 Coelen, Henrica, 295
 Coenen, Elisabeth, 289—292; 294,
 301
 —, P. J., 14
 Colen, Laurentia, 303
 Coolen, P. W. Th., 6, 14
 Coopmans, O. P., H. A. M., 14
 Cooth, Mr. v., 263
 Copier, Susanna, 310
 Cornelis, Maria, 295
 Cruyningen, van, 299
 Custers, L. H. J., 13
 Cuyck, J. v., past., 244—246
 Cuylen, P. G., 310

 Damen, A. P. J., 6, 16
 —, O. M. Cap., H. A. A., 15
 Daniëls, H. W. M., 8

¹⁾ Zie ook register blz. 234.

- Delft, Geertruyt v., 282—283
 —, R. v., 282—283
 —, U. v. 282—283
 —, W. H. v., 282
 Den Dubbelden, H., apost. vic., 323
 Diels, J. M., 10
 Diepen, biss., zie: Arnoldus Franciscus
 Dieren, O. P., A. A. M. v., 11
 Ditters, O. P., W. H. M., 11
 Dolle, O. F. M., A. J., 8
 Donck, Helena, 295
 —, Jacob, 295
 Donkers, J. J., 8
 Driessen, Maria Josepha, 310
 Duffhaus, J. O. C. C., 11
 Duynhoven, O. S. Cr., J. A. v., 16
 Dijkers, L., 252

 Eerden, C. M. J. v. d., 11
 Elderen, G. M. A. v., 13
 Emmichoven, Elisabeth v., 295
 Emskerken, 300
 Eras, B. J. M., 6, 14
 Erp, J. J. W. v., 10
 Erven, A. E. J. v., 12
 Eyl, J. M. A. v., 7
 —, P. B. H. v., 7
 Eyndhouts, H., past., 289, 293—294

 Felet, A. P. A., 12
 Ferrieri, Mgr. In., 315—318, 320—323
 Ffoijertt, Corn., 276—278
 Frederik Hendrik, Prins v. Oranje, 292
 Freulich, P. M. H., 8

 Gastel, O. M. Cap., H. v., 8, 15
 Geboers, Fr., 10
 Gedden, H. M. J., 6, 14
 Geffen, O. Carm., M. L. v., 14
 Gelder, J. v., 7
 Gelders, Kaerel v., 300
 Gent, Wilhelmus v., 258
 Gerolt, L. J., 252
 Gerris, J. V. J. M., 5, 10—14
 Gerrits, Anna, 295
 Gerwen, A. G. H. v., 8
 —, A. P. v., 7
 Gestel, H. J. v., 16
 Geurts, W., 281
 Ghorijchem, Margaretha de, 259—260
 Giessen, J. J. A. M., 11

 Gils, Antonius v., 244
 Gindertalen, Petronella v., 294
 Gloudemans, O. Praem., Th. A. J., 10, 16
 Goorts, P., 7
 Goossens, P. Th., 12
 Gouw, Adr. de, 252
 Grinsven, P. J. A. M. v., 7
 Grooff, Mgr., zie: Jacobus
 Groot, J. de, past., 28
 Gruyter, L. J. L. M. de, 12
 Gudde, G. P., 11

 Haandel, A. J. J. v., 7
 Haaren, G. C. J. v., 12
 —, W. J. A. v., 13
 Haefften, Catharina v., 291—293
 Haeren, A. J. J. v., 5, 10
 Haerte, A., vic. apost., 280
 Haes, Derrick de, 277
 Hansen, F. J. B., 12
 Hanssom, Kapitein, ~ 300
 Haze, Herman die —, 282—283
 —, Lambert die —, 282—283
 Heck, Dr. G. E. P. v., 7
 Heerkens, J., 5, 12, 15
 Helden, B. v., 252
 —, W. L. M. v., 9
 Hennes, O. E. S. A., H. B., 12
 Hermus, C. A., 9
 Herpers, H. H. J., 16
 Heurckmans, Elisabeth, 310
 Heusden, O. F. M., H. H. J. v., 11
 Heuvel, A. H. v. d., 5, 10
 Heuvels, M., 316—318
 Heyden, J. C. v. d., 9
 —, O. P., J. J. v. d., 14
 Heyne, W., 16
 Heyst, P. J. A. v., 10
 Hillen, O. P., J. J. A. M., 8
 Hoek, O. Praem., H. J., 8
 Hoffen, Johannes, 249
 Hogendijk, A., 249
 Hollen, Aert, 277
 Holtus, A. J. A. M., 13
 Hooff, Fr. v., 249, 252—253
 Hoogerwerff Buijs, Fr., 252
 Hout, A. J. C. P. v. d., 13
 Houten, A. v., 309
 Huesden, Willem van, 283
 Hurckmans, Isabella, 303
 Hurk, W. J. M. v. d., 6, 13
 Hurwen, G. v., 279—280
 Hussen, M. N. M. v., 16

- Iersel, C. A. v., 7
 Innocentius VIII, paus, 285
- Jacobs, Catharina, 286
 —, Heilwigis, 286—287
 Jacobus Grooff, biss., 315—323
 Janssen, M. J. H., 6, 9
 —, O. P., W., 301
 Janssens, J. J. P., 10
 —, K. D. J., 11
 —, P. L. J. M., 9, 14
 —, O. P., A. M. J. A., 15
 Joannes Augustinus Paredis, biss.,
 318—319; 321—322
 Joannes Zwijsen, aartsbiss., 315—322
 Johannes, kapelaan, 258, 259
 Johannes de Jong, aartsbiss., 17
 Jong, Mgr. Dr. J. de, aartsbiss., zie:
 Johannes
- Joosten, J. F., 6, 10
 Jozef II, keizer, 298
 Jurgens—Smulders, A., 16
- Kamp, A. H. F., 7
 Kattenborch, H. v., 282—283
 Kemenade, C. A. v., 8
 Kerssemakers, A. J. M., 16
 —, L. J. M., 12
 Kersten, O. Carm., A. P. J., 9, 15
 Kessel, D. v., 306
 Kithel, Barbara v., 303
 Klaassen, P. J. A., 6, 9
 Klarenbeek, O. F. M., D. A. J., 8
 Klazen, O. M. C., J. Th., 15
 Klijn, P. J. I., 12
 Knegt, A. J. H., 15
 Knippenberg, W. H. Th., 12
 Kocken, O. M. C., St. P. M., 7
 Koenders, O. Carm., J. A. C., 9
 Kolkman, O. P., H. A., 15
 Kolsteren, W. Th. H., 13
 Koning, J. Th. M. de, 11
 Koopmans, H. G. M., 9
 Kort, C. de, 14
 Kroon, J. de, 17
 Koymans, G. Y., 280
 —, J. G., 280
- Laarhoven, A. A. v., 14
 —, H. E. v., 11
 Lammers, L. Th. C. M., 6, 13
 Langerwerf, M. A. J., 6, 15
 Lanschot-v. Meeuwen, M. J. H. v., 16
 Laureijssen, A. G. H., 13
- Leenhoff, Caspar, past., 281
 Lemmers, J. F., 279
 Lempens, J. J., 6
 Lieshout, W. Th. M. v., 6, 10
 Lievendael, Victoria v., 310
 Linden, v. d., past., 318, 320
 Lokkers, O. Carm., Th. J. C., 14
 Looveren, Fr. v. d., 7
 Lothum, Theresia v., 310
 Loverbosch, R., 8
 Lück, P. J. A. M., 12
 Ludovicus v. Bourbon, biss., 307
 Lutz, O. Carm., G. H. M., 15
 Luypen, J., past., 280
 Lysscep, Joh., 259
- Maas, L. C., 6, 13
 —, P. H., 14
 Maelder, J. de, 291
 Maesacker, Augustina, 310
 Maessen, P. A. C. Th., 11
 Makaay, O. E. S. A., Th. L. J., 9
 Manders, C. J. A. M., 9
 Mangelaer, J., 260
 Marck, J. L. J. M. v. d., 7
 Maria Elisabeth v. Oostenrijk, gouv.
 der Zuid. Nederl., 304-306
 Martin, A. S. H., 6, 10
 Maurits, Prins v. Oranje, 292-293
 Meertenn, Elisabeth v., 278
 —, Johanna v., 279
 Meijden, A. v. d., 11
 Meijer, M. J. J. M., 13
 Merten, Johanna v., 276
 Meulemans, F. V. H., 8
 Mhürköster, W. F., 16
 Michelberger, J., 6, 15
 Molenberg, R., 249
 Mommers, F. H. A. M., 12
 Moons, Soeta, 295
 Moor, Catharina de, 293, 295
 Moors, O. Praem., J., abt van Berne,
 19—233 passim; zie ook Register,
 234—243
 Mutsaers, H. P. J. B., 12
- Napoleon, Lodewijk, Koning, 255
 Nazareth, Zusters v., 284—323
 Nicolai, S. J., D. J. M., 10
 Nicolaus Zoësius, biss. 288—291;
 293—295
 Niel, Elisabeth v., 294
 Nielis, J. B., 310
 Nieuwenhuyzen, O. F. M., J. H. I., 11

- Notten, F. J. A., 16
 Nouhuys, M. v., past., 279
 Noyons, F. J., 11
 Nuenen, L. H. v., 9
- Oers, R. J. H. J. v., 13
 Oomens, M. A. P. J., 15
 Oort, L. v., 13
 Ooy, J. H. v., 6, 13
 Oppers, H. J. M., 9
- Paredis, Mgr. J. A., biss., zie: Joannes Augustinus
 Pas, O. M. Cap., F. C. v. d., 15
 Paulus V., paus, 290
 Peijnenborg, C. H., 16
 Pennenburgh, Margaretha, 310
 Pessers, L. W. J. M., 8
 Peterse, O. Carm., W. J., 15
 Pick, W. H., 301
 Poel, O. F. M., J. C. v. d., 15
 Poels, H. J. A., 8
 Poll, Gijsbert v. d., 276, 278
 —, Johans v. d., 276—278
 Ponsioen, O. F. M., H. Chr. A., 8
 Pullens, Constantia, 310
 Pulskens, C. J. A., 16
- Raesevelt, J. v., 299
 Raessens, M. A. J., 6, 9
 Rassaert, I. T., 314
 Rasvelt, Luitenant v., 300
 Reisch, O. P., N. A., 8
 Rekers, O. M. C., H. J., 15
 Remmers, J. G. A. M., 6, 10
 Renders, G. J. D., 6, 9
 Reulen, H. G., 6, 13
 Rextel, Barbara v., 310
 Reijer, C. den, 249
 Reijke, Reijnier, 249
 Ridder, O. P., J. de, 291
 Riel, N. H. J. v., 7
 Riet, O. F. M., A. M. J. M. v., 16
 Robbers, J. B., past., 281
 Roelants, Claudius, 296, 303, 307, 313
 Roelofs, W. J. H., 9
 Rossaert, J. F., 313
 Ro(c)vers, Luitenant, 300
 Roos, O. M. C., J. Th., 15
 Roosmalen, C. J. A. E. v., 10
 —, F. A. M. v., 12
 Rooy, J. R. v., 14
 —, O. F. M., M. H. v., 8
 Rossum, Maarten v., 287—288, 299
- Rouppe v. d. Voort, F. M., 17
 Ruffijn, Elisabeth, 291, 293, 295
 Ruyter, O. Carm., J. A., 15
 Rijdt, J. v. d., 16
 Rijswijk, A. J. v., 10
 Rijt, O. M. Cap., P. H. v. d., 15
- Sande, Elisabeth v. d., 310
 Sanders, H. C., 9
 —, H. G. J., 12
 —, J. P. J. M., 12
 —, P., 11
 Santen, P. v., 252, 257
 Sasse van Yssel, Jhr. Mr. A. F. O. v., 263
 Schakenraad, W. A., 12, 16
 Schellekens, J. A. J. M., 8
 Schelstraete, S. S. S., A. E., 8
 Schenaerts, Theresia, 307, 313
 Schenkeveld, O. M. Cap., N. A. J., 15
 Schoenmakers, O. M. Cap., N. F. A., 14
 Schoorlemmer, L. B., 7
 Schraven, J. A., 13
 Schröder, S. J., M. C. E., 10
 Schueren, Margaretha v. d., 285—286
 —, Georgia v. d., 285—287
 —, Johanna v. d., 285—287
 —, Jan v. d., 285
 Segers, Catharina, 295
 Seters, A. v., 249
 Sigmans, A. H., 9
 Sille, A. de, drost, 301
 Simons, Geertruid, 295
 —, Maria, 294, 300
 Slegers, J. H., 6, 10
 Smit, O. F. M., N. C., 8
 Smits, C. J., 6, 14
 Smits, O. F. M., J. W. H., 8
 Smolders, M., 249, 252—253
 Smulders, J. J. A., 6
 Smyers, J. P. F., 10
 Smyt, Jan die —, 282—283
 Snackers, J. W., 17
 Snelle, G. N. A., prot. apost., 279
 Solms, Amalia v., prinses v. Oranje, 252
 Som, Kapitein Hans —, 300: zie ook Hanssom
 Son, Minister van, 323
 Son, Henricus v., 259
 Sonsbeeck, W. v., 301
 Soos, O. F. M., G. W. H., 10
 Spauwen, S. J., W. V., 10

- Spee, O. F. M., G. P. J., 11
 Spiekman, S. S. S., G., 9
 Spierinx, Adr., 260
 Spirinx, Nic., past., 260
 Steenmetz, M. S. F., H., 10
 Stempel, Arnoldus, kap., 259—260
 Stevens, P. J. M., 6, 13
 Strynn, N. C. de, notaris, 278
 Susante, H. J. v., 17
 Swagemakers, A. A. M., 11
 Sweens, Mgr. A. F. M., 17
 Swelm, H. G. M. v., 14
 Swinkels, C. L., 6, 9
 Sijven, A. M., vic. gen., 281

 Terwindt, J. M., 7
 —, O. P., Th. J. M., 14
 Teulings, J. P. Ch. M., 16
 —, M. L. M., 6, 13
 Teunissen, J. H. J., 6, 10
 Thiel, A. P. W. v., 8
 Thijssen, W., 6, 14
 Tibosch, O. Carm., L., 14
 Tiel, J. v., 7
 Tilman, V. M. J., 15
 Timmers, A., 11
 —, J., 252
 Tol, Rodolphus v., 291
 —, Zacharia v., 291, 295

Uden, A. M. J. v., 8

 Vaart, J. A. v. d., 10
 Veeken, J. C. A. v. d., 8
 Velthoven, A. J. E. A. v., 9
 Ven, J. v. d., 7
 Verachter, Fr., 296
 Verbaarschot, P. J., 14
 Verbunt, J. G. M., 12
 Verhagen, C. B. J., 11
 —, F. P., 6, 13
 —, K. B. J., 6
 —, P. H., 301
 Verhoeven, Chr. J., 9
 —, L. H. C., 6, 10, 15
 —, M. F. L., 7
 Verjujs, Maria, 295
 Verpoorten, J. B., 310
 Verrijt, J. J. M., 9

 Verschure, J. H., 12
 —, O. E. S. A., H. J. J. M., 9
 Verschuuren, J. F. M., 6, 11
 Verspilt, J. B., deken, 309
 Verstappen, C. P., 7
 Verstijnen, A. J., 6, 10
 Ververs, Clara, 310
 Vervoort, A. J. M., 17
 Verweyen, O. M. C., H. Th., 15
 Verwiel, J. W. J., 12
 Vinck, J. J., 310
 Vischers, Catharina, 310
 —, Johanna, 310
 Vlam van Migem, B. de, 16
 Vlekke, L. M., 10
 Voet, A. F., 6, 14
 Vogels, J. F. A., 12
 Vossen, P. W. J. M., 16
 Vrancken, Deken, 317, 320—321
 Vromans, A. J. H. M., 6, 10
 Vroonhoven, W. v., 7

Waarden, W. v. d., 15
 Warner, Jacopsz., 277
 Wassenaar, O. F. M., M. L., 8
 Wellens, D., 306
 Werner, F. P. M., 13
 Werner, O. Praem., J. F., 8
 Wetzler, G. J. M., 6, 14
 Weijters, J. F. W., 7
 Wiel, J. A. v. d., 13
 —, W. C. v. d., 9
 Wildenberg, J. A. v. d., 13
 Willems, Fr., 16
 —, J. M. A., 6, 14
 Winkels, H., 16
 Wit, Elisabeth de, 303
 Witlox, A. J. M., 12
 Wittert tot Thiel, 280
 Woestenburg, F. J., 9
 Wolfs, J., 271
 Wouters, Anneke, 285
 —, N. J. A., 12
 Wijer, Jenneken v. d., 295
 Wyntkens, Jenneken, 295

Zoësius, biss., zie: Nicolaus
Zwijsen, Mgr., aartsbiss., zie Joannes
Zijlmans, J. H. A., 11

Register van Plaatsnamen ¹⁾.

- Aalst, 9
 Aarle-Rixtel, 10
 Alphen, 10
 Altforst, 10
 Amersfoort, 293
 Ammerzoden, 11, 15
 Amsterdam, 305
 Antwerpen, 295—296; 298; 301;
 303—307; 309—313
 Arnhem, 278—283
 Asten, 1—2; 9, 12, 16
- Bakel, 9—10
 Batavia, 319, 323
 Beek-Ubbergen, 1—4; 7, 12, 16
 Berchem, 260
 Bergeijk, 12
 — 't Hof, 4, 15
 Bergharen, 8
 Berghem, 9
 Berkel-Enschot, 5
 Berne, abdij, 19—233 passim
 Best, 10—11; 15
 Beugen, 6
 Bladel, 1—2; 6
 Boxmeer, 1—2; 14—16
 Boxtel, 1—4; 10, 13, 17, 289
 Bracht, 304, 306
 Breda, 285—286; 292—293
 Brussel, 291; 293—294; 306; 309
 Budaörs (Hongarije), 6
 Budel, 6, 9, 11
- Coblenz (D.), 4
 Cuyk, 1—2; 12
- Deest, 7, 11, 14
 Den Dungen, 7
 Dennenburg, 5—6
 Deurne, 6—7; 14
 — „Zeilberg”, 14
 Deursen, 5
 Dinther, 10
 Dreumel, 276—280
 Driel, 280
 Drunen, 12, 291
 Druten, 1—2
- Echt, 5
 Eindhoven, 1—2; 6—9; 11—17
 — Doornakker, 4—5
 — Strijp, 5
 — Woensel, 6
 Elsendorp, 4
 Erlecom, 281
 Erp, 7; 12—13
- Gassel, 4
 St. Geertruidenberg, 1—2
 Geffen, 11
 Geldrop, 1—2; 13
 Gemert, 4, 13
 Gierle, 286
 Goirle, 4, 8, 16
 Gorinchem, 259
 Grave, 10, 287
 's-Gravenhage, 252—254; 316, 321
 Groesbeek, 4, 6, 8
 Groot-Linden, 12
- Haaren, 3; 5—6; 10—11; 16—18
 Hapert, 7, 11
 Haps, 16
 Haren (Megen), 7, 14
 Heeze, 13
 Helmond, 1—2; 4, 6, 8, 9, 11, 13,
 15, 17, 316, 321
 Herpen, 10
 's-Hertogenbosch, 1—3; 5—9; 11—
 18; 244; 258—263; 273, 279, 284,
 287, 289—295; 301; 303—304;
 306, 316
 Heusden, 1—2; 12, 14
 Heijthuisen, 5
 Hilvarenbeek, 6
 Hoogeloon, 6—7; 12
 Hoogstraten, 304, 306
- St. Joachimsmoer, 7, 14
- Kaatsheuvel, 13
 Kekerdom, 281
- Langenboom, 8
 Ledeacker, 10

¹⁾ Zie ook register blz. 242.

- Leende, 9
 Leuth, 7—8
 Lieshout, 5
 Liessel, 16
 Lith, 10
 Luik, 296, 307
 Luijksgestel, 6

Maastricht, 5; 316—318; 320
 Macharen, 7
 Made, 13
 Malden, 281—282
 Maria-Heide, 12
 Mechelen, 275, 296, 310
 St. Michielsgestel, 5; 7—8; 10—12;
 17, 323
 Middelbeers, 9, 14
 Mierlo, 6
 — Hout, 9
 Millingen, 13, 281

 Nederwetten, 7—8
 Neerbosch, 11
 Neerkant, 14
 Nieuwkuyk, 12
 Nuenen, 6, 15
 Nuland, 13
 Nijmegen, 1—2; 5—6; 8—12; 14—
 17; 279

 St. Odiliapeel, 5
 St. Oedenrode, 1—2
 Oeffelt, 8—9
 Oirschot, 1—4; 9
 Oisterwijk, 9, 289
 Ommel, 12
 Oostmalle, 285—286; 297
 Ooy en Persingen, 13
 Oss, 1—2; 6—7; 9, 12, 15, 260
 Oyen, 12

Paderborn, 4

Raamsdonk, 12
 Raamsdonkveer, 13
 Ravenstein, 1—2; 5
 Reusel, 7—8; 12
 Roermond, 315—317; 319; 321—322
 Rome, 8, 10, 16; 315—317; 320, 322
 Roosendaal, 292
 Rosmalen (Coudewater), 8

 Rossum, 7—8
 Rotterdam, 296, 302; 304—306
 Rijckevoort, 10, 14

Schayk, 6, 13
 Schijndel, 6
 Sittard, 317; 320—321
 Son, 16
 Sprang, 292
 Sterksel, 5, 16
 Stiphout, 8

Tegelen, 4
 Tilburg, 1—3; 5—7; 9—13; 15, 315,
 318, 320, 322

Uden, 8, 11, 18
 Udenhout, 7, 10, 11, 15

Valkenswaard, 1—2; 7, 10, 12;
 14—15
 Veghel, 1—2; 5, 9, 13
 Velp (Grave), 7
 Venlo, 7
 Verviers, 317
 Vierlingsbeek, 6, 14
 Vlijmen, 7, 8, 10, 16
 Volkel, 3
 Vortum en Mullem, 6—7; 16
 Vught, 4, 11, 16

Waalre, 7, 11
 Waalwijk, 1—2; 7, 14, 284—323
 passim
 — Baardwijk, 12
 Wamel, 282—283
 Waspik, 6, 16
 Weenen, 4
 Weurt, 7
 Windesheim, 285—286
 Winssen, 3
 Wonosobo (N. O. I.), 17
 Wychen, 8, 11

Zaltbommel, 1—2; 8
 Zeeland, 9, 281
 Zeelst, 14
 Zevenbergen, 247—257 passim
 Zevenbergsche Hoek, 6, 12
 Zijtaart, 6, 10

Register van Zaken ¹⁾

- Bekeeringen, 1, 2
 Benoemingen, Bisschoppelijke —, 8—17
 —, Pauselijke —, 17
 Bisdom, zie: Kroniek

 Communicanten, 1—2
 Communiën, Heilige —, 1—2

 Dagboek van prelaat Jan Moors, 19—243
 Dekenaten, 1—2
 Dienstwerk van de St. Jan te 's Hertogenbosch, 261—275
 Doopsels, 1—2

 Geestelijkheid, 1—2; 5—18
 Geschiedenis v. h. klooster Nazareth te Waalwijk, 284—314
 —, Oudste kerk —, van den Bosch, 258—260
 —, v. d. parochies in de Bommelerwaard, 276—283

 Herdenking, St. Willibrordus —, 18
 Huwelijken, 1—2

 Inzegeningen, 3

 Jubilea, Pauselijke —, 18

 Kalender, 263—272
 Kapellen, Nieuwe —, 17—18
 Kapittel van Windesheim, 286
 Kerken, Naasting van —, 247—257
 Kerkgeschiedenis, Uit de — van Den Bosch, 258—260
 —, van de parochies in de Bommelerwaard, 276—283
 Kerkwijdingen, 3
 Kloostergeschiedenis, 284—314

 Kloosterhuizen, 3—5; 18
 Kloosters, Opheffing van —, 5
 Kroniek van het Bisdom 's-Hertogenbosch, 1—18
 Kruis-Altair, Heilig —, 259—260

 Lustrumviering, 17

 Memorabilia, 17—18

 Naasting van de kerk te Zevenbergen, 247—257

 Onderscheidingen, Pauselijke —, 16
 Opheffing van kloosters, 5

 Parochiegeestelijkheid, 1—2
 Parochiegeschiedenis, 276—283
 Parochies, Nieuwe —, 4
 Pieterspenning, Sint —, 18
 Priesterwijdingen, 5—6

 Register op het Dagboek van Prelaat Jan Moors, 234—243
 Ridderorden, Pauselijke —, 17

 Seminaries, bisschoppelijke —, 18
 Sterfgevallen, 1—2; 6—7
 Synode, Diocesane —, 18

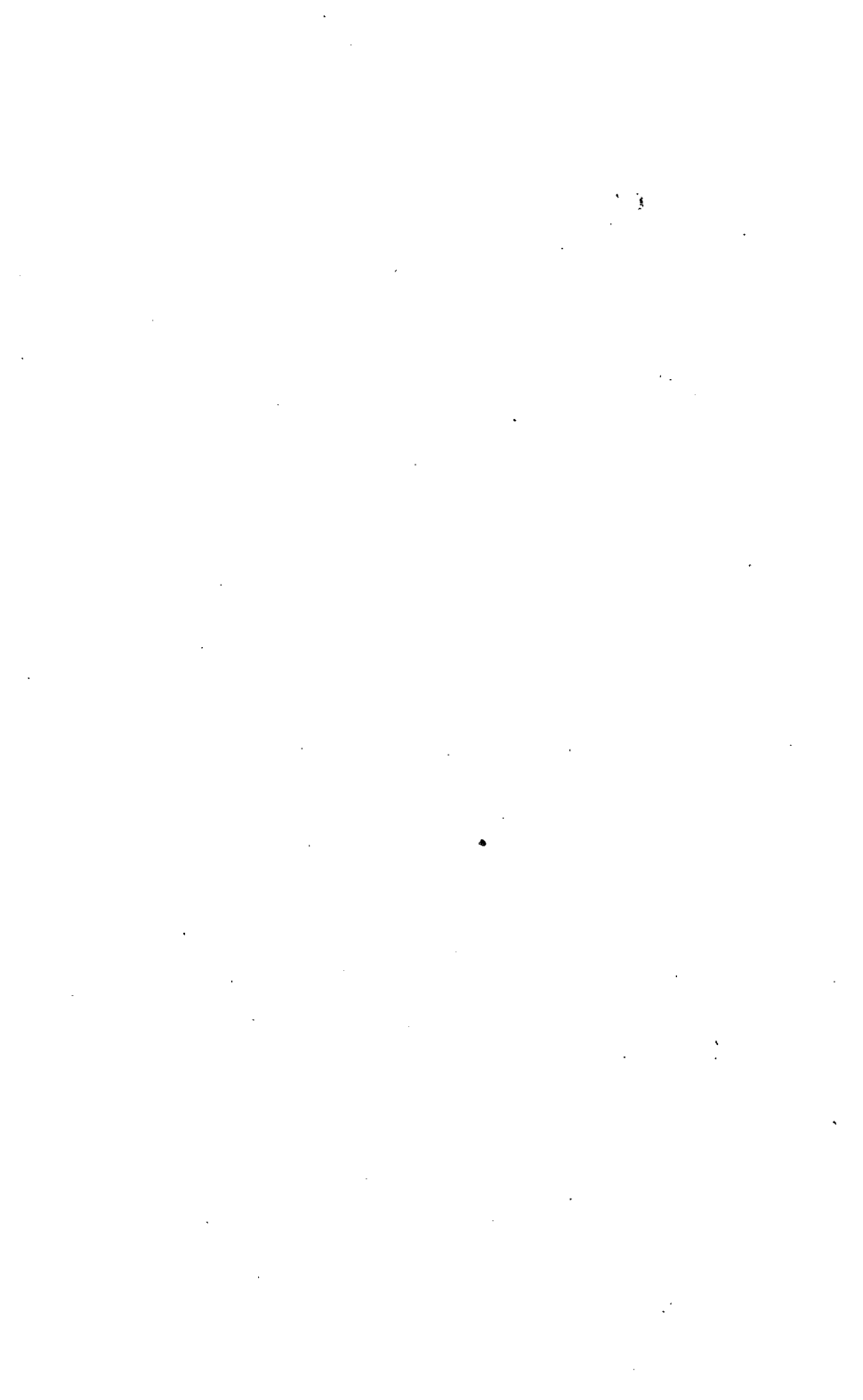
 Verplaatsingen, 8—16
 Vestigingsverlof, 4—5
 Vormelingen, 1—2

 Windesheim, Kapittel van —, 286
 Wijdingen, 3—6
 —, Kerk—, 3
 —, Priester—, 5—6

 Zielental, 1—2

Drs. A. L. DE VREESE.

¹⁾ Zie ook register blz. 243

ADVERTENTIE-BIJVOEGSEL
VAN „BOSSCHE BIJDRAGEN”
BOUWSTOFFEN VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN HET BISDOM 's-HERTOGENBOSCH

DL. XVII, AFLEV. 3, MEI 1941

Boekhandel W. BERGMANS, Tilburg.

Mgr. Dr. TH. GOOSSENS

Het Arme Brabant

Prijs f 0.70

Het Keerpunt van Brabant, 1 Maart 1796

Prijs f 0.70

Onontgonnen Brabant

Prijs f 0.70

Van den „Wolwerck” in Den Bosch

Prijs f 0.70

LENTJES & DROSSAERTS

'S-HERTOGENBOSCH

EFFECTEN, COUPONS, DEPOSITO'S enz.

Belasten zich speciaal met het plaatsen en verhandelen van leeningen ten laste van Provinciën, Gemeenten, Waterschappen, R. K. Kerken, Kloosters en Instellingen op de meest voordeelige voorwaarden.

Ferdinand H. J. van den Gerdenbeemt

Fabrikant van Kerkkaarsen,

Witte Was, Wierook, Godslamp-olie, enz.

's-Hertogenbosch, Hinthamerinde 53

De Sint Janskerk te 's-Hertogenbosch, Nieuwe Geschiedenis door Jan Mosmans, archivaris van de Kathedrale Basiliek van St. Jan; 550 blz. met 400 illustr. In artistieke prachtband f 17.50

Wegwijzers voor Bezoekers der St. Janskerk te 's-Hertogenbosch met 12 platen en 2 plattegronden, door Jan Mosmans f 0.50

Handboek der Kerkgeschiedenis, door P. Goorts, Rector der Bissch. Kweek-school 's Bosch. 4e druk; in linnen band f 3.50

Beknopte Handleiding der Liturgie, door P. Goorts Rector Bissch. Kweek-school, 14e druk, geillustr., ingen. f 0.60

Bijbelsche Geschiedenis voor school, patronaat-en huisgezin; groote geill. uitgave door H. H. Stroy, leeraar. Eerste deel Oude Testament ingenaaid f 0.90

Tweede deel Nieuwe Testament ingenaaid f 1.10
Compleet in één linnen prachtband f 2.75

Beknopt overzicht der Bijbelsche Geschiedenis, door P. Goorts, Rector Biss. Kweek-school, tweede druk, ingenaaid f 0.75

Officia assistentium in Missa Sollemni Pontificali nec non in Missa de Re-que Pontificata, celebratis in throno, ordinatim proposita cura Ph. M. van den Heuvel, olim in Sem. Busc. S. Lit. Prof., ingenaaid f 2.—

Formularium Precum in functionibus sacris, ad usum cleri Buscoducensis. Op prima Hollandsch papier, in linnen band f 1.10

Franciscus Sonnius in de Pamfletten, bijdragen tot zijne biografie door Dr. Th. Goossens; ingenaaid f 1.75

Kerkelijke voorschriften over het Altaar, door A. Vincent, Rector, ingen. f 0.20

Verkrijgbaar in den Boekhandel en bij den uitgever

G. MOSMANS ZOON, 's-HERTOGENBOSCH

Uitgever van den H. Stoel

Firma G. Borrenbergen

Telefoon 3634

EINDHOVEN

Wasbleekerij en Kaarsenfabriek

Boekhandel W. BERGMANS
MARKT 35 — TILBURG

Groote sorteering lectuur
op elk gebied

Zichtzending en prijsopgaaf zonder verplichting

Vacant

Oude en Nieuwe Boekhandel
UITGEVERIJ
DEKKER & v. d. VEGT N.V.
Oranjesingel 4, NIJMEGEN
Oude Gracht, UTRECHT
 Verzendt op aanvraag gratis
Catalogen.
Koopt oude Boeken.

Vacant

